

**Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti Nyelvészet Program**

**A KATALÁN „ANAR + FŐNÉVI IGENÉV” SZERKEZET GRAMMATIKALIZÁCIÓS
JELENTÉSVÁLTOZÁSÁNAK KEZDETI SZAKASZÁRÓL TÖRTÉNETI PRAGMATIKAI
MEGKÖZELÍTÉSBEN**

**Nagy C. Katalin
MTA-DE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**Témavezető: Dr. Németh T. Enikő
egyetemi docens**

**Szeged
2013**

Köszönetnyilvánítás

Doktori tanulmányaim és disszertációm elkészítése során sok embertől kaptam segítséget, ami nélkül nem jutottam volna el e munka elkészítéséig.

Mindenekelőtt külön szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Németh T. Enikőnek, aki a téma kiválasztásától kezdve mindvégig támogatott mind szakmailag, mind lelkileg. Köszönöm neki, hogy türelmesen olvasta és észrevételekkel látta el írásaimnak újabb és újabb változatait, amelyekből ez a munka összeállt. Konzultációink során segített eligazodni az elméleti kérdések sokszor kiútalannak tűnő útvesztőjében, a nyelvészeti munka mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásai terén sokat tanultam tőle. Az általa vezetett jó hangulatú, igényes pragmatikai konzultációk is nagy hasznomra váltak, ahol a többi pragmatikával foglalkozó doktori hallgatóval egymás témájába is betekintést nyerhettünk. Ezúton szeretnék köszönetet mondani e konzultációk minden résztvevőjének is, PhD-s társaimnak, akik szintén figyelemmel kísérték kutatásom alakulását és tanácsaikkal, észrevételeikkel rengeteget segítettek.

Disszertációm szerves részét képezik az MTA-DE (2007–2011-ig MTA-DE-PTE-SZTE) Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoportjában végzett kutatásaim során elért eredmények. Őszinte hálámat szeretném kifejezni a kutatócsoport vezetőjének, Kertész Andrásnak és Rákosi Csillának, akik szintén rengeteg energiát fordítottak arra, hogy kezdeti botladozó írásaimat türelemmel kijavítsák, a metanyelvészeti problémákról való gondolataimat helyes mederbe tereljék. Hasznos észrevételeikre, építő jellegű kritikájukra mindig számíthattam. A kutatócsoport tudományos műhely-hangulata, a workshopok és írásbeli véleménycserék mind-mind elősegítették kutatási eredményeim megszületését. Köszönet illeti a kutatócsoport többi tagját is, különösen a szegedieket, akik hasznos észrevételeikkel számottevő segítséget nyújtottak.

Ezúton fejezem ki őszinte hálámat a disszertáció előopponenseinek, Dér Csilla Ilonának és Szijj Ildikónak, akik számos tartalmi és formai észrevétellel, tanáccsal és szakirodalmi javaslattal járultak hozzá az írás végső verziójának kialakításához.

Köszönet illeti a nyelvészeti képzésben és a doktori iskolában tanító tanárait, akik megszerettették velem a nyelvészet számos területét, valamint csoporttársaimat, akiktől tanulmányaim és kutatásom során sok segítséget kaptam, többek között gasztronyelvészeti találkozóink során.

Végül, de nem utolsósorban hálásan köszönöm férjem, kislányom, anyukám, anyósom, egész családom kitartó türelmét, mindennapi feladatokban nyújtott segítségét, és az időt, amelyet e dolgozat elkészítéséhez biztosítottak.

Tartalom

I. Bevezetés	1
1. A téma indoklása	1
2. A kutatás célja	2
3. A kutatás módszertana	3
3.1. Az összehasonlító szempont	3
3.2. A történeti korpusz bemutatása	5
3.2.1. A korpusz katalán nyelvű szövegei	6
3.2.2. A korpusz spanyol nyelvű szövegei	7
4. A dolgozat szerkezete	9
 II. A kutatás tárgytudományos része: a katalán „anar + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakasza	 11
1. A vizsgált jelenség bemutatása	11
1.1. A korábbi szakirodalom eredményei a mozgásigés szerkezetek jelentésváltozásáról	11
1.2. A katalán „anar + főnévi igenév” szerkezet a mai katalánban és az „ir a + főnévi igenév szerkezet a mai spanyolban	13
1.2.1. A katalán <i>anar</i> és a spanyol <i>ir</i> igékről	13
1.2.2. A katalán „anar + főnévi igenév” és „anar a + főnévi igenév” szerkezetek a mai katalánban	14
1.2.3. Az „ir a + főnévi igenév” szerkezet a mai spanyolban	16
2. A „’megy’ + főnévi igenév” szerkezet a középkorban	21
3. A szakirodalom eddigi eredményei a katalán múlt idő kialakulásáról	25
3.1. Bevezetés	25
3.2. A történeti jelen-hipotézis	25
3.3. Az inchoatív-hipotézis	30
3.4. A történeti jelen az erősebb verzió-hipotézis	32
3.5. A deixis-hipotézis	33
3.6. A befejezett múlt-hipotézis	36
3.7. A szakirodalomban fellelhető hipotézisek összefoglalása	40
3.8. Szintaktikai kitekintés: újraelemzés	41
4. A kutatás elméleti háttere és a kutatási kérdések	43
4.1. A grammatikalizáció történeti pragmatikai megközelítése	43
4.2. Pragmatikai következtetések a grammatikalizációs jelentésváltozásban	44
4.3. Kutatási kérdések	49
5. A „’megy’ + FI” szerkezet a középkori korpuszban: formai kérdések	50
5.1. Bevezetés	50
5.2. Az <i>a</i> prepozíció előfordulása	51
5.3. A „’megy’ + főnévi igenév” szerkezet jelen és múlt idejű ragozott igével álló előfordulásai	54
6. Egy új hipotézis a katalán múlt idő kialakulásáról	59
6.1. Bevezetés	59
6.2. Segédigék-e a ’megy’, ’gondol’ és ’(el)kezd’ jelentésű igék a vizsgált szerkezetekben?	61
6.3. Rögzült helyi sémák a „’megy’ + FI”, „’gondol’ + FI” és ’(el)kezd’ + FI” szerkezetek használatában	63
6.3.1. Bevezetés	63
6.3.2. „Anar ’megy’ + FI” / „Ir ’megy’ (a) + FI”	66
6.3.3. „Pensar ’gondol’ (de) + FI”	78
6.3.4. „Començar ’(el)kezd’ (a/de) + FI”	82
6.4. A ’megy’, ’gondol’ és ’(el)kezd’ igékkel alkotott szerkezetek összehasonlítása a főnévi igenév típusa alapján	87
6.4.1. Bevezetés	87
6.4.2. <i>Anar ferir</i> / <i>ir (a) ferir</i> ’megy (meg)támadni’, <i>pensar (de) ferir</i> ’gondol (meg)támadni’, <i>començar (a/de) ferir</i> ’(el)kezd (meg)támadni’	88

6.4.3. <i>Anar dir / ir (a) dezir</i> 'megy mondani', <i>començar (a/de) dir / començar (a/de) dezir</i> '(el)kezd mondani'	91
6.4.4. Dinamikus, pontszerű cselekvést leíró főnévi igenevek	92
6.5. A „megy” + FI”, „gondol” + FI” és „(el)kezd” + FI” szerkezetek használatának összehasonlítása	95
6.6. Egy további érv a befejezett múlt-hipotézis mellett	98
6.7. A történeti jelenről	102
6.8. A korpusz elemzése a jelentés változásának szempontjából	104
7. Összefoglalás	114
 III. Módszertani rész: adatforrások és érvelés a történeti pragmatikában	 116
1. Bevezetés	116
2. A pragmatika és a történeti pragmatika adatforrásai	117
3. A történeti pragmatika adatai a kutatás gyakorlatában	119
3.1. A kutatás adatforrásai	119
3.2. Metalingvisztikai evidenciák	120
4. A kontextus fogalma a történeti pragmatikában	122
4.1. A kontextus szerepe a történeti pragmatikában	122
4.2. A jelentésváltozás kontextusai a grammatikalizációban	123
4.2.1. Bevezetés	123
4.2.2. A kontextus mint a jelentésváltozás előmozdítója	124
4.2.3. A kontextus mint módszertani fogalom	134
5. A jelentéstulajdonítás módszertani kérdései a történeti kutatásban	139
5.1. Bevezetés	139
5.2. Nyelvi kulcsok a szűk kontextusban	139
5.2.1. Lexikai elemek	139
5.2.2. Nyelvtani személy	140
5.2.3. Élettelen alany	141
5.2.4. Patiens tematikus szerepű alany	142
5.3. Nyelvi kulcsok a tágabb kontextusban	142
6. Érvelés a történeti pragmatikában, versengő hipotézisek közötti döntés	148
6.1. Bevezetés	148
6.2. A tudományos elméletalkotás egy modellje: a p-modell	149
6.2.1. Az adat fogalma	149
6.2.2. Korpuszadatok a történeti pragmatikai kutatásban	151
6.2.3. A nyelvészeti érvelés folyamata	161
6.3. Érvelés a történeti kutatás gyakorlatában	162
6.3.1. Bevezetés	162
6.3.2. Gyakoriság	163
6.3.3. Analógia	165
6.4. Versengő hipotézisek közötti választás	170
6.4.1. Bevezetés	170
6.4.2. Colon (1978a [1959] és 1978b [1976])	171
6.4.3. Detges (2004)	174
6.4.4. Juge (2006)	177
6.5. A kutatás kontextusának kibővítése és a kibővített kontextus koordinációja	181
6.6. A kutatás kontextusának módosítása és a rivális hipotézisek összehasonlítása	181
6.7. Konklúziók	184
 IV. A katalán „anar + FI” szerkezet grammatikalizációja	 186
1. A katalán „anar + FI” szerkezet grammatikalizációja	186
2. Pragmatikai következtetések a katalán „anar + FI” szerkezet grammatikalizációjában	189
3. A katalán „anar + FI” szerkezet fejlődésének további útja és lehetséges tipológiai párhuzamai	190

<i>V. Összefoglalás.....</i>	<i>195</i>
1. A dolgozat tárgytudományos eredményei.....	195
1.1. A kutatás témája és módszere.....	195
1.2. Morfológiai elemzés.....	195
1.3. Összehasonlítás funkcionálisan hasonló szerkezetekkel.....	196
1.4. A kontextusok.....	198
1.5. Versengő hipotézisek közötti döntés.....	200
2. A dolgozat módszertani eredményei.....	201
2.1. Adatok és kontextuális elemzés.....	201
2.2. Jelentéstulajdonítás.....	202
2.3. Érvelés.....	203
3. A dolgozat legfontosabb új eredményei.....	204
 <i>Bibliográfia.....</i>	 <i>205</i>
 <i>Melléklet: „A katalán „anar + FI” és „anar a + FI” szerkezetek előfordulásai a történeti korpuszban”.....</i>	 <i>213</i>

I. Bevezetés

1. A téma indoklása

A történeti pragmatika létjogosultságáról szóló programadó cikkében Jucker (1994) meggyőzően érvelt pragmatika és nyelvtörténet egymáshoz való közelítése mellett (l. még Jacobs és Jucker 1995). Azóta a történeti pragmatikában, ezen belül a grammatikalizációhoz köthető jelentésváltozás pragmatikai szempontú kutatásában is jelentős eredmények születtek (vö. pl. Hopper és Traugott 1993; Traugott 1999; Kearns 2002; Fortson 2003; Traugott és Dasher 2004 [2002]; Bybee 2002 és 2005 [2003]; Narrog és Heine 2011; Dér 2004, a grammatikalizáció szakirodalmának magyar nyelvű áttekintéséhez l. Dér 2008). Túllépve a grammatikalizáció hagyományos, a folyamatnak elsősorban a grammatikai aspektusára koncentráló megfogalmazásán, miszerint a grammatikalizáció során egy lexikai egység funkcionális egységgé válik, vagy egy grammatikai egység „még grammatikaibb” tartalomra tesz szert (Hopper és Traugott 1993: 2; Alonso 1982: 194; Pons Bordería és Ruiz Gurillo 2001: 317), az újabb történeti pragmatikai kutatások a grammatikalizációval mint diskurzus-, illetve pragmatikai jelenséggel foglalkoznak, alapvetően két nagy megközelítésben, amelyeket Heine et al. (1991) nyomán a grammatikalizációs jelentésváltozás mikro-, illetve makroelemzésének nevezhetünk. Mikroelemzésnek tekintjük azokat a vizsgálatokat, amelyek az egyes történeti kontextusokban felmerülő pragmatikai következtetéseket veszik figyelembe. E kutatások egyik eredményeként széles körben elfogadottá vált az a feltevés, hogy a grammatikalizáció a kontextusból kikövetkeztethető implikaturáknak a kódolt jelentésbe történő beépülésével zajlik (Hopper és Traugott 1993; Traugott 1999; Levinson 2000). A makroelemzés pedig azokat a jelentésváltozási tendenciákat vagy „kognitív ösvényeket” tárja fel, amelyek mentén a világ nyelveiben a jelentések változni szoktak (Bybee 2002; Bybee et al. 1994; Heine és Kuteva 2002). Ez a megközelítés a változás századokon átívelő egészére tekint, és a kognitív szempontokat hangsúlyozza.

Disszertációmban egy mozgásigés szerkezet, a katalán „*anar* + főnévi igenév” perifrázis grammatikalizációs jelentésváltozását vizsgálom, amely egyedülálló abban az értelemben, hogy a szerkezet befejezett múlt idővé alakult, míg más nyelvek hasonló célhatározói, mozgásigés szerkezetei általában jövő idővé váltak (vö. Badia i Margarit 1981; Nadal és Prats 1996 [1982]; Pérez Saldanya 1996: 76–77 és 1998). Bár ennek a folyamatnak a feltárása egy mikroelemzésnek felel meg, mivel azonban a szerkezet grammatikalizációja látszólag nem illeszkedik az eddig feltárt univerzális jelentésváltozási tendenciák közül egybe sem, a mozgásigék jelentésváltozási tendenciáira vonatkozó makroelemzés számára is új információkat remélhetünk tőle.

Mivel a történeti pragmatika, akárcsak a szinkrón pragmatika kutatási kérdései a jelentés nehezebben megközelíthető szintjeit is érintik (pl. implikaturák), az adatok és a módszertan kérdését nem kerülhetjük ki. A nyelvészeti kutatás adatainak és módszereinek a vizsgálata a nyelvészetben általában (l. Lehmann 2004; Kepser és Reis 2005; Penke és Rosenbach 2007 [2004]; Kertész és Rákosi 2008a, 2008 b, 2008c, 2008d és 2012), de a történeti nyelvészetben és a pragmatikában (l. Fischer 2004, 2007; Lass 1997; Jucker 2009), valamint a történeti pragmatikában (l. Jucker 1994; Jacobs és Jucker 1995; Fitzmaurice és Taavitsainen 2007; Navarro 2008) is előtérbe került az utóbbi évtizedekben. A módszertani kérdések nem csupán jelen vannak a történeti pragmatikában annak kialakulása óta (vö. Jucker 1994; Jacobs és Jucker 1995), hanem az ezekre való válaszadás e kutatási terület jövőjére nézve is kulcsfontosságúnak tekinthető (Fitzmaurice és Taavitsainen 2007: 29). Ezért disszertációmban a történeti pragmatikai kutatások módszertanának egyes kérdéseit is megvizsgálom, így kapcsolódva a közelmúlt metanyelvészeti szakirodalmának a nyelvészeti kutatás adataira, módszereire és érvelési technikáira vonatkozó meggondolásaihoz is.

2. A kutatás célja

Jelen disszertációnak kettő, egymással összekapcsolódó célja van. Tárgytudományos célja, hogy bemutassa egy konkrét nyelvtörténeti kutatás eredményeit. Módszertani célja pedig, hogy e kutatás folyamatát mintegy kívülről szemügyre véve a kutatási terület egyes módszertani kérdéseit is megvizsgálja.

A disszertációban bemutatott kutatás egy középkori katalán mozgásigés szerkezet, az „*anar* ’megy’ + főnévi igenév” (*főnévi igenév* a továbbiakban: FI) grammatikalizációs jelentésváltozásának kezdeteit öleli fel. A tárgytudományos kutatáshoz kapcsolódóan disszertációm további célja megvizsgálni a történeti pragmatika módszertanával kapcsolatos egyes kérdéseket is. Általános kutatási kérdéseim a következők (a specifikus tárgytudományos kutatási kérdéseket a II. rész 4.3. fejezetében, a specifikus módszertani kutatási kérdéseket a III. rész 1. fejezetében adom meg):

Tárgytudományos kutatási kérdések:

- (i) A „’megy’ + FI” szerkezetnek formai szempontból különböző változatai találhatók meg a történeti korpuszban. Milyen mintázatot mutat a különböző verziók megoszlása és melyikből kell kiindulni a jelentésváltozás leírásakor?
- (ii) Milyen jelentéssel bírt a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozása köztes szakaszában?
- (iii) Hogyan, milyen kontextusokban zajlott le a szerkezet jelentésváltozása?

Módszertani kutatási kérdések:

- (i) Milyen adatok és módszerek állnak a történeti pragmatika rendelkezésére a grammatikalizációs jelentésváltozás vizsgálatában?
- (ii) Milyen szerepet játszik a kontextus a grammatikalizációs jelentésváltozásban és a történeti pragmatikai módszertanban?
- (iii) A kutatás folyamán hogyan segíthetnek metanyelvészeti megfontolások a rivális hipotézisek közötti döntésben?

3. A kutatás módszertana

3.1. Az összehasonlító szempont

Mivel kutatásom a történeti pragmatika területére tartozik, így az ezen a területen elfogadott adatokat és érvelési módokat használom, elsősorban a 13–16. századból származó, katalán és spanyol nyelvű történeti szövegeket tartalmazó korpuszra építve, amelyet alább, a 3.2.1. pontban mutatok be. Bár kvantitatív módszereket is alkalmazok, a kutatás elsősorban a történeti kontextusok kvalitatív elemzésén alapszik (vö. Navarro 2008). A kutatás során többszörösen érvényesítem az összehasonlító szempontot is a célból, hogy a vizsgált szerkezet történetére vonatkozóan minél több releváns adatot nyerjek.

A) Először, a katalán szerkezetet összehasonlítom egy hasonló középkori spanyol szerkezettel. Mivel hasonló mozgásigés szerkezetek nemcsak a katalánban, hanem más nyugati újlatin nyelvekben is használatosak voltak a középkorban (vö. Colon 1978b [1976]), az eredetileg a katalán „*anar* ’megy’ + FI” grammatikalizációjának feltárását célzó vizsgálatba spanyol szövegeket is bevontam. A spanyol nyelvvel való összevetés azért érdekes, mert szemben a katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet változásával, amelyből befejezett múlt idő alakult, az analóg spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI”¹ szerkezet közeljövő-jelentésre tett szert. A „’megy’ + FI” típusú szerkezetek jövő idővé alakulása más nyelvekből is ismert grammatikalizációs jelentésváltozás, Bybee és Pagliuca (1987), illetve Bybee et al.

¹ A vizsgált szerkezetekre való utaláskor a dolgozatban a következőképpen járok el. A katalán szerkezetre való utaláskor az „*anar* + FI” formát használom. Bár a katalán szerkezetnek a középkori nyelvállapotban egy *a* prepozíciós változata is létezett („*anar a* + FI”), a prepozíció kitétele azonban zavaróan hatna, mivel dolgozatom témája e katalán mozgásigés szerkezet prepozíció nélküli változatának a grammatikalizációja.

A spanyol szerkezetre való utaláskor viszont az „*ir* (*a*) + FI” formát használom. Itt azért tartom indokoltnak, hogy utaljak a prepozíció jelenlétére, mivel a modern spanyolban a szerkezet prepozícióval grammatikalizálódott („*ir a* + FI”). Zárójelbe teszem azonban a prepozíciót, hiszen a korai szövegekben az esetek többségében a szerkezet még prepozíció nélkül jelenik meg („*ir* + FI”).

A modern spanyol szerkezetről írva azonban elhagyom a zárójelet („*ir a* + FI”), hiszen ebben a nyelvállapotban a prepozíció nélküli változat már nem használatos. A katalán *anar*, illetve spanyol *ir* igék jelentését indokolt esetben kiírom a szerkezetekre való utaláskor („*anar* ’megy’ + FI”, „*ir* ’megy’ (*a*) + FI”). A „’megy’ + FI” formát használom, amikor csupán a ragozott ige jelentése a fontos, így egyszerre utalok a katalán és spanyol szerkezetre.

(1994) a 'mozgás' fogalmát a jövő idő kialakulásának egyik lehetséges forrásaként említik (további példákért l. Heine és Kuteva 2002: 161–163). Tekintve a spanyol és a katalán nyelv szoros kapcsolatát, valamint a katalán és a spanyol szerkezet nagyfokú hasonlóságát a középkori nyelvállapotban (l. II. fejezet 2. pont), azt feltételezem, hogy a katalán szerkezet eltérő fejlődéséről hasznos adatokat szolgáltathat a két nyelv közti összehasonlítás.

B) Másodszor, a vizsgált katalán szerkezetet összehasonlítom egyéb, hasonló kontextusban megjelenő középkori perifrázisokkal. Bybee (2002: 181) megállapítja, hogy a 'megy' jelentésű igék az alábbi kognitív ösvényt követve alakulhatnak a jövő idő segédigéjévé a világ nyelveiben: *mozgás egy cselekvés céljával* > *szándék* > *jövő* (l. még Bybee et al. 1994: 266–270). A skála mutatja, hogy a „'megy' + FI” típusú szerkezetek több nyelvben dokumentált jövő idővé alakulásának egyik állomása, hogy a szerkezet szándékot kifejező perifrázissá válik (vö. Bybee et al. 1994: 254; Heine és Kuteva 2002: 161–163). Hogy megvizsgáljam, vajon a katalán szerkezet jelentésváltozása is hasonló úton indult-e el, a kutatásba bevonok szándékra utaló szerkezeteket (nevezetesen a katalán és a spanyol „*pensar* (de) + FI”² szerkezetet), arra a feltevésre alapozva, hogy e funkcionálisan hasonló szerkezetek összevetése közelebb visz minket a katalán „*anar* + FI” jelentésváltozásának megismeréséhez. A katalán „*anar* + FI” szerkezet használatát ezen kívül a „*començar* '(el)kezd' (a/de) + FI”³ szerkezetével is összehasonlítom, hiszen az a vizsgált nyelvállapotban hasonló kontextusokban jelenik meg. Ez utóbbi összehasonlítást az is indokolja, hogy a katalán „*anar* + FI” szerkezet korai használatát egyes szerzők az inchoatív jelentéssel hozzák kapcsolatba (l. II. fejezet 3.3. pont).

² A *pensar* 'gondol' ige a korpusz katalán nyelvű szövegeiben az esetek túlnyomó többségében *pensar*, ezen kívül elszórtan *penssar* és *pessar* írásmóddal, míg a spanyol nyelvű szövegekben *pensar* vagy *penssar* írásmóddal jelenik meg. Az egyszerűség kedvéért a dolgozatban egységesen a *pensar* írásmódot használok a továbbiakban, a konkrét előfordulások idézésekor azonban mindig a történeti szövegben szereplő verziót követem.

A *pensar* 'gondol' igével alkotott szerkezet, a kutatás fő tárgyát képező mozgásigés szerkezethez hasonlóan szintén megjelenhet prepozícióval és anélkül is a középkori nyelvállapotban. A könnyebb átláthatóság kedvéért a dolgozatban egységesen a „*pensar* (de) + FI” formát használok a szerkezetre való utaláskor, mind a katalánban, mind a spanyolban. Amikor szükséges, a *pensar* ige jelentését is megadom („*pensar* 'gondol' (de) + FI”). A különböző prepozíciós és prepozíció nélküli változatokat a 6.3.3. pontban mutatom be. A „'gondol' + FI” formát használok, amikor csupán a ragozott ige jelentése a fontos, ezzel egységesen utalok a katalán és a spanyol szerkezetre.

³ A *començar* '(el)kezd' ige a korpusz katalán nyelvű szövegeiben *començar* vagy *comensar* írásmóddal, míg a spanyol nyelvű szövegekben *començar*, *conpeçar* vagy *compeçar* írásmóddal jelenik meg. Az egyszerűség kedvéért egységesen a *començar* írásmódot használok a továbbiakban, a konkrét előfordulások idézésekor azonban mindig a történeti szövegben szereplő verziót követem.

A *començar* '(el)kezd' igével alkotott szerkezetnek különböző, prepozíciós és prepozíció nélküli változatai léteznek a vizsgált nyelvállapotban, amelyeket részletesebben a 6.3.4. pontban mutatok be. A szerkezetre való utaláskor az átláthatóság kedvéért egységesen a „*començar* (a/de) + FI” formát használok, mind a katalánban, mind a spanyolban. Ahol szükséges, a *començar* ige jelentését is megadom („*començar* '(el)kezd' (a/de) + FI”). Az „'(el)kezd' + FI” formát használok, amikor csak a ragozott ige jelentése a fontos, így közösen utalva a katalán és a spanyol szerkezetre.

Mindezeket összefoglalva: a vizsgálat nemcsak a kutatás elsődleges tárgyát képező katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet előfordulásait érinti, hanem a következő szerkezetekéit is: a spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI”, a spanyol és a katalán „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI”, a spanyol és a katalán „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI”.

Mivel a tárgytudományos kutatáson túl a dolgozat azt is célul tűzi ki, hogy a történeti pragmatikai módszertan egyes kérdéseit is megvizsgálja, a kutatás folyamatát mintegy „kívülről szemlélve” azt is megmutatom, hogyan lehet egymással versengő hipotézisek között dönteni módszertani megfontolásokat is figyelembe véve. E célra Kertész és Rákosi (2008a és b, 2012) metanyelvészeti modelljét veszem alapul (I. III. fejezet).

3.2. A történeti korpusz bemutatása

Kutatásom elsősorban történeti korpuszon alapuló adatokra épül, amely középkori katalán és spanyol nyelvű szövegekből áll össze. Ahogy fentebb említettem, a történeti korpuszban a következő szerkezetek előfordulásait kerestem: a katalán „*anar* ’megy’ + FI”, „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” és „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI”, valamint a spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI”, „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” és „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI”. Az írott korpuszon kívül a kutatásban felhasználok számos egyéb, a történeti pragmatikában elfogadott adatforrást, amelyekre a módszertani részben térek ki.

A katalán „*anar* + FI” szerkezet történetéről a korábbi szakirodalomban fellelhető hipotézisek elsősorban a három nagy katalán krónika előfordulásainak elemzésére épülnek. I. Jakab krónikájának példáit dolgozza fel Bruguera (1981) és Juge (2002, 2006, 2008), Desclot krónikáját használja történeti forrásként Mendeloff (1968), Pérez Saldanya (1996), Pérez Saldanya és Hualde (2003), valamint egyes részeit Juge (2002, 2006, 2008), Muntaner krónikáját pedig Mendeloff (1968). Berchem (1968) a *L’Atlas italo-suisse* előfordulásaira építi elemzését, Detges (2004) pedig nem hivatkozik saját történeti korpuszra. Példáit a korábbi szakirodalomból veszi át, melyek között szerepelnek Desclot és Muntaner krónikájából származó előfordulások is. Az előfordulások legszélesebb körét Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) dolgozza fel, aki egyéb újlatin nyelvekből is rengeteg előfordulást figyelembe vesz. Az „*anar* + FI” szerkezet az általa megvizsgált 46 szövegnek több mint a felében nem volt megtalálható, így is sikerült azonban összegyűjtenie összesen mintegy 500 előfordulást. Hasonlóan tág korpuszsal dolgozik Segura-Llopes (2012), aki a szerkezet előfordulásait egy ókatalán nyelvtan számára dolgozza fel egy korpuszpépítő projekt keretében. Összességében elmondható, hogy az említett elemzések, Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]), valamint Segura-Llopes (2012) kivételével a történeti előfordulások korlátozottabb

körét dolgozzák fel, mint a jelen vizsgálat. Jelen disszertáció újdonságának számít, hogy együtt vizsgálja mindhárom híres középkori katalán krónika előfordulásait történeti pragmatikai megközelítésben. A kutatásban az „*anar* + FI” szerkezet összesen 427 példáját vettem figyelembe, ami meghaladja a szakirodalomban általában feldolgozott előfordulásmennyiséget. Az általam felhasznált korpusz időszak szempontjából is kicsit nagyobbat fed le, mint ami a szakirodalomban szokásos, így mélyebb összehasonlításra ad alapot, mint az egy vagy két szöveget vizsgáló elemzések.

3.2.1. A korpusz katalán nyelvű szövegei

Tekintsük először a korpusz katalán nyelvű szövegeit. Az egyes szövegek címe előtt zárójelben megadom azt a rövidítést, amellyel a dolgozatban hivatkozni fogok rájuk a történeti előfordulások származási helyének megadásakor.

1. (Jau) *Llibre dels fets del rei en Jaume*. ('Könyv Jakab király cselekedeteiről'). 1–2. kötet. Barcelona: Barcino. 1991.

I. Jakab munkája az első a nagy katalán nyelven írt krónikák közül. Mivel Mallorca meghódítása (1229) ihlette a krónika megírását, így annak keletkezését 1229 és I. Jakab halálának időpontja (1276) közé tehetjük. A fennmaradt kéziratok azonban későbbiek, a legrégebbi 1343-ból származik. Bár ez a dátum későbbi, mint a másik két krónika feltételezett keletkezési dátuma, archaizáló jellegénél fogva mégis ez a szöveg tükrözi a legrégebbi nyelvállapotot (vö. Bruguera 1981), így ezt adom meg elsőként. A szóbeliséghez igen kötődő műről van szó, hiszen a feltételezések szerint I. Jakab, aki bár művelt ember volt, írni nem tudott, a szöveget lediktálta.

2. (Desc) Descloit, Bernat: *Crònica*. ('Krónika'). 1–5. kötet. Barcelona: Edicions 62. 1990.

A második nagy katalán krónika története a IV. Ramon Berenguer uralkodásától Nagy Péter uralkodásáig tartó időszakot öleli fel. Keletkezésének pontos dátuma nem ismert, de tudjuk, hogy Szicília meghódítása ihlette (1282), és feltételezett szerzője, Bernat Escrivà, aki III. Péter írnoka volt, 1289-ben halt meg, a krónika létrejöttének időpontja tehát e két dátum közé tehető.

3. (Munt) Muntaner, Ramon: *Crònica*. ('Krónika'). 1–2. kötet. Barcelona: Edicions 62. 1990/1991 [1979].

A leghosszabb katalán krónika története a Hódító Jakab születésétől (1207) Jó Alfonz trónra lépéséig (1327) tartó időszakot öleli fel, 1325 és 1332 között íródott. Szerzője, Ramon Muntaner, aki az aragóniai uralkodóház királyaival személyes kapcsolatban állt, a szöveget felolvasásra szánta, elsősorban az uralkodók számára.

4. (Per) Ramon de Perellós: *Viatge del vescomte Ramon de Perellós i de Roda fet al Purgatori nomenat de Sant Pratici*. In: *Novel·les amoroses i morals*. Barcelona: Edicions 62. 1982.

Szintén a 14. század második feléből – a 15. század elejéről származik ez a szöveg, amely Ramon de Perellós purgatóriumba tett utazását meséli el, ahol uralkodóját, I. Jánost akarta meglátogatni.

5. (Parl) Albert, Ricard és Joan Gassiot (szerk.): *Parlaments a les corts catalanes*. ('Katalán parlamenti beszédek'). Barcelona: Barcino. 1928.

A gyűjteményes kötet 1355 és 1519 között keletkezett katalán parlamenti beszédeket tartalmaz.

6. (EpC) Cahner, Max (szerk.): *Epistolari del Renaixement*. ('Reneszánsz levélgyűjtemény'). 1–2. kötet. València: Clàssics Albatros. 1977–1978, 1. kötet: 62–133, 137–198, 2. kötet: 76–77, 88–126.

A gyűjtemény 1478 és 1577 között keletkezett leveleket tartalmaz. Az „*anar* + FI” szerkezet előfordulásai egy Pere Freixe nevű kereskedő fiának (1506-ban kelt), illetve testvérének írt (1533-ban kelt) leveléből származnak.

7. (Ger) Duran, Eulàlia (szerk.): *Cròniques de les germanies: les cròniques valencianes sobre les germanies de Guillem Ramon Català i de Miquel Garcia*. València: Eliseu Climent, 1984.

A szöveg a 16. század első feléből származik.

3.2.2. A korpusz spanyol nyelvű szövegei

A kutatás korpusza a következő spanyol nyelvű szövegeket tartalmazza:

1. (Cid) *Cantar de mio Cid*, ('Ének Cidról'), ismeretlen szerző. Madrid: Espasa Calpe. 1976.

Az ismeretlen szerző által írt középkori spanyol eposz a mai spanyol nyelv alapját képező kasztíliai nyelvjárás legkorábbi összefüggő nyelvemléke. Egy kasztíliai lovag (Rodrigo Díaz de Vivar, azaz *El Cid*) életét, mórok elleni hőstetteit meséli el. A szöveg egy Per Abbat nevű

könyvmásoló kéziratának egy 14. századi másolatából maradt ránk. A mű keletkezése 1140 körülre tehető, a pontos dátum azonban nem ismert.

2. (Mar) *Vida de Santa María Egipciaca*. ('Egyiptomi Szent Mária élete'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 628.

A 13. század elejéről származó szöveg egy később megtért és szentté avatott utcalány, Egyiptomi Szent Mária történetét meséli el. Kasztíliai nyelvjárásban íródott, bár az aragóniai dialektus egyes nyomai is megtalálhatóak benne. A mű egy francia költemény fordítása, amelybe azonban a fordító saját maga által írt részeket is betoldott.

3. (Tres) *Libre dels tres reys d'Orient*. ('A Háromkirályok könyve'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 527.

A 13. század első feléből származó költemény kasztíliai nyelvjárásban íródott, az aragóniai nyelvjárás nyomaival. Többek között a Háromkirályok és az egyiptomi menekülés történetét meséli el, valamint a szent család találkozását a jó és a gonosz tolvajjal. Az írás az Egyiptomi Szent Mária történetét is tartalmazó kéziratban maradt fenn.

4. (GrCo) *Gran conquista de Ultramar*. ('A nagy tengerentúli hódító hadjárat'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 484.

A középkori spanyol elbeszélés első megfogalmazása 1291 és 1295 közé tehető. Jeruzsálem meghódítását meséli el, de a francia epikából átvett független történeteket is tartalmaz. Négy kéziratban maradt fenn, a legrégebbi 1295-ből származik. Szerzőjének egyesek Bölcs Alfonzot, mások IV. Sancho-t tartják, megint mások mindkettőt.

5. (Alf) *Crónica de Alfonso X*. ('X. Alfonz krónikája'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 302.

1344-ben, XI. Alfonz parancsára jegyezték le X. Alfonz, IV. Sancho és IV. Ferdinánd királyságának krónikáját, de a címeket később írták hozzá. Nem bizonyított, hogy szerzője ténylegesen X. Alfonz lenne.

6. (Tris) *Cuento de Tristán de Leonis*. ('Trisztán de Leonis története') In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 389.

Két, eltérő terjedelmű középkori kasztíliai Trisztán-szöveg maradt fenn, ezek egyike a *Cuento de Tristán de Leonis* című, 14. század végére datált, kasztíliai-aragóniai nyelven írt kézirat, melyből hiányzik az első öt ív, valamint a történet vége is.

7. (Arn) *Tratado de amores de Arnalte y Lucenda*. ('Értekezés Arnalte és Lucenda szerelméről'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 2995.

Diego de San Pedro, a 15. század második felében élt költő és író 1491-ben megjelent műve ez a szerelmes regény, amely Arnalte és Lucenda tragikus történetét meséli el.

8. (Pier) *Pierres y Magalona. La historia de la linda Magalona y del muy esforzado caballero Pierres de Provenza*. ('A szép Magalona és a nagyon bátor Pierres de Provenza lovag története'). (In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 6280.

Bernardo de Treviez lovagregénye, amelyet Spanyolországban adtak ki 1519-ben. A szöveg egy 15. századi francia szövegre vezethető vissza, Pierres de Provenza kalandjait és a szép Magalonával való szerelmét meséli el.

9. (CrPC) *Crónica popular del Cid*. ('Cid népi krónikája'). In: ADMYTE (Archivo Digital de Manuscritos y Textos Españoles), CNUM 6993.

A 16. század folyamán kiadott számos krónika egyike, 1512-ben jelent meg Burgosban.

4. A dolgozat szerkezete

A disszertáció a kutatási eredményeket három nagy fejezetben tárgyalja, az első a kutatás tárgy tudományos részét (II. fejezet), a második a módszertani vonatkozásokat (III. fejezet) mutatja be, a harmadik pedig a kettő alapján kialakuló hipotézist összegzi (IV. fejezet). A tárgy tudományos rész (II. fejezet) első két pontja a mozgásigés szerkezetek jelentésváltozásáról szóló bevezetés után a katalán „*anar* 'megy' + FI” és a spanyol „*ir* 'megy' (*a*) + FI” szerkezetek használatát tárgyalja a mai, illetve a középkori nyelvállapotban. A 3. pont a szakirodalom eddigi eredményeit mutatja be, sorra véve a katalán múlt idő kialakulásáról alkotott főbb hipotéziseket és kritikájukat, amely egy újabb hipotézis kialakításának szükségességét veti fel. A kutatás elméleti keretének bemutatása (4. pont) és a történeti korpusz előfordulásainak elemzése (5. pont) után e hipotézist a 6. pontban fejtem ki, a mozgásigés szerkezetek használatában megfigyelhető rögzült helyi sémák vizsgálata és funkcionálisan hasonló szerkezetekkel való összevetés alapján.

A módszertani fejezetben (III.) a bevezetés után (1. pont) a 2. pontban a pragmatika, ezen belül elsősorban a történeti pragmatika adatforrásait mutatom be, majd ezeket áttekintem a kutatás gyakorlatában is (3. pont). Ezután a történeti pragmatika módszertanában központi

szerepet játszó kontextuális elemzés (4. pont), majd az 5. pontban a jelentéstulajdonítással kapcsolatos módszertani problémák tárgyalása következik. A 6. pontban a metanyelvészeti vizsgálat alapját adó p-modell és az *adat* kifejezéssel kapcsolatos metodológiai megfontolások bemutatása után a történeti pragmatikában használt érvelési módszereket, valamint azt vizsgálom meg, hogyan tudunk dönteni versengő hipotézisek között módszertani megfontolások segítségével. A II. fejezetben bemutatott kutatás eredményei, valamint a III. fejezetben tárgyalt módszertani kérdések tanulságainak levonása alapján alakítom ki álláspontomat a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozását illetően, amelyet a IV. fejezetben részletezek. Külön kitérek a folyamatban szerepet játszó pragmatikai következtetések szerepére, valamint a lehetséges tipológiai párhuzamokra. A dolgozat II. fejezetében bemutatott kutatást a könnyebb érthetőség kedvéért a módszertani megfontolásoktól függetlenül tárgyalom, a III., módszertani fejezetben azonban visszautalok a tárgytudományos kutatás kapcsolódó részeire.

Végül az V., összefoglaló részben a tárgytudományos és módszertani eredményeket tekintem át, külön kiemelve a kutatás legfontosabb, újdonságot jelentő hozadékait.

II. A kutatás tárgytudományos része: a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakasza

1. A vizsgált jelenség bemutatása

1.1. A korábbi szakirodalom eredményei a mozgásigés szerkezetek jelentésváltozásáról

A mozgásigék, köztük a ’megy’ jelentésű lexikai egység különböző konstrukciókban, számos eltérő grammatikai jelentés kialakulásának kiindulópontjai lehetnek a világ nyelveiben. Heine és Kuteva (2002: 155–165) grammatikalizációs lexikonjukban a következő grammatikalizációs ösvényekre adnak meg példákat a világ számos, eltérő nyelvcsaládba tartozó nyelvéből. A ’megy’ igéből alakulhat andatív jelölő, állapotváltozást kifejező jelölő, konszekutív jelölő, a folyamatosság jelölője (a folyamatosság mellett a progresszív és a duratív aspektus jelölői is ide tartoznak). A ’megy’ jelentésű ige forrása lehet továbbá távolra mutató névmásoknak, habituális aspektus jelölőinek, felszólító módot jelölő szuffixumoknak és imperatív jelölőknek is. A ’megy’ jelentésű igével alkotott célhatározói szerkezetek pedig gyakran allatív, jövő idejű vagy célhatározói jelentést vesznek fel.

A spanyol és a katalán, e két területileg és nyelvészeti szempontból is egymáshoz közeli újlatin nyelv is több, a ’megy’ jelentésű elemmel alkotott fordulatot ismer és ismert a középkorban is. A határozói igenév (gerundium) mozgást kifejező igékkel különböző, folyamatosságot kifejező szerkezeteket alkothat a katalánban és a spanyolban. A ’megy’ jelentésű ige és a határozói igenév kombinációja mindkét nyelvben a cselekvés folyamatosságát, esetenként ismétlődését fejezheti ki (a katalánban l. Badia i Margarit 1995: 616–619; a spanyolban l. Yllera 2000 [1999]: 3412–3416), ahogyan a következő katalán példában:

- (1) *L'Antònia em va anar trucant fins que vaig agafar el telèfon.*
Aux.E3.Jel⁴ megy.FI hív.Ger

’Antónia addig **hívogatott** engem, amíg fel nem vettem a telefont.’

⁴ A glosszákbán az alábbi rövidítéseket használom: 1 – első személy, 3 – harmadik személy, E – egyes szám, T – többes szám, Jel – jelen idő, BM – befejezett múlt idő, FM – folyamatos múlt idő, Aux – segédige, FI – főnévi igenév, Ger – gerundium, Klit – klitikum (hangsúlytalan névmás), Köt – kötőmód, Neg – tagadó partikula, Név – névelő, Part – participium, Prep – prepozíció, Refl – visszaható névmás. Ha külön nem jelölöm az ellenkezőjét, az igealakok kijelentő módban állnak.

A 'megy' ige és a melléknévi igenév (participium) összetétele pedig olyan állapotot fejez ki, amely huzamosabb ideig tart (vö. Yllera 2000 [1999]: 3424–3428). Ebben a szerkezetben a 'megy' ige őrizheti önálló jelentését is, máskor azonban perifrázisként szerepel a szerkezet, ahogyan a következő spanyol példában:

(2) *Los gauchos iban vestidos de pieles de guanacos.*

Aux.T3.FM öltözik.Part

'A gauchók guanaco bőrbe **voltak öltözve**.' (Sobieski és Várady 1992: 277).

Végül, mind a katalánban, mind a spanyolban létezik a 'megy' jelentésű igéből és egy főnévi igenévből álló összetétel, amely már a középkori katalánban („*anar* + FI”), és a középkori spanyolban („*ir* (*a*) + FI”) is használatos volt. Ezeket a szerkezeteket, mivel kialakulásuk a jelen kutatás tárgyát képezi, külön és részletesebben tárgyalom majd az 1.2.2. és 1.2.3. pontokban. E perifrázisok grammatikalizációja során a bennük szereplő mozgásige lexikai jelentését elveszítve grammatikai jelentésre tett szert, ez a jelentés azonban eltér a két nyelvben. Az „*ir* (*a*) + FI” szerkezetből a spanyolban közeljövő alakult („*ir a* + FI”), míg a katalánban, az újlatin nyelvek között egyedülállóan, a 'megy' jelentésű igéből a befejezett múlt idő („*anar* + FI”) segédigéje vált.

A fentebb bemutatott katalán és spanyol 'megy' igével alkotott határozói igeneves és melléknévi igeneves szerkezetek kialakulása beilleszthető a Heine és Kuteva (2002) által a 'megy' jelentésű igéket illetően leírt grammatikalizációs ösvények valamelyikébe, és ugyanez mondható el a spanyol 'megy' ige és főnévi igenév kombinációjával alkotott célhatározói szerkezetről („*ir* (*a*) + FI”) is. Egyedül a katalán („*anar* + FI”) szerkezet lóg ki a sorból, amelyben a 'megy' ige a befejezett múlt idő segédigéje vált. A katalánon kívül a szerkezet múlt idő értékű, azonban erősen megszorított használata figyelhető meg az oksztánban, ahol elszórtan az egyszerű múlt idő stilisztikai helyettesítésére szolgálhat (Lafont 1963–1968: 275, Colon 1978b [1976]).

Felmerül a kérdés, hogy vajon az újlatin nyelvek körén kívül esetleg találunk-e példát a 'megy' jelentésű ige hasonló grammatikalizációjára. Juge (2008: 29–31) szakirodalmi hivatkozások alapján veszi számba az esetleges tipológiai párhuzamokat, négy lehetséges nyelvet említve: az alyawarát, a tucant, a kokamát és a kunát, amelyekben szintén megtalálható egy, történetileg a 'megy' igén alapuló, feltehetőleg hasonló jelentésű szerkezet. A leírások szerint ezekben a nyelvekben a 'megy' ige a múlt idő jelölője, ugyanakkor azonban pragmatikailag jelölt szerkezetekről van szó. Az alyawarában a szerkezet segédigéje más igeidőkben is előfordul, önmagában nem jelöl múlt időt. A tucanban egy kompletív

szerkezetéről van szó, amely azonban jövő idejű kontextusban is megtalálható. A kokama nyelv befejezett múltjának tárgyalása túl vázlatos, így nem lehet párhuzamba állítani a katalánnal. A kuna nyelvben a jelen idejű igetöből és a *na*, 'megy' igéből származó elemből álló szerkezet morfológiáját szintén csak felszínesen tárgyalja a szakirodalom, így nem egyértelmű, hogy a szerkezetben a 'megy' ige jelenben vagy múltban áll-e. Összességében tehát elmondható, hogy kevésbé dokumentált párhuzamokról van szó (l. még Pérez Saldanya (1996: 84) hivatkozásait, aki hasonló, a kuna, csádi, szuahéli és eve nyelvből vett szerkezeteket említ, és Pérez Saldanya és Hualde (2003: 48) példáit a kuna, csádi, szuahéli és tucan nyelvből), az említett nyelvekre vonatkozó információk nem jól használhatóak, szemben a számos, jól dokumentált tipológiai párhuzammal a jövő idő jelentésének kialakulását illetően (l. Heine és Kuteva 2002: 161–163). Így a spanyol szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozását könnyebb magyarázni, hiszen az jól illeszkedik a jövő idő kialakulásának fentebb bemutatott univerzális tendenciájába (de akár a franciát vagy a portugált is említhetnénk, ahol szintén található egy-egy hasonló szerkezet). A katalán szerkezet változása viszont nem illik bele a fent bemutatott univerzális tendenciába, történeti alakulását jól dokumentált tipológiai párhuzamok hiányában nehezebb felfedni⁵.

A dolgozatban elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a katalán szerkezet változása vajon már a kezdetektől eltér-e az univerzális tendenciától és a hozzá földrajzilag és nyelvészetiileg közel álló nyelvek hasonló szerkezeteinek alakulásától, és ha igen, vajon mi lehet ennek az eltérésnek az oka. Mielőtt rátérnénk a dolgozat fő tárgyára, a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának bemutatására, tekintsük a 'megy' igével alkotott szerkezet használatát a mai katalán és a mai spanyol nyelvben.

1.2. A katalán „*anar* + főnévi igenév” szerkezet a mai katalánban és az „*ir* a + főnévi igenév szerkezet a mai spanyolban

1.2.1. A katalán *anar* és a spanyol *ir* igékről

A katalán *anar* és a spanyol *ir* igék ugyanazt a fogalmat ('megy') kódolják. Mind a katalán *anar*, mind a spanyol *ir* főigeként és segédigeként is használatos a mai nyelvállapotban. A 'megy' ige morfológiáját e két nyelvben csupán a dolgozat megértéséhez szükséges mélységig mutatom be. A katalán *anar* és a spanyol *ir* ige paradigmájában megfigyelhető formai különbségek nyelvtörténeti okoknak tudhatóak be. Mindkét esetben szuppletív igéről van szó, azaz mind a katalán *anar*, mind a spanyol *ir* ige modern alakjai

⁵ További esetleges tipológiai párhuzamokhoz l. a IV. fejezet 3. pontját, ahol a szerkezet textuális jelölővé alakulásának kérdését vizsgálom.

különböző latin igék alakjaira vezethetőek vissza. A katalán *anar* 'megy' ige alakjaiban a *va-* (< VADERE) és *an-* (< *ANDARE) töveket fedezhetjük fel, bár egyes archaikus és nyelvjárási jövő idejű és feltételes igealakokban az *ir-* (< IRE) tő is megjelenik. A spanyol *ir* 'megy' ige paradigmája három különböző igei tövön alapszik: *i-* (< IRE), *va-* (< VADERE) és *fu-* (< ESSE) (további részletekért l. Juge 1999 és Moll 2006: 224–225). Ennek eredményeként a mai spanyol és katalán 'megy' igék paradigmájában formai különbségek mutatkoznak, bár a főige és segédige *anar* és *ir* kijelentő módú, jelen idejű alakjainak legtöbbje mindkét nyelvben a *va-* (< VADERE) igei tövön alapul, ahogyan az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat A katalán *anar* és a spanyol *ir* ige paradigmái

a katalán <i>anar</i> 'megy' főige és az <i>anar</i> segédige paradigmája		a spanyol <i>ir</i> 'megy' főige és az <i>ir</i> segédige paradigmája	
a 'megy' jelentésű főige	a befejezett múlt segédigéje	a 'megy' jelentésű főige	a közeljövő segédigéje
E/1 <i>vaig</i>	E/1 <i>vaig</i> (<i>vàreig</i>)	E/1 <i>voy</i>	E/1 <i>voy</i>
E/2 <i>vas</i>	E/2 <i>vas</i> (<i>vares</i>)	E/2 <i>vas</i>	E/2 <i>vas</i>
E/3 <i>va</i>	E/3 <i>va</i>	E/3 <i>va</i>	E/3 <i>va</i>
T/1 <i>anem</i>	T/1 <i>vam</i> (<i>vàrem/vem</i>)	T/1 <i>vamos</i>	T/1 <i>vamos</i>
T/2 <i>aneu</i>	T/2 <i>vau</i> (<i>vàreu/veu</i>)	T/2 <i>vais</i>	T/2 <i>vais</i>
T/3 <i>van</i>	T/3 <i>van</i> (<i>varen</i>) ⁶	T/3 <i>van</i>	T/3 <i>van</i>

A továbbiakban tekintsük röviden az eredetileg mozgásigés szerkezetek használatát a mai katalánban és spanyolban.

1.2.2. A katalán „*anar* + főnévi igenév” és „*anar a* + főnévi igenév” szerkezetek a mai katalánban

Az „*anar* + FI” szerkezet a mai katalánban a befejezett múlt kifejezésére használatos, amint a (3) példa mutatja:

(3) *Pere II va morir l'any 1285.*

Aux.E3.Jel meghal.FI

‘II. Péter 1285-ben **halt meg**.

⁶ A katalán *anar* ige paradigmáját Juge (2006: 314) alapján foglalom össze. Juge nem jelzi, hogy a zárójeles alakok pontosan hol használatosak. Badia i Margarit (1995: 546) nyelvtanában annyit mond e formákról, hogy a beszélt nyelvváltozathoz tartoznak és a normatív nyelvben nem elfogadottak.

A történeti kutatás eredményei egyértelműen mutatják, hogy a (3)-ban megfigyelhető katalán összetett múlt segédigéje az *anar* 'megy' igéből alakult ki. Jelenleg semmilyen megszorítás nincs arra nézve, hogy mely főnévi igenevek jelenhetnek meg e szerkezetben.⁷ A katalán „*anar* + FI” szerkezetben azonban az *anar* ige nem állhat eredeti lexikai ('megy') jelentésében, a szerkezet a mai katalánban csupán befejezett múlt időként használatos. A befejezett múlt idő kifejezésére azonban létezik egy másik, szintetikus forma is. A formailag egyszerű és összetett formák megoszlása területenként, illetve nyelvjárásonként változatos képet mutat a katalánban. Általánosságban elmondható, hogy az egyszerű alak visszaszorulóban van (Perea 2007; vö. Pérez Saldanya és Hualde 2003: 58), míg az összetett alak („*anar* + FI”) a legtöbb nyelvjárásban szinte kizárólagos a beszélt nyelvben. Az egyszerű múlt idő a beszélt nyelvben ma már csak Valencia és a Baleár-szigetek egyes területein maradt fenn (Menorca kivételével). Valencia központi területei kivételével azonban az összetett alak is használatban van a katalán nyelvterület ezen részén. A többi nyelvjárásban a formális, írott szövegekre és az irodalmi nyelvre korlátozódik az egyszerű múlt használata, ez utóbbiban a kétféle múlt idő váltakozása is megfigyelhető, gyakran stilisztikai célzattal (Badia i Margarit 1995: 546–548; vö. még Juge 2006). Meg kell még említeni, hogy a szardíniai l'Alguer városának (Olaszország) nyelvjárásában a beszélt nyelvben az egyszerű múlt használatát nem az „*anar* + FI” szerkezet váltotta fel, hanem az ún. befejezett jelen alakjai, talán az olasz nyelv hatásának köszönhetően (vö. Scala 2003: 57; Perea 2007).

Bár az *anar* ige a katalánban az összetett befejezett múlt segédigéjévé vált, főigeként, 'megy' jelentésben való használata is megőrződött, ennek paradigmája azonban némileg eltér a segédige *anar* formáitól, ahogyan az 1. táblázat mutatja.⁸ A főigeként álló *anar* szintén vehet maga mellé főnévi igenevet, az így létrejött szerkezet egy bizonyos cselekvés céljával végrehajtott mozgásra utal ('megy tenni vmit')⁹. A szerkezet két tagja közé azonban ki kell tenni az *a* prepozíciót: „*anar* 'megy' *a* + FI”, így az formailag nem esik egybe a katalán múlt idővel¹⁰. Az így létrejött prepozíciós szerkezetben („*anar* 'megy' *a* + FI”) az *anar* ige többnyire lexikai, mozgásra utaló jelentésben áll, használható azonban inchoatív és konatív jelentésben is. Ezen kívül múlt időben, ahol nincs zavaró formai egybeesés a prepozíció nélküli szerkezettel, az „*anar a* + FI” szerkezet használható egy cselekvés szándékának a kifejezésére is, például: *Ho anava a dir, però vaig callar. 'Mondani akartam, de (végül)*

⁷ Pérez Saldanya (1996: 101–102) szerint a modern katalán „*anar* + FI” szerkezet nem használható a *deure* 'kell' főnévi igenévvel, Juge (2002) azonban az ellenkezőjére mutat példát.

⁸ Vö. a főige *anar* 'megy' T/1 *anem* és T/2 *aneu* alakjait, valamint a segédige *anar* T/1 *vam/vem*, T/2 *vau/veu* alakjait, valamint a *var*- tövön alapuló formákat. Ez utóbbiak az első konjugációhoz tartozó, szabályos ragozású igék egyszerű befejezett múltjának analógiájára jöttek létre (l. Juge 2006).

⁹ Azaz jelentésében megegyezik azzal a középkori szerkezettel, amelyből a katalán összetett múlt kialakult.

¹⁰ Kivéve a Baleár-szigeteki katalánban, ahol ebben a szerkezetben sem szerepel az *a* prepozíció (Segura-Llopes 2012: 119, 3. láb.).

hallgattam.’ Ezzel szemben a jelen időben ragozott „*anar a + FI*” szerkezet olyan használatát, amikor az jövőidejűséget vagy a cselekvés végrehajtásának szándékát fejezi ki spanyolizmusnak tartják, és a normatív nyelvhasználatban nem tekintik elfogadottnak a mai katalánban (Badia i Margarit 1995: 615, vö. Radatz 2003).

A mindennapi nyelvhasználatban azonban mégis előfordul a szerkezet jövőidejűséget vagy szándékot kifejező használata jelen időben is, amit spanyol hatásnak tulajdonítanak, hiszen a hasonló, spanyol „*ir a + FI*” szerkezet általában ilyen értelemben használatos (l. 1.2.3.). A szakirodalomban az a nézet is megtalálható, hogy a katalán „*anar a + FI*” szerkezet alakulóban lévő szándékra vagy közeljövőre utaló jelentése nem spanyol hatásnak köszönhető, hanem belső tendencia eredménye (Radatz 2003). Radatz a prepozíciós szerkezet grammatikalizációját vizsgálva a katalánban megállapítja, hogy az eljutott már abba a fázisba, hogy szándékot kifejező szerkezetté vált, ami a spanyolban is a grammatikalizáció első lépése volt, azonban még csak az élő/humán alanyt engedi meg. Radatz szerint már a következő lépés is alakulóban van a katalánban, amikor a szándékot kifejező szerkezetből jövő idő válik, mégpedig nem spanyol hatásként, hanem belső tendencia eredményeképpen. Bár a vizsgált szerkezet és az egyszerű jövő disztribúciója más a katalánban, mint a spanyolban, már megtalálhatóak a katalánban is a szerkezet jövő időt kifejező példái. Ugyanakkor a katalánban az egyszerű jövő olyan kontextusokban is használható a közeljövő kifejezésére, ahol a spanyol az „*ir a + FI*” szerkezetet használja. Radatz konklúziója az, hogy a katalán „*anar a + FI*” közeljövő születőben van, és bár a spanyol hatás kedvez neki, elsősorban nem annak, hanem a nyelv saját, belső tendenciájának köszönhetően alakul. Ebben a kérdésben nem lehet egyértelmű döntést hozni a két nyelv földrajzi közelsége miatt, de a katalán „közeljövő” kérdése amúgy is kívül esik a dolgozatban bemutatott kutatás hatókörén.

1.2.3. Az „*ir a + főnévi igenév*” szerkezet a mai spanyolban

A spanyol „*ir a + FI*” összetétel, hasonlóan a világ egyéb nyelveiben megtalálható jövő idő kifejezésére is használatos szerkezetekhez, számos jelentésárnyalat közvetítésére alkalmas, legelterjedtebb használata azonban a mai spanyolban a közeljövő. Az „*ir a + FI*” szerkezet segédigéje történetileg az *ir* ’megy’ jelentésű igére vezethető vissza. A mai nyelvállapotban bármilyen főnévi igenév megjelenhet e szerkezetben. A szerkezet továbbra is használható eredeti, mozgásra utaló jelentésében is, amikor is az *ir* ige nem segédigeként, hanem főigeként szerepel.

A spanyol „*ir a + FI*” perifrázis ’közeljövő’ jelentése esetenként, de nem mindig, pusztán időbeli közelséget jelent, máskor a főnévi igenévben leírt eseményt már folyamatban

lévő, szükségszerűen bekövetkező eseményként, vagy egy már meghozott döntés következményeként értelmezzük (Zamorano Mansilla 2006). A formailag egyszerű jövő idővel szemben (4), a spanyol közeljövő (5) az eseményt úgy írja le, mint ami a megnyilatkozáskor fennálló helyzetből inherensen következik, ahogyan az a következő két megnyilatkozás összehasonlításával megfigyelhető.

(4) *Moriré.*

'Meg fogok halni.' (valamikor a jövőben, mint mindenki)

(5) *Estoy seguro de que voy a morir.*

Aux.E1.Jel Prep meghal.FI

'Biztos vagyok benne, hogy **hamarosan meghalok.**' (úgy érzem, pl. mert beteg vagyok)

A grammatikalizálódott előfordulásokban a jövő idő jelentésének kifejezésén túl a szerkezet sugallhatja a beszélőnek vagy a cselekvés alanyának érzelmi részvételét is a főnévi igenévben leírt eseményben, illetve e szerkezet használata a megnyilatkozás pillanatában fennálló szituációhoz való erősebb kötöttséget jelez (Matte Bon 1998; Bauhr 1989). E perifrázis érzelmeit kifejező tulajdonsága mellett a jövőre utaló jelentés el is halványulhat. A jövő idő jelentésének hasonló továbbfejlődése modális jelentések felé a világ más nyelveiben is megfigyelhető. Kisebb arányban használatos a szerkezet az egyszerű jövő helyettesítőjeként is, anélkül, hogy bármiféle jelentéskülönbséget fel tudnánk fedezni. Ez, akárcsak a párhuzamos angol szerkezet esetében, elsősorban a beszélt nyelvben fordul elő. A szerkezet jelentésében, használatában egyébként is igen hasonló az angol „be going to” szerkezethez, az egyetlen különbség az, hogy a spanyol szerkezetnek modális használata is van (Zamorano Mansilla 2006). A modális előfordulások az episztemikus modalitáson belül helyezhetők el, de vannak deontikus és kontrafaktuális modalitáshoz tartozó használatai is (Bravo Martín 2008; l. még Gómez Torrego 2000 [1999]: 3365).¹¹ Gómez Torrego (1988: 66–75) a következő jelentéseket tulajdonítja e szerkezetnek: közeljövő, a lehetőségesség vagy a

¹¹ A szerkezet modális használatára tekintsük Bravo Martín következő példáit! Episztemikus modalitás:

¿Qué/Cómo va a conocerlo? 'No lo conoce.' (Bravo Martín 2008: 221)

'Még hogy ismeri!' = 'Nem ismeri.'

Deontikus modalitás:

Los invitados no van a comer calamares y los anfitriones salmón. 'Los invitados **no pueden comer** calamares y los anfitriones salmón.' (Bravo Martín 2008: 230)

'A meghívottak **nem fognak** tintahalat **enni**, a házigazdák pedig lazacot.' = 'A meghívottak **nem ehetnek** tintahalat, a házigazdák pedig lazacot.'

szándékoltság modális jelentései és inchoatív aspektus (l. még Gómez Torrego 2000 [1999]: 3365).

Zamorano Mansilla a spanyol „*ir a + FI*” különböző használatait 500 előfordulást tartalmazó mintán vizsgálva a modális előfordulások 18,4%-os, a jövő idő 13,8%-os és a közeljövő 67,8%-os arányát állapítja meg. A szerkezet legdominánsabb használataként más spanyol nyelvtanok is a közeljövőt említik, így a továbbiakban a szerkezetről írva én is a *közeljövő* megnevezést fogom használni.

Azt illetően, hogy valóban egy igeidőről van-e szó, mint ahogyan a *közeljövő* terminus sugallja, nincs egyetértés a szakirodalomban, a szerkezet ugyanis az aspektuális perifrázisok körébe is besorolható. Az egyik amellet szoló érv, hogy az „*ir a + FI*” szerkezetet az igeidők körébe soroljuk, az, hogy a beszélt nyelvben az egyszerű jövő időt kiszorító tendenciát mutat. Az összetett jövő több tanulmány szerint a jövő idő kifejezésének preferált módja a mai spanyol nyelv különböző változataiban (l. Orozco 2007). Tegyük hozzá azonban, hogy a perifrázis túlnyomórészt a beszélt nyelvben jelenik meg, és azok a kontextusok is kizárólag a beszélt nyelvhez köthetőek, amelyekben az összetett jövő a jelentés megváltozása nélkül felcserélhető az egyszerű jövővel. Torres Cacoullós (2011: 11) a jelenséget történetileg vizsgálva megállapítja, hogy a beszélt nyelvben annak a valószínűsége, hogy az „*ir a + FI*” perifrázis fog megjelenni az egyszerű jövő helyett, jelentősen megnövekedett a 17. századról a 20. századra, különösen a beszélt nyelvben. Azaz az összetett jövő relatív gyakorisága megnőtt, míg az egyszerű jövő kisebbségbe szorult vissza. Torres Cacoullós a jelentéskülönbségek olyan empirikus tesztjeit alkalmazta, amelyek a megnyilatkozás létrejöttének időpontjában a nyelvi kontextusban fellelhető kulcsokon alapultak. Minden egyes token egy sor faktor tekintetében kódolható (pl. a szerkezetben megjelenő főnévi igenév típusa, vagy hogy megjelenik-e valamilyen határozó a szerkezet kontextusában). A szerző (Torres Cacoullós 2011: 11) ezzel a többváltozós elemzéssel állapítja meg, hogy a beszélők a következő esetekben részesítik előnyben a perifrázist, szemben az egyszerű alakokkal: (i) dinamikus predikátumok esetén, szemben a statívokkal, percepció vagy pszichológiai igékkel, ami tekinthető a célra irányuló mozgás-jelentés maradványának, (ii) ha a kontextusban nincs határozó vagy konkrét időpontra utaló határozó van, szemben a határozatlan időpontra utalóakkal, és végül (iii) kérdésben inkább, mint állításban. A szerző szerint ezekben az együtt-előfordulási megszorításokban az eredeti jelentés „maradványai” mutatkoznak meg.

Zamorano Mansilla (2006), aki a spanyol szerkezetet a hasonló angol szerkezettel összevetve vizsgálja, szintén amellet érvel, hogy a szerkezet jövő időt és nem aspektust fejez ki a spanyolban, hiszen az igeidő, szemben az aspektuális szerkezetekkel képes arra, hogy a

megnyilatkozás időpontjához képest elhelyezze a jelölt szituációt az időben. Ha az „*ir a + FI*” szerkezet aspektust fejezne ki, önmagában képtelen lenne jövő idő kifejezésére.

Bravo Martín (2008) azonban ellenkező eredményre jut: szerinte a perifrázis grammatikalizációja, amelynek során aspektus kifejezőjéből idő kifejezőjévé válik, még nem zárult le, bár a perifrázis kifejezheti a jövő időnek megfelelő temporális információt, amennyiben a kontextusban megjelenik egy, ezt az információt hordozó időmódosító. Így pl. az utóidejűsége utaló időhatározókat tartalmazó kontextusok elősegítik a perifrázis temporális értelmezését, de olyan kontextusok is léteznek, amelyek inkább a régi (aspektuális) jelentés megőrzését segítik elő (pl. a *cada vez que* ’amennyiben’, *siempre que* ’feltéve, hogy’ által bevezetett alárendelések). A szerző (Bravo Martín 2008) tehát az „*ir a + FI*” szerkezetet aspektuális perifrázisként tartja, méghozzá a prospektív aspektus kifejezőjének. A prospektív aspektus egy olyan állapotot ír le, amely definíció szerint időbeli rendezéses viszonyban áll egy másik, rákövetkező szituációval. Az „*ir a + FI*” perifrázis segítségével egy időintervallumról a dolgok egy olyan állapotát predikáljuk, amelynek fő jellegzetessége az, hogy egy rákövetkező szituációval áll kapcsolatban. Mivel jelen dolgozatban csupán a spanyol és a katalán mozgásigés szerkezetek grammatikalizációjának kezdeteit vizsgálom, nem tartozik célkitűzésem közé annak a megállapítása, hogy a spanyol „*ir a + FI*” prospektív aspektust vagy közeljövőt fejez-e ki a jelenlegi spanyolban, azaz, hogy a szerkezet grammatikalizációja melyik fázisban tart. Érdeemes megjegyezni, hogy a spanyol szerkezetben megfigyelhető egyfajta fonológiai redukció, amely az *a* prepozíció kiesését eredményezi, és arra utal, hogy a szerkezet grammatikalizációja még folyamatban van. Ennek eredményeképpen a szerkezet formailag hasonlónak válik a katalán befejezett múltéhoz. Ez feltételezhetően azért is lehetséges a spanyolban, mert ott nem létezik a prepozíció nélküli, múlt idő jelentésű szerkezet, és így nem keletkezik zavaró egybeesés. A továbbiakban tekintsünk Bravo Martín (2008) elképzelését arra vonatkozóan, hogy a spanyol „*ir a + FI*” szerkezet grammatikalizációja a jelenlegi szakaszig hogyan képzelhető el, mert ez a katalán szerkezettel való összehasonlításban is hasznunkra lehet.

Bravo Martín (2008: 324–373) az *ir* ’megy’ igét inakkuzatív kétargumentumú igeként jellemzi, amelyhez kétféle konceptuális-szemantikai szerkezet rendelhető. Az első esetben az *ir* ige két argumentuma a konceptuális-szemantikai szerkezetben a Tárgy-Téma konceptuális összetevőnek és az Ösvény összetevőnek feleltethető meg. Ez az eset akkor áll fenn, amikor az Ösvény összetevő Célja prepozíciós szintagmaként jelenik meg, ahogyan a következő előfordulásban:

- (6) *Pedro va a la playa.*
 megy.E3.Jel Prep Név strand
 'Péter (a) strandra **megy.**'

Az *ir* 'megy' ige azonban megjelenhet az *a* prepozíció által bevezetett infinitívuszi tagmonddal is. A szerző amellettt érvel, hogy ezekben az esetekben az infinitívuszi tagmondat nem Helyet, hanem Eseményt jelöl, így semmiféle metaforikus folyamatot nem kell feltételeznünk. Ez a konklúzió azonban maga után vonja, hogy az *ir* ige számára feltételeznünk kell egy másik konceptuális-szemantikai szerkezetet is, amelyben a második összetevő nem Ösvény, hanem Esemény. A (7)-beli megnyilatkozás esetében, szemben a prepozíciós szintagmát tartalmazó (6)-beli megnyilatkozással, egy az *a* prepozíció által bevezetett infinitívuszi összetevő van jelen:

- (7) *Pedro fue a visitar una exposición.*
 megy.E3.BM Prep látogat.FI Név kiállítás
 'Péter kiállításra („kiállítást **nézni**”) **ment.**'

A kettő között nem mindenki tesz különbséget, de Bravo Martín amellettt érvel, hogy két külön konceptuális-szemantikai szerkezetről van szó, és nem pedig egyetlenről, amely aztán metaforikus interpretációnak lenne alávetve. Így az *ir* ige két prototipikus előfordulása lenne: az első esetben, amikor a konceptuális-szemantikai argumentum Ösvény, lexikai prepozíció (6), a másodikban, amikor Esemény, funkcionális prepozíció (7) jelenik meg. Ez az elképzelés azokkal a grammatikalizációra vonatkozó elképzelésekkel fér össze, amelyek szerint a grammatikalizációs folyamatban megőrződött jelentésrész a konceptuális-szemantikai szerkezet. Bravo Martín szerint az „*ir a* + FI” szerkezet jövő idővé alakulása során az *ir* ige azon konceptuális-szemantikai szerkezete őrződik meg, amelyben a második összetevő Esemény: ebből már egyenesen levezethető az egymásutániság viszonya, ami két esemény között fennállhat. Ennek az egymásutániságnak a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjában is szerepe lehetett (l. Pérez Saldanya elemzését a 3.2. pontban).

Meg kell jegyezni azonban, hogy az Ösvény és Esemény összetevők egyidejűleg is megjelenhetnek a felszíni szerkezetben, ami arra utal, hogy az *ir* konceptuális-szemantikai szerkezetében talán inkább három összetevőt feltételezhetünk, amelyek közül lexikai szinten nem kötelező mindegyiknek egyidejűleg megjelennie:

(8) [Esemény MOZOG ([Tárgy], [Ösvény ([Hely])] [Esemény])] ¹²

Ha megfigyeljük ugyanis a (6) és (7) példákat, azt látjuk, hogy (6)-ban implicit módon egy esemény is jelen van ('Péter a strandra megy (strandolni)'), hasonlóképpen pedig (7)-ben egy hely van jelen impliciten ('Péter kiállításra („kiállítást nézni”) megy’: 'a kiállítás helyszínére'). Ezeknek az összetevőknek a lexikai szinten való megjelenése azonban némi redundanciához vezetne. Kitehető azonban a kérdéses összetevő akkor, ha az eltér a default értelmezéstől.¹³ E két összetevő együttes feltételezésével a konceptuális-szemantikai szerkezetben egységesen tudjuk kezelni az *ir* 'megy' ige előfordulásait. Mindezeknek a mozgásigés szerkezet grammatikalizációjának elemzésekor is jelentősége lehet.

Miután áttekintettük, hogyan használatosak a katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” szerkezetek a mai nyelvállapotban, rátérhetünk annak leírására, hogyan viselkedtek e perifrázisok a középkori nyelvben.

2. A „'megy' + főnévi igenév” szerkezet a középkorban

A „'megy' + FI” szerkezet a középkorban kiterjedtebb földrajzi régióban volt használatos, mint manapság. A katalánon kívül a szakirodalom még a következő nyelvekben említi előfordulását: francia (Juge 2008: 48; Colon 1978a [1959] és 1978b [1976]; Berchem 1968), provanszál (Juge 2008: 48; Colon 1978a [1959] és 1978b [1976]; Berchem 1968), gaszkon (Berchem 1968), Guardia Piemontese területe (Kalábria, Olaszország, Berchem 1968, erre egyéb helyen utalás nem található), spanyol (Juge 2008: 48). A fent említett nyelvek többségéből azonban a 15–16. században kiszorult a használata (vö. Colon 1978a [1959] és 1978b [1976]; Berchem 1968: 1163).

Mind a katalán „*anar* 'megy' + FI”, mind a spanyol „*ir* 'megy' (*a*) + FI” már a legkorábbi nyelvemlékekben megjelenik. Az általam vizsgált történeti korpuszban a legkorábbi katalán szöveg a 13., míg a legkorábbi spanyol szöveg a 12–13. századból származik, tehát mindkét esetben a legelső összefüggő írásos dokumentumok példáiról van szó. A történeti korpuszban szereplő előfordulások alapján már első benyomásként is elmondható, hogy a perifrázisok használata messzemenő hasonlóságot mutat a katalán és spanyol korai nyelvállapotban. Tekintsük a következő katalán (9) és spanyol (10) példákat.

¹² A konceptuális reprezentáció összetevőinek magyar fordításakor Németh T. (2000: 212) elnevezéseit követtem.

¹³ Pl. 'Péter a strandra megy tanulni' vagy 'Péter kiállítást nézni megy a mozi épületébe.' Az ige konceptuális-szemantikai reprezentációjában szereplő, de lexikailag realizálatlanul hagyott argumentumaihoz l. Bibok és Németh T. (2002).

- (9) *Sobr.assó vengren-li bé X cavalers justats e anaren-lo* *ferir.* (Desc
megy.T3.BM-Klit támad.FI

II 43, 28)

’ekkor tíz lovas jött hozzá és **mentek megtámadni/megtámadták.**’

- (10) *e fueron-se ferir asi fuerte mente deste primero*
megy.T3.BM-Refl támad.FI

encuentro que los cauallos & los caualleros fueron en tierra (a) todos juntos (Tris
20v)

’és már elsőre olyan hevesen **mentek megtámadni/támadták meg** egymást, hogy
mind a lovak, mind a lovasok a földre kerültek’

Az (9) és (10) példák a középkori katalán és spanyol „’megy’ + FI” szerkezet tipikus példáit mutatják be, és jól tükrözik e szerkezetek használatának hasonlóságát a két nyelv középkori nyelvállapotában. E korszakban a csatajelenetek leírása képezi azt a tipikus kontextust, amelyben e mozgásigés szerkezeteket tartalmazó megnyilatkozások többségét találjuk. A *ferir* ’(meg)támad/üt/sebez’ az egyik leggyakrabban megjelenő főnévi igenév a szerkezet korai előfordulásaiban mind a spanyol, mind a katalán nyelvben, de a középkori franciában és okszitánban is hasonló előfordulásokat írnak le (vö. Gougenheim 1971 [1929] és Lafont 1963–1968: 275). A ’megy’ ige a középkori katalán és spanyol szövegekben jelen és múlt időben ragozva is megjelenik e mozgásigés szerkezetben. A katalán és a spanyol szerkezet kontextusainak és morfológiai jellegzetességeinek hasonlósága első látásra azt sugallja, hogy e szerkezetek közös gyökerekre vezethetőek vissza.

A továbbiakban a vonatkozó szakirodalom alapján röviden tekintsük a szerkezet használatát más újlatin nyelvek középkori nyelvállapotában is! Az újlatin nyelvek közül az okszitán (más néven, provanszál) az, ahol a katalánhoz leghasonlóbb képet találjuk. A középkori okszitán szerkezet használatával Lafont (1963–1968: 275) és Colon (1978b [1976]: 146–156) is foglalkozik. Lafont (1963–1968: 275) a következőképpen foglalja össze az analóg okszitán perifrázis történetét: a 12. század végén jelenik meg múlt idő értékben, amikor a hasonló katalán szerkezetnek még alig van nyoma. A 14–15. században már annyira elterjedt, hogy fennáll annak a lehetősége, hogy felváltja az egyszerű múltat. A 16–17. században azonban előfordulásai igen megritkulnak, bár el nem tűnnek. Colon (1978b [1976]: 147–148) korabeli provanszál grammatikusok munkái alapján azt is megállapítja, hogy a szerkezetet, a katalán esetéhez hasonlóan, vulgárisnak minősítették, használatát megbélyegezték. Colon (1978b [1976]: 146) ezért úgy véli, hogy a vulgárisnak minősített

szerkezet használatának visszaszorulásában az irodalmi nyelv 16–17. században tapasztalható emelkedő presztízse és a francia nyelv erősödő hatása is szerepet játszhatott. Így kialakult az a helyzet, amely ma is jellemzi az oksztán összes változatát: az egyszerű forma túlnyomó használata, elszórtan stilisztikai helyettesítése a perifrázissal.

Colon (1978b [1976]) a provanszál szerkezetre mind az epika, mind a próza műfajából hoz példákat, amelyek véleménye szerint „múlt idő értékkel” rendelkeznek. Ezek között olyan szövegekből is idéz előfordulásokat, amelyeknek a latin verziója is rendelkezésünkre áll, mint pl. a következő, egy homíliából származó előfordulás:

- (11) *E va dire Zacharias a l'àngel. = Et dixit Zacharias ad*
megy/Aux.E3.Jel mond.FI
angelum. 'És Zakariás azt mondta az angyalnak.' (Colon 1978b [1976]: 152)

Colon (1978b [1976]: 154–156) az ó-gaszkón nyelvjárásra külön is hoz példákat, amelyek esetében szintén megad francia és latin párhuzamos szöveghelyeket. A különböző nyelvű szövegek összevetése mutatja, hogy a korai gaszkón „'megy' + FI” szerkezetnek megfelelő szöveghelyeken a franciában és a latinban az egyszerű múlt idő volt használatos. A *múlt idő érték* kifejezés nyitva hagyja azokat a kérdéseket, hogy vajon már kódolt jelentésről volt-e szó ebben a korai nyelvállapotban, a perifrázis egyszerűen múlt időt fejezett-e ki vagy esetleg valamilyen pragmatikai vagy stilisztikai értékkel rendelkezett.

A korai francia szerkezet előfordulásainak kontextusa és a benne szereplő főnévi igenevek tekintetében is hasonló a középkori katalánhoz, spanyolhoz és provanszálhoz, ahogyan a következő, Roland-énekből származó előfordulás mutatja:

- (12) *En mi le camp amdui s'entr'encuntrent,*
Si se vunt ferir, granz colps s'entredunerent (Rol¹⁴ 3567–3568)
Refl megy.T3.Jel támad.FI
'A harcmező közepén összetalálkoztak,
mennek megtámadni / megtámadják/ták egymást, nagy ütések mértek egymásra'

A középkori francia szerkezetre vonatkozó szakirodalmat Colon (1978b [1976]) foglalja össze, majd példákat sorol fel a szerkezetre, akárcsak a többi középkori újlatin nyelv esetében. Colon (1978b [1976]: 144) felhívja a figyelmet arra, hogy nemcsak a középkori franciában, hanem már az ófranciában is figyelemreméltó előfordulásai találhatók a

¹⁴ *La chanson de Roland*. Párizs: Larousse. 1972.

szerkezetnek a hős énekekben (gestákban), amelyek azonban nézete szerint még nem tekinthetők múlt időnek. Úgy véli, csupán egy epikai fordulatról van szó, amely elsősorban csatajelenetek leírásában jelenik meg, és a szerkezetben leggyakrabban előforduló főnévi igenevek a katalánhoz, és tegyük hozzá, a spanyolhoz hasonlóan, a *ferir* és egyéb, jelentésükben megegyező főnévi igenevek, ahogyan a következő (13) példában is:

(13) *Un coup li va doner* (Boeve 631, Colon 1978b [1976]: 144)

ütés megy.E3.Jel ad.FI

’Egy nagy ütést **megy mérni/mér/mért** rá.’

Érdemes még megemlíteni, hogy Colon (1978b [1976]: 141) leírása szerint a korai franciában a *va dire* ’megy mondani/mond/mondott’ szerkezet gyakran a közvetlen idézet bevezetésére szolgál. Érdemes ezt összevetni az analóg katalán és spanyol szerkezetekről írottakkal a 6.3.2. pont **h.** alpontjában és a 6.4.3. pontban.

Az említett francia szerkezet a 17. század elején visszaszorult a használatból. Colon (1978b [1976]: 144) nem adja meg, hogy pontosan mit tekint a francia szerkezet jelentésének, csak annyit említ, hogy nem tartja múlt időnek, csupán egy epikai fordulathoz. Hogy miért tulajdonít eltérő jelentést a ránézésre igen hasonló korai francia és provanszál előfordulásoknak, az bővebb kontextusok és magyarázat hiányában nem állapítható meg. Mindenesetre a Colon által megadott előfordulások teljes mértékben párhuzamba állíthatók az összes általa tárgyalt újlatin nyelvben: a katalánban, a spanyolban, a provanszálban és a franciában is. Mivel az oksztánban még az ő korában is megfigyelhető az egyszerű múlt stilisztikai helyettesítése a perifrázissal, szemben a franciával, ahol visszaszorult a szerkezet használata, elképzelhető, hogy Colon e késői használatot vetíti vissza a középkori előfordulásokra, amikor „múlt idő érték”-kel ruházta fel a provanszál példákat, szemben a francia előfordulásokkal.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy fennmaradt írásos források arra utalnak, hogy a vizsgált szerkezet az oksztán nyelvben jelent meg a legkorábban, így az is meglehet, hogy a szomszédos nyelvek, a francia és a katalán, majd a spanyol is innen vették át, mindenesetre a katalán az egyetlen újlatin nyelv, amelyben jelenleg teljes értékű múlt időként szerepel. Egyedül Berchem (1968) említi, hogy a perifrázis Olaszországban, Guardia Piemontese területén is használatos, ahol egy franko-provanszál kolónia él, bár a szerző amellet érvel, hogy ide a már grammatikalizálódott szerkezet érkezett meg. A szerkezetnek az a használata, amely később a katalán befejezett múlt idő kialakulásához vezetett, a többi újlatin nyelvből a 16–17. század körül visszaszorult.

3. A szakirodalom eddigi eredményei a katalán múlt idő kialakulásáról

3.1. Bevezetés

A katalán befejezett múlt („*anar* + FI”) grammatikalizációja során bekövetkező jelentésváltozásra vonatkozóan a szakirodalomban két nagy vonulat figyelhető meg: egyes szerzők a katalán múlt kialakulását a szerkezet jelen idejű ragozott igés előfordulásaiból kiindulva a történeti jelenhez kötik (Colon 1978a [1959] és 1978b [1976]; Badia i Margarit 1981; Pérez Saldanya 1996; Pérez Saldanya és Hualde 2003), míg mások amellett érvelnek, hogy a formailag jelenben álló előfordulások nem a történeti jelen példái a releváns történeti dokumentumokban, hanem már grammatikalizálódott alakok (Bruguera 1981; Juge 2002, 2006, 2008). Egy további elképzelés a katalán befejezett múlt eredetét az inchoatív aspektussal hozza kapcsolatba (vö. Detges 2004, az inchoatív-hipotézis bírálatához l. Colon 1978a [1959]; Nagy C. 2008a, 2009a és 2010b), ez azonban nem áll ellentétben a történeti jelen elképzeléssel. Végül, vannak, akik kognitív szempontból vizsgálják az „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozását, az *anar* ’megy’ ige deiktikus természetét véve alapul (Calvo Pérez 1995; Martos 1996). Vegyük sorra a vonatkozó szakirodalomban fellelhető elképzeléseket!

3.2. A történeti jelen-hipotézis

A mai katalán összetett múlt idő segédigéje formailag jelen időben áll, így nem meglepő, hogy a szerkezet korai előfordulásainak vizsgálatakor számos kutató a jelen idejű ragozott igés előfordulásokra helyezi a hangsúlyt, azokból próbálva meg levezetni a modern katalán „*anar* + FI” szerkezetet. Ez az eljárás első pillantásra valóban kézenfekvőnek tűnik. Mivel ezek a szerzők az *anar* ige jelen időben való előfordulásait a szerkezetben a történeti jelen példáinak tekintik, megközelítésüket történeti jelen-hipotézisnek fogom nevezni.

A történeti jelen-hipotézis a katalán múlt időről írt számos munkában megtalálható. Már Lafont (1963–1968: 276) is a történeti jelenhez köti a katalán múlt kialakulását, legrészletesebb bemutatását azonban Colon (1978a [1959]) és 1978b [1976]) munkáiban találjuk. A katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet (és más, párhuzamos újlatin szerkezetek) korai történetével ő foglalkozik talán a legmélyrehatóbban, a legtöbb előfordulás számbavételével. Colon (1978a [1959]) és 1978b [1976]) alapján a katalán múlt alakulásának alábbi menete állítható fel. A folyamat első szakaszában az „*anar* + FI” perifrázisban a mozgásigét a nyelvi kontextus által megkövetelt igeidőben ragozzák, használatával élénkebb leírás a cél. A szerkezet nemcsak múlt idejű kontextusban fordul elő, hanem jelen idejű,

általános leírásokban is szerepel, stilisztikai célzattal (l. Colon 1978a [1959]: 127–128 példáját). Ezért feltételezi Mendeloff (1968) is két „*anar* + FI” szerkezet együttes meglétét: az egyik perfektív forma, míg a másik egy formailag összetett inchoatív jelen. Berchem (1968) is úgy véli, hogy a szerkezet elsődlegesen jelen idő kifejezésére szolgált, a múlt idő jelentése másodlagos funkcióként jelent meg. Berchem az inchoatív jelenből indul ki, bár a szerkezet jelentésváltozását nem vizsgálja részletesen. Colon azonban a jelen idejű ragozott igével álló előfordulások közül nem az inchoatív jelen példáira, hanem a múlt idejű, narratív kontextusokban talált előfordulásokra helyezi a hangsúlyt, amelyeket történeti jelenként interpretál. Úgy véli, hogy a történeti jelen használatának elterjedése és az egyszerű múlt háttérbe szorulása okozta a múlt idejű ragozott igés formák eltűnését és azt, hogy a jelen idejű ragozott igével álló perifrázis múlt idő értékre tett szert. Hogy ez pontosan hogyan történt, az elképzelése szerint nehezen vizsgálható. Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]: 156) ugyanis amellet érvel, hogy a szerkezet már a legkorábbi fennmaradt szövegekben múlt idő értékkel rendelkezik, így e grammatikalizációs folyamat kezdeteinek vizsgálatához nem állnak rendelkezésünkre írásos adatok. Colon (1978a [1959]) és 1978b [1976]) azt is megfigyeli, hogy a perifrázis korai előfordulásai a következményekkel járó vagy az adott kontextusban legfontosabb, leginkább hangsúlyozni kívánt cselekvést fejezik ki¹⁵. Colon ezeknek az előfordulásoknak tehát „múlt idő értéket” tulajdonít. Hozzá hasonlóan, Soldevila (1963–1968) Muntaner krónikájának előfordulásairól írva fejti ki, hogy annak előfordulásai már mind az összetett múlt példái, amelyet a szerző stilisztikai célzattal, a monotónia megtörése céljából alkalmaz az egyszerű múlt kiváltására. Véleményét arra a megfigyelésre alapozza, hogy ahogyan a krónika előrehalad, Muntaner, mintegy fellelkesülve, mind gyakrabban használja az összetett formát, de nem támasztja alá mással, csupán az egyes előfordulások idézésével, döntse el az olvasó maga, hogy azok tényleg múlt idő értékkel bírnak-e.

Colon rengeteg előfordulást figyelembe vesz, és egyéb újlatin nyelvekből is számos példát hoz. Ellentmondás feszül azonban következő két állítása között: (a) az „*anar* + FI” perifrázis már a korai írott előfordulásokban múlt idő értékkel bír (Colon 1978a [1959]: 120, 122), (b) a jelen idejű *anar*-t tartalmazó előfordulásokban történeti jelenről van szó (Colon 1978a [1959]: 128–129). Ha (a) helytálló, a mozgásige már grammatikai jelölőként kell, hogy funkcionáljon, amely csak formailag jelen, nem lehet tehát történeti jelen. Az ellentmondás abból ered, hogy Colon ugyanazon előfordulásokról írva teszi e két állítást. A kontradikciót két módon tudjuk feloldani: vonatkoztathatjuk a két megállapítást két egymást követő nyelvállapothoz, mondván, hogy a történeti jelenben álló előfordulások jelentésváltozása

¹⁵ E megfigyelés bírálatához l. Mendeloff (1968), aki azonban saját hipotézissel nem áll elő, a jelenséget rejtélynek tartja, amelyet még nem oldottak meg, és valószínűleg nem is fognak.

eredményeként alakult ki a múlt idő értéke, vagy pedig tekinthetjük úgy, hogy a *múlt idő érték* kifejezés kikövetkeztetett jelentésre, nem pedig kódolt jelentésre vonatkozik. Colon azonban nem fejt ki részletesebben, melyikre gondol. Colon azon állítása, hogy az írásban fennmaradt legkorábbi előfordulások már múlt idő értékkel rendelkeznek, más szempontból is vitatható, amennyiben múlt idő értéken kódolt jelentést értünk. A történeti adatok ugyanis azt mutatják, hogy még nem teljesen grammatikalizálódott formáról van szó: az „*anar* ’megy’ + FI” disztribúciója, kontextusainak száma a korai szövegekben még erősen korlátozott, – ahogyan azt Colon maga is megjegyzi – csupán bizonyos főnévi igenév típusok jelennek meg a szerkezetben, végül, gyakorisága is lényegesen kisebb, mint a mai nyelvben. Összefoglalva, nehéz megállapítani, mit is ért Colon múlt idő érték alatt, hiszen ő nem a történeti pragmatika fogalomtárát használja. Amennyiben múlt idő értéken nem kódolt jelentéstartalmat értünk, Colon elképzelése elfogadható, hiszen a történeti előfordulások kontextusban való vizsgálata arra utal, hogy a befejezettség, a múlt idejű referencia implikált tartalomként valóban jelen van. Ha így értelmezzük a *múlt idő érték* kifejezést, (a) és (b) egyidejűleg fenntarthatóvá válik.

Colon felvetéseit helytállónak tartja, és saját kutatásával támasztja alá Segura-Llopes (2012). A katalán múlt kialakulására vonatkozó kutatását a jelenleg is folyó *Ókatalán nyelvtan* című korpuszpépítő projekt keretében végzi, így igen nagy és változatos történeti korpusz áll a rendelkezésére. A jelen idejű ragozott igét tartalmazó előfordulásokat ő is történeti jelenként értelmezi. A befejezettség tartalmának a megjelenéséről írva azonban hangsúlyozza, hogy az kezdetben a befejezett múlt időben ragozott előfordulásokhoz kötődik.

A történeti jelen-hipotézist fogadja el Pérez Saldanya (1996)¹⁶ is, aki szintén történeti jelennek tekinti a narratív szövegekben megjelenő, jelen idejű ragozott igét tartalmazó előfordulásokat. Műve azért jelentős, mert ő foglalkozik a legrészletesebben az „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozásának konkrét lépéseivel, Bernat Desclot *Krónikájának* adatait véve alapul. A jelentésváltozást kognitív nyelvészeti keretben írja le, azaz egy konkrétabb kognitív tartományhoz (tér) tartozó jelentés egyes aspektusainak kivetítéseként egy másik, absztraktabb kognitív tartományba (idő). A kettő között egy átmeneti, narratív-aspektuális jellegű tartomány létezését is feltételezi, azaz úgy véli, hogy a változás egy állomásán az *anar* „aspektuális segédige/fél-segédige” volt. Elemzésében központi szerepet kap a már Colon (1978a [1959]: 120) által is megfigyelt tény, hogy a vizsgált katalán perifrázis jellegzetesen a narratív műfajokban fordul elő, és igen ritka más jellegű, pl. teológiai, filozófiai vagy didaktikai művekben. A narratív szövegek jellegzetessége a harmadik személyű igealakok és a múlt idő használata, valamint az, hogy

¹⁶ Ugyanennek a hipotézisnek kissé részletesebb kifejtéséhez l. még Pérez Saldanya és Hualde (2003).

bennük az események leírásának egymásutánja azok valós sorrendiségét tükrözi. Pérez Saldanya szerint az *anar* ige ezekben a szövegekben a tipikus narratív igeidőkben, azaz befejezett múltban és történeti jelenben fordul elő. Ezen narratív igeidők jellegzetességeinek kulcsszerepet tulajdonít az „*anar* + FI” grammatikalizációjában. Azt feltételezi, hogy a változás egy köztes állomásán a szerkezet narratív-aspektuális perifrázis volt, amelyben az *anar* mint a diskurzuskoherencia jelölője a globalitást, az események egymásutániságát és a főnévi igenévben megjelölt esemény központiságát hangsúlyozta. A szerkezet grammatikalizációjában Pérez Saldanya (1996: 86–89) a következő tényezőknek tulajdonít központi jelentőséget: (a) a mozgásige által leírt mozgás célja (hova?) gyakran nincs explicit módon (prepozíciós szintagmával) kifejtve, (b) a narratív kontextus megengedi, hogy a főnévi igenév alárendelt tagmondatában kifejtett eseményt befejezettként értelmezzük.

Annak magyarázatául, hogy miért éppen befejezett múlttá alakult a szerkezet, a következőket tartja fontosnak kiemelni (Pérez Saldanya 1996: 88–91): (a) azoknak az igeidőknek (befejezett múlt, történeti jelen) a temporális és aspektuális jellegzetességei, amelyekben az *anar* ige megjelenik; (b) a narratív diskurzusban lehetséges implikációk és következtetések; (c) a szerkezetben szereplő főnévi igenevek akcióminősége (perfektívek). Azt elemelve, hogy miért csak a katalánban zajlott le ez a folyamat, Pérez Saldanya számos formai és strukturális problémát említ az egyszerű múlttal kapcsolatban, amelyet az új összetett alak felváltott. Ezek részletes kritikáját Juge (2006: 327–333) egy évtizeddel későbbi munkájában olvashatjuk.

Colonnal szemben, aki a történeti jelenhez köti a szerkezet jelentésváltozását, Pérez Saldanya a szerkezet jelentésváltozásának leírásakor a befejezett múlt idejű és a (szerinte) történeti jelennek tekinthető előfordulásokat egyaránt figyelembe veszi. Úgy véli, hogy abban a szakaszban, amikor a szerkezet narratív-aspektuális perifrázisként használatos, még mind a jelen, mind a múlt idejű segédige elérhető. A múlt időben álló formák csak a grammatikalizáció utolsó szakaszában tűnnek el, amikor az *anar* ige az összetett múlt segédigéjeként már kizárólag jelen időben ragozható. Az ő elképzelése így egyfajta átmenetet képez Colon (1978a [1959]) és Juge (2006) hipotézise között (l. 3.6.). Ez utóbbi elutasítja, hogy a kérdéses szöveghelyeken történeti jelenről lenne szó, és a jelen idejű előfordulásokra más magyarázatot keres. Ha globálisan tekintünk Pérez Saldanya elképzelésére, mint egy olyan hipotézisre, ami egy befejezett, perfektív forma jelentésváltozásából indul ki, akkor elképzelése összeegyeztethető Juge (2006) elképzelésével.

Már Pérez Saldanya fent bemutatott elképzelése kapcsán is jól látható, hogy a katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet grammatikalizációjában nemcsak az igeidő, hanem az aspektus szerepének kérdése is központi jelentőségű, két szempontból is. Egyrészt ez a szerkezet

befejezett múlttá alakult a katalánban, szemben egyéb újlatin nyelvekkel, amelyekben megtalálható egy formailag hasonló, de jövő időt kifejező perifrázis. Badia i Margarit (1995: 646–647) a mai katalán „*anar* + FI” szerkezetet úgy jellemzi, mint olyan igeidőt, amely perfektív aspektust fejez ki, és pontszerű eseményeket ír le.¹⁷ De honnan jön ez a perfektivitás? Amikor a jövő idő kialakulásáról írnak a világ nyelveiben, Bybee et al. (1994: 268) kiemelik, hogy azokban az esetekben, amikor a jövő idő egy új jelölője fejlődik ki, a szerkezet aspektusa progresszív, jelen vagy imperfektív. A katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet legkorábbi, középkori előfordulásai azonban nem illenek ebbe a sémába. Ez a tény magyarázza, hogy miért nem lett e szerkezetből jövő idő. Másrészt a szerkezetben megjelenő főnévi igenevek aspektusa is szerepet játszott a teljes szerkezet szemantikájának alakulásában (vö. Colon 1978a [1959], Pérez Saldanya 1996, Juge 2008 és Nagy C. 2008a).

Az aspektus kérdése azért is jelentős, mert több szerző egyetért abban, hogy az *anar* ige aspektuális segédige volt e szerkezetben a befejezett múlt idő felé tartó jelentésváltozás egy köztes állomásán (vö. Pérez Saldanya 1996; Detges 2004). Fentebb említettem Pérez Saldanya elképzelését, miszerint a jelentésváltozás egy állomásán a vizsgált szerkezet narratív-aspektuális szerkezet volt, melynek funkciója a diskurzus tagolása. Pérez Saldanya (1996: 84) azt az érvet hozza fel emellett, hogy a hipotaktikus szerkezet mellett hasonló funkcióban a parataktikus (mellérendelő) szerkezet is megtalálható hasonló kontextusban, ahogyan a következő szövegrészleten is láthatjuk:

- (14) *E quant foren tots entrats, ajustaren-se en .I. loch, e puy **anaren** a avant **e feriren** en la gran pressa dels sarraïns.* (Desc II, 135).”

’és miután mindannyian bementek, összegyűltek egy helyen, majd előre **mentek**, és **rátámadtak** a szaracénok nagy tömegére’

A szakirodalomban a szerkezet feltételezett aspektuális értékére vonatkozóan egy további elképzelés is jelen van, amelyet a továbbiakban inchoatív-hipotézisnek nevezek, és a következő pontban tárgyalok.

¹⁷ Ezek az alakok valójában nemcsak igeidőt, hanem aspektust és igemódot is kifejeznek. Juge (2006) a *tamcat* terminust használja egy adott igeidő/aspektus/igemód kombinációt kifejező nyelvi forma megjelölésére.

3.3. Az inchoatív-hipotézis

Az inchoatív-hipotézis szerint a középkori „*anar* ’megy’ + FI” aspektuális perifrázis volt, amely inchoatív aspektust fejezett ki. Az inchoatív jelentés jelölője azért alakulhat ki mozgást leíró igéből, mert egy konkrét cselekvésre irányuló mozgás esetében a cselekvés kezdete gyakran közvetlenül követi vagy átfedésben van a mozgás végével. Inchoatív aspektus jelölőjének kialakulása mozgást kifejező igéből a világ több nyelvében dokumentálható (l. Detges 2004 példáit a 19. lábjegyzetben), így nem meglepő, hogy a szakirodalomban a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjával kapcsolatosan is felmerül ez a nézet. Az inchoatív-hipotézist már Colon (1978b [1976]: 156–163) is bemutatja mint széles körben elfogadottat, annak forrásaként Meyer-Lübke (1890–1902: 357) írását jelölve meg, ő maga azonban elutasítja e véleményt. Ellenérvei között szerepel, hogy maga az ’(el)kezd’ ige is megjelenhet a szerkezetben (katalán „*va començar* ’elkezdett’/?(el)kezd (el)kezdeni’ + FI”), nemcsak a katalánban, a franciában is. Nem áll szándékomban az inchoatív-hipotézis védelmezése, mégis meg kell jegyezni, hogy bár ez az ellenérv első pillantásra meggyőzőnek tűnik, némi okoskodással kiküszöbölhető. Tudjuk ugyanis, hogy a grammatikalizáció fokozatosan kibontakozó folyamat, amelynek során ugyanazon nyelvéllapotban együtt élhetnek a grammatikalizáció különböző – valójában csak elméletileg jól elkülöníthető – szakaszaihoz sorolható előfordulások. Így előfordulhat, hogy egy adott nyelvéllapotban egyes kontextusokban aspektuális (esetünkben) inchoatív jelentés tulajdonítható a vizsgált szerkezetnek, míg másokban az *anar* ige már a befejezett múlt segédigéjeként elemzendő. Ebben az értelemben a *va començar* ’elkezdett’ előfordulás tekinthető az analitikus befejezett múlt példájának.

Visszatérve Colon (1978b [1976]: 159) elképzelésére, a szerző az inchoatív jelentéssel szemben inkább azt a funkciót tulajdonítja a szerkezetnek, hogy élénkítse a leírást, és nem azt, hogy az események kezdetére utaljon: „miután a mozgásige konkrét jelentéstartalma elhalványult, az *anar* ige, dinamikus jellegének köszönhetően, egyetlen funkcióval bír, mégpedig azzal, hogy a történetmesélést élénkebbé tegye, nem pedig egy cselekvés kezdetére vagy végére kíván kronologikusan utalni.”¹⁸ Pérez Saldanya és Hualde (2003: 47) pedig azt kifogásolja, hogy nehéz elképzelni, hogy is alakulhatott ki az inchoatív jelentésből perfektív jelentés.

Az inchoatív-hipotézis Detges (2004: 213–215) munkájában bukkan fel újra, aki a szerkezetnek a középkori katalánban a ’hirtelen kezdet’ (*abrupt start*) jelentést tulajdonítja, és feltételezi, hogy a hasonló szerkezetek egyéb középkori újlatin nyelvekben szintén az

¹⁸ „buidat del seu contingent semàntic concret de verb de moviment, *anar* té com a funció única, pel seu caràcter dinàmic, animar el relat i no pas marcar cronològicament el començament o l’acabament d’una acció”

inchoatív aspektus képviselői voltak. Detges a katalán szerkezet jelentésének alakulását több lépésben vizsgálja, amelyeket egymástól független változásoknak tart, a diskurzustényezők szerepét hangsúlyozva. Ebben a forgatókönyvben az inchoatív aspektus csupán a jelentésváltozás első állomása, amikor is az „*anar* + FI” szerkezet jelentése ’(hirtelen) elkezd vmit csinálni’-ként parafrázálható. Az inchoatív szerkezetek duratív igékkel kompatibilisek, amelyek egy időintervallummal jellemezhető eseményt vagy folyamatot írnak le. Az inchoatív aspektus ennek az időintervallumnak a bal oldali kezdőpontját jelzi (Kiefer 2006: 169–170). Amint Detges (2004) leírja, az inchoatív aspektus kognitív relevanciát sugall, és használata ilyen céllal a világ számos nyelvében megfigyelhető stratégia. Detges (2004: 214) számos példát említ, amikor a világ nyelveiben az inchoatív aspektus jelölői fejlődtek ki valamiféle mozgást kifejező igéből.¹⁹ Detges (2004: 213) szerint az „*anar* + FI” szerkezet alkalmas az inchoatív aspektus kifejezésére, hiszen a való világban átfedi egymást a mozgás vége és a cselekvés kezdete, amelyre a mozgás irányul. Ennek az átfedésnek köszönhetően a mozgás ráirányítja a figyelmet a szándékolt cselekvésre, a mozgás céljára. Amint Detges leírja, az inchoatív aspektus egy igen jelentős diskurzusszervező eszköz a világ nyelveiben. A katalán szerkezet diskurzusszervező természete lesz az alapja Detges elemzése következő lépésének, amikor is a szerkezet majd retorikai eszközként szolgál egy történet legdrámaibb pillanatainak hangsúlyozására (vö. még Pérez Saldanya 1996: 76). A legfontosabb azonban az első lépés, hiszen ha ez nem állja meg a helyét, az egész elemzés módosításra szorulhat.

Detges hipotézise a történeti jelen-hipotézishez is kapcsolódik, hiszen a szerkezet jelen idejű ragozott igével álló előfordulásait ő is történeti jelennek tartja. A szerző szerint a katalán szerkezet jelentésváltozásának következő állomása az, hogy a jelen idejű ragozott igés formák nagy gyakoriságuknak köszönhetően ún. kiemelő jelölőként (*foreground-marker*) konvencionalizálódtak (Detges 2004: 218), azaz ebben a szakaszban az elbeszélő a diskurzusban legfontosabbnak ítélt eseményt emeli ki, hangsúlyozza a szerkezet használatával. A szerző úgy véli, hogy a jelen idejű ragozott igével álló variáns mindig is gyakoribb volt (Detges 2004: 218), ezt azonban a történeti előfordulások vizsgálata nem támasztja alá, sőt, épp az ellenkezőjét tükrözi: kezdetben a múlt idejű ragozott igés verzió a gyakoribb (l. 5.3., Bruguera 1981, Juge 2008: 38). A jelen idejű verzió nagy gyakorisága későbbi fejlemény, és a jelentésváltozásnak inkább következménye, mint oka lehetett.

A történeti jelen és az inchoatív-hipotézist Harris (1982) is elfogadja, bár ő a katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet történetével csupán érintőlegesen foglalkozik. A továbbiakban

¹⁹ Többek között a következő esetekben: spanyol *ponerse a hacer algo* ‘(el)kezd csinálni vmit.’ < ‘elhelyezkedik csinálni vmit.’; angol *start doing sg.* ‘(el)kezd csinálni vmit.’ < középangol *sterten* ‘ugrik’; latin *incipere* ‘(el)kezd’ és német *anfangen* ‘(el)kezd’ < ‘megfog, megragad’ (Detges 2004: 214).

tekintsünk egy feltevést, mely a történeti jelen-hipotézishez kapcsolható, annak mintegy kiegészítőjeként jelenik meg több szerzőnél is.

3.4. A történeti jelen az erősebb verzió-hipotézis

Mint már fentebb említettem, a középkori katalán szövegekben múlt idejű kontextusban is megfigyelhető az *anar* ige jelenben való ragozása a szerkezetben, amely egyes szerzők szerint történeti jelen. Mindenesetre ez a használat az, amely kiszorítja, felváltja a befejezett múltban ragozott igét, ami magyarázatra szorul. Így merül fel egy érdekes hipotézis arra vonatkozóan, hogy miért is a jelen idejű ragozott igés verzió maradt fenn. Colon (1978a [1959]: 129) szerint ennek oka az lehet, hogy a történeti jelen és a perifrázis funkciója hasonló, így a kettő egyesíti erőit. Colon nem magyarázza, hogy ha a kettő funkciója hasonló, akkor miért van szükség együttes használatukra, miért nem elég csupán a történeti jelen, vagy csupán a mozgásigés perifrázis önálló használata a kívánt hatás eléréséhez. Segura-Llopes (2012: 142–143) szintén azt feltételezi, hogy a történeti jelen és az általa demarkatív szerkezetként leírt perifrázis funkciója hasonló, egymást felerősítik. Az így létrejövő szerkezet véleménye szerint sokkal kifejezőbb. Colonhoz hasonlóan Segura-Llopes (2012: 142) is ennek a nagyobb expresszivitásnak tulajdonítja, hogy a későbbiekben a jelen idejű ragozott igét tartalmazó változat használata terjedt el.

Detgesnél (2004: 218) is felbukkan az az állítás, miszerint a jelen idejű ragozott igét tartalmazó változat erősebb verzió, mely két hatást kombinál: a dinamizmust, amely a 'megy' igeinek köszönhető, és aktualizáló erőt (*presentification*), amely a történeti jelennek tudható be. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a történeti jelen nélkülözhető a perifrázis hatásához, az igeidő opcionális. Detges nem magyarázza meg, hogy akkor miért van mégis szükség egyes esetekben a történeti jelenre, és miért csak ennek a perifrázisnak az esetében.

Hasonló dolgot ír le Pérez Saldanya és Hualde (2003), amikor kifejtik, hogy a diskurzusban felmerülő következtetést, amely konvencionalizálódott, majd beépült a katalán szerkezet jelentésébe, felerősíti a történeti jelen használata, amely maga is a diskurzus előrehaladásának dinamikáját hangsúlyozza.²⁰ Ezekben az esetekben „erősebb grammatikalizációt” feltételeznek, nehéz lenne azonban megmondani, mit értsünk ez alatt.

A gyengébb verzió – erősebb verzió szembenállás erősen megkérdőjelezhető a történeti korpusz elemzésének fényében, amely nem tükröz ilyen különbséget: a jelen, illetve múlt időben ragozott igét tartalmazó előfordulások hasonló kontextusokban és főnévi

²⁰ „the grammaticalization is stronger in those cases where the secondary value of discourse dynamics appears emphasized by the change in tense that the use of the present in a past time context implies.” (Pérez Saldanya és Hualde 2003: 55)

igenevekkel jelennek meg. Az, hogy a jelen idejű formák erősebbek lennének, csupán a formát mai szemmel vizsgáló kutató szubjektív ítélete lehet.

3.5. A deixis-hipotézis

A szerkezet jelentésváltozásának egy másik elképzelése a deixis fogalmából indul ki. A deixis során a diskurzus értelmezésébe bevonjuk a beszédhelyzet tér- és időbeli, valamint személyközi viszonyaira vonatkozó kontextuális információkat (l. Tátrai 2010). A 'megy' ige alkalmazása térdeixisként értelmezhető, ugyanakkor, amint Tátrai (2010: 225) is megjegyzi, bizonyos, térbeli viszonyokat reprezentáló deiktikus kifejezések metaforikusan idődeixisként is funkcionálhatnak. A katalán „*anar* + FI” szerkezet alakulásáról írva Calvo Pérez (1995: 270–273) a 'megy' ige deiktikus természetéből indul ki, kiemelve, hogy nemcsak mozgás, hanem idő tekintetében is deiktikus elemről van szó. A 'megy' jelölheti az alany mozgását egy adott hely felé (kivéve azt a helyet, ahol a befogadó tartózkodik), vagy valamilyen egyéb, a beszélőtől távolodó entitás mozgását. A 'megy' igével alkotott perifrázis jelentheti a beszélőnek vagy egy dolognak a jövő felé való távolodását, ugyanakkor egy dolognak a beszélőtől való távolodását, a múlt felé távolodást is. Calvo hangsúlyozza, hogy a deixis a beszélő „itt és most” perspektíváján alapul (a deixis egocentrizmusához l. Tátrai 2010: 226–227), ezzel magyarázza, hogy a szerkezetben jelen időben áll a ragozott ige, és hogy a múlt idejű ragozott igés formák eltűntek. Nehéz azonban megérteni, hogy akkor miért léteztek egyáltalán, így az ő elképzelésében magyarázat nélkül marad rengeteg történeti előfordulás. A történeti szövegekben pedig igen nagy számban jelen vannak a múlt idejű ragozott igés alakok, és úgy tűnik, ezek voltak az elsődleges formák, tehát központi szerepük megkérdőjelezhetetlen. Pérez Saldanya (1996: 78) azt kifogásolja, hogy Calvo elképzelésével összhangban lennie kellene egy köztes szakasznak (befejezett jelen, vagy közelmúlt), amely azonban a vizsgált perifrázist használó egyik középkori nyelv szövegeiben sem dokumentált. Az általam vizsgált előfordulások jó része a történeti krónikákból származik, amelyekben, narratív műfaj lévén, a befejezett múlt dominál, a közelmúlt használata nem jellemző. A *Reneszánsz levélgyűjtemény*ben van azonban egy nagyon érdekes előfordulás (15), amely a Pérez Saldanya által hiányolt köztes szakaszt mutatja, ami azért is különös, mert ez az előfordulás a krónikáknál későbbi szövegben található:

- (15) *per què us sia avís que digau a vostra sogra que, si ella sabia l' enuig que madò Riquera n' hauria si sabia lo que en Vallcanera diu, jo crec ella ne pendria la mort o una malaltia on perdria lo seny. Per tal, vostra mare vos prega digau a vostra sogra que li faça una lletra e que no li' n diga cosa ninguna, (...); a bé que nosaltres la **vam** **pregar** que no li' n diga cosa ninguna, e així ho ha promés, no sé qué megy.T1.Jel kér.FI*
es farà. Vós ja la coneixeu e la que us feia quan hic éreu; e de ço us prega vostra mare que ho digau a vostra sogra. (Ep2 145)

'ezért ezúton figyelmeztetlek, mondd meg az anyósodnak, hogy milyen bosszús lenne Riquera asszony, ha tudná, mit mond Vallcanera, azt hiszem, belehalna vagy megbetegedne, és eszét vesztené. Ezért anyád azt kéri, mondd meg az anyósodnak, hogy írjon neki, és hogy semmit ne mondjon neki erről (...); jóllehet mi **megkértük**, hogy ne mondjon neki semmit, és meg is ígérte, nem tudom, mi lesz. Ismered, hogy milyen, és veled is mit tett, mikor itt voltál; ezért anyád kér, hogy mondd meg ezt az anyósodnak.' (Pere Freixe kereskedő, fiának, Bartomeu-nak, 1506. június 4.)

A fenti levélrészletben az előfordulást követő alárendelt tagmondatban (*que no li' n diga cosa ninguna* 'hogy semmit ne mondjon neki erről') a *diga* 'mondjon' igealak a kötőmód jelen idejében van ragozva, ami mutatja, hogy a *vam pregar* igealak nem lehet befejezett múlt, hiszen akkor az igeidő-egyeztetésnek megfelelően a 'mond' igealak a kötőmód múlt idejében kellene állnia. Önmagában a „*la **vam pregar** que no li' n diga cosa ninguna*” kifejezés értelmezhető lenne a következőképpen 'majd (elmegyünk, hogy) megkérjük, hogy ne mondjon neki semmit erről', a szövegrészlet folytatását figyelembe véve azonban el kell vetnünk ezt az interpretációt. A következő igealak (*ho ha promés* 'megígérte (azt)') ugyanis közelmúltban áll, ami mutatja, hogy a kérés lezajlott, hiszen akit megkértek, meg is ígérte, hogy megteszi a kért dolgot. Mindezekből arra lehet következtetni, hogy a *vam pregar* igealak a fenti kontextusban múlt időt fejez ki, ami nem lehet azonban befejezett múlt, csupán közelmúlt értékű forma. Hogy ez a fajta használat milyen gyakori volt, mikor jelent meg és mikor tűnt el a használatból, egy előfordulás alapján nem lehet megítélni.

Martos (1996), akinek elképzelése az inchoatív-hipotézishez is kapcsolható, szintén a 'megy' ige konceptuális sémájából kiindulva igyekszik magyarázni a katalán perifrázisnak a más újlatin nyelvek hasonló szerkezeteitől eltérő viselkedését. Azt, hogy a katalánban múlt idő, míg más nyelvekben jövő idő lett a „'megy' + FI” szerkezetből, a katalán nyelv jellegzetes időfogalmával magyarázza. Lakoff és Johnson (1986)-ra hivatkozva fejti ki, hogy a térből kiindulva, az idő konceptualizálásában két eset lehetséges: 1. az idő egy objektum,

ami felénk mozog, vagy 2. az idő mozdulatlan, és mi vagyunk azok, akik rajta keresztül a jövő felé haladunk. Azt, hogy a mozgás a jövő felé irányul, szerinte Lakoff és Johnson tévesen, a saját világról alkotott fogalmaikból kiindulva általánosítják. A katalánt regresszív nyelvnek tartja (szemben a progresszív nyelvekkel), amely a jelenből a már megtörtént dolgok felé tekint (Martos 1996: 117). Elképzelését egyéb nyelvi példákkal is alátámasztja, amelyek a katalán időfogalom regresszivitását tükrözik, így Martos szerint az inchoatív jelentés náluk a múltra irányul. Martos elképzelése igen érdekes és egyedi, ha azonban feltevését helyesnek fogadjuk el, nehezen magyarázható az egyes hivatkozások szerint kialakulóban lévő katalán közeli jövő problémája. Természetesen a katalán múlt kialakulása a katalán nyelv egyediségével is magyarázható, egy olyan hipotézis azonban, amely más nyelvekben is feltárt folyamatokra is képes hivatkozni, nagyobb meggyőző erővel bír.

Ilyen elképzelést mutat be Bourdin (2008), aki a katalán esetét egy, beszélt arab dialektusokban tapasztalt jelentésváltozással hozza kapcsolatba, ahol a 'megy' és 'jön' igékből a diskurzus szervezésére szolgáló nyelvi eszközök alakulnak ki²¹. E grammatikalizációs ösvény végpontjaként a szerző a katalánban tapasztalt 'múlt idő' jelentést jelöli meg, a katalán szerkezet jellemzésében Detges (2004) munkájára építve. A vizsgált jelentésváltozási tendencia egyik alosztékában kialakuló kontra-konszekutív és hirtelenségre utaló jelentések elsősorban a 'megy' jelentésű igékre jellemzőek (Bourdin 2008: 45), ezt Bourdin a 'megy' ige deiktikus természetéből kiindulva magyarázza. A két ige szemantikáját Bourdin (2008) a következő alapséma segítségével írja le: a 'megy' ige esetében a 'mozgás' elem mellett a 'másság', míg a 'jön' esetében az 'azonosság' elem fedezhető fel a szemantikai szerkezetben. A 'megy' esetében ebből a 'másság' összetevőből vezethető le az a jelentés, hogy az elbeszélés fordulata a várttól eltérő, másféle fordulatot vesz. A tipikus fejlődési ösvényt illusztrálja a kera nyelvben megtalálható két szerkezet, ahol a 'jön' jelentésű igéből konszekutív, míg a 'megy' jelentésűből kontra-konszekutív jelölő alakult (l. Bourdin 2008: 38 példáit). Bourdin a vizsgált jelenségeket a térből az időbe történő metaforikus leképezés példáinak tartja. A narratív szöveg ugyanis felfogható egy szimbolikus, strukturált térként, ahol a történet előrehaladása az egymást követő szegmentumok által kirajzolt ösvényen való mozgásként írható le.

A vizsgált igei elemek deiktikus természetével kapcsolatban két paradoxon figyelhető meg: egyrészt nem találunk olyan grammatikalizációs ösvényt, amelyet csak a 'megy', vagy csak a 'jön' futna be. Másrészt ezek az elemek mind jövő, mind múlt idő jelölőivé alakulhatnak a szekvencialitás jelentésén keresztül (l. Bourdin 2008: 49–50). A Bourdin által

²¹ A Bourdin által leírt grammatikalizációs ösvénnyel kapcsolatos további részletek a IV. fejezet 3. pontjában olvashatóak. Itt most csak a deixisre vonatkozó aspektusokat tárgyalom.

említett paradoxonok talán az egyes fejlődési útvonalak részletes morfológiai és kontextuális vizsgálatával feloldhatóak lennének, ahogyan az a jelen dolgozatban a második paradoxonra vonatkozóan jól látszik is: a múlt és jövő idő jelölőjének kialakulása, bár ugyanabból az igei elemből indul ki, más-más morfológiai kontextusban válik lehetővé.

Az e pontban bemutatott, deixissel kapcsolatos elképzelések igen érdekes felvetéseket tartalmaznak, de elméleti megközelítésüknél fogva hiányzik belőlük a kontextusok részletes elemzése. A grammatikalizációs jelentésváltozás mindig konkrét, jól körülhatárolható kontextusokhoz köthető, és ezek feltárása igen fontos, ha meg akarjuk érteni a folyamat mikéntjét. Egy, a kontextusok részletes elemzésén alapuló megközelítés azonban összhangban állhat a kognitív nyelvészeti megközelítéssel, a kettő jól kiegészítheti egymást. A grammatikalizációs jelentésváltozásban szerepet játszó metaforikus és metonimikus folyamatok egymáshoz való viszonyával foglalkozik Traugott és Dasher (1993: 77–87), Kearns (2002) és Dér (2008: 24–26). Ez utóbbiak alatt a kontextusban felmerülő pragmatikai következtetések működése értendő. A két folyamatra való hivatkozás jól kiegészítheti egymást a grammatikalizációs jelentésváltozás leírásában, alkalmazásuk attól függ, hogy a jelenséget mikro- vagy makroszinten vizsgáljuk-e (l. Traugott és Dasher 1993: 86–87 és Dér 2008: 25). A konkrét kontextusokban zajló pragmatikai következtetések ugyanis, amelyek a grammatikalizáció pragmatikai megközelítése szerint a jelentésváltozást motiválják, hosszabb időtávlatból tekintve olyan változásokat eredményeznek, amelyek metaforikus átvitelként is leírhatóak, így a 'megy' ige jelentésváltozása esetében a térből az időbe történő metaforikus leképezésként.

3.6. A befejezett múlt-hipotézis

A szerzők egy másik csoportja elutasítja azt a feltételezést, hogy a vizsgált perifrázis korai előfordulásait tartalmazó katalán narratív szövegekre jellemző lenne a történeti jelen használata. E hipotézis legharcosabb képviselője Juge (2006), aki amellet érvel, hogy a mai katalán befejezett múlt paradigmájában a látszólag jelenben ragozott igt tartalmazó formák analógiás folyamat eredményeképp keletkeztek, és ez a folyamat csak később, a szerkezet múlt idő jelentésének megszilárdulását követően zajlott le. A formailag jelen időben álló alakok tehát nem a történeti jelen példái, hanem grammatikalizálódott formák. Juge (2002, 2006, 2008) e témában írt munkái azért jelentősek, mert ő mindenki másnál részletesebben tárja fel az „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának morfológiai vonatkozásait. A szerző arra alapozza elképzelését, hogy a jelentésváltozás már egyes befejezett múlt idejű ragozott

igés előfordulásokon is megfigyelhető, ezért – szembeállítva a történeti jelen-hipotézissel – elképzelését befejezett múlt-hipotézisnek nevezem. Juge (2006: 319) az analitikus múlt segédigéjeként elemez az általa vizsgált 157 *anà* 'ment/segédige' alak közül 32-t (20,4%), és a 164 *anaren* 'mentek/segédige' előfordulás közül 40-et (24,4%). Úgy véli tehát, hogy az általa vizsgált korpuszban minden 4–5. forma már grammatikalizálódott alaknak tekinthető.

Amint említettem, Juge a történeti adatok morfológiájának részletes vizsgálatára alapozza elképzelését. Az elemzésben központi szerepet kap az *anar* 'megy' ige többes szám első és második személyű alakjainak jelen-múlt szinkretizmusa. Másképp fogalmazva, az említett formák jelen és múlt ideje (*anam* 'megyünk/mentünk', *anats* '(ti) mentek / mentetek') formailag egybeesik a középkori nyelvéllapotban, ahogyan az a 2. táblázatban megfigyelhető:

2. táblázat A középkori katalán *anar* ige paradigmája (Juge 2006: 320)

az <i>anar</i> kijelentő módú jelen és múlt ideje a középkori katalánban	
jelen	befejezett múlt
E/1 <i>vaig</i>	E/1 <i>ané</i>
E/2 <i>vas</i>	E/2 <i>anast</i>
E/3 <i>va</i>	E/3 <i>anà</i>
T/1 <i>anam</i>	T/1 <i>anam</i>
T/2 <i>anats</i>	T/2 <i>anats</i>
T/3 <i>van</i>	T/3 <i>anaren</i>

Juge (2006: 320) úgy véli, hogy ezek az alakok, különösen a többes szám első személyű forma, igen gyakoriak voltak, így tudott jelen-múlt szinkretizmusuk kulcsszerepet játszani a szerkezet jelen időben ragozott igével álló szerkezetként való újraelemzésében: „*anar* (múlt) + FI” → „*anar* (jelen) + FI”. Ezen újraelemzés következményeként a jelen idejű ige használata a többi számban és személyben is elterjedt. A továbbiakban, miután az újraelemzés eredményeképpen az „*anar* + FI” jelen időben ragozott igével használt szerkezetté vált, új, analogikus, a *va-* tövön alapuló formák is megjelentek, amelyek közül egyesek az egyszerű múlt idő képzésén alapulnak (*var-*).

Látható, hogy Juge a T/1 alakok gyakoriságára alapozza elképzelését. Az általa vizsgált szövegekben tényleg gyakori ez a szám-személy (209 az *anar* ige 346 előfordulásából). Ha csak a perifrázis kijelentő módú előfordulásait nézzük, az általam vizsgált korpusz szövegei közül csupán I. Jakab krónikájában találtam a morfológiailag kétértelmű *anam* alak viszonylag nagy gyakoriságát (míg az *anats* egyszer sem szerepelt): 19

befejezett múlt és 2 jelen idejű előfordulással szemben 24 kétértelmű formát tartalmaz a szöveg, ami az összes előfordulásnak több mint a felét teszi ki. A többi szövegben azonban az említett alak sokkal ritkább volt, ha előfordult egyáltalán. Muntaner krónikájának 235 előfordulása között összesen 6 kétértelmű *anam* alak található, a többi szövegben azonban nincs egy sem. Pérez Saldanya és Hualde (2003: 55–56) is éppen azt veti Juge elképzelése ellen, hogy egyrészt a grammatikalizálódott példák nagyrésze egyes szám harmadik személyben áll, másrészt a 'megy' ige más középkori újlatin nyelvekben is előfordul jelen időben ragozva a perifrázisban, amelyekben a Juge által a középkori katalánban leírt formai egybeesés nem tapasztalható. Az első ellenérvvel kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy Juge érvelésének ezen a pontján a gyakorisági adatok az *anar* ige összes előfordulására vonatkoznak, nemcsak az „*anar* + FI” szerkezetben való előfordulásokra. Ez indokolt is, hiszen azt, hogy az *anam* alak használata milyen paradigmát idéz fel a befogadóban a nyelvi interakció során, nemcsak az igei összetételben előforduló, hanem az önálló igeiként használt *anar* előfordulásai is befolyásolhatják. Mindenesetre a Juge által leírt előfordulás-gyakoriságot érdemes lenne nagyobb korpuszon is tesztelni. Pérez Saldanya és Hualde második ellenérve is alaposabb utánajárást kíván. Nem mindegy ugyanis, hogy az egyéb nyelvekben is megtalálható előfordulások milyen mennyiségben és milyen jellegű szövegekben fordulnak elő. Jelen kutatásba a katalán mellett csupán a spanyol nyelvből vontam be előfordulásokat, de már e két nyelv összevetésével is különbségek állapíthatóak meg. Az általam vizsgált korpusz spanyol nyelvű szövegeiben a jelen idejű előfordulások jóval kisebb arányát tapasztaltam, és megoszlásuk is eltérő (l. 5.3.). A jelen idejű ragozott ige előfordulások többsége a *Cid-ének*ben fordul elő, amely az epika körébe tartozik, tehát műfajilag eltér a katalán szakirodalomban előszeretettel vizsgált krónikáktól, amelyek viszont a narratív műfajhoz tartoznak. Az ezekhez hasonló spanyol narratív szövegekben a múlt idő használata dominál, vagy pedig a szöveg igeidőhasználat tekintetében eltér a katalán krónikáktól (l. 5.3. pont).

Jugéhoz hasonlóan a történeti jelen-hipotézis ellen érvelt korábban már Bruguera (1981) is, aki felhívta a figyelmet a T/1 és T/2 alakok kétértelműségére igeidő tekintetében, és azt a kérdést is feltette, hogy vajon a formailag jelen időben ragozott alakok a történeti jelen példái-e. Ez a morfológiai probléma nemcsak az *anar* ige említett alakjait érinti: annak eldöntését, hogy jelenről vagy pedig befejezett múltról van-e szó, más igealakok esetében is nehezíti a központozás hiánya egyes történeti szövegekben. Az első konjugációhoz tartozó igeik egyes szám harmadik személyű alakjainak jelen és múlt ideje ugyanis formailag egybeesik a hangsúlyt nem jelölő kéziratokban (*parla* 'beszél' ~ *parlà* 'beszélt'). Szintén formai egyezés van mindhárom konjugációhoz tartozó igeik esetében a többes szám első

személyű alakok jelen és befejezett múlt ideje között. Így nehéz megállapítani, hogy a kérdéses alakokat történeti jelenként vagy pedig befejezett múltként értelmezzük-e (Bruguera 1981: 31), más, független tényezőkre kell alapoznunk. Bruguera I. Jakab krónikájának adatait vizsgálja, és nem ért egyet azzal, hogy a vizsgált perifrázis formailag jelen idejű 'megy' igét tartalmazó előfordulásaiban történeti jelen használatáról lenne szó. Szerinte egyáltalán nincsenek egyértelműen történeti jelennek tekinthető alakok a szövegben. I. Jakab *Krónikája* az „*anar* + FI” perifrázisból is csupán kettő olyat tartalmaz, amelyben az *anar* ige egyértelműen jelenben áll (szemben a 48 múlt idejűvel), de igen kérdéses, hogy ezek vajon a történeti jelen vagy az analitikus múlt példái-e. Bruguera alapvetően elfogadja Colon fentebb ismertetett elemzését, ugyanakkor hiányolja, hogy Colon az általa vizsgált történeti szövegből egyetlen példát sem hoz. Megjegyzi, hogy meglepő, hogy bár a három nagy krónika szinte egyidőben keletkezett, I. Jakab krónikája összesen két formailag jelen időben ragozott *anar* igével álló szerkezetet tartalmaz, míg a másik kettő jóval többet. A szöveget egyéb nyelvi jellegzetességei alapján is archaizálónak tekinti. Ennek azért van különös jelentősége a vizsgált szerkezet grammatikalizációs folyamatának feltárásában, hiszen ebben az archaizáló szövegben megtalálhatóak a Colon által hiányolt előfordulások, amelyek alapján a szerkezet használatának a kezdeteit tanulmányozni lehetne. Többek között ez az oka, hogy saját kutatásomba ennek a krónikának az előfordulásait is bevontam.

A két szerző közül Juge (2006: 319) mutatja meg részletesebben, hogy a szerkezetben az *anar* ige jelen időben ragozott előfordulásai miért nem interpretálhatóak történeti jelenként. Egy későbbi munkájában (Juge 2008) részletesen vizsgálja a történeti jelen jellegzetességeit is, kiemelve a következőket: (1) a jelen idejű igék múlt idő referenciával állnak, és a kiemelt információkat fogalmazzák meg, (2) a háttérinformációk ugyanakkor progresszív jelenben vagy múlt időben állnak, (3) jelen idejű igék kiterjedt szekvenciái figyelhetők meg. Mindezek a jellegzetességek nem jellemzőek azonban azokra a katalán narratív szövegekre, amelyekben a vizsgált szerkezet korai előfordulásai megtalálhatóak. A Juge által vizsgált katalán szövegekben a szerző szerint nem található egyetlen olyan példa sem, amelyben egyértelműen jelen időben álló 'megy' ige múlt idejű referenciával, főigeként szerepelne. A történeti jelen-hipotézis ellen szól az is, hogy e krónikákban a vizsgált szöveghelyeken a perifrázison kívül egyéb formailag jelenben álló igealak nem található, így nehéz lenne megmagyarázni, hogy miféle történeti jelen az, amelynek használata csupán egyetlen szerkezetre terjed ki.

3.7. A szakirodalomban fellelhető hipotézisek összefoglalása

A korábbi szakirodalom eddigi eredményeinek bemutatása után foglaljuk össze a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikizációjára vonatkozó főbb hipotéziseket. Jól látható, hogy a hipotézisek között abban áll a lényeges különbség, hogy (i) a jelentésváltozás a jelen vagy a múlt idejű ragozott igét tartalmazó változatot érintette-e, és hogy (ii) a köztes szakaszban a szerkezet milyen jelentéssel bírt:

A) a történeti jelen-hipotézis

Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]):

„*anar* (történeti jelen/múlt) + FI” ’mozgás egy cselekvés céljával’ → „*anar* (múlt) + FI” visszaszorul a használatból → „*anar* (történeti jelen) + FI” → jelentésváltozás → „*anar* (formailag jelen idejű segédige) + FI” ’múlt idő’

Pérez Saldanya (1996):

„*anar* (történeti jelen/múlt) + FI” ’mozgás egy cselekvés céljával’ → jelentésváltozás → „*anar* (jelen/múlt) + FI” ’narratív-aspektuális perifrázis’ → „*anar* (múlt) + FI” visszaszorul a használatból → jelentésváltozás → „*anar* (formailag jelen idejű segédige) + FI” ’múlt idő’

B) az inchoatív-hipotézis

Detges (2004):

„*anar* (történeti jelen/múlt) + FI” ’mozgás egy cselekvés céljával’ → jelentésváltozás → „*anar* (jelen/múlt) + FI” ’inchoatív perifrázis’ → jelentésváltozás → „*anar* (múlt) + FI” visszaszorul a használatból → „*anar* (jelen) + FI” ’kiemelő jelölő’ (*foreground-marker*) → jelentésváltozás „*anar* (formailag jelen idejű segédige) + FI” ’múlt idő’

C) a deixis-hipotézis

Calvo Pérez (1995) és Martos (1996):

„*anar* (történeti jelen) + FI” ’mozgás egy cselekvés céljával’ → jelentésváltozás, metaforikus leképezés a térből az időbe → „*anar* (jelen) + FI” ’múlt idő’

D) a befejezett múlt-hipotézis

Juge (2002, 2006 és 2008):

„*anar* (múlt) + FI” ’mozgás egy cselekvés céljával’ → jelentésváltozás → „*anar* (segédige, formailag múlt időben ragozva) + FI” ’múlt idő’ → analogikus formai változások a segédigében → „*anar* (formailag jelen időben ragozva) + FI” ’múlt idő’

3.8. Szintaktikai kitekintés: újraelemzés²²

Az „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának szintaktikai vonatkozásai nem tartoznak szorosan a disszertáció tárgyához, mégis érdemesnek tartom röviden megmutatni, hogy a fentebb bemutatott elképzelések milyen szintaktikai elemzéssel állnának összhangban. A különböző lehetőségeket az „*anar* + FI” összetétel újraelemzésére (*reanalysis*) vonatkozóan Pérez Saldanya (1996: 98–100) elemzéséből kiindulva vetem össze, aki a szerkezet grammatikalizációjának szintaktikai vonatkozásait is tárgyalja. Ő az újraelemzés három szakaszát (*anar* mozgásige, *anar* aspektuális segédige és *anar* időbeli segédige) különíti el:

1. [S Lo comte_i [VP anà [S PRO_i ferir los enemies]]] 'A gróf ment, hogy megtámadja az ellenségeket.'
[S Lo comte_i [VP va [S PRO_i ferir los enemies]]] 'A gróf megy, hogy megtámadja az ellenségeket.'
2. [S Lo comte_i [VP Asp anà [VP ferir los enemies]]] 'A gróf ment megtámadni az ellenségeket.'
[S Lo comte_i [VP Asp va [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megy megtámadni az ellenségeket.'
3. [S Lo comte_i [VP Temp va [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'

Az első szakaszban az *anar* teljes értékű főigeként szerepel. A másodikban a szerkezet morfoszintaktikailag megszorítottabb: már csak narratív kontextusban, jelenben vagy befejezett múltban ragozott *anar* igével jelenhet meg. Az újraelemzés után a szerkezet morfoszintaktikailag még megszorítottabbá válik. Most már csak jelenben állhat, az *anar* ige szelekciós megszorításai viszont eltűnnek, ami a gyakoriság növekedéséhez vezet (1350 körülől):

Detges elképzelése szintaktikai szempontból hasonló lenne, azzal a különbséggel, hogy ő más aspektuális értéket tulajdonít a szerkezetnek.

A folyamat szintaktikai aspektusát Colon (1978a [1959]) elemzése alapján ettől eltérően ábrázolhatjuk:

²² Az újraelemzéssel kapcsolatos elméleti megfontolásokra később, a III. fejezet 6.3.3. pontjában térek ki.

1. [S Lo comte_i [VP anà [S PRO_i ferir los enemies]]] 'A gróf ment, hogy megtámadja az ellenségeket.'
- [S Lo comte_i [VP va [S PRO_i ferir los enemies]]] 'A gróf megy, hogy megtámadja az ellenségeket.'
2. [S Lo comte_i [VP Temp va [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'
- [S Lo comte_i [VP Temp anà [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'
3. [S Lo comte_i [VP Temp va [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'

Colon elemzése a fentiektől annyiban tér el, hogy nála még mindkétféle segédige elérhető abban a szakaszban is, amikor az *anar* már időbeli segédige. Ugyanebben a szakaszban csupán a befejezett múlt idejű segédige lesz elérhető Juge (2006) elemzése alapján. A kiinduló lépésben pedig, Juge (2006) elképzelésének megfelelően szintén csak a befejezett múlt idejű ragozott igét tartalmazó szerkezeteket kell figyelembe vennünk, hiszen az ő elméletében a jelen idejű ragozott igét tartalmazó előfordulások már grammatikalizálódott alakoknak tekinthetők:

1. [S Lo comte_i [VP anà [S PRO_i ferir los enemies]]] 'A gróf ment, hogy megtámadja az ellenségeket.'
2. [S Lo comte_i [VP Temp anà [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'
3. [S Lo comte_i [VP Temp va [VP ferir los enemies]]] 'A gróf megtámadta az ellenségeket.'

Összefoglalva, jól látható, hogy a szakirodalomban tárgyalt, az „*anar* + FI” jelentésváltozására vonatkozó különböző elképzelések szintaktikai szempontból is eltérő elemzéseket vonnak maguk után.

4. A kutatás elméleti háttere és a kutatási kérdések

4.1. A grammatikalizáció történeti pragmatikai megközelítése

A vonatkozó szakirodalom bemutatása után áttérek a saját kutatásom bemutatására, melynek elméleti keretét a grammatikalizációelméletet (*grammaticalization theory*)²³ választottam. A grammatikalizáció széles körben elfogadott, hagyományos megközelítését jól tükrözi Hopper és Traugott (1993: 7) grammatikalizációs skálája, miszerint egy lexikai egységből grammatikai egység válik vagy egy grammatikai egység még grammatikaibbá válik, ahogyan (16) alatt látható.

- (16) *tartalmas egység > grammatikai szó > klitikum > inflexió affixum* (Hopper és Traugott 1993: 7; l. még Meillet, idézi Alonso 1982: 194; Pons Bordería és Ruiz Gurillo 2001: 317)

Ez a skála a lexikai jelentés elvesztését és egy absztraktabb jelentés megjelenését tükrözi, de arról semmit sem árul el, hogy vajon ez utóbbi honnan jön. A grammatikalizáció történeti pragmatikai megközelítésében a formai megfontolások mellett kiemelkedő szerep jut a pragmatikai környezet vizsgálatának, amelyben ez a folyamat lezajlik. Mivel a grammatikalizáció létrejöttéhez specifikus kontextusra van szükség, a folyamat teljes megismeréséhez elkerülhetetlen, hogy azt pragmatikai szempontból is megvizsgáljuk. Traugott (2003: 645) új megközelítése, miszerint a grammatikalizáció „az a folyamat, amelynek során a lexikai anyag erősen megszorított pragmatikai és morfoszintaktikai kontextusban grammatikai funkcióra tesz szert, és ha már szert tett, egyre inkább grammatikai, operátorszerű funkciót kezd betölteni”²⁴, kiindulópontul szolgálhat a folyamat pragmatikai szempontú tanulmányozásához.

Kutatásomban a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozását történeti pragmatikai megközelítésben vizsgálom. A történeti pragmatika szempontjából igen fontos a nyelvhasználat mechanizmusának vizsgálata, hiszen a nyelvi változásban kiemelkedő szerepe van a beszélő és a hallgató interakciónak, a beszélő kommunikációs stratégiáinak és a hallgató konkrét kontextusokban végrehajtott következtetéseinek. A grammatikalizációs jelentésváltozás a nyelvhasználat konkrét, jól körülírható kontextusaiban következik be, ezért a jelentésváltozás pragmatikai modelljének kiemelt helyet kell biztosítania a kontextusnak,

²³ Hogy miért nevezhetjük elméletnek ezt a kutatási keretet, ahhoz l. Heine (2005 [2003]: 575, 577).

²⁴ „the process whereby lexical material in highly constrained pragmatic and morphosyntactic contexts is assigned grammatical functions, and once grammatical, is assigned increasingly grammatical, operator-like function”

számot kell adnia a kódolt jelentés és a kontextus viszonyáról, valamint a konceptuális szerkezet és a kontextus együttműködéséről a jelentésváltozás folyamatában, figyelembe véve a teljes megnyilatkozást, nem csak egyes elszigetelt lexikai elemeket. A nyelvhasználat azon kontextusairól, amelyben egy adott jelentésváltozás feltehetően lezajlott a történeti pragmatikus elsősorban írásos források, történeti dokumentumok alapján juthat információkhoz. A kutatási gyakorlat azt mutatja, hogy írásos források alapján is, a vizsgált nyelvi egység előfordulásainak a konkrét kontextusokban való elemzése révén feltárható a grammatikalizáció mikéntje, valamint azok a különböző kontextustípusok is felfedhetők, amelyek a jelentésváltozás különböző szakaszaihoz köthetők. A jelentésváltozás kontextusainak egyik legfontosabb jellemzője, hogy azokban szemantikai kétértelműség van jelen vagy valamilyen pragmatikai következtetés merül fel. A továbbiakban összefoglalom, hogy a pragmatikai következtetések milyen szerepet játszanak a grammatikalizációs jelentésváltozásban.

4.2. Pragmatikai következtetések a grammatikalizációs jelentésváltozásban

A grammatikalizáció szemantikai aspektusainak mélyrehatóbb tanulmányozása a grammatikalizáció árnyaltabb értelmezéséhez vezetett (vö. Sweetser 1988, idézi Heine et al. 1991: 110; Dér 2008: 19–30), amely megmutatta, hogy nemcsak jelentésvesztésről, hanem a jelentés gazdagodásáról is beszélhetünk. Jól látszik ez Traugott (2003: 633) elképzelésében, ahol a szerző hangsúlyozza, hogy bár a konkrét lexikai jelentés egyes komponensei elveszhetnek, a szemantikai komplexitás nem sérül, hiszen új, absztraktabb komponensek lépnek a helyükbe (vö. Sweetser 1988 „vesztés-nyereség” modelljével (*loss-and-gain model*)). A nyereség forrása lehet a nyelvhasználat során felmerülő valamely pragmatikai tartalom is. A pragmatikai következtetések szerepe a grammatikalizációban újabban a történeti pragmatika egyik központi témájává nőtte ki magát, részben Traugott e területen végzett úttörő munkájának köszönhetően. A szakirodalomban mára széles körben elfogadottá vált az a nézet, miszerint a társalgási implikatívák konvencionalizálódása a grammatikalizáció folyamatának részét képezi (l. Hopper és Traugott 1993; Traugott 1999; Levinson 2000; Kearns 2002; Traugott és Dasher 2004 [2002]).

A lexikai egységek kódolt jelentése az idő folyamán változáson mehet keresztül a használati kontextus befolyásának köszönhetően, és a grammatikalizáció folyamata magában foglalja egyes alkalmi társalgási implikatívák konvencionalizálódását (Hopper és Traugott 1993; Traugott 1999; Levinson 2000; Kearns 2002; Traugott és Dasher 2004 [2002]). A folyamat egy korai szakaszában a grammatikalizálódó egység bizonyos asszociációkat és

következtetéseket válthat ki, ezek és az adott lexikai egység között később erős kapocs jöhet létre a gyakori használati kontextusokban (Hopper és Traugott 1993: 81–4; Traugott 2003: 634–635). E folyamat konkrét lépéseinek a feltárása a jelenlegi történeti pragmatikai kutatások egyik fontos témáját képezi. Először Grice (1989a [1975]), majd később Levinson (2000) utalt az alkalmi társalgási implikaturák általánosított társalgási implikaturákká válásának, majd konvencionizálódásának a lehetőségére. Traugott (1999) tette hozzá, hogy a konvencionális implikaturák a szemantikai jelentés részévé válhatnak (vö. Traugott és Dasher 2004 [2002]: 35). A (17) skála összefoglalja a nyelvhasználat kontextusaiban felmerülő pragmatikai jelentéstartalmak szemantikaivá válásának folyamatát:

(17) *alkalmi társalgási implikatura* → *általánosított társalgási implikatura* → *konvencionális implikatura* → *szemantikai/kódolt jelentés* (Grice 1989a [1975]; Levinson 2000; Traugott 1999; Traugott és Dasher 2004 [2002])

Az eredeti grice-i definíció szerint az alkalmi társalgási implikatura „egy egyedi alkalommal (...) a kontextus sajátos vonásai révén”²⁵ merül fel (Grice 1989a [1975]: 37), míg általánosított társalgási implikaturát egy bizonyos nyelvi forma használata hordozhat magában „rendesen, speciális körülmények híján”²⁶ (Grice 1989a [1975]: 37). A grammatikalizációs jelentésváltozás szempontjából ez utóbbi (az általánosított társalgási implikatura) a legfontosabb állomás, mert ez jelenti az első lépést affelé, hogy a kezdetben alkalmi implikaturaként megjelenő tartalom lassanként kontextusfüggetlen jelentéssé váljon. Az általánosított társalgási implikatura azonban még törölhető. Ennek a lépcsőfoknak a beazonosítása azonban korántsem magától értetődő, hiszen még az implikaturák különböző fajtáinak elkülönítése sem problémamentes. A törölhetőség az általánosított társalgási implikatura egyik legfőbb jellegzetessége: default következtetésről van szó, amely azonban egyes kontextusokban törölhető, vagy további megnyilatkozások hozzáadásának eredményeképpen szertefoszlik. Grice a törlés két fajtáját írja le: törölhető explicit módon, egy kiegészítő megjegyzéssel, amely kifejezi, hogy a hallgató kibújt a következtetés érvényessége alól, de törölhető kontextuálisan is, amikor is a kérdéses általánosított implikaturát rendesen hordozó nyelvi kifejezés olyan kontextusban fordul elő, amely világossá teszi, hogy a beszélő kilép annak érvényessége alól (Grice 1991 [1975]: 249). Ugyanakkor Grice azt is megjegyzi, hogy a törölhetőség szükséges, de nem elégséges tulajdonsága a társalgási implikaturáknak, így az általánosított társalgási implikaturának is:

²⁵ [is carried] „on a particular occasion in virtue of special features of the context”

²⁶ [generalized conversational implicature is carried] „normally, in the absence of special circumstances”

„Azt gondolom, hogy minden társalgási implikátúra törölhető, de sajnos a törölhetőségi teszt teljesülését nem tekinthetjük meghatározónak egy társalgási implikátúra jelenlétének megállapításakor.”²⁷ (Grice 1989b: 44)

Az általánosított társalgási implikátúrát, ahogyan Grice (1989a [1975]: 37) megjegyzi, különösen a konvencionális implikátúrával könnyű összetéveszteni, és egy-két kritériumot is megad az elkülönítésükre. Bár hangsúlyozza, hogy a törölhetőség önmagában nem bizonyítja, hogy társalgási implikátúrával állunk szemben, ez a kritérium azért mégis hasznos lehet: hiszen ha nem teljesül, akkor biztos, hogy az adott kontextusban nem általánosított társalgási implikátúráról van szó.

A társalgási implikátúrák törölhetőségét később többen is kétségbe vonták a szakirodalomban (l. Tsohatzidis 1994 és Nemesi 2006: 35–36). A törlés kudarca azt a problémát veti fel, hogy a kérdéses tartalmat, sikertelen törlés esetén legalábbis konvencionális implikátúrának kellene tartanunk, hiszen az implikátúrák közül erre jellemző, hogy nem lehet törölni. A grice-i törölhetőségi tulajdonság úgy is értelmezhető, hogy van olyan kontextus, amelyben a kérdéses tartalom törölhető, de nem feltétlenül mindegyikben.²⁸ Ha tehát találunk olyan kontextust, amelyben az általunk társalgási implikátúrának gondolt tartalom törlése kudarcot vall, az nem jelenti feltétlen azt, hogy az illető tartalom nem társalgási implikátúra, csupán arra utal, hogy a társalgási implikátúra és a konvencionális implikátúra megkülönböztetése nehézségeket vet fel. A törölhetőség mindenesetre megmutatja, hogy a jelentés kontextusfüggő-e még, vagy már kontextusfüggetlen. Történeti kutatás esetén még nehezebb megmondani, hogy egy adott jelentéstartalom törölhető-e vagy nem: a vizsgált nyelvéllapot több kontextusának az összevetése szükséges a döntéshez (vö. Diewald 2002). Ha tehát meg akarjuk állapítani, hogy egy jelentéstartalom, esetünkben pl. a befejezettség jelentése kontextusfüggő-e még vagy már nem, akkor azt kell megvizsgálunk, van-e olyan kontextus az adott nyelvéllapotban, amelyben a befejezettség jelentése nem jelenik meg. Ha van, akkor törölhetőnek kell tekinteni. A törölhetőség kritériumát a kutatásban ebben az értelemben használhatjuk fel.

Korábbi írásaimban (Nagy 2007 és Nagy C. 2010a) egy történeti pragmatikai esettanulmányon keresztül megvizsgáltam, hogy milyen szerepet játszanak az implikátúrák a grammatikalizációs jelentésváltozásban. E részkutatás legfontosabb elméleti hozadéka az volt, hogy a grammatikalizációs jelentésváltozásban az implikátúráknak több szerepe van, mint amennyit a szakirodalom eddig tulajdonított nekik. Nemcsak a kontextusban kezdetben

²⁷ „Now I think that all conversational implicatures are cancelable, but unfortunately one cannot regard the fulfillment of a cancelability test as decisively establishing the presence of a conversational implicature.”

²⁸ E gondolat Németh T. Enikő érdekes megfigyelése (személyes közlés).

alkalmi társalgási implikaturaként megjelenő jelentéstartalmak konvencionalizálódhatnak, válhatnak a szemantikai jelentés részévé új jelentéselemként tapadva hozzá egy adott szerkezethez. Az is előfordulhat, hogy az implikatura elősegíti, hogy egy már meglévő jelentéselem dominánssá váljon egy adott lexéma jelentésében, és így annak jelentése egy adott, az implikatura által ösztönzött irányba fejlődjön.

Amint az a fenti összefoglalásból is kitűnik, a pragmatikai következtetések szerepéről beszélve a nyelvi változásban, a szakirodalom elsősorban a grice-i modellre alapozva, a társalgási implikaturák szerepét igyekszik feltárni a folyamatban. A fogalmazásmódban gyakran a *társalgási implikatura* és a *pragmatikai következtetés* terminusok szinonimaként való használata figyelhető meg. Az *implikatura* és a *pragmatikai következtetés* fogalmak elkülönítése túl nagy elméleti vállalkozás ahhoz, hogy jelen disszertáción belül kimerítően tárgyalhassuk, egy-két kérdésre ezzel kapcsolatban azonban érdemes kitérni. A két fogalom nem elkülönített használatára a történeti pragmatikában példaként elég a Hopper és Traugott (1993) szerzőpárosnak a grammatikalizáció témakörében alapműnek számító könyvét idézni. Hopper és Traugott szóhasználatában a *pragmatikai következtetés* és az *implikatura* terminusok keveredése abból adódik, hogy egyrészt a grammatikalizációs folyamatokban a pragmatikai következtetések szerepéről írva a grice-i modellből indulnak ki,²⁹ másrészt megközelítésükben igyekeznek ötvözni mind a beszélőre, mind a hallgatóra koncentrált nézeteket (Hopper és Traugott 1993: 64–67). A grammatikalizáció kezdeteit a beszélő és a hallgató interakciójának kommunikatív stratégiáival hozzák kapcsolatba, amelyek általános kognitív folyamatokon alapulnak. Utalnak annak lehetőségére is, hogy a hallgató a megnyilatkozást nem feltétlenül a beszélői szándékkal összhangban értelmezi (Hopper és Traugott 1993: 64), mégsem tesznek explicite különbséget pragmatikai következtetés és implikatura között. A grice-i modell azonban az implikatura fogalmát a beszélői szándékhoz köti. Mivel a szerzők az implikatura és a pragmatikai következtetés terminusokat láthatólag szinonimaként használják, legalábbis explicite nem fejtik ki, hogy különbséget látnának közöttük, azt kell feltételeznünk, hogy az implikatura terminust tágabb értelemben használják, mint a grice-i modell. Hopper és Traugott az implikaturák működését a nyelvi változásban metonimikus folyamatokként írják le, és a metafora működésével való szembeállításban értelmezik. Az implikaturák, a metonimikus és a metaforikus folyamatok egymáshoz való viszonyát és egymástól való elkülönítésének lehetőségeit tárgyalja Kearns (2002), összegezve

²⁹ Amint Kearns (2002: 2) kiemeli, ez nem általános: azok a munkák, amelyek a társalgási implikaturáknak a jelentésváltozásban betöltött szerepével foglalkoznak, általában nem közvetlenül Grice-ra, hanem valamely neo-grice-i elméletre alapoznak, úgy mint Horn (1984) vagy Atlas és Levinson (1981).

a kérdéskör jelentésváltozással kapcsolatos vonatkozásait illetően a szakirodalomban fellelhető nézeteket.

Dolgozatomban az *implikátúra* és a *pragmatikai következtetés* terminusok szinonimaként való használatát nem kívánom követni, mert ez félreértésekhez vezethet. A *pragmatikai következtetés* és *implikátúra* kifejezések szinonimaként való használatának indokaival kapcsolatban Kearns (2002: 2) Levinson (1983: 127) munkáját idézi, aki szerint Grice az *implikátúra* kifejezést általános terminusként, a mondott jelentéssel (*what is said*) való szembeállításban alkalmazta, és ilyen értelemben az érthető bármilyen, nem igazságfeltételes következtetésre vonatkozó megnevezésként. Tekintve a grice-i modell közismertségét, a társalgási implikátúra eredeti felfogásának átvételét látom célszerűnek. Az eredeti, grice-i megfogalmazás alapján a társalgási implikátúrának azon túl, hogy a mondott jelentéssel való szembeállításban fogalmazódik meg, egy másik fontos tulajdonsága is van, mégpedig a beszélői szándékhoz való kötöttsége. A nyelvi interpretáció folyamatában azonban a hallgató nem feltétlenül a beszélő által szándékolt következtetésekre jut el, vagy nemcsak azokra, így a hallgatói következtetések leírásakor a társalgási implikátúra fogalma nem elegendő. Az sem garantált, hogy a hallgató a beszélő által implikálni szándékolt tartalmakat minden esetben megérti. Ugyanakkor feltételezhető, hogy a jelentésváltozásban jelentősége lehet egyéb, nem a beszélő által szándékolt, így implikátúrának nem tekinthető kikövetkeztetett tartalmaknak is. Alkalmazom ezért a pragmatikai következtetés fogalmát is, amely nem feltétlenül kötődik a beszélői szándékhoz, így azt az implikátúránál tágabb hatókörű fogalomnak tekintem.

Összefoglalva, a társalgási implikátúra fogalmát a beszélői szándékhoz kötötten értelmezem, míg pragmatikai következtetés alatt minden olyan következtetést értek, amelyben pragmatikai tényezők valamilyen módon szerepet játszanak, tekintet nélkül arra, hogy a beszélőnek szándékában állt-e azt közvetíteni. Ilyen értelemben a társalgási implikátúrák a pragmatikai következtetések egy alosztályát adják. A pragmatikai következtetés terminus kizárólagos használata sem tűnik azonban jó megoldásnak, hiszen a hivatkozott szakirodalom bemutatásakor az *implikátúra* kifejezés nem cserélhető ki egyszerűen pragmatikai következtetésre, mert ez félreértésekhez vezethet. Dolgozatomban ezért mind az *implikátúra*, mind a *pragmatikai következtetés* terminus alkalmazását szükségesnek látom, a fent meghatározott értelemben.

A két fogalom elkülönítése más elméleti megfontolások alapján is célszerűnek tűnik. Németh T. (2013, megjelenés alatt) a különböző nyelvhasználati formákban a perspektíva szerepét és az intencionalitással való kapcsolatát vizsgálva az alkalmi társalgási implikátúrák és egyéb, a hallgató által levont következtetések elkülönítésének lehetőségét fedi fel. A szerző

szerint a perspektíva és az intencionalitás fogalmai szorosan összekapcsolódnak, hiszen intenciókkal a nyelvhasználatban csak valamely perspektíván belül rendelkezhetünk és ahhoz, hogy a beszélő szándékát kikövetkeztessük, bele kell helyezkednünk az ő perspektívájába. A perspektíva és az intencionalitás ilyen összekapcsolása által Németh T. (2013: 11) lehetőséget kínál a társalgási implikátúrák kikövetkeztetésének elkülönítésére a más típusú hallgatói következtetésektől. Amint fentebb említettem, a társalgási implikátúra fogalma a beszélő szándékához kötött. Az arra vonatkozó szándék, hogy valamely információt implikáljon a hallgató számára a mondott jelentésen túl, a beszélő perspektívájának részeként fogható fel. A hallgató ezt a szándékot és magát a tartalmat csupán a beszélő perspektívájába helyezkedve képes kikövetkeztetni. Amennyiben nem tud a beszélő perspektívájába helyezkedni, a társalgási implikátúra sugalmazása szándékának és az implikátúra tartalmának kikövetkeztetésére nem lesz képes. Más típusú következtetések esetén azonban a hallgató olyan információtartalmat következtet ki, amelyet a beszélő nem szándékoltt átadni. Ez két módon lehetséges. A hallgató vagy a saját egocentrikus perspektívájából kiindulva jut el valamely információtartalomhoz, vagy pedig egy tévesen a beszélőnek tulajdonított perspektívába helyezkedve. E háromféle információtartalom jelentősége és egymáshoz való viszonya a nyelvi változásban még további kutatást igényel.

4.3. Kutatási kérdések

A katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának szakirodalma és a kutatás elméleti hátterének bemutatása után áttérhetünk az eredmények bemutatására. A szakirodalmi összegzés tanulságait levonva a történeti korpusz elemzésekor a következő kérdésekre kerestem a választ.³⁰

- (i) Milyen a „*megy*’ + FI” szerkezet prepozíció nélküli és *a* prepozíciós előfordulásainak a megoszlása, és a megoszlás aránya hogyan változik az idő függvényében?
- (ii) Milyen a jelen és múlt idejű ragozott igés változat megoszlása, és a megoszlás aránya hogyan változik az idő függvényében?
- (iii) Felfedezhető-e jelentéskülönbség a jelen idejű és a múlt idejű ragozott igés verzió között?
- (iv) Milyen jelentéssel bírt a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozása köztes szakaszában?
- (v) Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg egyrészt a középkori katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” szerkezet, másrészt e mozgásigés szerkezetek és egyéb,

³⁰ Az I. (bevezető) fejezet 2. pontjában megadtam az általános tárgytudományos kutatási kérdéseket. A jelen pontban felsorolt kutatási kérdések ezek specifikusabb kifejtését adják.

a vizsgált nyelvállapot hasonló kontextusaiban megjelenő perifrázisok használatában, és milyen következtetések vonhatóak le e hasonlóságokból és különbségekből?

(vi) A jelen idejű ragozott igés előfordulások vajon a történeti jelen példái-e, és ha nem, akkor kicsodák?

(vii) A jelen vagy a múlt idejű ragozott igével álló formákból kell-e kiindulni a jelentésváltozás leírásakor?

(viii) Hogyan, milyen kontextusokban zajlott le a jelentésváltozás?

(ix) Miért alakult a katalán szerkezet jelentése eltérően egyéb, a világ nyelveiben megfigyelhető hasonló mozgásigés szerkezetekétől?

A történeti korpusz elemzése felveti a kérdést, hogy vajon milyen mértékben érhető el az elemzés objektivitásának egy elfogadható szintje egy olyan nyelvállapot esetében, amelyre nézve a kutató – és egyetlen ma élő személy sem – rendelkezik anyanyelvi kompetenciával. Itt és most, a tárgytudományos részben a nyelvészeti kutatások prezentálásának hagyományos módját követem, nem zavarva meg az olvasót lépten-nyomon a módszertani vonatkozásokkal. Ahol lehetséges volt, a történeti korpusz előfordulásainak elemzésekor igyekeztem figyelembe venni formai mutatókat is, amelyeket a módszertani (III.) fejezetben, az 5. pontban tárgyalok. A történeti elemzéssel kapcsolatos módszertani nehézségekre és a történeti korpusznak a részben pótkompetenciára (l. Forgács 1993–1994) alapozva történő elemzésével nyert adatok megbízhatóságának kérdésére szintén a módszertani (III.) fejezetben, a 6.2.2. pontban térek majd ki részletesebben.

5. A „’megy’ + FI” szerkezet a középkori korpuszban: formai kérdések

5.1. Bevezetés

A kutatási kérdések közül az első három a katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” szerkezetek morfológiáját érinti. A könnyebb érthetőség kedvéért megismétlem az e pontban tárgyalt kutatási kérdéseket:

(i) Milyen a „’megy’ + FI” szerkezet prepozíció nélküli és *a* prepozíciós előfordulásainak a megoszlása, és a megoszlás aránya hogyan változik az idő függvényében?

(ii) Milyen a jelen és múlt idejű ragozott igés változat megoszlása, és a megoszlás aránya hogyan változik az idő függvényében?

(iii) Felfedezhető-e jelentéskülönbség a jelen idejű és a múlt idejű ragozott igés verzió között?

5.2. Az *a* prepozíció előfordulása

A következő táblázatok a katalán „*anar* + FI” (3.a és 3.b)³¹ és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” (4.a és 4.b) szerkezet előfordulásainak megoszlását mutatják a korpuszban, a ragozott ige igeideje szerinti felbontásban. A könnyebb átláthatóság kedvéért a táblázatokban a történeti szövegek kronológiai sorrendben szerepelnek, valamint az *a* prepozíciós és a prepozíció nélküli előfordulások megoszlását külön táblázat mutatja.

3.a táblázat A katalán „*anar* + FI” szerkezet előfordulásainak megoszlása a korpuszban

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	<i>EpC</i>	<i>Ger</i>	
bef. múlt	19	69	71	1	1	-	-	161
kétértelmű	24	-	6	-	-	-	-	30
jelen	2	27	157	13	-	1	-	200
„<i>anar</i> + FI” össz.	45	96	234	14	1	1	-	391

3.b táblázat A katalán „*anar a* + FI” szerkezet előfordulásainak megoszlása a korpuszban

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	<i>EpC</i>	<i>Ger</i>	
bef. múlt	-	2	6	-	-	1	27	36
kétértelmű	-	-	-	-	-	-	-	-
jelen	-	-	-	-	-	-	-	-
„<i>anar a</i> + FI” össz.	-	2	6	-	-	1	27	36

4.a táblázat A spanyol „*ir* + FI” szerkezet előfordulásainak megoszlása a korpuszban

	<i>Cid</i>	<i>Mar</i>	<i>GrCo</i>	<i>Alf</i>	<i>Tris</i>	<i>Arn</i>	<i>Pier</i>	<i>CrPC</i>	
bef. múlt	4	-	143	21	41	-	-	51	260
jelen	18	5	-	1	11	-	-	2	37
„<i>ir</i> + FI” össz.	22	5	143	22	52	-	-	53	297

³¹ A kutatás fő tárgyát a középkori katalán „*anar* + FI” és „*anar a* + FI” szerkezetek 3.a és 3.b táblázatban feltüntetett előfordulásai képezik, amelyeket a dolgozat végén található Mellékletben megadok. A többi szerkezet előfordulásainak felsorolásától terjedelmi okok miatt el kell tekintenem.

4.b táblázat A spanyol „*ir a* + FI” szerkezet előfordulásainak megoszlása a korpuszban

	<i>Cid</i>	<i>Mar</i>	<i>GrCo</i>	<i>Alf</i>	<i>Tris</i>	<i>Arn</i>	<i>Pier</i>	<i>CrPC</i>	
bef. múlt	-	-	16	14	11	-	16	27	84
jelen	-	3	-	1	1	1	-	-	6
„ <i>ir a</i> + FI”	-	3	16	15	12	1	16	27	90
össz.									

A katalán „*anar* ’megy’ + FI” és a spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI” kezdetben célhatározói szerkezetek voltak, melyek egy adott cselekvés céljával végrehajtott mozgást fejeztek ki: ’megy csinálni valamit’. A középkori előfordulásokban esetenként a szerkezet két tagja, azaz a ragozott ige és a főnévi igenév között prepozíció jelenik meg. A korpusz katalán nyelvű szövegeiben az *a*, a *per* és *per a*, a spanyol nyelvűekben pedig az *a*, a *por*, *pora* és *para* prepozícióval álló változatok fordulnak elő. A katalán *per* és *per a*, valamint a spanyol *por*, *pora* és *para* csakúgy célhatározói előljárószók, mint az *a* prepozíció, az előbbiekkal alkotott szerkezeteket azonban külön konstrukcióknak tekintem, előfordulásait a kutatásba nem vonom be, ugyanis bennük az *anar/ir* ige mindig lexikai ’megy’ jelentésében áll, grammatikalizálódott formák nem figyelhetőek meg. Az *a* prepozíciós változatokat azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, tekintve, hogy a spanyolban ez a változat grammatikalizálódott.

Kezdetben mind a katalánban, mind a spanyolban igen ritka, hogy a ragozott ige és a főnévi igenév között megjelenjen az *a* prepozíció, később azonban a spanyolban egyre gyakoribbá válik ez a változat, majd közeljövőként grammatikalizálódik. Az is elképzelhető, hogy e célhatározói prepozíció jelenléte is szerepet játszott a katalán és a spanyol szerkezetek jelentésének későbbi eltérő alakulásában. A vizsgált korpusz elemzése alapján feltételezhető, hogy a középkori nyelvállapotban az *a* prepozíciós változat megjelenése jóval korlátozottabb, mint a prepozíció nélkülié, és azt figyelhetjük meg, hogy inkább a későbbi szövegekben található meg. A katalán krónikák közül csak Muntaner krónikájában fordul elő elszórtan az *a* prepozíciós változat, ez azonban összesen 6 előfordulást jelent, szemben a 262 prepozíció nélkülivel. A Desclot krónikájánál feltüntetett kettő prepozíciós előfordulás címben szerepel, Mivel a címeket gyakran később illesztették a szöveghez, ezeket az előfordulásokat egy későbbi nyelvállapothoz tartozónak kell tekintenünk (l. Pérez Saldanya 1996: 74). A spanyolban is megfigyelhető, hogy a legkorábbi nyelvállapotot tükröző szövegben, a *Cid énekben* még egyáltalán nem szerepel a prepozíciós változat, a későbbiekben azonban a katalánnál valamivel nagyobb arányban találjuk meg (90 előfordulás, szemben a 297 prepozíció nélkülivel, míg a katalánban 36 prepozíciós előfordulás szemben 391 prepozíció

nélkülivel). Az *a* prepozíció korai használatával kapcsolatosan Segura-Llopes (2012: 122) megállapítja, hogy az legkorábban a valenciai katalán nyelvű szövegekben jelenik meg, míg a keleti katalán nyelvjárásokra kezdetben nem jellemző. Ez a megoszlás és az, hogy a szomszédos aragóniai és kasztíliai nyelvben³² gyakoribb az *a* prepozíció használata, a szerző szerint felveti a gyanút, hogy e nyelvek hatására jelent meg a katalánban is, bár hozzáfűzi, hogy ez még részletesebb vizsgálatot igényelne.

Ha megvizsgáljuk az *a* prepozíciós előfordulásokat, akár a katalánban, akár a spanyolban, azt találjuk, hogy bennük az *anar/ir* ige szó szerinti jelentésben áll. Ide kapcsolódóan érdemes megemlíteni Bruguera (1981: 38–39) kutatásait, aki I. Jakab krónikájának több kéziratát hasonlította össze. Megjegyzi, hogy egyes kéziratokban megjelenhet egy adott előfordulásban az *a* prepozíció, míg a másikban hiányzik. Bruguera (1981: 41–42) szerint a katalánban az „*anar* + FI” grammatikalizációjának előrehaladásával párhuzamosan szaporodott el az *a* prepozíció használata azoknak az eseteknek az elkülönítésére, amikor az *anar* főigeként szerepel, azaz térbeli mozgásra utal. Az *a* prepozíció tehát ilyen értelemben jelenhetett meg a későbbi kéziratokban azokon a helyeken, ahol a korábbiakban nem volt jelen (l. Bruguera 1981: 39 példáit). Bruguera feltevését több megfontolás alapján is helytállónak tarthatjuk. Először, összhangban áll a korpuszban talált előfordulásokról fentebb elmondottakkal. Másodszor, a mai katalán is alátámasztja, hiszen a mai katalánban is az *a* prepozíció jelenléte jelzi, hogy az *anar* főigeként, mozgásra utaló jelentésben szerepel. Harmadszor, a jelen idejű ragozott igés változatban, ami feltehetően a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát mutatja, már nem fordul elő az *a* prepozíciós változat múlt referenciájú, narratív kontextusban. Abban az igen kisszámú példában, amelyben a prepozíciós verzióban a ragozott ige jelenben áll, mind a spanyolban (5 előfordulás), mind a katalánban (4 előfordulás) „igazi” jelen idejű formákról van szó, ahogyan az a következő katalán (18) példában látható, ahol a szerkezet egy általános jelen idejű leírásban szerepel:³³

(18) *és molt vell, que no pot anar: no va sinó de matí a dir missa a una parròquia qui està prop d' allí a on posa* (Ep2 178)

’nagyon öreg, már menni sem tud: nem **megy** máshova, csak reggelenként **misézni** a szállásához közel fekvő parókiára’

³² Az aragóniai és kasztíliai nyelvek földrajzilag a nyugati katalán nyelvjárásokkal érintkeznek, ahova a valenciai is tartozik.

³³ A jelen idejű kontextusokban megjelenő előfordulásokat nem vonom be a vizsgálatba, így a táblázatokban sem szerepelnek.

A spanyolban kissé bonyolultabb a helyzet, hiszen egyrészt több prepozíciós előfordulás található, másrészt ez az a változat, amely a későbbiekben közeljövőként grammatikalizálódott. A disszertációnak nem célja a spanyol szerkezet grammatikalizációjának vizsgálata, az összehasonlítás végett azonban megkockáztatok egy-két feltevést. Mivel a spanyolban is dokumentálható a prepozíció nélküli perifrázis jelenléte a korai szövegekben, és az feltehetően egyes kontextusokban múlt időt fejezett ki, elképzelhető, hogy – a katalánhoz hasonlóan – ennek a múlt időt kifejező, grammatikalizálódó szerkezetnek a jelenléte volt az, ami kiváltotta az *a* prepozíció megjelenését a lexikai jelentésben álló, mozgásra utaló szerkezet elkülönítése céljából. Radatz (2003) is úgy véli ugyanis, hogy a katalánban is az történt, hogy miután az „*anar* + FI” szerkezet múlt idő jelentése megszilárdult, az *a* prepozíció használata kötelezővé vált a lexikai jelentést őrző szerkezetben a formai elkülönülés végett. Így ez az új, célhatározói prepozíciós szerkezet („*anar a* + FI”) lehetőséget kapott, hogy megkezdje grammatikalizációját, ahogyan az más újlatin nyelvekben már korábban megtörtént. Ha ehhez hozzávesszük Radatz (2003) feltevését, miszerint jelenleg a katalánban is alakulóban van az „*anar a* + FI” szerkezet közeljövő-jelentése, akkor érdekes kép bontakozik ki: a két nyelvben hasonló folyamatok zajlanak, csak időbeli eltolódással.

A fentebb elmondottak alapján megállapítható, hogy a vizsgált mozgásigés szerkezet „ősibb”, eredeti változata a prepozíció nélküli verzió, így a jelentésváltozás kezdeteinek vizsgálatakor ennek az előfordulásait kell elsősorban figyelembe vennünk.

5.3. A „'megy' + főnévi igenév” szerkezet jelen és múlt idejű ragozott igével álló előfordulásai

A prepozíciós és prepozíció nélküli változat megoszlásán kívül meg kell vizsgálnunk a jelen és múlt idejű ragozás megoszlását is, a szerkezet korai előfordulásaiban ugyanis az *anar/ir* ige állhatott jelen és múlt időben is. A jelen idejű ragozott igés verzió nemcsak múlt idejű kontextusban fordult elő, hanem jelen idejű, általános leírásokban is (l. Colon 1978a [1959]: 127–128 példáját). Ezért feltételezi Mendeloff (1968) két „*va* + FI” szerkezet együttes meglétét: az egyik perfektív forma, míg a másik egy formailag összetett inchoatív jelen. A dolgozat témája szempontjából a múlt idejű kontextusban előforduló szerkezet a releváns, hiszen a szerkezet feltehetően múlt idejű, narratív kontextusokban alakult befejezett múlttá (vö: Colon 1978a [1959]: 120 és Pérez Saldanya 1996). A múlt idejű kontextusokban is megtaláljuk mind a jelen, mind a múlt időben ragozott *anar* igét tartalmazó előfordulásokat. A szakirodalom eredményeinek bemutatásakor (l. 3. pont) már láttuk, hogy a múlt idejű kontextusban előforduló formailag jelen idejű előfordulásokat egyesek történeti jelennek

tekintik, míg mások már grammatikalizálódott segédigéknek. Ez a két elképzelés a jelentésváltozás lezajlásának kétféle forгатókönyvével hozható kapcsolatba: (1) a jelen idejű (történeti jelenként interpretált) ragozott igés formák estek át jelentésváltozáson, a befejezett múlt idejű ragozott igés formák pedig egyszerűen kiszorultak a használatból, vagy pedig (2) a jelentésváltozás a befejezett múltban álló ragozott igét tartalmazó alakoknál kezdődött, és a jelen idejű segédige akkor terjedt el, mikor a szerkezet múlt idő jelentése már megszilárdult.

A korpusz előfordulásainak megoszlásában a jelen és múlt idejű ragozott igés formákat illetően megfigyelhetjük, hogy jelen idejű ragozás csupán a prepozíció nélküli változatban fordul elő narratív, múlt idejű környezetben. A katalán nyelv esetében elsősorban a három híres középkori katalán krónika adatait vehetjük figyelembe, hiszen ezekben találjuk a kérdéses szerkezet korai előfordulásainak zömét. A legarchaizálóbb szövegnek tekinthető I. Jakab-féle krónikában az „*anar* + FI” szerkezetnek összesen kettő jelen idejű *anar* igét tartalmazó előfordulása található, Descloit krónikájában az előfordulások mintegy negyedében áll jelen időben a ragozott ige. Végül, a legkésőbbi, Muntaner-féle szövegben az arány megfordul, és a jelen idejű ragozott igés verzióból több mint kétszer annyi előfordulás található, mint a múlt idejű ragozott igésből. A három krónikánál későbbi szövegekből igen kevés előfordulásunk van (vö. 3.a és 3.b táblázat), ám ha megnézzük ezeket, azt látjuk, hogy ezekben a jelen idejű ragozott igés előfordulások szinte kizárólagosak és kivétel nélkül grammatikalizálódott formáknak tekinthetők (l. a (38)-ban szereplő előfordulások leírását 6.3.2.-ben, és a III. fejezet 4.2.2. pontjában írtakat). Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a jelen időben ragozott igét tartalmazó verzió múlt idejű referenciájú kontextusban későbbi fejlemény, az idő előrehaladásával fokozatosan terjedt el.³⁴ Ha pedig részletesebben is megnézzük ezeket az előfordulásokat, az derül ki, hogy azok nem mutatják a történeti jelen jellemzőit, hanem a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát tükrözik, grammatikalizálódott formáknak tűnnek (l. még a szerkezet jelentésváltozásával foglalkozó 6.8. pontban írottakat).

A spanyol korpuszban nem figyelhető meg a jelen idejű ragozott igés előfordulások elterjedése az idő előrehaladtával, mint a katalánban. Sőt, azt látjuk, hogy a jelen időben ragozott igés példák a két legkorábbi szövegben túlsúlyban vannak, míg a későbbi szövegekben a múlt idejű ragozott igés forma dominál. Nem vonhatjuk le azonban ebből azt a következtetést, hogy a spanyolban a múlt idejű ragozott igés verzió visszaszorította volna a jelen idejű előfordulásokat, mintegy a katalánban megfigyelhető folyamat ellentettjeként. Ezt a megoszlást inkább a szövegek műfajának tudhatjuk be. A két legkorábbi szöveg ugyanis verses epika, amelyre jellemző az igeidők szabad váltakozása. Az igeidőhasználat e sajátos

³⁴ Vö. Segura-Llopes (2012: 131), ahol a szerző hasonló eredményekre jut a jelen idejű forma terjedését illetően.

formájában a különböző igeidők váltakoznak, és nemcsak a perifrázis előfordulásai, hanem egyéb igealakok is fordulnak elő jelen időben, itt tehát tényleg történeti jelenről van szó. Összehasonlítóképpen tekintsük a következő spanyol (19)–(20) és katalán (21) szövegrészeket:

- (19) *Don legan los otros a minaya albarfanez se uan homilar*
 Refl megy.T3.Jel kifejezi tiszteletét.FI

Quando lego auegaluon donta oio ha

Sonrrisando se dela boca hyua -lo abraçar

megy.E3.FM -Klit átölel.FI

Enel ombro lo saluda ca tal es su husaie (Cid 1516–1519)³⁵

’A többi odaér, Minaya Albar Fañeznek **hajlik tisztelettel** (= ³⁶ **megy tiszteletét kifejezni**).

Érkezett Avengalvon, amint szemügyre veszi,

mosollyal ajakán **ment s átölelte** (= **ment átölelni**),

vállára csókját helyezi³⁷, mint erkölce engedi.’

- (20) *Luego alas manos la prisieron & dentro enla barqua la metieron*
La barqua van Rjmar & luego sse meten ala mar
 megy.T3.Jel evez.FI

Luego alçaron las velas toda la noche andan alas estrellas (Mar 69r)

’Nyomban kézen fogták és a hajó mélyére vetették

A hajót **mennek evezni**, majd kimennek a tengerre

Aztán felvonták a vitorlákat, haladnak egész éjjel a csillagok fényénél’

³⁵ A *Cid-ének*ből vett példák részben Csala (2002) *Cid*-fordításán alapulnak, ahol azonban a nyelvi jelenség bemutatása megkövetelte, Csala verzióját szó szerinti fordítással helyettesítettem, különös tekintettel arra, hogy az igeidők az eredetivel megegyezzenek.

³⁶ Az =-et a szó szerinti jelentés megadására használok.

³⁷ „A baráti üdvözlés szertartásába beletartozott a keresztények között az egymás száján csókolása (...); a moszlim erkölcs csupán a baráti személy felsőkaron, nyakon vagy vállon csókolását engedélyezte.” (Csala 2002: 111)

(21) *E la host eixí en tal manera que aconseguiren los turcs e **van** **ferir** en*
 megy.T3.Jel támad.FI

ells, sí que en aquell jorn mataren ben mil hòmens de cavall, de turcs, e ben dos mília hòmens de peu. (Munt II 78)

’és úgy ment ki a sereg, hogy utolérték a törököket és **megtámadták** (= **mennek megtámadni**) őket, úgy, hogy aznap legalább kétezer lovast öltek meg a törökök közül, és legalább kétezer gyalogost.’

A *Cid-ének*ből vett spanyol szövegrész (19) az igeidők szabálytalan váltakozását mutatja. A múlt idő referenciájú szövegben a befejezett múlt idejű (*lego* ’érkezett’) igealak mellett több jelen idejűt is találunk (*legan* ’érkeznek’, *saluda* ’üdvözli’). Az „*ir (a)* + FI” szerkezet két előfordulása közül az egyik jelen (*uan* ’mennek’), míg a másik folyamatos múlt időben (*hyua* ’ment’) áll. A *Vida de Santa Maria Egipcíaca* szintén jelen időben álló előfordulásának (20) kontextusában hasonlóképpen több történeti jelenben álló igealak fordul elő (*sse meten* ’kimennek’, *andan* ’mennek, haladnak’), amelyek befejezett múlt idejű igealakokkal váltakoznak (*prisieron* ’fogták’, *metieron* ’vetették’, *alçaron* ’felvonták’).

Ezzel szemben a katalán, szintén múlt referenciájú szövegrészletben (21) a befejezett múlt idők konzekvens használata mellett (*eixí* ’kiment’, *aconseguiren* ’utolérték’, *mataren* ’megöltek’) csupán az „*anar* + FI” perifrázis egyetlen előfordulása áll jelen időben (*van ferir* ’mennek (meg)támadni / (meg)támadták’).

A katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir (a)* + FI” szerkezetek előfordulásainak összehasonlításából arra hívnám fel a figyelmet, hogy a spanyolban a narratív szövegekben sem figyelhető meg a jelen idejű ragozott igés verzió elterjedése az idő előrehaladtával. A narratív szövegek közül csupán egyben találunk múlt referenciájú, de jelen időben ragozott igét tartalmazó előfordulásokat, mégpedig a *Cuento de Tristan de Leonis* című szövegben. Szemben a katalán narratív szövegekkel, ebben a szövegben nem csupán az „*ir (a)* + FI” szerkezet előfordulásainak ragozott igéje áll jelenben, hanem egyéb jelen idejű igealakokat is találunk, ami valószínűvé teszi, hogy történeti jelenről van szó. A releváns kontextusok több mint felében az „*ir (a)* + FI” szerkezet előfordulásának közelében is találunk további jelen időben ragozott igéket, elsősorban mozgást kifejező igéket, mint a következő (22) példában a *se lieuan* ’felkelnek’ igealakot:

- (22) *uan se ferir de tan grand coraçon que los cauallos & los caualleros*
megy.T3.Jel Refl támad.FI

*fueron en tierra juntos en vno E despues se lieuan los caualleros & metieron mano
alas espadas & fueron se el vno contra el otro* (Tris 12v)

'**mennek megtámadni/megtámadták** egymást olyan elszántsággal, hogy a lovak és a lovasok együtt a földre estek. Azután felkelnek a lovagok, megragadták kardjukat és egyik a másika ellen fordult'

A Trisztán-szöveg másik érdekessége, hogy egyéb mozgásigék is megjelennek benne történeti jelenben (l. *caualgan* 'lovagolnak' és *viene se* '(el)megy' a (23) példában), de az *ir* 'megy' főigeként szerepelve is különösen gyakran fordul elő jelenben ragozva, elsősorban csatajelenetekben (l. *vase* '(oda)megy' a (24) példában), de nemcsak ott. Hasonló jelenséget a korpusz katalán nyelvű narratív szövegeiben nem találunk.

- (23) *el torno le las saludes & **caualgan** todos & **viene se** ala corte con grand alegria & todos los dela corte aujan grand gozo dela tornada de tristan* (Tris 10r)

'viszonozta az üdvözlést és **lovagolnak** mindannyian és vidáman a királyi udvarba **megy** és a királyi udvarban mindenki nagyon örült Trisztán visszatértének'

- (24) *tristan tomo la espada en las manos & **vase** contra el & dixo* (Tris 16r)

'Trisztán kézbe fogta a kardját és **odamegy** hozzá és így szólt'

Összefoglalva, a katalán nyelvben megfigyelhető a jelen idejű ragozott igés változat terjedésének jelensége, mely feltehetőleg a grammatikalizáció előrehaladásának tudható be. A spanyolban hasonló jelenség nem tapasztalható, és hiánya feltehetőleg arra utal, hogy hasonló grammatikalizációs folyamat ott nem következett be, illetve ha el is kezdődött, félbeszakadt.

6. Egy új hipotézis a katalán múlt idő kialakulásáról

6.1. Bevezetés

A történeti előfordulásokban a vizsgált katalán és spanyol mozgásigés szerkezet összetevői és a kontextus együtt adják a jelentést. A szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozásának feltárásához meg kell tudnunk állapítani, hogy egy adott nyelvéllapotban mi is ez a jelentés, és hogy vajon a szerkezet ragozott igéje milyen jelentéssel járul ahhoz hozzá. A jelentés megállapítása nem alapulhat kizárólag a kutató szubjektív ítéletén. A jelentéstulajdonítás kérdéseire a történeti kutatásban/pragmatikában a módszertani (III.) fejezet 5. pontjában térek majd ki részletesen, most a vizsgált szerkezet használatát további, az adott nyelvéllapotban szintén használatos olyan szerkezetekével vetem össze, amelyekkel az funkcionális hasonlóságot mutat. Ezzel az eljárással egy, Fischer (2004, 2007: 15–17) által leírt módszertani elvhez igazodom, amely formailag vagy funkcionálisan hasonló szerkezetek összevetésének hasznosságát mondja ki.

A katalán „*anar* + FI” szerkezet befejezett múltként való jelenlegi használata megmutatja, hogy a szerkezet jelentésváltozása – szemben a modern spanyol „*ir a* + FI” szerkezetével – nem illeszkedik más, a ’megy’ igével alkotott célhatározói szerkezetek univerzális jelentésváltozási tendenciájába. A katalán és a spanyol szerkezet fejlődésének korai szakasza azonban első látásra hasonlóságot mutat, ezért a középkori katalán és spanyol adatok összevetése hasznos lehet. Az összehasonlító szempontú vizsgálat, a katalán adatok összevetése a hasonló spanyol szerkezet alakulására vonatkozó nyelvtörténeti adatokkal segíthet annak feltárásában, hogy milyen jelentésváltozási ösvényt követett a katalán szerkezet. Ez azért is hasznos, mert a spanyol szerkezet alakulása már jobban le van írva és beleillik a számos más nyelvben megfigyelhető tendenciába. Az univerzális tendenciák adatforrásként is használhatóak azokban az esetekben, amikor egy adott nyelvből nem áll rendelkezésünkre elegendő írott forrás egy adott szerkezet nyelvtörténeti alakulására vonatkozóan (vö. Heine 2003), így annak sem mond semmi ellent, hogy kiegészítő adatforrásként használjuk őket, amikor írott forrásaink is vannak.

Ebből a hasonlóságból kiindulva, valamint figyelembe véve, hogy a ’szándék’ jelentés a célhatározói mozgásigés szerkezetek jövő idővé alakulásának köztes állomása a világ több nyelvében (vö. Bybee és Pagliuca 1987; Bybee et al. 1994; Bybee 2002: 181; Heine és Kuteva 2002: 161–163), köztük a spanyolban is, abból a feltételezésből indulok ki, hogy a katalán összetett múlt történetének kezdetei is hasonlóan alakultak a jövő idők történetének kezdetéhez, a cselekvő alany szándékának hangsúlyozása által. Annak az elképzelésnek a tesztelésére, miszerint a vizsgált mozgásigés szerkezetek a középkori katalánban és

spanyolban a cselekvő alany szándékára utalnak egy másik korabeli perifrázisra, a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezetre vonatkozó adatokat vonok be a vizsgálatba. Ez a szerkezet az alanynak a főnévi igenévben leírt cselekvésre vonatkozó szándékát fejezi ki, és mind a középkori katalánban, mind a középkori spanyolban megtalálható. Amennyiben használata a vizsgált nyelvállapotban hasonlóságokat mutat a mozgásigés szerkezet használatával, az alátámasztja feltevésemet.

Második lépésben a korábbi szakirodalom azon megállapítását veszem szemügyre, hogy a kérdéses középkori katalán szerkezet inchoatív aspektust kifejező (kezdetre utaló) perifrázis volt (l. 3.3. pont). Amennyiben ez a feltevés helytálló, a szerkezet használatának és funkcióinak hasonlóknak kell lenniük egyéb inchoatív szerkezetekéihez. Vajon a nyelvtörténeti adatok valóban tükröznék ilyen hasonlóságot? A „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet egy tipikus inchoatív perifrázis, amely igen gyakori a középkori katalánban és spanyolban is, így ezt választottam az összehasonlítás alapjául. Ha azt találjuk, hogy használatuk különböző, az gyengíti az inchoatív-hipotézist. Ha azonban használatuk hasonlóan bizonyul, az erősíti az említett hipotézist.

Összefoglalva, ebben a pontban a következő kutatási kérdésre keresem a választ, amelyeket itt a könnyebb érthetőség kedvéért megismétlek:

(iv) Milyen jelentéssel bírt a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozása köztes szakaszában?

(v) Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg egyrészt a középkori katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” szerkezet, másrészt e mozgásigés szerkezetek és egyéb, a vizsgált nyelvállapot hasonló kontextusaiban megjelenő perifrázisok használatában, és milyen következtetések vonhatóak le e hasonlóságokból és különbségekből?

A katalán és a spanyol mozgásigés szerkezetek mellett bevonom az elemzésbe a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” és a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezetek előfordulásait is. Ez a kettős összehasonlítás azért érdekes, mert a vizsgált nyelvállapotban a ’megy’, ’gondol’ és ’(el)kezd’ igékkel alkotott szerkezetek hasonló kontextusokban jelennek meg, igen gyakoriak izgalmas csatajelenetek leírásában. Tehát első megközelítésben mind a ’szándék’, mind az inchoatív jelentést hangsúlyozó hipotézis helytállónak tűnik. Hogy a két hipotézis között döntenünk tudjunk, és megállapítsuk, hogy a három szerkezet közötti hasonlóság milyen mértékű és természetű, ahhoz mélyebb kontextuális elemzésre lesz szükség.

A vizsgálat korpusza a „'megy' + FI” szerkezet 814 előfordulását, valamint a „'gondol' + FI” szerkezet 221 és az „'(el)kezd' + FI” szerkezet 868 kijelentő módú, befejezett múlt időben ragozott igével álló előfordulását tartalmazza.

6.2. Segédigék-e a 'megy', 'gondol' és '(el)kezd' jelentésű igék a vizsgált szerkezetekben?

A három perifrázis összehasonlítása előtt érdemes egy rövid terminológiai kitérőt tenni. A jelen dolgozatban tárgyalt szerkezetek mind perifrázisok abban az értelemben, hogy egy ragozott ige és egy főnévi igenév összekapcsolásával egységes tartalmat fejeznek ki, kérdéses azonban, hogy mi is a ragozott ige státusa e szerkezetekben, vajon segédigének tekinthető-e. A probléma már a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozása kapcsán is felmerülhet. Mivel egy grammatikalizációs folyamatról van szó, amelynek során egy 'megy' jelentésű igéből a befejezett múlt segédigéje alakul ki, egyes előfordulásokban az *anar* főigeként, míg másokban segédigeként szerepelhet, sőt egyes megnyilatkozások esetében igen nehéz lenne eldönteni, hogy az *anar* ige őrzi-e még eredeti jelentését, vagy pedig már segédigének tekinthető. A 'megy', 'gondol' és '(el)kezd' igékkel alkotott szerkezeteket összehasonlító rész előtt pedig különösen indokolt a ragozott ige státusáról néhány szót szólni, hiszen három különböző jellegű igei összetételről van szó.

Az újlatin nyelvek számos kombinációt ismernek, amelyekben egy ragozott ige és egy másik igealak kapcsolódik össze, ez utóbbi lehet főnévi igenév, gerundium (határozói igenév) vagy participium (befejezett melléknévi igenév). Ezek közül egyesek valójában összetett igeidők, amelyekben a ragozott ige csupán grammatikai jelentéssel bír (a számra, személyre, időre és módra vonatkozó tartalmakat hordozza), mások aspektuális vagy modális jelentéseket fejeznek ki, végül egyes ilyen szerkezetekben a két összekapcsolódó igei forma őrzi saját jelentését.³⁸ Az ide vonatkozó szakirodalom számos kritérium alapján igyekszik megállapítani, hogy egy-egy ilyen kombinációban a ragozott igealak segédige-e vagy nem. Sajnálatos módon azonban e kritériumok egyike sem elegendő önmagában a kérdés eldöntéséhez. Egy „tipikus” segédige nem rendelkezik önálló lexikai jelentéssel, csupán grammatikai információkat hordoz. Az önálló jelentés ilyen elhalványulását szokták a segédigeség fő kritériumának is tekinteni. Így például Gili Gaya (1961: 109, idézi Martínez Gómez 2004) úgy véli, hogy a mai spanyolban az „'(el)kezd' + FI” szerkezetben a ragozott ige nem segédige, hiszen inchoatív jellege a ragozott ige jelentésének köszönhető, és nem az

³⁸ E három típust példázzák a következő spanyol szerkezetek: 1. a közelmúlt: „*haber* + participium”, 2. a „*volver a* + FI” szerkezet (aspektuális, 'újra/megint csinál vmit'), amely ismétlődést fejez ki, a „*deber de* + FI” szerkezet (modális), amely valószínűséget, lehetségeséget fejez ki, 3. a „*tardar en* + FI” 'késlekedik vmivel' szerkezet.

igei összetételből újonnan áll elő. Mások azonban a segédigeséget fokozati kérdésnek tekintik, és olyan alakokat is elfogadnak segédigének, amelyek az összetételben megőrzik eredeti, lexikai jelentésüket (Martínez Gómez 2004; l. még Olbertz 1998 következő terminusait: *lexikai ige*, *fél-segédige* és *segédige*).

A segédigéknek és az aspektuális és modális szerkezetek ragozott igéjének vannak közös jellemzőik, többek között az, hogy szemantikai szempontból ezekben a szerkezetekben az egymással összekapcsolódó két igei elem kapcsolata szoros, azaz jelentésükben egységes egészet alkotnak, szemben az olyan szerkezetekkel, amelyekben egy főige valamely igei komplementumot vesz maga mellé, de az így összekapcsolódó két igei elem jelentése két független elemként kapcsolódik össze. Neves (2000: 25–65, idézi Wachowicz 2007: 226–227) kategorizációjában a modális igék, az aspektuális igék és a segédigék mind azoknak az igéknek a csoportjába tartoznak, amelyek nem predikálnak (l. még Wachowicz 2007: 233). Ebben az értelemben a jelen munkában vizsgált összes szerkezet egyazon kategóriába tartozik.

A dolgozatomban vizsgált három szerkezet a Martínez Gómez (2004) által javasolt három kategóriába besorolható lenne: (i) teljesen grammatikalizálódott segédigék, (ii) részben grammatikalizálódott vagy deszemantizálódott (*desemanticized*)³⁹ segédigék, és (iii) enyhén deszemantizálódott segédigék. Az első kategóriába tartozna a 'megy' egyes kontextusokban (vö. (38) példa), a másodikba a 'gondol' (vö. (41)–(43)-beli előfordulások) és egyes kontextusokban a 'megy' (vö. (72)-beli előfordulások), míg a harmadikba az '(el)kezd' (vö. 6.3.4. pont). Meg kell azonban jegyezni, hogy a 'megy' azt a más segédigéknél is szokásos heterogén viselkedést mutatja (vö. Wachowicz 2007: 226), hogy egyazon nyelvéllapotban a grammatikalizáció különböző fokozatait tükrözi az egyes kontextusokban. A 'megy' ige egyes kontextusokban őrzi lexikai jelentését (tehát ezekben valójában két független ige kapcsolatáról van szó), másokban intencionális modalitást vagy mások szerint valamely aspektuális tartalmat fejez ki, míg megint másokban „valódi segédigének” tekinthető (azaz a szerkezet múlt időt fejez ki, melyben a ragozott ige csupán nyelvtani információk hordozója).⁴⁰ Az '(el)kezd'- és 'gondol'-szerkezetek aspektuális, illetve modális jelentéseket fejeznek ki. Az '(el)kezd' ige eltér a 'megy' igétől a tekintetben, hogy minden kontextusban őrzi eredeti, lexikai jelentését, míg a 'gondol' ige, amikor perifrázistról van szó, a 'szándék' jelentést közvetíti.

³⁹ A szerző a *deszemantizálódott* kifejezésen feltehetőleg azt érti, hogy az igei elem nem önállóan, eredeti lexikai jelentésével szerepel, hanem a vele alkotott szerkezet egységes jelentést fejez ki.

⁴⁰ Vö. a III. fejezet 4.2.2. pontjában az „*anar* + FI” grammatikalizációs kontextusainak bemutatását és az ott szereplő (73)–(81) példákat.

Összefoglalóan elmondható, hogy a szakirodalomban nincs egyöntetűen elfogadott kritérium, amelynek segítségével meg lehetne állapítani, hogy egy szerkezet ragozott igeje segédige-e vagy sem. Dolgozatomban nem kívánok a segédigeség problémakörében véleményt nyilvánítani, ezért a továbbiakban, ahol csak lehetséges, kerülöm a *segédige* terminus használatát. Mivel a *pensar* 'gondol' és *començar* '(el)kezd' igékkel alkotott perifrázisok esetében nem fontos számomra a grammatikalizáltsági fok megállapítása, (ezeket csupán összehasonlítási alapként használom a vizsgált szerkezet jelentésének megállapítására), esetükben nem lényeges döntést hozni arra vonatkozóan, hogy segédigének tekinthetőek-e vagy sem. Az *anar* 'megy' ige esete némileg eltérő: egyes kontextusokban főigeként, másokban valódi segédigeként jelenik meg. Amikor az „*anar* + FI” szerkezet már egyértelműen befejezett múltat fejez ki, az *anar* ige segédigének tekinthető. Mivel az összetett igeidőkben megjelenő ragozott igei elemet egyöntetűen mindenki segédigének szokta tartani, ezekben az esetekben én is alkalmazom e terminust, a nem egyértelmű esetekben azonban, a fent tárgyalt terminológiai problémák miatt a ragozott igei összetevőre való utaláskor kerülöm a *segédige* terminus használatát. Élek azonban a *perifrázis* kifejezéssel a szerkezetekre történő utaláskor, hiszen ez a terminus az újlatin nyelvek nyelvtanaiban széles körben használatos.

6.3. Rögzült helyi sémák a „'megy' + FI”, „'gondol' + FI” és '(el)kezd' + FI” szerkezetek használatában

6.3.1. Bevezetés

A grammatikalizációs jelentésváltozás kezdetben korlátozott számú, jól körülírható kontextushoz kötött folyamat, később azonban a grammatikalizálódó egység egyre több kontextusban megjelenhet, így előfordulásának gyakorisága növekszik (vö. Bybee 2005 [2003]). A katalán és spanyol „'megy' + FI” szerkezetek korai használatában is megfigyelhető, hogy az – szinte kizárólagosan – bizonyos kontextusokra korlátozódik (emocionális töltetű jelenetek, elsősorban csatajelenetek leírása). A korai nyelvállapotban azonban nem csupán a kontextusok erősen megszorítottak, hanem az is megfigyelhető, hogy a szerkezetben bizonyos főnévi igevek hajlamosabbak megjelenni, mint mások. A vonatkozó szakirodalom is említ egyes gyakori fordulatokat (pl. *anar ferir* 'megy (meg)támadni'), a történeti korpusz tanulmányozásakor pedig tovább erősödik az a benyomás, hogy a vizsgált mozgásigés szerkezetek korai használatában számos rögzült helyi séma fedezhető fel: a katalán *anar* és a spanyol *ir* ige bizonyos főnévi igevegekkel sokkal gyakrabban jár együtt, mint másokkal. Az is megállapítható, hogy a szerkezetben kezdetben bizonyos típusú főnévi

igenevek, nevezetesen a perfektív aspektusúak (Colon 1978a [1959]: 130) megjelenése jellemző.⁴¹ Ezek a gyakori összetételek támpontul szolgálhatnak az *anar* segédigévé válásának feltárásakor, hiszen feltehetően ezek lehettek a szerkezet grammatikalizációjának kiinduló kontextusai.

Ezeket a jelenségeket Bybee (2005 [2003]: 604) a típus-, illetve példánygyakoriság fogalmaival ragadja meg. A példánygyakoriságot úgy határozza meg mint „egy egység, általában szó vagy morféma megjelenésének gyakorisága a folyó szövegben”⁴², míg a típusgyakoriság arra utal, hogy egy adott mintázat megjelenése mennyire gyakori a többi lehetőséghez képest (l. Bybee 2005 [2003]: 604). Bybee (2005 [2003]: 605) szerint a típusgyakoriság fogalma a grammatikalizálódó szerkezetekre úgy alkalmazható, hogy a lexikai egységek különböző típusainak gyakoriságát vesszük számba, amelyekkel a szerkezet használható (pl. milyen típusú alannyal, főnévi igenevekkel stb. kombinálható). Míg a magas példánygyakoriság egy rögzült helyi sémának felel meg és a kognitív reprezentációt érinti, a magas típusgyakoriság a séma általánosságára utal. A grammatikalizáció folyamatára nézve ennek az a jelentősége, hogy ha megnövekszik a grammatikalizálódó egységgel kombinálható lexikai egységek típusgyakorisága, az a példánygyakoriság növekedését is maga után vonja. A példánygyakoriság növekedése azután különböző formai és funkcionális változásokhoz vezethet (Bybee 2005 [2003]: 605). A fenti értelemben vett gyakorisági vizsgálatok információkat szolgáltathatnak a grammatikalizáció folyamatáról, hiszen a magasabb típusgyakoriság a grammatikalizáció nagyobb fokának feleltethető meg (Bybee 2005 [2003]: 612). Bybee (2005 [2003]: 605–614) ezeket a gyakoriságszámolási módszereket az angol *can* segédige történetének vizsgálatában alkalmazza, figyelembe véve mind a típus-, mind a példánygyakoriságot. A típusgyakoriság vizsgálatakor *intellektuális állapot vagy tevékenység igék, kommunikációs igék és képesség igék* között tesz különbséget, hiszen ezek azok a főnévi igenév típusok, amelyek kezdetben tipikusan megjelennek a *can* igével. 300 előfordulás alapján a középangolra nézve a következő számadatokat kapja a vizsgált szemantikai csoportokat illetően:

⁴¹ Colon említi többek között az *eixir* 'kimegy', *gitar* 'megfordul', *abraçar* 'átölel', *besar* 'megcsókol', *ferir* 'megtámad' és *trencar* 'eltör' főnévi igeneveket.

⁴² „the frequency of occurrence of a unit, usually a word or morpheme, in running text”

1. Intellektuális állapot vagy tevékenység igék: 52 példány, 18 típus

- magas példánygyakoriság: *see* 12, *deem* 6, *understand* 6, *espy* 5
- típusgyakoriság: 18 különböző ige

2. Kommunikációs igék: 102 példány, 31 típus

- magas példánygyakoriság: *tell* 30, *say* 29, *devyce* 8
- típusgyakoriság: 31 különböző ige

3. Képesség igék („tudni, hogyan”): 26 példány, 18 típus

Bybee a fenti, középangolra vonatkozó arányokat az óangolra kapott adatokkal veti össze és megállapítja, hogy bár ezek a szemantikai csoportok az óangolban is felfedezhetőek, a középangolban már minden csoportban több főnévi igenév szerepel, és egyes kombinációk példánygyakorisága igen megnőtt az első két csoportban. Továbbá újabb főnévi igenevek is megjelennek a *can* segédigével. Bybee szerint mindkét fajta gyakoriságnövekedés hozzájárul a vizsgált nyelvi elem jelentésének kifakulásához. Bybee eljárásához hasonlóan a továbbiakban megvizsgálom, hogy a katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” esetében melyek azok a gyakori kombinációk, amelyekből a jelentésváltozás kiindulhatott. A főnévi igenevek szemantikai csoportjait, amelyek megjelennek a szerkezetekben a vizsgálati korpuszban, e rögzült helyi sémákon keresztül mutatom be.

A ’megy’ ige a korpusz katalán nyelvű szövegeiben a következő főnévi igenevekkel fordul elő célhatározói szerkezetben kiemelkedő gyakorisággal⁴³: *ferir* ’(meg)támad, üt’ (77-szer), *assetjar* ’ostromol’ (20-szor + 3 szinonim alak), *besar* ’(meg)csókol’ (16-szor), *pendre* ’fog, vesz’ (17-szer), *dir* ’mond’ (12-szer), *abraçar* ’(át)ölel’ (10-szer), *donar (colp)* ’ad (ütést)’ (9-szer), *brocar* ’sarkantyúz, vágat’ (9-szer), *veer/veer-se (ab)* ’találkozik’ (12-szer), míg a spanyol nyelvűekben a következő főnévi igenevekkel: *ferir* ’(meg)támad, üt’ (72-szer), *cercar* ’(meg)ostromol’ (47-szer), *posar* ’megszáll’ (27-szer), *ver/verse (con)* ’lát, találkozik’ (21-szer), *abraçar* ’(át)ölel’ (15-ször), *besar* ’(meg)csókol’ (13-szor), *correr* ’portyázik’ (10-szer), *fablar* ’beszél’ (10-szer), *reçebir* ’fogad’ (7-szer). A főnévi igenevek hasonlósága mutatja, hogy a „’megy’ + FI” szerkezet több szomszédos nyelvben használatos, de feltehetően közös gyökerekre visszavezethető fordulat lehetett.

⁴³ Vö. a III. fejezet 6.3.2. pontjában a gyakoriság fogalmáról írottakkal. A szövegben a főnévi igeneveket a leggyakrabban előforduló írásmóddal adom meg, az egyes konkrét történeti előfordulások idézésekor azonban mindig az adott szöveghelyen megjelenő írásmódot követem.

6.3.2. „Anar ’megy’ + FI” / „Ir ’megy’ (a) + FI”

a. *Anar ferir* / *ir (a) ferir*⁴⁴ ’(megy) (meg)támadni/ütni’

A korpuszban az *anar* ige leggyakrabban a *ferir* főnévi igenévvel fordul elő, mégpedig olyan nagy számban, amely erősen rögzült helyi sémára utal: a 391 prepozíció nélküli előfordulásból 77 az „*anar ferir*” példája, azaz majdnem minden ötödik előfordulásban a *ferir* főnévi igenév szerepel! Az *ir (a) ferir* a korpusz spanyol nyelvű szövegeiben is a leggyakoribb alak, ahol is a 297 előfordulás között 72-szer jelenik meg. A „’megy’ + *ferir*” kombinációt hasonlóan gyakori fordulatként írják le a középkori franciában is (Gougenheim 1971 [1929], Colon 1978b [1976]). A katalán példák I. Jakab, Desclot és Muntaner krónikáiban fordulnak elő, és igen érdekes megnézni a megoszlásukat a ragozott ige igeideje szempontjából is.

5. táblázat Az „*anar ferir*” szerkezet előfordulásainak megoszlása a ragozott ige igeideje szerint

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	6	18	4
kétértelmű	1	-	2
jelen	1	5	40
<i>anar ferir</i> össz.	8 (~17,77%)	23 (~23,95%)	46 (~19,65%)
„<i>anar</i> + FI” a szövegben össz.	45	96	234

A 5. táblázatban láthatjuk, hogy míg a legkorábbi előfordulásokban az *anar* elsősorban befejezett múltban vagy a befejezett múltként is értelmezhető T/1 alakban fordul elő, a későbbiekben a jelen idejű ragozott igével használt szerkezet terjedése figyelhető meg, amely

⁴⁴ A ’megy’, ’gondol’ és ’(el)kezd’ igékkel alkotott szerkezetek mind a középkori katalánban, mind a középkori spanyolban különböző prepozíciós és prepozíció nélküli változatokban jelenhetnek meg (részletesebben l. 5.2., 6.3.3. és 6.3.4. pontokban). Az 1–3. lábjegyzetekben bemutattam, hogyan hivatkozom a szerkezetekre. A rögzült helyi sémákat bemutató pontban tartom magamat az ott leírtakhoz. Így pl., bár a korpusz spanyol nyelvű szövegeiben az *ir* ’megy’ ige és a *ferir* ’(meg)támad’ főnévi igenév kombinációja esetén nem jelenik meg az *a* prepozíció, a szerkezetre mégis a következő formában utalok: *ir (a) ferir*, tartva magamat az 1. lábjegyzetben írottakhoz. Előfordulhat ugyanis, hogy a korpusz bővítése esetén a szerkezet *a* prepozíciós előfordulására is találunk példát. Hasonlóan járok el a ’gondol’ és ’(el)kezd’ igékkel alkotott szerkezetekre történő utaláskor is. Így pl. a *pensar (de) ferir* zárójeles formával utalok a *pensar* ige és a *ferir* főnévi igenév kombinációjának előfordulásaira (l. 6.4.2.), annak ellenére, hogy összes előfordulásában szerepel a *de* prepozíció, hiszen bővebb korpuszban esetleg prepozíció nélküli előfordulást is találhatnánk.

a Muntaner-féle krónikában már az esetek többségét adja. Ha elvetjük azt a feltételezést, hogy ezekben az esetekben történeti jelenről lenne szó, ezeket már grammatikalizálódott alakoknak kell tekintenünk. A szerkezet újraelemzése és a jelentésváltozás az ilyen gyakori fordulatok használatában kezdődhetett.

Ezzel szemben, a spanyol előfordulások nagy többségében az *ir* ige befejezett múltban áll. Kivételt képez két előfordulás a *Cid-énekben*, ahol feltehetőleg történeti jelenről van szó, amint azt a környező igealakok is mutatják:

(25) *La seña sacan fuera de valençia dieron salto*

Quatro mill menos .xxx con myo çid van a cabo

*Alos çinquenta mill **van** **los** **ferir** de grado* (Cid 1716–1718)

megy.T3.Jel Klit támad.FI

’Valençiából kiugrattak, zászlóját meglengetik,

Harminc híján negyvenezren Cidet követik,

Támadják (= **mennek támadni**) nagy kedvükben mórok ötvenezrét.’

Ennél érdekesebb az a 7 jelen időben álló előfordulás, amely a *Cuento de Tristan de Leonis*-ben található. Ezek közül négynek a kontextusában egyéb jelen idejű igék is megjelennek, amint fentebb már megmutattam a szintén a *Cuento de Tristan de Leonis*-ből vett (22) példán. Elszórtan találunk azonban a katalán krónikák előfordulásaihoz hasonlóakat is: ezek esetében a múlt idejű környezetben csupán az „*ir* (*a*) + FI” szerkezet előfordulásai állnak jelen időben, a bennük szereplő főnévi igenév pedig egy olyan eseményt ír le, amely az izgalmas csatajelenet tetőpontjának tekinthető. Tekintsük a következő spanyol példát:

(26) & **van-se** **ferir** *asi fuerte mente el vno contra el otro de tan*

megy.T3.Jel-Refl támad.FI

grandes golpes que los cauallos & los caualleros fueron atiera todos juntos (Tris 16r)

’és olyan erővel **támad/támadt** (= **megy támadni**) egyik a másikára és akkora ütésekkel, hogy mind a lovak, mind a lovasok a földre kerültek’

Ezek a jelen időben álló előfordulások arra is utalhatnak, hogy egy a katalánban megkezdődött grammatikalizációs folyamat talán a spanyolban is elindult. A korpusz spanyol nyelvű narratív szövegei azonban nem mutatják az „*ir* (*a*) + FI” szerkezet jelen idejű ragozott igés verziójának későbbi elterjedését.

Érdemes megvizsgálni e gyakori kombinációt a kontextusok szempontjából is. A ’(megy) megtámadni’ szerkezet előfordulásai többféle kontextusban jelenhetnek meg. Az előfordulást tartalmazó tagmondatot leggyakrabban a főnévi igenévben leírt esemény közvetlen következményeinek leírása követi, vagy pedig a *ferir* ’(meg)támadni’ főnévi igenév által leírt támadásesemény következményeként kibontakozó csata említése, majd a csata következményeinek leírása. Kevesebbszer találunk olyan kontextust, ahol a csata említése után a következmények már nem jelennek meg. A katalán nyelvű szövegekben összesen egy előfordulásban figyelhető meg, hogy a szerkezet nem a főnévi igenévben leírt támadásesemény befejezettségére utaló kontextusban jelenik meg, hanem a támadás megghiúsulása következtethető ki. A spanyolban pedig elszórtan felszólító kontextusban is találunk előfordulásokat. Ezeknek a kontextustípusoknak a megoszlását a történeti szövegekben a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat A katalán *anar ferir* és spanyol *ir (a) ferir* szerkezetek kontextusainak megoszlása

	katalán <i>anar ferir</i>			spanyol <i>ir (a) ferir</i>				
	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Cid</i>	<i>GrCo</i>	<i>Tris</i>	<i>CrPC</i>	
1. (leírás +) következmény	5	21	40	-	39	16	12	133
2. leírás	2	2	6	1	-	-		11
3. felszólítás	-	-	-	-	-	-	2	2
4. terv	1	-	-	1	1	-	-	3
’(megy) megtámadni’ össz.	8	23	46	2	40	16	14	149

Tekintsük a 6. táblázatban feltüntetett kontextustípusokat egy-egy példával!

1.a. Következmény. Az első, leggyakoribb kontextustípusban az előfordulást a támadás következményeinek leírása követi, amiből arra lehet következtetni, hogy a támadás ténylegesen lezajlott, befejeződött.

A (27) katalán és (28) spanyol példák a „’megy’ + FI” tipikus használatát mutatják a dinamikus *ferir* ’(meg)támad’ főnévi igenévvel.

- (27) *E quant fo defora, puyí lo cavayl dels esperons e anà ferir entre.ls*
 megy.E3.BM támad.FI

sarraÿns, sí que.l primer colp n'abaté, ab lo pits del caval seu, .IIII. a terra. (Desc III 93, 23–26)

‘És amikor kint volt, megsarkantyúzta a lovát és **ment megtámadni/megtámadta** a szaracénokat, úgy, hogy az első rohammal négyet földre döntött közülük a lova szügyével.’

- (28) *E el torno contra el & fue-le ferir que le passo el escudo &*
 megy.E3.BM-Klit támad.FI

la loriga &metiol la lança por la carne (Tris 11r)

‘És felé fordult és **ment rátámadni/rátámadt** úgy, hogy átdöfte a pajzsát és a köpenyét és lándzsáját a húsába mélyesztette.’

A (27) és (28) példákban az „*anar* ’megy’ + FI”, illetve az „*ir* ’megy’ (*a*) + FI” perifrázis előfordulását tartalmazó tagmondatot követő szövegrész a főnévi igenévben leírt cselekvés következményeit mutatja be. Ebből arra lehet következtetni, hogy a „’megy’ + FI” szerkezetben leírt esemény egy befejezett történés, amely teljes egészében lezajlott. A (27) példában leírt támadás négy szaracént földre döntött, a (28)-beli eredményeképpen pedig az ellenség védelmi felszerelése átszakadt és a lándzsa a testébe hatolt. Bár a (27) és a (28) példák azt az értelmezést is megengedik, hogy konkrét térbeli mozgásról, majd egy azt követő cselekvésről van szó, a ’megy’-szerkezet mégis inkább a főnévi igenévben leírt cselekvést látszik hangsúlyozni, amely ezekben a kontextusokban mint jelentős, következményekkel járó esemény tűnik fel. A kontextus megmutatja tehát, hogy nemcsak mozgásról van szó, hanem a szerkezet a történet leginkább feszültségteljes, legizgalmasabb részén jelenik meg, érzelmi töltetet és dinamizmust kölcsönözve a leírásnak. Feltehetőleg a (27)–(28)-hoz hasonló kontextusokban keresendő a grammatikalizációs folyamat megindulásának a lehetősége, hiszen a hangsúly áttolódik a főnévi igenévben kifejezett cselekvésre és annak befejezettsége is kikövetkeztethető.

1.b. Leírás + következmény. A második kontextustípus igen hasonlít az elsőhöz, azzal a különbséggel, hogy a következmények bemutatása nem közvetlenül az előfordulást követő tagmondatban jelenik meg, hanem azt a csata leírása előzi meg. A csata és a következmények leírása azonban itt is arra enged következtetni, hogy a támadás ténylegesen lezajlott. Tekintsük a (29) példát.

- (29) *Barons – dix él -, los sarraïns són grans gens, mas Déus serà ab nós; e cascú aja ferm cor e bona esperança en Déu, e firam en éls ardidament. – A aquest conseyl s'acordaren tots e **anaren ferir** e.ls sarraïns, cavalers e sirvents. La batala fo molt gran, mas los sarraïns no.u pogren durar e comensaren de fúger devés les muntanyes que hi eren grans; e.ls crestians, firén e talan, encalsaren-los tro en la montanya, que no pogren anar pus avant per les montayes qui eren altes e.ls boscs grans. En aquesta batala moriren bé .II. milia sarraïns, menys d'aquels que retengren a presó. (Desc II 98, 22 – 99, 5)*

'Uraim – mondta – a szaracénok sokan vannak, de Isten velünk lesz; így mindenki erősítse meg szívét és vesse reményét Istenbe, és támadjunk rájuk hevesen. – Ebben a tanácsban mindannyian egyetértettek és **mentek megtámadni/megtámadták** a szaracénokat, a lovasok és a gyalogosok is. A csata igen heves volt, de a szaracénok nem bírták tartani magukat és a hegyek felé kezdtek menekülni, amelyek igen magasak arrafelé; a keresztények, támadva és vagdalkozva, a hegyekig üldözték őket, mert tovább már nem tudtak menni a magas hegyek és a sűrű erdők miatt. Abban a csatában mintegy kétezer szaracén halt meg, nem számítva azokat, akik fogságba estek.'

2. Leírás. Jóval kevesebb előfordulás jelenik meg olyan kontextusban, ahol az elbeszélő a konkrét következményekre nem tér ki, csak általánosságban jegyzi meg, hogy csata alakult ki. Tágabb értelemben ez is a támadás következményének tekinthető, és szintén arra lehet következtetni, hogy a támadást ténylegesen végre is hajtották.

- (30) *encontraren-se ab la host dels sarraïns e **anaren ferir** en éls; sí que la batayla fo gran e forts. (Desc II 103,15)*

'találkoztak a szaracénok seregével és **mentek megtámadni/megtámadták** őket; így hát nagy és kemény csata volt.'

3. A spanyol nyelvű előfordulások között találunk két olyat is, ahol a szerkezet felszólításban szerepel. Ezek a jelen idejű formák nem narratív kontextusban jelennek meg, ezért témánk szempontjából nem relevánsak.

4. A katalán nyelvű korpuszban mindössze egy olyan kontextust találtam, ahol arra lehet következtetni, hogy a támadást bár megkísérelték, de nem jártak sikerrel, az *anar* ige által leírt mozgás nem érte el célját:

- (31) *E, cant entraren los cavalers ab los cavals garnits, **anaren-los ferir**. E era tanta la multitud de la gent dels sarraïns, que ls pararen les lances, e els cavals dreçaren-se per ço car no podien passar per la espessea de les lançes, sí que agren a fer la volta.*
(Jau 85)

’és amikor a lovagok bejöttek a felfegyverzett lovaikkal, **mentek, hogy megtámadják** őket. És a szaracénok tömege olyan nagy volt, hogy lándzsáikkal megállásra készítették őket; a lovak felágaskodtak, mert a lándzsák sűrű sora miatt nem tudtak előrehaladni, így hát vissza kellett fordulniuk.’

A (31)-beli előfordulás a legarchaikusabb nyelvéllapotot tükröző katalán krónikában található, így óvatosan meg lehet kockáztatni azt a feltételezést, hogy kezdetben talán olyan esetek is lehettek, amelyekben a perifrázis a főnévi igenévben leírt cselekvés kezdetére utalt. Ezt azonban nehéz alátámasztani, mivel e korábbi nyelvéllapotról nincs elegendő írásos dokumentumunk. Ugyanakkor azonban a fenti példa egy másik értelmezést is megenged. A *ferir* főnévi igenév tárgyaként a *cavalers* ’lovagok’ értelmeződnek, rájuk utal vissza a többesszámú *los* klitikum, azaz a támadás célja a lovagok megtámadása volt. A támadók azonban nem férhettek hozzá a lovagokhoz a lándzsák sűrű sora miatt, ilyen értelemben a támadás nem jött létre. Mégis értelmezhetjük úgy is a (31)-beli szövegrészt, hogy valamiféle támadást azért végrehajtottak: hiszen nekirontottak az ellenségnek és a lándzsáig el is jutottak. Felfogás kérdése, hogy ezt a lovagok megtámadása kezdetének vagy pedig egy lezajlott támadásnak tekintjük.

Végül érdemes megjegyezni, hogy a spanyolban olyan kontextus is megjelenik, ahol egy történeti jelenben ragozott előfordulásban a szerkezet tervet fejez ki. Az ilyen példák vezethettek a későbbiekben a közeljövő jelentésének kialakulásához.

b. *Anar pendre* ’(megy) (el/meg)fogni’

A *pendre* főnévi igenév két jelentésben szerepel a korpuszban: 2 előfordulás található ’bevesz (várost)’ értelemben, amelyeknél az *anar* befejezett múltban áll, és további 15 előfordulás ’elfog/ megfog/ megragad’ értelemben, ami egy hirtelen, pontszerű cselekvés.

7. táblázat Az „*anar pendre*”⁴⁵ szerkezet megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	2	2	1
kétértelmű	3	-	-
jelen	1	1	7
<i>anar pendre</i> össz.	6	3	8

A ragozott ige igeidejének változása, a *ferir*-hez hasonlóan a grammatikalizáció előrehaladását tükrözi. A spanyolban is található megegyező jelentésű szerkezet: *ir (a) prender* ’megy elfogni’.

c. *Anar besar* ’(megy) megcsókolni’

A *besar* főnévi igenév több konstrukcióban fordul elő a korpusz katalán nyelvű szövegeiben, összesen 16-szor: *anar besar (la mà / en la boca / lo peu / -se)* ’megy megcsókolni (a kezét / a száját / a lábát / egymást)’. Az *anar besar* szerkezet előfordulásai nem adnak módot a ragozott ige igeideje változásának vizsgálatára, hiszen az összes előfordulás ugyanabban a szövegben, Muntaner krónikájában szerepel. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy az előfordulások negyedében a ragozott ige jelen időben áll, ami grammatikalizálódott formára utal. A hasonló jelentésű spanyol *ir (a) besar (la(s) mano(s))* ’megy (kezet) csókolni’ szerkezet, amely 13 előfordulással szerepel, általában befejezett múlt idejű ragozott igével áll, kivéve az igeidőket szabadon váltogató *Cid-énekben*, ahol jelen idejű előfordulásokra is találunk példát.

d. *Anar abraçar (-se)*’(megy) (át/meg)ölelni (egymást)’

Az *anar abraçar* szerkezet esetében szintén a legkésőbbi krónikában megjelenik a jelen idejű ragozott ige verzió is.

8. táblázat Az „*anar abraçar*”⁴⁶ szerkezet megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	2	1	4
jelen	-	-	3
<i>anar abraçar</i> össz.	2	1	7

⁴⁵ Egy alkalommal *pendra* írásmóddal is szerepel.

⁴⁶ Egy alkalommal *abrassar* írásmóddal is szerepel.

A spanyolban is gyakori az *ir (a) abraçar* '(megy) (át/meg)ölelni' fordulat, 15 előfordulással.

e. *Anar donar (colp)* '(megy) adni (ütést)'

9. táblázat Az „*anar donar (colp)*” szerkezet megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	-	1	-
jelen	-	1	7
<i>anar donar (colp)</i> össz.	-	2	7

A főnévi igenév többféle szerkezetben fordul elő a korpuszban, összesen kilencszer: *donar .I.*⁴⁷ *gran colp* 'ad egy nagy ütést', *donar tal colp...* 'akkora ütést ad...', *donar tal* 'akkorát ad...', és szinte kizárólag jelen idejű ragozott igével szerepel, ami mutatja, hogy nem tényleges mozgásról van szó, hanem az *anar* ebben a fordulatban valamilyen más jelentésben szerepel. Megegyező jelentésű a spanyol *dar golpe* 'ütést ad' szerkezet (2 előfordulással).

f. *Anar assetjar* '(megy) megostromolni'

10. táblázat Az „*anar assetjar/tenir setge*” szerkezet megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	1	8	9
kétértelmű	5	-	-
jelen	-	-	-
<i>anar assetjar/tenir setge</i> össz.	6	8	9

Az „*anar assetjar*”⁴⁸ előfordulásainak a ragozott igéje múlt időben áll (*anà/anaren assetjar* 'ment/mentek megostromolni'), kivéve 5 szinkretikus *anam* alakot. Ez utóbbiak – a környező igealakok igeideje alapján – szintén múlt időnek tekinthetők. Minden esetben tulajdonítható a mozgás jelentése, hiszen a főnévi igenév által leírt esemény helyszínváltást tesz szükségessé, az új helyszínt a tárgy fejezi ki (egy város, amelyet ostromolni). Az *anar* ige főnévi igenévvel való kombinációja ezekben az esetekben tehát nem tekintendő perifrázisnak, az *anar* ige használatát a helyszínváltás leírása teszi szükségessé a narrációban.

⁴⁷ Az *un* 'egy' írásmódja egyes történeti szövegekben.

⁴⁸ Ez a főnévi igenév a következő írásmódokkal is szerepel: *assetiar*, *assetgar*, *asetgar*, *asetyar*. Az előfordulásokhoz számítom az „*anar tenir setge*” fordulat három példáját, mert az jelentésében megegyezik.

Az *assetjar* főnévi igenév esete eltér a *ferir* esetétől, hiszen itt már a jelentés alapján megállapítható, hogy tényleges mozgásról is szó lehet, amelynek végcélja egybeesik a főnévi igenév tárgyával és az minden esetben szerepel is a megnyilatkozásban, mint ahogy a következő (32) példában is látszik:

(32) *anà assetgar Leyda* (Desc II 8,2)

'elment megostromolni Leydát'⁴⁹

Hasonló viselkedésűek az öt előfordulással szereplő *anar combatre* 'megy harcolni/lerohanni (várost)' és *anar barrejar* 'megy kifosztani/lerohanni (várost)' (3 előfordulás) fordulatok is. Az *anar assetjar* szerkezettel megegyező jelentésű *ir (a) cercar* 'megy (meg)ostromolni' 47 előfordulással, és az *ir (a) correr* 'megy portyázni' 10 előfordulással hasonló rögzült helyi sémára utal a spanyolban.

Az ilyen és hasonló példák is mutatják, hogy a jelen idejű ragozott ige nem értelmezhető egyszerűen történeti jelenként, hiszen akkor bármilyen főnévi igenévvel alkotott kombináció esetében megjelenhetne. Az *assetjar* főnévi igenév azonban nem szerepel jelen idejű ragozott igével sem a korábbi előfordulásokban, sem a későbbiekben.

g. *Anar veer*⁵⁰ 'megy találkozni/megnézni', ***anar veer-se*⁵¹ (*ab*)** 'megy találkozni (vkivel)'

Hasonló viselkedésűek a 7 előfordulással szereplő *anar veer* 'találkozik' és a 3 előfordulással szereplő *anar veer-se (ab)* 'találkozik (vkivel)' fordulatok. Előbbinek ezen kívül Muntaner krónikájában két *a* prepozíciós előfordulása is megtalálható, ami a ragozott ige szó szerinti, mozgás jelentésére utal.

⁴⁹ Lérídat. Mivel városnevek többféle írásmóddal jelenhetnek meg a történeti szövegekben, ráadásul egyes városoknak katalán és spanyol elnevezése is lehet, ezért az egységesség kedvéért a városnevek fordításakor a következőképpen járok el. A fordításban az eredeti szövegben használt írásmódot követem, és amennyiben van a városnak a magyar olvasó számára ismertebben hangzó (általában spanyol) neve, azt lábjegyzetben adom meg. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor a városnak magyar neve is van, mint pl. Róma a (33) előfordulásban, ilyenkor a fordításban a város magyar nevét tüntetem fel.

⁵⁰ *Veure* alakban is szerepel.

⁵¹ *Veure's* alakban is szerepel.

11. táblázat Az „*anar veer*” és „*anar veer-se (ab)*” szerkezetek megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>
befejezett múlt	-	1	4
kétértelmű	5	-	-
jelen	-	-	-
<i>anar veer(-se ab)</i> össz.	5	1	4

Az „*anar veer*” és „*anar veer-se (ab)*” szerkezetek szintén nem szerepelnek jelen idejű ragozott igével. Ezekben az előfordulásokban az *anar* feltehetőleg mindig szó szerinti jelentésben szerepel, legalábbis ez a feltételezés értelmes interpretációhoz vezet, hiszen akit vagy amit elmennek meglátogatni, az ténylegesen más helyszínen tartózkodik:

- (33) *E con ja us he dit, lo senyor rei d’Aragon **anà** una vegada **veure** lo papa en Roma,*
(Munt II 48)

’Amint már mondtam nektek, egyszer az aragón király **elment meglátogatni** a pápát Rómába.’

Szinonim az *anar visitar* ’megy meglátogatni’ szerkezet, amelynek két befejezett múlt idejű *anar* igés verziója található Muntaner krónikájában. Ezen kívül egy *a* prepozíciós előfordulása is van ugyanebben a szövegben, ami arra utal, hogy az *a* prepozíciós változat a szó szerinti jelentésben álló „*anar* + FI” szerkezet elkülönítésére már feltehetőleg a 14. században megjelent. Az *anar visitar* szerkezet későbbi előfordulásai már mind az *a* prepozícióval szerepelnek. Vessük össze a következő két előfordulást:

- (34) *E con açò fo fet, **anà visitar** Saragossa* (Munt I 171)

’és amint ez megvolt, **elment megnézni** Saragossát’⁵²

- (35) *lo senyor rei **anà** a Saragossa, **a visitar** la ciutat e **veure** madona la reina e els infants.*
(Munt I 135)

’a király **elment** Saragossába⁵³ **megnézni** a várost és **találkozni** a királynővel és az infánsokkal’

⁵² Zaragozát.

⁵³ Zaragózába.

A (34) példában az *anar* által kifejezett mozgás végcélja a főnévi igenév tárgyaként jelenik meg, míg a (35)-ben prepozíciós szintagmával van kifejezve. E két, ugyanazon szövegből származó előfordulás különbsége arra utal, hogy az *a* prepozíciós változat kezdetben akkor jelenhetett meg, amikor helyhatározó is ki volt téve, és a ragozott ige és a főnévi igenév nem közvetlenül követte egymást.⁵⁴

A megegyező jelentésű spanyol „*ir (a) ver*⁵⁵/*verse (con)*” ’találkozik (vkivel)’ szerkezet szintén rögzült helyi sémát mutat 21 előfordulással, amelyekből 8 prepozíciós. A prepozíciós változat a spanyolban már a korai szövegekben is megtalálható. Az *ir* ige szinte mindig múlt időben van ragozva, de feltehetőleg szó szerinti jelentésben használatos akkor is, amikor jelen időben áll. Erre példát a *Cid-énekben* találunk (36), amelyet műfájának köszönhetően az igeidők szabad váltakozása jellemez. A katalánnal szemben itt tényleg történeti jelenről van szó, amit a környező igealakok morfológiája is mutat:

(36) *Adelinan a posar pora folgar essa noch*

Minaya va uer sus primas do son

megy.E3.Jel meglátogat.FI

Enel fincan los oios don elhura e doña sol (Cid 2857–2859)

’mennek ők éji szállásukra lepihenni.

Minaya húgait **megy meglátogatni**,

Don Elvira és doña Sol tekintetét reá veti:’

h. *Anar dir/anar a dir* ’(megy) mondani’

A katalán „*anar dir*” szerkezet összesen 12 előfordulással szerepel a korpuszban, ebből a legkésőbbi szövegben található három példája prepozíciós.

12. táblázat Az „*anar dir/anar a dir*” szerkezet megoszlása

	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Ger</i>
befejezett múlt	2	-	-	3
jelen	-	1	6	-
<i>anar dir</i> össz.	2	1	6	3

⁵⁴ A prepozíció csak az első főnévi igenév előtt jelenik meg, több főnévi igenév mellérendelése esetén a továbbiak előtt nem volt kötelező kitenni.

⁵⁵ *Uer*, *ueer* és *veyer* alakban is előfordul.

Az *anar dir* fordulaton igen jól szemléltethető az „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának menete. Kétszer szerepel Desclotnál múlt idejű *anar*-ral: mindkét esetről elmondható, hogy az a személy, akinek mondani akarnak valamit, ténylegesen más helyszínen tartózkodik. Tekintsük a következő példát:

- (37) *E los misatgers del rey d’Aragó **anaren dir** la misatgeria al senescal de Tolosa* (Desc V 145, 9–11)

’és az aragón király hírvivői elmentek megmondani az üzenetet a tolosai⁵⁶ főudvarmesternek.’

A továbbiakban Muntanernél egyszer fordul elő jelen idejű *anar*-ral, ez feltehetőleg grammatikalizálódott alak, majd *Perellós*-ban hatszor (+ *respondre*, *demanar*), szintén jelen idejű ragozott igével. Tekintsük a (38)-beli szövegrészletet:

- (38) *E quan ells hagen ab mi parlat així llongament, me menaren en una gran muntanya, e digueren-me que regardàs en aut e en avant, vers lo cel, e io hi **vaig regardar**, e **van -me demanar** de quina color era ni cum me semblava ni ont era io. E io lus **vaig respondre** que a mi me semblava color d’or e d’argent de la fornai ixit. E llavors ells **me van dir**:* (Per 49)

’Miután ilyen hosszan beszélgettek velem, egy nagy hegyhez vezettek és azt mondták, nézzek fel és előre, az ég felé, és én **odanézttem**, és **megkérdezték**, milyen színű, és mit gondolok, hol vagyok. Azt **válaszoltam** nekik, hogy úgy látom, a színe izzó arany és ezüst. Erre azt **mondták** nekem:”

A (38)-ban szereplő szövegrészleten jól látszik, hogy párbeszédet ír le, mozgás nem valószínű. Amennyiben a mozgásra utaló jelentést tulajdonítanánk az *anar* ige most jelenben álló előfordulásainak, feltételezve, hogy történeti jelenről van szó, a következő inkohérens szöveget kapnánk, amelyben a résztvevők összevissza mozognak a párbeszéd közben:

??’Miután ilyen hosszan beszélgettek velem, egy nagy hegyhez vezettek és azt mondták, nézzek fel és előre, az ég felé, és én **?odamegyek (?az éghez)**, **hogy megnézzem**, és ők **?odamennek (?hozzám)**, **hogy megkérdezzék**, milyen színű, és mit gondolok, hol vagyok. **?Odamegyek hozzájuk, hogy válaszoljak** nekik, hogy

⁵⁶ Toulouse-i.

úgy látom, a színe izzó arany és ezüst. Erre ők **?odamennek (?hozzám), hogy azt mondják nekem:**’

A fenti fordításban, azon kívül, hogy a gyakori helyszínváltások kifejezése nehezen érthető, zavaros diskurzust eredményez, két olyan kifejezés is található, amely ellentétben áll az *anar* ’megy’ ige deiktikus természetével, amely a deiktikus centrumtól való távolodást fejez ki (*?odamennek hozzám*). A legkésőbbi szövegben (*Germanies*) a vizsgált szerkezet újra múlt időben ragozott *anar* igével jelenik meg: azonban mindhárom előfordulásánál a helyhatározó is ki van téve, tehát tényleges mozgásról van szó, és ennek jelzésére az *a* prepozíció is szerepel mindhárom alkalommal:

- (39) *Y la major part de la gent dels que **anaren** a sa casa **a dir-li** que ixqués,...* (Ger 288)
’és azoknak az embereknek a többsége, akik **elmentek** a házához **megmondani neki**,
hogy jöjjön ki...

A spanyolban is előfordulhatnak kommunikációs főnévi igenevek az *ir* igével, mint pl. *fablar* ’beszél’, *dezir* ’mond’ és *llamar* ’hív’.

Az *anar dir* ’megy mondani’ kombináció előfordulásai tehát szépen mutatják a grammatikalizáció menetét: a kezdeti szakaszt, amikor a prepozíció nélküli szerkezetben az *anar* ige szó szerinti jelentésben szerepel, a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát, amikor az *anar* segédigeként elemezhető, és végül, amikor az *a* prepozíció megjelenik a szerkezetben az *anar* ige szószerintiségének jelölésére.

Az „*anar* + FI” szerkezet használatának bemutatása után áttérhetünk a szándékot kifejező „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezet tárgyalására.

6.3.3. „*Pensar* ’gondol’ (*de*) + FI”

A „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezet egy mind a középkori katalánban, mind a középkori spanyolban használatos szándékot kifejező szerkezet. A perifrázis mindkét nyelvben előfordulhat prepozíció nélkül vagy a *de* prepozícióval, ezen kívül a katalánban a ragozott ige és a főnévi igenév között az *a* prepozíció is megjelenhet.⁵⁷ Mivel e változatok között jelentésbeli különbséget nem fedeztem fel, azokat pusztán stilisztikai variánsoknak tekintem. A katalánban a *de* prepozíciós változat a leggyakoribb, a többi csak elszórtan fordul

⁵⁷ A mai spanyolban a szándékra, tervre utaló perifrázis esetében nincs prepozíció, ’gondol vmire’ jelentés esetén az *en* prepozíció, ’gondol vmiről vmit’ jelentés (vélemény) esetén pedig *de* prepozíció jelenik meg. A katalánban a szándékra, tervre utaló perifrázis használható prepozíció nélkül és a *de* prepozícióval is.

elő, míg a spanyolban a *de* prepozíciós és a prepozíció nélküli változat aránya kiegyensúlyozottabb. A szerkezetek megoszlását a 13. és 14. táblázatok mutatják.

13. táblázat A „*pensar* ‘gondol’ (*de*) + FI” perifrázis előfordulásainak megoszlása a korpusz katalán nyelvű szövegeiben

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	
„ <i>pensar de</i> + FI”	15	14	147	-	176
„ <i>pensar</i> + FI”	-	-	4	2	6
„ <i>pensar a</i> + FI”	-	1	1	-	2
„ <i>pensar</i> (vegyes) + FI”	-	2	11	-	13
„’ <i>gondol</i> ’ + FI” össz.	15	17	163	2	197

14. táblázat A „*pensar* ‘gondol’ (*de*) + FI” perifrázis előfordulásainak megoszlása a korpusz spanyol nyelvű szövegeiben

	<i>Cid</i>	<i>Tres</i>	<i>GrCo</i>	<i>Alf</i>	<i>Tris</i>	<i>Arn</i>	<i>Pier</i>	<i>CrPC</i>	
„ <i>pensar de</i> + FI”	6	1	2	-	2	-	-	2	13
„ <i>pensar</i> + FI”	-	-	-	1	2	6	2	-	11
„’ <i>gondol</i> ’ + FI” össz.	6	1	2	1	4	6	2	2	24

A korpusz katalán szövegeiben előfordulnak olyan esetek, amikor két mellérendelt főnévi igenév jelenik meg a szerkezetben. Ilyenkor az a leggyakoribb, hogy mindkettőt ugyanaz a prepozíció vezeti be, de kivételek is vannak, amelyek szintén stilisztikai variánsoknak tekinthetők, például az első főnévi igenevet a *de*, míg a másodikat az *a* prepozíció vezeti be (vö. (40) példa). Az is előfordul, hogy míg az elsőt az *a* vagy *de* prepozíció vezeti be, a második előtt nincs prepozíció.

- (40) *pensaren molt vigorosament de combatre, e nós a defendre.*
 gondol.T3.BM Prep támad.FI Prep védekezik.FI
 (Munt II 101)
 ’gondoltak nagyon hevesen támadni, mi pedig védekezni’

A *pensar* igével alkotott szerkezet előfordulásai igen változatos képet mutatnak. Mivel ez egy szándékra, tervre utaló perifrázis, szinte bármilyen típusú főnévi igenévvel meg tud jelenni, hiszen az alanynak egy mozgás (pl. a katalán *anar* 'megy' és *exir* 'kimegy' vagy spanyol *cavalgar* 'lovagol' és *ir* ',megy') vagy kommunikációs aktus végrehajtása (pl. a katalán *saludar* 'üdvözl, köszönt', vagy a spanyol *responder* 'válaszol) csakúgy szándékában állhat, mint valamilyen pontszerű, hirtelen cselekvés (pl. a katalán *ferir* '(meg)támad, üt'), vagy akár valamilyen hosszabban elhúzódó tevékenység kivitelezése (pl. a katalán *armar/armar (se)* 'fegyverez/fegyverkezik' vagy spanyol *conplir (mandado)* 'teljesít (parancsot)'). Ha azonban a szerkezet használatának vizsgálatából levont következtetéseket a katalán „*anar* + FI” szerkezetének vizsgálatában akarjuk felhasználni, érdemes azokkal a főnévi igenevekkel való használatát megnéznünk, amelyek az *anar* igével is megjelennek, és a hasonlóságokat, illetve különbségeket megvizsgálni. A *pensar*-ral alkotott szerkezetben a leggyakrabban mozgásigék jelennek meg, amelyek a katalánban az esetek több mint negyedét, a spanyolban pedig 10%-át teszik ki, de előfordulnak az *anar* igével is gyakran megjelenő egyéb dinamikus főnévi igenevek is. Mivel a korpusz spanyol nyelvű szövegei a „*pensar (de)* + FI” szerkezet összesen 40 előfordulását tartalmazzák, nem meglepő, hogy nem találunk olyan főnévi igeneveket, amelyek sokszor ismétlődnének a szerkezetben. A katalán szövegekben jóval több előfordulásunk van, így itt jobban megfigyelhetők a tipikus fordulatok. A mozgásra utaló főnévi igenévvel alkotott fordulatokban gyakran szerepelnek többek között a következő katalán főnévi igenevek: *anar/anar (se'n)* '(el)megy' (21-szer), *fugir* 'menekül' (9-szer), *venir/venir (-se'n)* '(el)jön/megy' (8-szor), *entrar/entrar (se'n)* 'bemegy' (8-szor), a dinamikus, pontszerű cselekvésre utaló főnévi igenevek közül a leggyakoribb az *anar* igével is tipikus fordulatot alkotó *ferir* '(meg)támad, üt' (8-szor) jelentésű főnévi igenév.

A *pensar* 'gondol' ige mozgásra utaló és pontszerű cselekvést leíró főnévi igenevekkel való előfordulásaira mutat példát a középkori katalánban a (41)-ben és a (42)-ben, valamint a középkori spanyolban a (43)-ban látható megnyilatkozás.

(41) E *pensaren* de *fugir* ab tota lur roba; sí que quant la
 gondol.T3.BM Prep menekül.FI

host del rey hy fo junta, trobaren la vila desemparada. (Desc III 69, 16–18)

'És **elmenekültek** (= **gondoltak elmenekülni**) az összes zsákmánnyal; így amikor a király serege odagyűlt, a várost üresen találták.'

- (42) *Tres dias e dos noches* **penssaron** **de** **andar**
 gondol.T3.BM Prep megy.FI

Alcançaron a myo çid en teuar e el pinar (Cid 970–971)

’Három napon s két éjen át **mentek** (= **gondoltak menni**)

utolérték Cidet teuari⁵⁸ fenyves vadonban’

- (43) *e los turcs, qui veeren que els muntaven darrera,* **pensaren** *ab les*
 gondol.T3.BM

sagetes **de** **trer,** *e per desastre una sageta va ferir En*

Prep elővesz.FI

Corberan, qui s’hac desarmat lo cap per calor, per lo pols. E aquí ell morí.

(Munt II 76, 44 – 77, 5)

’De a törökök, akik látták, hogy mögöttük vágtatnak, **elővették** (= **előgondolták venni**) a nyilaikat, és sajnos egy nyíl megsebezte Corberánt, aki a meleg és a por miatt hajadonfőtt volt. És bele is halt.’

A *pensar* ige szó szerinti jelentésének megfelelően a szerkezet arra utalna, hogy az alany egy adott cselekvés végrehajtására gondol, azaz szándékában áll tenni valamit. Csupán a szűkebb kontextus figyelembevételével azonban az esetek többségében nem állapítható meg, hogy milyen jelentésárnyalatot fejez ki a szerkezet. Mindenesetre elmondható, hogy az ige típusok és a kontextusok (csatajelenetek, izgalmas jelenetek leírása) tekintetében e szerkezet használata igen hasonló a ’megy’-szerkezetéhez. A (41)–(43) példák megmutatják, hogy a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” azon előfordulásai, amelyekben a ragozott ige befejezett múltban áll, egy teljes mértékben lezajlott, befejezett eseményt írnak le. E szerkezet használatával a beszélő az adott eseményt az alany előzetes szándékához, elhatározásához kapcsolva írja le, úgy mutatva be azt, mint ami érdemes a hallgató figyelmére. Annak köszönhetően, hogy ez a szándék befejezett múltban van kifejezve, olyan következtetés válik lehetővé, miszerint a főnévi igenévben leírt cselekvés le is zajlott, ténylegesen bekövetkezett. Ezt a következtetést a tágabb kontextusból származó információk is alátámasztják. Mindhárom fenti példa hasonló a „’megy’ + FI” szerkezet fentebb bemutatott előfordulásaihoz a tekintetben, hogy a perifrázis előfordulását itt is a cselekvés következményeinek leírása követi. Abból, hogy a megnyilatkozás a következmények leírásával folytatódik, arra következtethetünk, hogy a cselekvést valóban végrehajtották. Így a (41) példában nemcsak gondoltak a menekülésre, hanem valóban el is menekültek, hiszen

⁵⁸ Tevari.

ennek következményeként a király serege elhagyatva találta a várost. Hasonlóképp, a (42)-ben leírt utazás eredményeképpen pedig utolérték Cidet. Végül, a (43) példában a törökök nemcsak gondoltak arra, hogy elővegyék nyilaikat, hanem meg is tették. Ez nyilvánvaló az ezután következőkből: egy nyíl megölte Corberan lovagot. Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezet a főnévi igenévben megnevezett cselekvést vagy eseményt mint befejezettet mutatja be, amely jelentős következményekkel járt, így méltó a hallgató érdeklődésére.

6.3.4. „*Començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI”

A „*començar* ’(el)kezd’ igével alkotott szerkezet egy tipikus, mind a középkori katalánban, mind a középkori spanyolban széles körben használatos inchoatív perifrázis. Használata szintén a hallgató figyelmének megragadására irányuló stratégia, hasonlóképpen egyéb inchoatív perifrázisokhoz, amelyeket Detges (2004) mutat be (l. 3.3. pont). A 15. táblázatban megfigyelhetjük, hogy a ragozott igét és a főnévi igenevet a katalánban leggyakrabban az *a* prepozíció kapcsolja össze, de viszonylag sok esetben a *de* prepozíció is megjelenik, sőt elszórtan prepozíció nélküli előfordulások is találhatók. Ezeket stilisztikai variánsoknak tekintem, hiszen használati különbség nem fedezhető fel közöttük. A spanyolban hasonló a helyzet, de ott az *a* és a *de* prepozíciós változat előfordulási aránya közel azonos, míg a legritkább itt is a prepozíció nélküli változat (l. 16. táblázat). A különböző változatok egyazon szövegen belül is megjelenhetnek. Több főnévi igenév mellérendelése esetén előfordul, hogy mindkettő előtt ugyanaz a prepozíció jelenik meg. Gyakori azonban az az eset is, hogy a különböző főnévi igeneveket más-más prepozíció vezeti be. Ezen belül többféle variáns fordulhat elő: az elsőt a *de*, míg a másodikat az *a* prepozíció vezeti be, vagy éppen fordítva, illetve az elsőt az *a* vagy a *de* prepozíció vezeti be, míg a második előtt nincs prepozíció.⁵⁹ A „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet megoszlását a 15–16. táblázatok mutatják.

⁵⁹ A modern nyelvállapotban az *a* prepozíció használatos.

15. táblázat A „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” perifrázis előfordulásainak megoszlása a korpusz katalán nyelvű szövegeiben

		<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Ger</i>	
„ <i>començar</i> + FI”	bef. múlt	-	-	2	-	1	3
„ <i>començar a</i> + FI”	bef. múlt	6	34	31	4	45	122
	kétértelmű	-	-	2	-	-	
„ <i>començar de</i> + FI”	bef. múlt	23	13	2	1	5	51
	kétértelmű	7	-	-	-	-	
„ <i>començar</i> (vegyes) + FI”	bef. múlt	-	-	4	-	8	12
„’(el)kezd’ + FI” össz.		36	47	41	5	59	188

16. táblázat A „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” perifrázis előfordulásainak megoszlása a korpusz spanyol nyelvű szövegeiben

	<i>Cid</i>	<i>Mar</i>	<i>Tres</i>	<i>GrCo</i>	<i>Alf</i>	<i>Tris</i>	<i>Arn</i>	<i>Pier</i>	<i>CrPC</i>	
„ <i>començar</i> + FI”	-	1	-	7	1	1	1	2	4	17
„ <i>començar a</i> + FI”	1	3	-	72	7	128	9	29	36	285
„ <i>començar de</i> + FI”	8	3	2	56	1	112	-	3	86	271
„ <i>començar</i> (vegyes) + FI”	-	-	-	38	-	40	3	10	16	107
„’(el)kezd’ + FI” össz.	9	7	2	173	9	281	13	44	142	680

A továbbiakban nézzük meg, milyen főnévi igenevekkel fordul elő leggyakrabban a *començar* ige. A *començar* igével alkotott szerkezet igen gyakran fordul elő kommunikációs főnévi igenevekkel (mint pl. a katalán *parlar* ’beszél’, *dir* ’mond’ és *criar* ’kiált, kiabál’ és a spanyol *hablar* ’beszél’, *decir* ’mond’, *maldecir* ’átközödik’, *demandar* ’kérdez’, *preguntar* ’kérdez’, *contar* ’elmond, elmesél’) és mentális vagy érzelmi állapotot, illetve megnyilvánulást kifejező főnévi igenevekkel (mint pl. a katalán *plorar* ’sír’ és *riure* ’nevet’, *fer dol* ’jajgat, siránkozik’, és a spanyol *llorar/hazer llanto* ’sír/siránkozik’, *pensar* ’gondol(kozik), *cuydar* ’gondol(kozik), *reír* ’nevet’, *sonreírse* ’mosolyog’).

Ezen kívül dinamikus főnévi igenevek, köztük valamilyen hirtelen pontszerű cselekvést (mint pl. a katalán *ferir* ’(meg)támad, üt’) és *tirar* ’(el)hajít, hajigál, dob(ál)’ vagy a

spanyol *ferir (se)* '(meg)támad, üt)' és *tirar* '(el)hajít, hajigál, dob(ál)') vagy mozgást kifejező főnévi igenevek (mint pl. a katalán *fugir* 'menekül', *pujar* 'felmegy' és *exir* 'kimegy', vagy a spanyol *foir* 'menekül' és *andar* 'megy') is előfordulnak a szerkezetben. Természetesen hosszabb, elhúzódó cselekvésre vagy állapotra utaló főnévi igenevek (mint pl. a katalán *cavar* 'árkot ás' vagy a spanyol *rreynar* 'uralkodik' és *guerrear/fazer guerra* 'háborúzik') is használhatóak a *començar* igével, amikor is ezen cselekvés vagy állapot kezdetére utal a szerkezet.

Mivel a kommunikációs főnévi igenevek és a mentális vagy érzelmi állapotot, illetve megnyilvánulást kifejező főnévi igenevek adják azt a két szemantikai csoportot, amely a katalánban az előfordulások majdnem negyedét, míg a spanyolban több mint a felét teszi ki, a továbbiakban az ezek között is leggyakoribb fordulatnak, a *començar (a/de) dezir* szerkezetnek a használatát mutatom be.

a. *Començar (a/de) dezir* '(el)kezd mondani'

A *començar (a/de) dezir* a leggyakoribb fordulat, amely a korpusz katalán nyelvű szövegeiben 8, a spanyol nyelvűekben pedig 57 előfordulással szerepel. A szerkezet előfordulásai között három csoport különíthető el.

(i) Az első csoporthoz tartozó előfordulásokban a *començar (a/de) dezir* fordulatot a kommunikációs aktus tartalmának szó szerinti idézése követi, mint a (44) spanyol példában:

- (44) *E ordoño **començo dele dezir**. Don diego gonçales tomad este cauallo.* (CrPC 87v)
'és Ordoño **elkezdte mondani neki**. Don Diego Gonçalves, fogd ezt a lovat...'

Ez a csoport a legnépesebb, és jól mutatja az inchoatív szerkezet azon funkcióját, hogy az azt követő szövegrészre hívja fel a figyelmet.

(ii) Az előfordulások egy másik csoportjában a szerkezetet követően a kommunikációs aktus tartalma nincs bővebben kifejtve, csak a főnévi igenév tárgyaként jelenik meg, mint az alábbi spanyol példában:

- (45) ***començo a dezir** los bienes & noblezas y virtudes que eran eneste jouen cauallero.*
(Pier 22v)
'**elkezdte mondani (/ sorolni)** a jó és nemes tulajdonságokat és erényeket, amelyekkel ez a fiatal lovag rendelkezik'

(iii) Végül, az előfordulások harmadik csoportjában a mondandó tartalma függő beszéd formájában van kifejtve, mint a (46) példában:

(46) *Et començaron a dezir en su lenguaie. Que aquella yent. non era si non de fierro.*
(GrCo 25r)

’és **elkezdték mondani** a saját nyelvükön, hogy azok az emberek biztosan vasból vannak’

E három csoport megoszlását mutatja a 17. táblázat.

17. táblázat A *començar (a/de) dir / dezir* ’(el)kezd mondani’ szerkezet kontextusainak megoszlása

	katalán <i>començar (a/de) dir</i>	spanyol <i>començar (a/de) dezir</i>	
idézet	5	35	40
tartalom nincs kifejtve	3	13	16
függőbeszéd	-	9	9
’(el)kezd mondani’ össz.	8	57	65

Hasonló előfordulások egyéb kommunikációs igékkel is megjelennek. Tekintsük a következő spanyol (47) és katalán (48) példákat!

(47) *E el rrey le començo a demandar cauallero donde soys o de qual parte*
kezd.E3.BM Prep kérdez.FI
venjades. (Tris 6v)

’A király **elkezdte kérdez(get)ni**: lovag, honnan származol, honnan jöttél.’

(48) *E tuit començaren a cridar: – Ben diu l’almirall!* (Munt I 127, 36–38)
kezd.T3.BM Prep kiált.FI

’És mindannyian **elkezdték kiabálni**: „Jól mondja az admirális!”’

A (47) és (48) példák a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet tipikus használatát mutatják, ahol az ’(el)kezd’ ige egy kommunikációs igével kapcsolódik össze és az előfordulást a kommunikáció tartalmának részletesebb leírása követi, közvetlen idézet formájában. A (47) és (48) példákban szereplő *demandar* ’kérdez’ és *cridar* ’kiált, kiabál’

igék egyszeri, befejezett cselekvésre is utalhatnak. Ebben a kontextusban azonban, mivel az inchoatív szerkezetben jelennek meg, ismétlődő jellegre tesznek szert, azaz a (47) és a (48) példákat úgy értelmezhetjük, mint ismétlődő kérdések, illetve egymást követő több kiáltás, esetleg több embertől származó több kiáltás leírását (vö. a (53) példával is).

A „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” szerkezet kommunikációs főnévi igenevekkel való előfordulásai azt mutatják, hogy ezekben a példákban a szerkezet egy kommunikációs aktus kezdetére hívja fel a figyelmet, de ami fontos, az magának a kommunikációs aktusnak a tartalma. Másképpen mondva, az inchoatív perifrázis olyan diskurzusszervező eszköz, amely az őt követő szövegrészre hívja fel a figyelmet.

A *començar* '(el)kezd' igével megjelenő főnévi igenevek másik nagy csoportját a mozgásra utaló főnévi igenevek alkotják. A mozgásigék a 'megy'- és 'gondol'-perifrázisban is előfordulnak, a leírt események megjelenítése azonban eltérő lehet. Vizsgáljuk meg a következő (49) katalán példán, hogyan viselkednek a mozgást leíró főnévi igenevek a *començar* igével alkotott összetételben.

(49) *E el rey, qui assò hac entès, va pendre ses armes, e muntà a caval e*

comensà a córrer après d'èls; e no foren pus de .XX. cavalers ab él, que.ls

kezd.E3.BM Prep fut.FI

altres no eren tantost aparellats. El rey era molt bon cavaler e coratgós e era molt bé encavalquat, sí que.ls altres cavalers no podien tant córrer com él; sí que.l rey fo molt a davant de tota sa companya e conseguia en aquels qui se'n fugien, sí que.ls fo molt prop, e regiraren-se e conegren que aquest era.l rey. (Desc II 43, 5–15)

'A király, aki meghallotta ezt, fogta a fegyvereit, lóra szállt és **elkezdett vágatni** utánuk; nem volt vele több, mint húsz lovag, mert a többiek nem tudtak olyan gyorsan elkészülni. A király kiváló, bátor lovag volt és jól is lovagolt, így a többi lovag nem tudott annyira vágatni, mint ő. Így hát a király jóval a társai előtt haladt, és utolérte a menekülőket. Így hát nagyon közel került hozzájuk, azok megfordultak, és felismerték, hogy a király az.'

A (49) katalán példa a „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” perifrázis egy mozgásigés előfordulását mutatja. A főnévi igenévben leírt cselekvés időben kiterjedt: a király lovaglása hosszú folyamatként jelenítődik meg. Ugyanakkor a tágabb kontextus⁶⁰ megmutatja, hogy ez a lovaglás mintegy állóképként jelenik meg, hiszen a történet mesélője megáll, és részletesen

⁶⁰ A *tágabb kontextus* fogalmát a módszertani rész (III. fejezet) 4.2.2. pontjában tárgyalom részletesen.

leírja ezt a cselekvést: hogyan hajtották végre, milyenek voltak a körülmények, milyen más események történtek közben. A beékelődő esemény igen jelentős: az ellenség felismeri a király személyét. Ennek a felismerésnek a történet mesélője nagy jelentőséget tulajdoníthat, annak bemutatását az inchoatív perifrázis használatával mintegy „előkészíti”.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a „*començar* ’(el)kezd’ (a/de) + FI” szerkezet előfordulásainak tágabb kontextusban való vizsgálata valószínűsíti, hogy ez a perifrázis előkészítő szerepet tölt be, az utána leírt eseményeket hangsúlyozza. Az inchoatív perifrázisban megjelenített, keretként szolgáló esemény további, fontosabb események beágyazását teszi lehetővé. Azok a lexikailag perfektív események, amelyek a szerkezet főnévi igenév összetevőjében megjelennek, újraértelmeződnek mint időben kiterjedtebb események, így félbeszakíthatóvá válnak egy másik esemény által. Ezzel az eljárással a beszélő kiemelheti a beágyazódó esemény jelentőségét, míg a ’(el)kezd’-szerkezetben szereplő főnévi igenév által leírt esemény háttérbe szorul. A kép „befagyasztása” által az esemény kezdetén, a beszélő ráirányítja a hallgató figyelmét a történet azután következő részére.

6.4. A ’megy’, ’gondol’ és ’(el)kezd’ igékkel alkotott szerkezetek összehasonlítása a főnévi igenév típusa alapján

6.4.1. Bevezetés

Dinamikus igék és duratív eseményt kifejező igék mindhárom szerkezetben előfordulnak. A dinamikus igék többsége (pl. a spanyol *ferir* ’(meg)támad, üt, sebez’, *combatir* ’(meg)támad, küzd, harcol’, vagy a katalán *ferir* ’(meg)támad, üt, sebez’) a csatajelenetek leírásában jelenik meg. A mozgásigék (pl. a spanyol *foyr* ’(el)menekül’ és *ir* ’megy’, vagy a katalán *fugir* ’(el)menekül’ és *exir* ’kimegy, kijön’) a dinamikus igék egy alcsoportját alkotják. Mindhárom perifrázis használható ugyanazokkal a mozgás- és egyéb dinamikus igékkel, tehát ezek azok az előfordulások, ahol a legnagyobb hasonlóságot találjuk. Detges (2004) is éppen az „’(el)kezd’ + FI” és a „’megy’ + FI” szerkezetek dinamikus főnévi igenevekkel való használata alapján feltételezi, hogy a „’megy’ + FI” az inchoatív aspektus képviselője. Következésképpen ezeket a kontextusokat kell figyelmesebben megvizsgálunk. Kvalitatív elemzésre és részletesebb vizsgálatra van szükség a célból, hogy a három szerkezet használatát ezekben a kontextusokban hasonlítsuk össze. A továbbiakban ilyen összehasonlításokat végzek el. Tekintsük először a *ferir* ’(meg)támad’ főnévi igenévvel

alkotott fordulatot, amely egyéb újlatin nyelvek középkori nyelvállapotában is rögzült helyi sémát mutat.

6.4.2. *Anar ferir / ir (a) ferir 'megy (meg)támadni', pensar (de) ferir 'gondol (meg)támadni', començar (a/de) ferir '(el)kezd (meg)támadni'*

A *ferir* '(meg)támad, üt, sebez' egyike azoknak a főnévi igeneveknek, amelyek mindhárom perifrázisban szerepelnek, és a 'megy' igével tipikus fordulatként a középkori szövegekben ez a főnévi igenév jelenik meg leggyakrabban, nemcsak a katalánban és a spanyolban, de a franciában is. Ezért érdemes összevetni a három perifrázis ezen főnévi igenévvel való előfordulásait. Fentebb (l. 6.3.2. pont **a.** alpontját) már bemutattam az *anar ferir / ir (a) ferir* 'megy (meg)támadni' szerkezetek használati kontextusait. A *ferir* főnévi igenév elsősorban az *anar* igével mutat rögzült helyi sémát, a másik két vizsgált igével kisebb mértékben fordul elő.

18. táblázat A *pensar (de) ferir* szerkezet kontextusainak megoszlása

	<i>Munt</i>
következmény	7
leírás	1
<i>pensar (de) ferir</i> össz.	8

A *pensar (de) ferir* fordulat csupán egy szövegben jelenik meg. Előfordulásaiban a már az *anar / ir (a) ferir* fordulatnál is bemutatott kontextustípusok figyelhetőek meg. A szerkezet előfordulását követően a kontextusban megjelenik a főnévi igenévben leírt esemény következményeinek a leírása, amiből annak tényleges végrehajtására lehet következtetni, ahogyan (50)-ben is.

- (50) *E així con haviem fet en les altres batalles, **pensam tuit de ferir** ensems en ells, de cavall e de peu; així que plac a nostre senyor ver Déus que los vencem.* (Munt II 96)
 'Így hát ahogyan más csatákban is tettük már, mindannyian **rájuk támadtunk (= gondoltunk rájuk támadni)**, lóval és gyalogosan; és a mi Urunknak, az igaz Istennek úgy tetszett, hogy legyőztük őket.'

19. táblázat A *començar (a/de) ferir* '(el)kezd támadni' szerkezet kontextusainak megoszlása

	katalán <i>començar (a/de) ferir</i>		spanyol <i>començar (a/de) ferir</i>			
	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>GrCo</i>	<i>Tris</i>	<i>CrPC</i>	
(leírás +) következmény	2	-	2	5	-	9
beékelődő esemény, akadály	1	1	1	17	1	21
'(el)kezd támadni' össz.	3	1	3	22	1	30

A *començar (a/de) ferir* szerkezetre a korpusz katalán szövegeiben sajnos igen kevés példa található, a spanyol szövegekben gyakoribb. Az előfordulások kontextusát vizsgálva megállapítható, hogy legtöbb esetben a tárgy, amelyre a támadás irányul, más esetekben az alany többes számú: *ferir en ellos* 'támadni őket', *ferir en los moros* 'támadni a mórokat', *(todos) ferir en el* '(mindannyian) támadni őt'. Ennek köszönhetően a szerkezet által leírt támadásesemény úgy konceptualizálható, mint ami több támadáseseményből áll. Erre gyakran egyes határozók is ráerősítenek, mint például *(ferir) a diestro & a sinjesto* 'jobbra és balra (támadni)' vagy *(ferir) a vna parte & a otra* 'mindenfelé (= egyik és másik irányba) (támadni)'. Ez alól igen kevés kivétel mutatkozik, és teljesen hiányoznak a „megy” + FI” szerkezet esetében megfigyelhető azon előfordulások, amikor az egyes számú tárgy a befejezettséggel is együtt jár (vö. (28) példa a 6.3.2. pontban). Azon kevés példa esetében, amikor egyes számú tárgyat találunk, a perifrázis ténylegesen a cselekvés kezdetére utal és befejezettségre nem lehet következtetni, ahogyan a következő spanyol előfordulásban megfigyelhető:

(51) *et luego començo a ferir el cauallero contra tristan que esta ya aparellado de iustar et desde tristan lo uio uenir...* (Tris 111v)

'azután a lovag **elkezdett** Trisztánra **támadni**, aki már készen áll az összecsapásra, és amikor Trisztán meglátta, hogy jön...'

A (51)-ben látható előfordulást követő tagmondatból megtudjuk, hogy a Trisztánt megtámadni készülő lovag már mozgásba lendült, ami a támadás megkezdésének tekinthető, de még nem ért oda ellenfeléhez. A szerkezet (51)-beli előfordulása tehát egyetlen támadásesemény kezdetét írja le. A tipikus azonban az, amikor több, egymást követő vagy párhuzamos támadásként értelmezzük a főnévi igenévben leírt eseményt. Ezekben az

esetekben olyan kontextusok is megtalálhatóak, ahol a támadás következménye is megjelenik, így a támadásesemény befejezettségére lehet következtetni.

- (52) *& començo de ferir en los diez caualleros a diestro & a sinjesto & fizo tanto & en tal manera que en poco rrato non ffnco cauallero njnguno enla plaça delante el que todos non fueron muertos o feridos* (Tris 37v)

’és **elkezdte támadni** a tíz lovagot jobbra és balra és annyira és úgy tette ezt, hogy kis időn belül egy lovag sem maradt előtte a téren, csak a halottak és sebesültek’

A „’megy’ + FI” és „’gondol’ + FI” kontextusaival szemben az „’(el)kezd’ + FI” szerkezet esetében egy új kontextustípus is megjelenik: amikor az elbeszélő a főnévi igenévben leírt esemény kezdetét követően félbeszakítja annak bemutatását, és áttér valamilyen másik esemény vagy akadály leírására. Ez a típus a leggyakoribb, hiszen az előfordulásoknak több mint a kétharmada ilyen kontextusban jelenik meg. Tekintsünk egy példát!

- (53) *[el rey] fuese contra los escuderos & començo los de ferir & la donzella que auja traydo a tristan vio commo la falsa donzella se acogia & començo a dar bozes contra tristan & a dejr Señor catad que non se vaya la mala muger ca por ventura otro tal faria ella otra vegada tristan ferio el cauallo contra el castillo & ante que ella entrase tomola por los cabellos & pusola en poder del Rey & tornose contra los escuderos* (Tris 131v)

’(a király) odament a fegyverhordozókhoz és **elkezdte támadni** őket. És a hajadon, aki odahozta Trisztánt, látta, hogy az álnok leány szedelőzködik és **elkezdett kiabálni** Trisztánnak és **mondani**: Uram, vigyázz, hogy el ne szökjön ez a rossz nő, mert lehet, hogy ugyanúgy tenne legközelebb is. Trisztán a kastélyhoz vágatott és mielőtt a lány belépett volna, megragadta őt a hajánál fogva és átadta a királynak. Majd visszatért a fegyverhordozókhoz.’

Az (53) spanyol példában ugyancsak megfigyelhető a fentebb már leírt jelenség: a többes számú tárgynak köszönhetően a perifrázisban szereplő főnévi igenév által leírt támadás úgy fogható fel mint több támadásesemény együttese. Ennek a támadáseggyüttesnek a kezdetét fejezi ki a perifrázis. Amint fentebb említettem (l. 3.3. pont), az inchoatív szerkezetek duratív igékkel kompatibilisek, amelyek olyan cselekvéseket vagy eseményeket jelenítenek meg,

amelyek egy időintervallummal jellemezhetőek, és ezeknek a bal oldali kezdőpontját jelzik (Kiefer 2006: 169–170). A *ferir* '(meg)támad' főnévi igenév azonban pontszerű, lexikailag perfektív eseményre utal. Az inchoatív perifrázisban azonban megváltozik ezen esemény reprezentációja. Ezért hogy a megnyilatkozást értelmezni tudjuk, (53)-ban úgy reprezentáljuk a támadás eseményt mint ami kisebb részeseményekre bontható, több támadás-aktusra: egy pillanatnyi, pontszerű esemény helyett duratívként kell elképzelnünk azt. Az (53) példa tágabb kontextusában megfigyelhető, hogy az esemény leírását félbeszakítja egy másik, váratlan történés. A fegyverhordozók megtámadásáról a figyelem átirányul egy másik történésre: egy korábban már sok bajt okozó nő menekülni készül. Visszatartani őt a meneküléstől sokkal sürgetőbb, mint a fegyverhordozók lefegyverezésében segédkezni, ami így elodázódik. A főnévi igenévben megjelenített esemény reprezentálása tehát megkezdődik, de félbeszakad, és az inchoatív szerkezet láthatólag arra szolgál, hogy ráirányítsa a figyelmet az azt követő szövegrészre, a beékelődő történés leírására. Azaz nem a főnévi igenévben megnevezett esemény az, amelyet a beszélő hangsúlyozni akar, hanem a következő, beágyazódó történés.

6.4.3. Anar dir / ir (a) dezir 'megy mondani', començar (a/de) dir / començar (a/de) dezir '(el)kezd mondani'

20. táblázat Az *anar dir* és *ir (a) dezir* 'megy mondani/mondott' szerkezetek kontextusainak megoszlása

	katalán <i>anar dir</i>				spanyol <i>ir (a) dezir</i>	
	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Ger</i>	<i>CrPC</i>	
hír tartalma nincs	2	1	2	-	2	7
függőbeszéd	-	-	1	3Prep	-	4
idézet	-	-	3	-	-	3
'megy mondani'	2	1	6	3	2	14
össz.						

21. táblázat *A començar (a/de) dir* ’(el)kezd mondani’ és *començar (a/de) dezir* ’(el)kezd mondani’ szerkezetek kontextusainak megoszlása

	katalán <i>començar</i> (a/de) <i>dir</i>			spanyol <i>començar (a/de) dezir</i>					
	Jau	Munt	Ger	GrCo	Tris	Arn	Pier	CrPC	
hír tartalma nincs	2	1	-	-	7	-	1	5	16
függőbeszéd	-	-	-	2	1	1	-	5	9
idézet	2	-	3	-	18	6	3	8	40
’(el)kezd mondani’ össz.	4	1	3	2	26	7	4	18	65

A *dir/dezir* ’mond’ főnévi igenév a „’megy’ + FI” és az „’(el)kezd’ + FI” perifrázisban fordul elő. Fentebb bemutattam a *començar (a/de) dir / dezir* szerkezet használatát. Láthattuk, hogy a legtipikusabb esetben az előfordulást a kommunikációs aktus tartalmának szó szerinti idézése követi, így ezekben az előfordulásokban a szerkezet használatának az a funkciója, hogy az azt követő szövegrészben kifejtettekre hívja fel a figyelmet. Bár az *anar/ir* igével jóval kevesebb előfordulásunk van, annyit megállapíthatunk, hogy az ilyenfajta használat nem tipikus ezzel az igével. Azok az előfordulások, amikor az *anar dir* előfordulását a mondott tartalom szó szerinti idézése követi, jelen idejű ragozott igével állnak és már teljesen grammatikalizálódott alakoknak, a befejezett múlt példáinak tekinthetőek (lásd fentebb a (38) példát).⁶¹ Ez a befejezett múlt azonban valószínűleg még valamiféle stilisztikai értékkel bír az egyszerű múlttal szemben, hiszen egyelőre korlátozott azoknak a kontextusoknak a száma, amelyekben megjelenik. A múlt idejű ragozott igével álló előfordulások mindegyikében, amikor a mondandó tartalma nincs explicit módon kifejtve, a mozgás jelentése is tulajdonítható.

6.4.4. Dinamikus, pontszerű cselekvést leíró főnévi igenevek

Ebben a pontban a dinamikus, pontszerű cselekvéseket leíró főnévi igenevek használatát hasonlítom össze a három szerkezetben. Bár gyakori fordulatot itt külön nem tudok kiemelni, hiszen ezek a főnévi igenevek igen nagy változatosságot mutatnak, mégis érdemes megnéznünk őket, hiszen a „’megy’ + FI” szerkezetben használatuk igen tipikus.

⁶¹ Colon (1978b [1976]: 141) hasonló használatra hivatkozik a középkori franciában, amikor is a *va dire* fordulat közvetlen idézetet vezet be. Idéz azonban egy *va commencer à dire* ’elkezdte mondani (= ’megy elkezdni mondani’) előfordulást is, ami mutatja, hogy a ’megy’-szerkezet használata önmagában már nem elég a kívánt hatás eléréséhez.

Colon (1978a [1959]: 130) megjegyzi, hogy 1350 előtt kizárólag ilyen perfektív aspektusú főnévi igenevek szerepelhettek a szerkezetben.⁶²

(54) *fuieron todos tomar sus armas por entrar dentro en la uilla. Mas el maestro del Temple que dezien don bernalt de Tremolay salio adelante por defender que ninguno non entrasse si non sus freyres.* (GrCo 68v)

’mindannyian **elementek magukhoz venni/fogni** a fegyvereiket hogy bemenjenek a városba. A templomos nagymester azonban, akit don Bernalt de Tremolay-nak hívtak, kijött védekezni, hogy senki se lépjen be a rendtársakon kívül.’

A (54) példában a *tomar* ’fog/vesz’ főnévi igenév szerepel, ami pontszerű cselekvést ír le. A kontextusból kikövetkeztethető, hogy ezt ténylegesen végrehajtották, hiszen azután – feltehetőleg a fegyvereikkel – el is indultak a város felé. Hasonló befejezettség figyelhető meg a *pensar* ige pontszerű cselekvést leíró főnévi igenévvel való használatában is. A következő, (6.3.3.-ban (43)-ként már szereplő, de a könnyebb érthetőség kedvéért itt (55)-ként megismételt) diskurzusban a törökök nemcsak gondoltak arra, hogy elővegyék a nyilaikat, hanem meg is tették. Ez a megnyilatkozás folytatásából következtethető ki: egy nyíl megölte Corberan lovagot.

(55) *e los turcs, qui veeren que els muntaven darrera, pensaren ab les*
gondol.T3.BM

sagetes de trer, e per desastre una sageta va ferir En
Prep elővesz.FI

Corberan, qui s’hac desarmat lo cap per calor, per lo pols. E aquí ell morí.
(Munt II 76, 44 – 77, 5)

’De a törökök, akik látták, hogy mögöttük vágtatnak, **elővették** (= **előgondolták venni**) a nyilaikat, és sajnos egy nyíl megsebezte Corberánt, aki a meleg és a por miatt hajadonfőtt volt. És bele is halt.’

Az (54)–(55)-tel szemben a *començar* ige másképp viselkedik pontszerű cselekvést leíró főnévi igenevekkel, ahogyan az (56) szövegrész mutatja:

⁶² Bár ebben a korszakban valóban elsősorban telikus főnévi igenevek megjelenése jellemző a szerkezetre, amint Segua-Llopes (2012: 35) megjegyzi, ez nem kizárólagos, hiszen esetenként tevékenység-igék is előfordulnak.

(56) *& el commo los vio **començo a poner** su escudo delante & aparejarse para la justa mas commo fue çerça dellos luego conosçio al rrey & descendio del cauallo & fue le a besar la mano & dixo* (Tris 78v)

’és amint meglátta őket, **elkezdte** a pajzsát **maga elé tenni** és felkészülni az összecsapásra, de amikor a közelükbe ért, felismerte a királyt és leszállt a lováról és ment megcsókolni a kezét és azt mondta...

Bár ebben az előfordulásban szintén pontszerű cselekvést leíró főnévi igenév szerepel, a cselekvés reprezentációja a szerkezetben megváltozik: a lovag **elkezdte** felemelni a pajzsát, a mozdulat azonban félbeszakad a meglepetés miatt, amit az okoz neki, hogy az ellenfélben felismeri a királyt.

A főnévi igenév által kifejezett esemény konceptualizációjának hasonló megváltozása figyelhető meg az inchoatív „’(el)kezd’ + FI” szerkezetben az (58) spanyol példában. A kontextusok különbözősége jól látható, ha összevetjük az (57)-ben szereplő, ugyancsak spanyol előfordulással.

(57) *& **fue dar** a esmerol tan grand **golpe** que le tajo el yelmo &* (Tris 5v)

’és akkora **ütést mért** (= **ment mérni**) Esmerolra, hogy levágta a sisakját’

(58) *& tristan laoyo mas non dixo palabra & **començo de dar** los **golpes** muy fuertes a galeote aqui veredes dar golpes & rresçebir en tal manera que los caualleros que guardauan la batalla dezian que de grand fuerça son los dos caualleros* (Tris 21r)

’Trisztán hallotta, de nem szólt semmit és **elkezdett** nagyon erős **ütéseket mérni** Galeotéra. És látjátok, ahogy adják és fogadják az ütések úgy, hogy a lovagok, akik a harcot nézték, azt mondogatták, micsoda erős lovagok ezek’

Míg (57)-ben egy egyszeri, befejezett cselekvést látunk, amelyet a következmények leírása követ, az (58)-ban szereplő inchoatív perifrázis főnévi igeneve többszöri, ismételt cselekvést ír le, amelyet nem értelmezünk befejezettként, hiszen az előfordulást követő szövegrészben mintegy állóképpé merevedik ezen cselekvések ismétlődése.

Az „’(el)kezd’ + FI” perifrázisban, mivel a kezdetre utal, természetesen hosszabb, elhúzódó cselekvést leíró főnévi igenevek is szerepelhetnek.

- (59) *E puis **comensaren a cavar** tro al mur major, e els sarraïns, qui ho conegren, feeren altra cava dedins endret d'èls; sí que s'encontraren ensems e aquí agren gran batayla, sí que ls crestians agren la cava a desamparar.* (Desc II 126, 26 – 127, 3)

'és azután **elkezdték árkot ásni** a főfalig, és a szaracénok, akik észrevették, belülről szintén ástak egy másik árkot feléjük; így összehatalálkoztak és nagy csata bontakozott ki, végül a keresztényeknek el kellett hagyniuk az árkot.'

Az (59)-ben, és a hozzá hasonló példák többségében valamilyen akadály miatt félbeszakad a cselekvés. Ezzel ellentétben az „*anar / ir (a) + FI*” szerkezetben még az időben hosszabban elhúzódó cselekvések/események is befejezettként tűnnek fel, mint a (60)-ban is, ahol az előfordulást követő leírásból kiderül, hogy a fegyverkezés befejeződött.

- (60) *E, quan vench al matí, hoïdes les misses, **anaren-se armar** los escuders e gran partida dels cavalers; e meteren-se de la part del sas e començaren d'entrar en la vila a peu.* (Jau 201)

'És amikor eljött a reggel, misehallgatás után, a fegyverhordozók és a lovagok nagy része **elment felfegyverkezni**; a mező felől indultak és elkezdtek gyalog bemenni a városba.'

6.5. A „'megy' + FI”, „'gondol' + FI” és „'(el)kezd' + FI” szerkezetek használatának összehasonlítása

A „'megy' + FI”, „'gondol' + FI” és „'(el)kezd' + FI” szerkezetek előfordulásainak összehasonlítása alapján elmondhatjuk, hogy funkcionális hasonlóság figyelhető meg közöttük: mindhárom szerkezet funkciója a hallgatóság figyelmének felkeltése lehetett. Amint azonban a kontextusok kvalitatív elemzése megmutatta, e funkcionális hasonlóság mellett e szerkezetek jelentése eltér.

A „'megy' + FI” a főnévi igenévben leírt eseményt mint befejezett, időben nem kiterjedt egészet ábrázolja, és magára az eseményre irányítja a figyelmet, amely gyakran jelentős következményekkel jár. Ennek a befejezettségnek nagy szerepe lesz a katalán múlt idő kialakulásában: e kezdetben csupán a kontextusból kikövetkeztethető jelentéstartalom beépül majd a mozgásigés szerkezet kódolt jelentésébe.

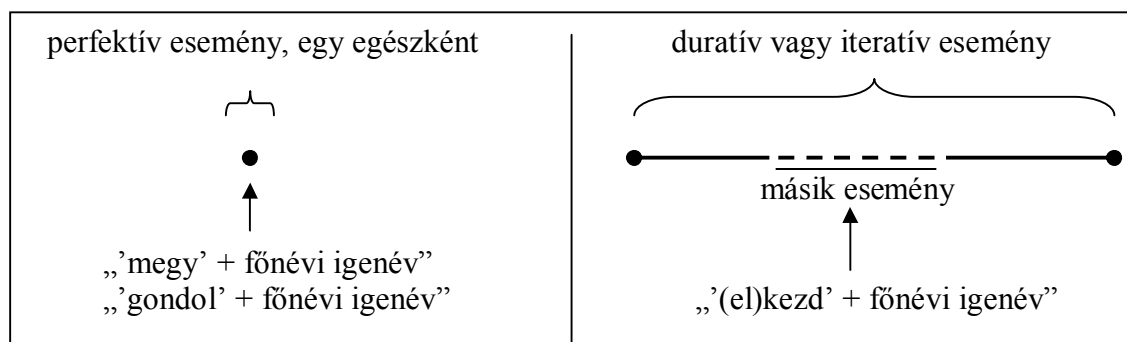
A „'gondol' + FI” szerkezet szándékot kifejező perifrázis, amely a főnévi igenévben leírt cselekvést az alany akarati világához köti, így hangsúlyozva a dinamizmust annak kivitelezésében. Kontextusai a „'megy' + FI” szerkezet kontextusaival mutattak hasonlóságot.

A „'gondol' + FI” szerkezet esetében is maga a főnévi igenévben megnevezett cselekvés volt a legnagyobb jelentőségű a kontextusban. A továbbiakban leírt események gyakran a főnévi igenévben leírt cselekvés következményei voltak, ami arra utal, hogy e szerkezet esetében is befejezett, teljes egészében megvalósult cselekedetről van szó.

Az „'(el)kezd' + FI” tipikus inchoatív perifrázis, amely kognitív relevanciát sugall, ahogyan azt Detges (2004) is leírja. Az első látásra a „'megy' + FI” és a „'gondol' + FI” szerkezetekéihez hasonló kontextusok alaposabb vizsgálatával megállapítható volt, hogy az '(el)kezd' igével alkotott szerkezet csupán „előkészítő szerepet” játszik. A főnévi igenévben leírt, időben kiterjedtebb történésként ábrázolt esemény általában nem zajlott le teljes egészében, csupán megkezdődött, de félbeszakadt. A szerkezet által kifejezett esemény csupán háttér gyanánt szolgál az érdeklődés előterébe helyezett, a továbbiakban leírt történések számára, amelyek félbeszakítják az „'(el)kezd' + FI” szerkezetben szereplő főnévi igenévben leírt eseményt.

Az „*anar* + FI” és a „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” szerkezetek használatában felfedhető különbség arra utal, hogy Detges (2004) állításával ellentétben, az „*anar* + FI” szerkezet előfordulásai nem az inchoatív szerkezet képviselői. Az „*anar* + FI” és a „*pensar* 'gondol' (*de*) + FI” szerkezetek használatának hasonlósága pedig azt az elképzelést támasztja alá, hogy az „*anar* + FI” szerkezet korai előfordulásai szándéokra utaltak. Ez utóbbi két szerkezet az alany szándékának hangsúlyozásával teszi lehetővé, hogy a legizgalmasabb jelenetek (pl. a csatajelenetek vagy érzelmes jelenetek) tetőpontjának számító eseményre terelődjön a figyelem, amelyet a főnévi igenév ír le. A következő ábra összefoglalja, hogyan kívánja a beszélő megragadni a hallgató figyelmét a három szerkezet használata által.

1. ábra Stratégiák a hallgatói figyelem felkeltésére

A *començar* '(el)kezd', *pensar* 'gondol' és *ir/anar* 'megy' igék hasonló főnévi igenevekkel fordulnak elő, de az esemény leírásához különbözőképpen járulnak hozzá. A 'megy'- és a 'gondol'-perifrázis esetében a főnévi igenévben leírt esemény kap nagyobb hangsúlyt, amelyet egységes egészként, befejezett és következményekkel járó eseményként tüntet fel. A '(el)kezd'-perifrázis esetében azonban a főnévi igenévben leírt esemény duratív

Összefoglalva, a részletesebb elemzés kimutatta, hogy az „*anar* + FI” használata nem a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet használatával, hanem a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezetével mutat párhuzamot. Tehát grammatikalizációjának egy adott fázisában nem az ’esemény kezdete’ vagy a ’hirtelen kezdet’ (azaz inchoatív aspektus, a *hirtelen* melléknév Detges 2004 hozzátoldása), hanem a ’szándék’ jelentés kellett, hogy kiugró legyen. Mivel a ’megy’ jelentés eleve tartalmazza a szándékosságot, akaratlagosságot, a ’szándék’ jelentéselem eredete nem implikatúra: nem kívülről ered, hanem a ’megy’ lexéma jelentésén belül válhatott kiugróvá. A ’szándék’ jelentéselem az alanyhoz, annak akarat világaéhoz való kötődést hangsúlyozza, így annak aktív részvételét sugallja a cselekvésben.

(61) *Madona la reina e sa germana* *anaren-se* *abraçar; e estegren així*
megy.T3.BM-Refl átölel.FI
abraçades, e besant e plorant, que null hom no les podia partir. (Munt I 181, 32–34)
'A királyné és nővére **mentek átölelni/átölelték** egymást; és így maradtak egymást
átöelve és csókolva, és sírtak, senki szét nem választhatta volna őket.'

97

A (61) és a (62) nagy érzelmi töltetű jeleneteket írnak le, ahogyan az tágabb kontextusukból is látható. Feltételezhető, hogy az alany emocionális világára való utalás levezethető a 'szándék' jelentéselemből, mivel ez a cselekvést végrehajtó személy „belső”, érzelmi és akaratilagával való kapcsolatot hangsúlyozza. A (61) és a (62)-beli előfordulásokban a beszélő feltehetően nem a mozgás jelentését igyekszik közvetíteni a szerkezet használatával, hanem azt, hogy a főnévi igenévben leírt cselekvést nem szokványos módon hajtották végre: egy annál dinamikusabb, akaratlagosabb és érzelmileg fűtöttebb cselekedetről van szó, mint amilyenek a cselekedeteink általában lenni szoktak.

6.6. Egy további érv a befejezett múlt-hipotézis mellett

Adatforrásaink körének bővítésére nyílik lehetőség, amikor egy történeti szövegnek több kézírata őrződik meg. A különböző korokból származó kéziratok összehasonlítása számos értékes információt szolgáltat a nyelvi változásról, a későbbi másolók cseréi ugyanis gyakran éppen azokat a nyelvi elemeket érintik, amelyek változáson mentek keresztül. Mivel a másolat készítője egy, a kortárs befogadó számára is érthető szöveg létrehozására törekszik, előfordulhat, hogy a számára régiesnek, nehezen értelmezhetőnek tűnő alakokat újakra cseréli. Az ilyen változtatások tekinthetők a szövegmásoló nyelvi intuíciónak nyomainak. Ebből természetesen az is következik, hogy a cserék vizsgálatán alapuló következtetéseket hasonló óvatossággal kell kezelnünk, mint az anyanyelvi beszélők nyelvi intuíciónak alapuló adatokat a szinkrón vizsgálatokban.

A katalán „*anar* + FI” szerkezet a legkorábbi fennmaradt írásos dokumentumokban még igen korlátozottan fordul elő, ezért különösen öröndetes, hogy egy ilyen cserét egy számunkra releváns szöveghelyen is tapasztalunk. Bruguera (1981: 38–40) I. Jakab krónikájának több kéziratát hasonlítja össze (H Poblet 1343, C 1380, D 14. sz., E 15. sz., 1557). A legkorábbi kézirat 1343-ból, míg a legkésőbbi 1557-ből származik: ez a két évszázad már elég tág időintervallum ahhoz, hogy a különbségek összevetése érdekes információkat szolgáltatthasson az általunk vizsgált szerkezet történetének alakulásáról. Már láttuk (vö. 5.2.), hogy ugyanazon a szöveghelyen egyes kéziratokban megjelenhet az *a* prepozíció a szerkezetben, míg másokban hiányzik. Most egy másik érdekes különbséget szeretnék bemutatni, amely a ragozott ige igeidejével áll kapcsolatban. Fentebb már bemutattam, hogy egyes kutatók a jelentésváltozás leírásakor a jelen időben ragozott, míg mások a múlt időben ragozott változatból indulnak ki (l. a szakirodalomban fellelhető hipotézisek összefoglalását 3.7. pontban). Ezért ennek a ragozott ige igeidejét is érintő változtatásnak a vizsgálata segíthet a két megközelítés közötti döntésben.

(63a) *E cridàvem: „Vergonya, cavalers!” E* *anam* *-los* *ferir*
megy.T1.Jel/BM Klit támad.FI
e esveëm-los.

A többi kéziratban a megfelelő szöveghelyen az előfordulás némileg különbözően jelenik meg:

A különbség abban áll, hogy a másoló megváltoztatta a nyelvtani számot és személyt, többes szám első személy helyett többes szám harmadik személyre. Ez azért érdekes számunkra, mert míg az *anar* ige többes szám első személyű alakja esetében alaki egyezés áll fenn jelen és befejezett múlt között, ugyanez nem mondható el a többes szám harmadik személyű alakról. A (63b)-beli T/3 *van* alak egyértelműen jelen időben áll, a korai előfordulásban (63a) azonban csak feltételezéseink lehetnek arról, hogy vajon az előfordulás lejegyzője minek is szánta az *anam* alakot igeidő tekintetében. Az *anam(-los) ferir* forma jelentését illetően két eset lehetséges:

(a) lehet történeti jelen, tehát a helyes fordítás 'megyünk megtámadni (őket)'
(b) lehet befejezett múlt, azaz a helyes fordítás 'mentünk megtámadni (őket)'

(a) az *anam* alakot morfológiailag múlt időnek szánta, helyes fordítása 'megtámadtuk (őket)'.

(b) az *anam* alakot morfológiailag jelennek szánta a szerző, helyes fordítása 'megtámadtuk (őket)'.

Látható, hogy (IIa) és (IIb) esetében a jelentés megegyezik, közöttük csupán formai különbség van. (IIa) eset természetesen nem feltételezhető, amennyiben elfogadjuk a történeti jelen-hipotézist. Ha azonban azt feltételezzük, hogy a jelentésváltozás a befejezett múlt idejű ragozott ige tartalmazó előfordulásokat érintette, és a jelen idejű ragozás később, analógiás változások következményeként terjedt el (l. Juge (2006) hipotézisét a 3.6. pontban), akkor (IIa) és (IIb) is elfogadható, csupán (IIa) időben megelőzné (IIb)-t.

Tekintsük először Bruguera (1981) példamagyarázatát. Bruguera úgy tartja, más érvek alapján is, hogy az „*anar* + FI” előfordulásai I. Jakab *Krónikájában* még nem bírnak múlt idő értékkel, még nem az összetett múlt példái. Bruguera (1981: 31) felhívja a figyelmet arra, hogy a morfológiailag kétértelmű formákon kívül nincs történeti jelennek tekinthető alak a szövegben, így ezeket nem történeti jelennek, hanem befejezett múlt idejű formáknak tartja. Történeti jelennek tekinti azonban a perifrázisban megjelenő *anar* ’megy’ két morfológiailag egyértelműen jelen időben ragozott előfordulását. Az *anam* alakot illetően azonban (Ib)-t fogadja el, befejezett múltként interpretálva a kérdéses alakot, és ez az, ami számomra is elfogadhatónak tűnik. E perifrázis morfológiailag kétértelmű előfordulásain kívül nincs ugyanis a szövegben olyan igealak, amely történeti jelennek lenne tekinthető, így intuícióellenes lenne feltételezni, hogy a történeti jelen használata csupán erre az egy perifrázusra szorítkozik. Az előfordulások alapos vizsgálata alapján a (II) hipotézis kizárható. Bár vannak olyan előfordulások a szövegben, amelyek a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát mutatják,⁶³ amikor a szó szerinti jelentés tulajdonítása értelmes interpretációhoz vezet, azt kell feltételeznünk, és ez (63a)-ra is igaz.

Térjünk most át a későbbi kéziratok kérdésére! Amint már említettem, ezekben a többes szám első személyű alak helyett többes szám harmadik személyű alak szerepel (63b), ami azért érdekes, mert ebben a nyelvtani számban és személyben nincs jelen-múlt szinkretizmus: a *van* morfológiailag egyértelműen jelen időben álló alak. Természetesen az, hogy a későbbi korban élő szövegmásoló milyen alakot használt, nem ad arról információt, hogy az eredeti szövegben mi volt, csupán arról, hogy ő azt hogyan értelmezte: a csere az ő nyelvi intuíciójának írásos lenyomata, amely értékes információkat szolgáltat az „*anar* + FI” szerkezet használatáról ebben a későbbi nyelvéllapotban. Milyen jelentést tulajdoníthatunk (63b)-nek? Tekintsük a lehetséges opciókat:

(i) Amennyiben az *anar* ige szó szerinti jelentésben áll, csak történeti jelen lehet, tehát a helyes fordítás ’megyünk megtámadni’.

⁶³ Bruguera (1981: 41) három ilyet ismer el.

(ii) Amennyiben az *anar* nem szó szerinti jelentésben áll, hanem segédigeként funkcionál, azaz összetett múlt időről beszélhetünk, ekkor szintén csak egy eset lehetséges: a *van* alak morfológiailag egyértelműen jelenben áll és a szerkezet fordítása 'megtámadtuk'.

Bruguera is felteszi a kérdést: vajon azt jelenti-e a jelen idő használata a későbbi kéziratban, hogy ebben a későbbi korban összetett múltként értelmezték a kérdéses alakot, vagy pedig azt, hogy történeti jelenként értelmezték? Válaszában az (i) hipotézist fogadja el, azaz azt, hogy a másoló történeti jelenként értelmezte az *anam* alakot. Úgy érvel, hogy mivel a perifrázis szinte minden előfordulásában az *anar* szó szerint is értelmezhető, ebben a nyelvállapotban még nem tekinthetjük az „*anar* + FI” szerkezet előfordulásait az összetett múlt példáinak, így a jelen időben ragozott előfordulásokat sem. Bár a morfológiailag kétértelmű alakokról írva korábban azt állította (Bruguera 1981: 31), hogy a szövegben nincsenek történeti jelenben álló alakok, most (Bruguera 1981: 39–40) mégis azt feltételezi, hogy a *van-los ferir* fordulat a történeti jelen példája. Érvelése azért sem helytálló, mert abból, hogy a perifrázis szinte minden előfordulása értelmezhető szó szerint, nem lehet arra következtetni, hogy a kétes esetekben is szó szerint kell értelmeznünk, hiszen egyazon nyelvállapotban együtt élhetnek a grammatikalizáció különböző fokát tükröző előfordulások.

Bruguera nézete szerint tehát a szövegmásoló történeti jelennek vélte az *anam* alakot, ezért cserélte ki egy jelen idejű formára. Intuícióellenes azonban a történeti jelen olyan használatát feltételezni, amely egy igen hosszú szövegben összesen e két előfordulást érinti. Az is különös lenne, ha a későbbi szövegmásolónak nem tűnt volna fel, ami Bruguerának, hogy ebben a szövegben nemigen van történeti jelen. Bruguerával szemben én inkább a (ii) hipotézist tartom valószínűnek: a másoló az összetett múlt példajaként értelmezte az eredetileg feltehetően szó szerinti jelentésűnek szánt igei összetételt, és mivel az ő korában már a jelen idejű segédigés formák voltak használatosak, a formailag jelen idejű *van* alakra cserélte ki, "fordította le" a morfológiailag kétértelmű *anam* alakot.

Összefoglalva, az ebben a pontban bemutatott cserének az az érdekessége, hogy az *anam* szinkretikus alakot érinti, amely jelen vagy múlt időként is elemezhető. Amennyiben feltesszük, hogy az eredetiben szó szerinti jelentésében álló *anam* forma múlt időnek volt szánva (ami egyéb megfontolások alapján is valószínűnek tűnik), akkor ennek a felcserélése későbbi korban egy egyértelműen jelen idejű alakra, Juge elképzelését támasztja alá az „*anar* + FI” alakulását illetően: szép, tiszta példáját mutatja a Juge által feltételezett újraelemzésnek. Juge szerint ugyanis a beszélők éppen az ilyen kétértelmű alakok alapján elemezték újra a perifrázist mint jelen idejű ragozott igével használatos szerkezetet, hiszen a morfológiailag kétértelmű forma a befogadóban csakúgy felidézheti a múlt idejű, mint a jelen idejű paradigmát.

6.7. A történeti jelenről

Ebben a pontban a következő két kutatási kérdést tárgyalom, amelyek összefüggenek egymással:

(vi) A jelen idejű ragozott igés előfordulások vajon a történeti jelen példái-e, és ha nem, akkor micsodák?

(vii) A jelen vagy a múlt idejű ragozott igével álló formákból kell-e kiindulni a jelentésváltozás leírásakor?

A bemutatott elemzések közötti legalapvetőbb különbség az, hogy a ragozott ige igeidejének változását másként magyarázzák. Az első két megközelítés (Colon 1978a [1959] és 1978b [1976], valamint Detges 2004) a történeti jelennek, míg a harmadik (Juge 2006) morfológiai okoknak tulajdonítja azt. Mindhárom elemzésben közös azonban, hogy a történeti jelen intuitív fogalmával dolgoznak. Amennyiben a történeti jelen idejű alakok jelenléte mellett vagy ellen akarunk érvelni, képet kell alkotnunk arról, mi is a történeti jelen és mi a funkciója.

Colon és Detges érvelése teljes mértékben a történeti jelen intuitív fogalmán alapul. Explicit módon nem mondják meg, mit értenek történeti jelen alatt, csupán a sorok között olvasva feltételezhetjük, hogy a következőt: formailag jelen idejű, de múltbeli történéseket leíró igealakok használata, amelynek funkciója a leírás élénkítése. Juge (2006: 319) egy kicsivel több információt ad a történeti jelen fogalmáról, amikor úgy érvel, hogy az *anar* ige formailag jelen idejű előfordulásai nem lehetnek a történeti jelen példái, hiszen azok környezetében további jelen idejű igealakok nem jelennek meg. Ez azt sugallja, hogy a történeti jelen nem szokott elszigetelve megjelenni. Egy későbbi munkájában Juge (2008) részletesebben is megvizsgálja a történeti jelen jellegzetességeit is, amelyek közül a következőket emeli ki: (1) a formailag jelen idejű igék múltbeli történéseket írnak le, és a fontosabb információkat fogalmazzák meg, (2) a háttérinformációk ugyanakkor progresszív jelenben vagy múlt időben állnak, (3) a történeti jelenben ragozott igék kiterjedt szekvenciái figyelhetők meg. Juge megállapítja, hogy mindezek nem jellemzik a vizsgált szerkezet korai előfordulásait tartalmazó katalán narratív szövegeket.

A továbbiakban bemutatom a történeti jelen néhány, a jelen dolgozat szempontjából releváns jellegzetességét. A történeti jelen hagyományosan úgy határozzák meg, mint a múltban lezajlott események elbeszélésére használt jelen időt, amely élénkebbé teszi a történet elmesélését azáltal, hogy a múlt eseményeit a jelenbe helyezi (l. Wolfson 1979: 169 és Schiffrin 1981: 46 hivatkozott irodalmát). Használata a történet kulcsfontosságú eseményeinek elbeszélésekor jellemző. Fludernik (1992: 1, l. még Fludernik 1992: 21) hangsúlyozza, hogy a korai szövegekben megjelenő történeti jelen a történetmesélés szóbeli

mintázatahoz kötődik, később azonban, az írott sztenderd kialakulásával a történeti jelen használata is változásokon ment át.

A fentebb bemutatott egyszerű jellemzésen túl a szakirodalomban a jelenség diskurzusperspektívából való vizsgálata is megjelenik, amely a történeti jelennek a narratívában betöltött szerepére helyezi a hangsúlyt. Kezdjük Wolfson (1979) megállapításával, miszerint a történeti jelen használatának nem önmagában van jelentősége, hanem a jelen és a múlt idejű formák közötti váltás az, ami számít. Ez a jelen-múlt alternáció olyan diskurzusjelenség, amely rendezi a narráció egyes szegumentumait (vö. Wolfson 1979: 178): elválasztja egymástól az eseményeket, és jelzi az elbeszélés fordulópontjait. Wolfson (1979: 172) azt is hangsúlyozza, hogy „sok történet szervezésében megfigyelhető, hogy a legfontosabb esemény múlt időben áll”.⁶⁴ Ő tehát elveti azt az elképzelést, miszerint a történeti jelen drámai erővel ruházná fel a leírt eseményt. Schiffrin (1981: 59) szintén azt hangsúlyozza, hogy a történeti jelenre való váltásnak van jelentősége: ez az igeidő-váltás „egy belső kiértékelő eszköz, amely lehetővé teszi, hogy az elbeszélő úgy mutassa be az eseményeket, mintha azok az adott pillanatban történnének”⁶⁵, így lehetővé teszi a hallgató számára, hogy maga ítélje meg azok jelentőségét. Silva-Corvalán (1983: 774–775) eredményei spanyol adatokkal támasztják alá Schiffrin angol nyelvű adatokon alapuló megállapításait.

A másik fontos kutatási eredmény, hogy a történeti jelenben álló formák hajlamosak az elbeszélés bizonyos pontjain megjeleníteni, míg másokon hiányoznak. Schiffrin (1981) bemutatja, hogyan függ össze a történeti jelen használata a narráció szerveződésével. Fludernik (1992: 23) is hangsúlyozza, hogy a történeti jelen dinamikáját a narratív epizódok teljességének figyelembevételével lehet megérteni.

Az „*anar* + FI” jelen idejű ragozott igés verziói tényleg az elbeszélés meghatározott pontjain figyelhetőek meg, nevezetesen az olyan események elbeszélésekor, amelyek fordulópontnak tekinthetőek. Ebből azonban még nem vonható le az a következtetés, hogy történeti jelenről lenne szó. Amint Colon (1978a [1959]: 129) megjegyzi, a perifrázisnak és a történeti jelennek a funkciója hasonló, ez az oka annak, hogy az elbeszélés ugyanazon pontjain jelenhetnek meg: olyan események leírásakor, amelyekre a beszélő fel akarja hívni a hallgató figyelmét. A perifrázis jelenlétét ezeken a helyeken azonban más módon is magyarázhatjuk. Egyrészt feltehetjük, hogy a perifrázis mint pragmatikailag jelölt szerkezet teszi ezt lehetővé: akár inchoatív, akár intencionális modalitás jelentést tulajdonítunk a

⁶⁴ „many stories are so organized that what seems to be the most important event is given in the past tense”

⁶⁵ „internal evaluation device: it allows the narrator to present events as if they were occurring at that moment, so that the audience can hear for itself what happened, and can interpret for itself the significance of those events for the experience.”

szerkezetnek, az mindenképpen alkalmas lehet arra, hogy a hallgató figyelmét a kérdéses részre irányítsa. Másrészt, azt, hogy a ragozott ige jelen időben áll, tarthatjuk pusztán morfológiai jellegzetességnek, ahogyan Juge (2006) teszi, feltételezve, hogy egy már grammatikalizálódott szerkezetről van szó.

Ide kapcsolódik még Schiffrin (1981: 47) megállapítása, miszerint a narratív szövegrészekben az igék kb. 30%-a történeti jelenben áll. Megjegyzi továbbá, hogy egy olyan tendencia figyelhető meg, hogy az azonos igeidőben álló alakok tömbökbe szerveződnek, a történeti jelen és a múlt közötti gyors váltások egyáltalán nem jellemzőek (Schiffrin 1981: 51) (a történeti jelen idejű formák tömbökbe szerveződéséhez l. még Pinkster 1990: 73, 75). A történeti jelen/befejezett múlt váltakozást a beszélt spanyolban vizsgálva, Silva-Corvalán (1983: 767) igen hasonló százalékarányt talált: a 476 narratív tagmondatból 156 ige (32,7%) állt történeti jelenben. A szerző megjegyzi, hogy ez a nyelvek közötti hasonlóság univerzális pragmatikai funkcióra utalhat (Silva-Corvalán 1983: 767, 13. lábj.). Ez a két tulajdonság egyáltalán nem felel meg a középkori katalán krónikákban tapasztaltaknak, ahol a jelen idejű előfordulások száma meg sem közelíti a 30%-ot, és nem is szerveződnek tömbökbe. Bár Muntaner krónikájában néhol több ilyen előfordulást találunk egymás közelében (ennek okáról l. Soldevila meglátását a 3.2.-ben), ez nem mondható általános jelenségnek, és a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotának is betudható. Továbbá, ami viszont tipikus a középkori szövegekben, az éppen a jelen idejű ragozott ige *„anar + FI”* és a múlt idejű alakok közötti gyors váltás, ami a történeti jelenre, mint már tudjuk, nem jellemző.

A legfőbb érv azonban a történeti jelen-hipotézis ellen az, hogy intuícióellenes egy olyan történeti jelen használat feltételezése, amely csupán egyetlen szerkezet, esetünkben az *„anar + FI”* előfordulásait érintené.

6.8. A korpusz elemzése a jelentés változásának szempontjából

Ebben a pontban a (viii) kutatási kérdést tárgyalom, amely így szólt:

(viii) Hogyan, milyen kontextusokban zajlott le a jelentésváltozás?

A jelentésváltozás menetének feltárásához az eredeti állapotból, azaz a szó szerinti jelentésben álló előfordulásokból kell kiindulnunk. Ezek között találjuk ugyanis azokat a kontextusokat, amelyekben kétértelműség van jelen: az eredeti jelentés **is** tulajdonítható, de valamilyen oknál fogva egy másik értelmezés is lehetséges. Ez a kétértelműség vezethet a későbbiekben a szerkezet jelentésének megváltozásához. A történeti korpusz vizsgálatakor ezért az előfordulásokat első lépésben olyan szempontból csoportosítottam, hogy lehetséges-e az *anar* ige előfordulásának szó szerinti jelentést tulajdonítani, vagy pedig az *„anar + FI”*

szerkezet aspektuális perifrázisként, esetleg igeidőként értendő-e. A jelentéstulajdonításban azt a Traugott és Dasher (2004 [2002]: 44) által megfogalmazott módszertani elvet vettem alapul, hogy minden egyes esetben, amikor ez értelmes interpretációhoz vezet, azt kell feltételeznünk, hogy a megnyilatkozásban szereplő *anar* ige eredeti jelentésében (esetünkben a mozgás jelentésében) áll. Ebben a megközelítésben az előfordulások két nagy csoportját különítettem el: (i) amelyekben a mozgás jelentése tulajdonítható, (ii) amelyekben a mozgásra utaló jelentés tulajdonítása nem vezet értelmes interpretációhoz. Tekintsünk egy-egy példát a kétféle előfordulásra.

(64) *anà pendre comiat del senyor rei, qui era en la ciutat de Lleida.* (Munt I 61)
megy.E3.BM vesz.FIbúcsú

'**element búcsút venni** a királytól, aki Lleida⁶⁶ városában tartózkodott'

(65) *un núul se mès sobre nós, e va 'ns cobrir tots d'aigua així con*
Aux.E3.Jel Klit.T1 beborít.FI

estàvem agenollats. (Munt II 89)

'egy felhő jött fölénk, és vízzel **borított be minket** (= ?**megy, hogy beborítson minket**), ahogy ott térdeltünk'

A fenti (64) előfordulásban a mozgás feltételezése teljesen jó értelmezéshez vezet, hiszen a király egy másik városban tartózkodott, így a találkozáshoz helyszínváltásra volt szükség. Bruguera (1981) szerint megállapítható, hogy I. Jakab krónikájában az *anar* ige a szerkezetben jórészt lexikai jelentésében áll, új jelenetet vezet be, amely ténylegesen egy másik helyszínre vezet. Így I. Jakab krónikájának előfordulásai az (i) csoportba tartoznának, a (64) példához hasonlóan. Ha ezeket az előfordulásokat mai katalánra akarjuk átültetni, az analitikus múlt nem ad jó fordítást, a szöveg koherenciája megtörne, hiszen hiányozna a leírásból a helyszínek közötti váltás. Bruguerával szemben úgy vélem, hogy a fenti (64) példa esetében a diskurzus a helyszínváltoztatás explicit kifejezése nélkül is értelmezhető lenne, hiszen azt ki lehetne következtetni, a mozgásige használata azonban egyfajta dinamizmust biztosít a leírásnak.

A (65) példában azonban kizárható a hasonló értelmezés. A többes szám első személyű tárgyi klitikum jelenléte összeegyeztethetetlen a 'megy' ige deiktikus jelentésével, amely a viszonyítási ponttól való távolodást fejezi ki. Ugyanakkor az alany is élettelen, ami viszont a 'megy' ige célhatározói szerkezetben való használatakor megjelenő

⁶⁶ Lérida.

szándékosságnak mond ellent: egy felhő nyilván nem mozog valamilyen cselekvés szándékával⁶⁷. Mindezekből következően a (65)-beli és a hozzá hasonló előfordulásokat a (ii) csoportba sorolhatjuk. A kétféle előfordulás megoszlását a katalán nyelvű szövegekben a 22. táblázat mutatja.

22. táblázat A katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentéseinek megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	<i>EpC</i>	
lehetséges a mozgás	39 (~86,66%)	82 (~85,41%)	164 (~70,08%)	1 (~7,14%)	1	-	287
nem lehetséges a mozgás	6 (~13,33%)	14 (~14,58%)	70 (~29,91%)	13 (~92,85%)	-	1	104
„<i>anar</i> + FI” össz.	45	96	234	14	1	1	391

Az előfordulások megoszlása azt mutatja, hogy az idő előrehaladtával növekszik az eredeti jelentést kizáró kontextusok száma. Míg a legkorábbi krónikában szinte mindig tulajdonítható a mozgás jelentése, Muntaner írásában már majdnem minden harmadik előfordulás esetében kizárható az *anar* ige eredeti jelentése, és ez a későbbi szövegekben szinte kizárólagossá válik. Ezek az előfordulások grammatikalizálódott formáknak tekinthetők, és elszaporodásuk a grammatikalizációs folyamat előrehaladását tanúsítja. A jelentésváltozás menete azonban a másik csoporthoz tartozó előfordulások vizsgálatával tárható fel, ahol lehetséges az *anar* igének a mozgás jelentését tulajdonítani. A továbbiakban vizsgáljuk meg azokat a kontextusokat, ahol az *anar* ige eredeti jelentése tulajdonítható!

1. Azoknak a kontextusoknak a csoportján belül, ahol a mozgás jelentése tulajdonítható, több típust különíthetünk el. Megfigyelhető, hogy egyes kontextusokban **csak** a mozgás jelentése tulajdonítható, míg másokban kétértelműség van jelen. Tekintsük először az egyértelműen csak mozgásra utaló kontextusokat. Ide sorolhatóak azok az esetek, amikor a mozgás célja explicit módon ki van téve. Ilyenkor nem beszélhetünk kétértelműségről: az *anar* ige egyértelműen ’megy’ jelentésben áll, mint az alábbi (66) példában.

⁶⁷ A forrásjelentést kizáró nyelvi kulcsokról részletesebben I. később a III. fejezet 5.2. és 5.3. pontjában.

- (66) *E puy, quan vench al maytí, **anam** hoir la missa a la esglea major*
 megy.T1.BM/Jel misét hallgat.FI

d'Alagó. (Jau 22)

'Azután, amikor eljött a reggel, **elmentünk/elmegyünk misét hallgatni** Alagó főtemplomába.'

Az előfordulások egy részében azonban a mozgás végpontja csupán közvetetten jelenik meg. Amikor a 'megy' ige célhatározói szerkezetben szerepel, a mozgás végpontjaként lényegében a főnévi igenévben a mozgás céljaként megjelölt eseménynek a helyszíne értelmeződik, ez azonban nem mindig szerepel explicite kifejtve a megnyilatkozásban. Ráadásul egyes előfordulásokban nehéz éles határt vonni a mozgás és a főnévi igenévben megjelölt esemény helyszíne között, hiszen ez utóbbi térbeli folytatása az előbbinek. Így a lentebbi (67) példában a mozgás végpontjának azt a helyszínt kell tekintenünk, ahol a megtámadott személy tartózkodott, bár nehéz megállapítani, hol ér véget a mozgás és hol kezdődik maga a támadás. A kérdés inkább filozófia természetű és az események konceptualizálásának módját érinti: vajon egy támadást megelőző, a támadás céljával végrehajtott mozgás tekinthető-e már a támadás megkezdésének?

- (67) *e aquells de la companya⁶⁸ **anaren ferir** en ell. (Munt II 123)*
 megy.T3.BM támad.FI

'és a Nagy Század tagjai **mentek, hogy megtámadják** őt'

A következő előfordulás, amennyiben feltételezzük, hogy a *va* tényleges mozgásra utal, az előző tagmondatban leírt mozgás térbeli folytatása, így az *anar* ige használata bizonyos értelemben redundanciához vezet:

- (68) *e veem-lo passar denant nós, e **anà s'asseer** en sa cadira. (Jau 525)*
 megy.E3.BM leül.FI

'láttuk, amint elvonul előttünk, és **ment leülni** a székére'

A (68)-belihez hasonló kontextusokban az *anar* ige elhagyása esetén is értelmezhető a diskurzus (vö. 'láttuk, amint elvonul előttünk, és **ment leülni** a székére' vs. 'láttuk, amint elvonul előttünk, és leült a székére'), így lehetővé válik, hogy a befogadó annak megjelenését

⁶⁸ A *Companyia Catalana*, azaz Katalán Század vagy más néven Nagy Század (hivatalos neve *Magna Societas Catalanorum*), zsoldosokból álló sereg volt, amelyet Roger de Flor alapított a 14. század elején.

másképp értelmezze. Az ilyen kontextusokban indulhatott meg a szerkezet grammatikalizációja.

Az újfajta értelmezést más tényezők is elősegíthetik. Azokat az előfordulásokat ugyanis, ahol a mozgás jelentése lehetséges, egy további szempont szerint is csoportosíthatjuk. Egyes kontextusokban az előfordulást tartalmazó megnyilatkozás úgy folytatódik, hogy a főnévi igenévben a mozgás céljaként feltüntetett esemény tényleges bekövetkeztére, befejezettségére lehet következtetni, bár ez explicite nincs kifejezve, míg másokban ilyen következtetés nem lehetséges. Tekintsük a következő példát!

(69) *E no bastà açò, que enans **anaren** **combatre** Nicòtena, e preseren-la;*
megy.T3.BM ostromol.FI

(Munt I 102)

*'És ez nem volt elég, hanem **elementek megostromolni** Nicótenát, és bevették.'*

Bár a (69) példában a főnévi igenévben leírt cselekvés céljával a szereplők ténylegesen új helyszínre mentek, így a mozgás jelentése egyértelmű, a célként leírt cselekvés tényleges végrehajtása azonban nincsen explicit módon kimondva. A szöveg koherenciája érdekében mégis odaértjük, automatikusan a cselekvés befejezettségére következtetünk. A (69) diskurzusban a következő eseményeket feltételezzük: elementek Nicótenába, hogy megostromolják, megostromolták, végül bevették a várost. Egyes előfordulások esetében a főnévi igenévben megnevezett esemény bekövetkezte nyíltan megjelenítődik, bár nem ugyanazzal a lexémával. Mivel ezekben a kontextusokban hiányzik a főnévi igenévben leírt cselekvés befejezettségének explicit kifejezése, de a diskurzus koherenciája érdekében azt mégis feltételezzük, a gyakori használat révén erős asszociációs kapocs jöhet létre ezen következtetés és a perifrázis használata között.

2. A következő, a mozgás jelentését megengedő kontextusokon belül elkülöníthető csoportba azok a kontextusok tartoznak, ahol ez a mozgás feltehetőleg igen kicsi, és egyes esetekben még az is felmerül, hogy vajon érdemes-e egyáltalán feltételeznünk. Az „*anar* + FI” ilyen kontextusokban való gyakori megjelenése szintén előmozdíthatja az *anar* ige mozgás jelentésének elhalványulását. Tekintsük a következő (70) és (71) példákat:

- (70) *E con foren al peu de l'escala, madona la reina e sa germana* **anaren-se**
megy.T3.BM-Refl

abraçar; *e estegren així abraçades, e besant e plorant*, (Munt I 181)

átölel.FI

'És amikor a létra aljához értek, a királynő és a nővére **mentek átölelni/átölelték** egymást; és így maradtak egymást átölelve, csókolva és könnyezve.'

- (71) *encontraren-se ab la host dels sarraïns e* **anaren** **ferir** *en éls*
megy.T3.BM támad.FI

(Desc II 103, 13–15)

'találkoztak a szaracénok seregével és **mentek megtámadni/megtámadták** őket'

A (70) példában az *anar* ige előfordulását megelőző tagmondatból megtudjuk, hogy a királynő és nővére mindketten a létra aljánál voltak, tehát túl messze nem lehettek egymástól, de mivel ahhoz, hogy átöleljék egymást, még közelebb kellett menniük egymáshoz, a mozgásra utaló jelentés nem zárható ki. A (71) példában azt olvassuk, hogy a két sereg találkozott, azaz látótávolságon belülre kellett, hogy kerüljenek. Mivel azonban az összecsapáshoz még közelebb kellett menniük, a mozgás jelentése itt sem zárható ki. A fenti két példában igazi helyszínváltás nem történik, ha egyszerű múlt idővel helyettesítjük a perifrázist, ugyanúgy koherens szöveget kapunk. A történeti korpusz, már témájánál fogva is számos olyan előfordulást tartalmaz, amikor a leírt mozgások egy jól körülhatárolt, szűk területen belül történnek. Egyes gyakori kontextusokban a mozgások még kisebb területre szorítkoznak, úgy mint (70)-ben és (71)-ben, így ezekben még inkább felmerül a gyanú, hogy a mozgás leírásának célja nem igazán a helyváltoztatás leírása, hanem egyfajta dinamizmus kölcsönzése az elbeszélésnek. Ez a fajta értelmezés a korábbi szakirodalomban is felmerül, a katalán mellett a franciában is, ahol a perifrázist egyfajta stilisztikai eszközként jellemzik (vö. Colon 1978b [1976]: 144). Tekintsük a következő (72) példát:

(72) *E lo senyor rei saltà dins, avant, qui era jove e trempat, e* **va** *-li tal donar*
megy.E3.Jel ad.FI
per mig del cap, de l'espaa, que el capmall que portava no li valc un diner, que entrò
en les dents lo fenè; e puis **va** *-li* **trer** *l'espaa del cap, e* **va**
megy.E3.Jel húz.FI megy.E3.Jel
'n **ferir** *altre, que el braç ab tot lo muscle n'avallà en terra.* (Munt II 50)
támad.FI

'A király, aki igen fiatal és temperamentumos ember volt, előugrott, és kardjával akkora **ütést mért** (= **megy mérni**) a fejére, hogy a sisak, ami rajta volt, egy fabatkát sem használt neki, egész a fogáig hasított; azután **kihúzta** (= **?megy kihúzni**) a kardot a fejéből és egy másikat **támadott meg** (= **megy megtámadni**) vele úgy, hogy annak keze vállból a földre hullt.'

A (72) szövegrészlet jól példázza a vizsgált perifrázis korai használatának tipikus kontextusát: egy csatajelenetet látunk, ahol a mozgások kis területen belül, gyorsan követik egymást. Az idézet első tagmondata már tartalmaz egy mozgásigét, amely az események helyszínére vezet: a király 'beugrott' (*saltà dins*), 'előre' (*avant*) a harctérre, és innentől kezdve már rövid, dinamikus mozgásokat feltételezhetünk a küzdelem szűkebb helyszínén belül. Az első előfordulásban 'megy, hogy ütést mérjen a fejére': mivel ehhez közel kellett mennie az ellenfélhez, elképzelhető a helyváltoztatás jelentése, de csak amennyiben az igealakot történeti jelennek értelmezzük. A következő előfordulásnál azonban, amely közvetlenül követi az előbb leírtat, a mozgásra utaló jelentés már nem tulajdonítható, vagy legalábbis elég furcsa: a karddal való lecsapás után a király kihúzta azt az áldozat fejéből. Ez a két mozdulat közvetlenül egymás után képzelhető el, és nem feltételez helyváltoztatást. Ezután azonban a karddal egy újabb embert támad a király: itt elképzelhető, hogy tett egy-két lépést a csatamezőn (ha a ragozott igét történeti jelennek tekintjük), ez azonban nem feltétlenül szükséges, hiszen egy csata forgatagában a résztvevők igen közel is lehetnek egymáshoz. A jelenet tehát, amennyiben dinamikus csatajelenetként képzeljük el, nem feltételez nagy térbeli mozgásokat, kisebb térbeli mozgások meglétét azonban a három előfordulásból kettőben nem zárhatjuk ki. Az ilyen kontextusok mégis eltérnek az előzőektől, amikor a szereplők ténylegesen nagy távolságokat tesznek meg, és nemcsak helyváltoztatás, hanem helyszínváltás is történik, pl. a mozgás egy másik városba vezet (l. (69)-beli előfordulás).

3. Végül az előfordulások egy részében az *anar* szó szerinti értelmezése nem vezet a megnyilatkozás kielégítő interpretációjához (l. a III. fejezet 5.2. és 5.3. pontjában szereplő

előfordulásokat). Ezek az előfordulások már grammatikalizálódott formáknak tekinthetőek, hiszen esetükben már csak a befejezettség jelentése tulajdonítható, így meglétük egy már lezajlott jelentésváltozásra utal.

A jelentések fentebb bemutatott csoportjainak megoszlását kétféleképpen mutatom be. Először tekintsük az eredményeket úgy, mintha elfogadnánk a történeti jelen-hipotézist, azaz feltételezem, hogy a jelen idejű *anar* esetében is tulajdonítható mozgás jelentése.

23. táblázat A katalán „*anar* + FI” jelentéseinek megoszlása az egyes szövegekben

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	<i>EpC</i>	
mozgás lehetséges	38 (~84,44%)	75 (78,125%)	133 (~56,83%)	1 (~7,14%)	1	-	248
mozgás lehetséges, kicsi elmozdulás	2 (~4,44%)	7 (~7,29%)	30 (~12,82%)	-	-	-	39
mozgás nem lehetséges	5 (~11,11%)	14 (~14,58%)	71 (~30,34%)	13 (~92,85%)	-	1	104
„<i>anar</i> + FI” össz.	45	96	234	14	1	1	391

Amint a 6.7. pontban kifejtettem, valószínűtlennek tűnik, hogy a kérdéses alakok a történeti jelen képviselői lennének. Ha elvetjük a történeti jelen-hipotézist, azt kell mondanunk, hogy a jelen idejű ragozott igés formák már grammatikalizálódott alakok, tehát bennük az *anar* nem az eredeti, mozgást leíró jelentésében áll. Az összes ilyen előfordulást át kell tehát helyezniük abba a csoportba, ahol a mozgás jelentése nem lehetséges. A jelentések így kapott megoszlását a 24. táblázat mutatja.

24. táblázat A katalán „*anar* + FI” jelentéseinek megoszlása a ragozott ige igeideje szerint

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	<i>EpC</i>	
mozgás lehetséges össz.	36 (80%)	60 (62,5%)	68 (~29,05%)	-	1	-	165
<i>kétértelmű</i>	21	-	6	-	-	-	27
<i>befejezett múlt</i>	15	60	62	-	1	-	138
mozgás lehetséges, kicsi elmozdulás össz.	2 (~4,44%)	4 (~4,16%)	4 (~1,7%)	-	-	-	10
<i>kétértelmű</i>	2	-	-	-	-	-	2
<i>befejezett múlt</i>	-	4	4	-	-	-	8
mozgás nem lehetséges össz.	7 (~15,55%)	32 (~33,33%)	162 (~69,23%)	14 (100%)	-	1	216
<i>jelen</i>	2	27	157	13	-	1	200
<i>kétértelmű</i>	1	-	-	-	-	-	1
<i>befejezett múlt</i>	4	5	5	1	-	-	15
„<i>anar</i> + FI” össz.	45	96	234	14	1	1	391

A 23. és a 24. táblázat összehasonlításából kitűnik, hogy akár elfogadjuk a történeti jelen-hipotézist, akár nem, az előfordulás-számok mindenképpen azon kontextusok számának csökkenésére utalnak, ahol a mozgás lehetséges, és azon kontextusok számának növekedésére, ahol nem lehetséges a mozgás jelentésének tulajdonítása. Bár ez a tendencia sokkal hangsúlyosabban mutatkozik meg, amennyiben elvetjük a történeti jelen-hipotézist.

Hasonlóképpen vizsgálhatjuk a kontextustípusok és a ragozott ige igeidejének összefüggéseit. Az alábbi táblázatok külön-külön mutatják a lehetséges interpretációkat a befejezett múltban (25. táblázat), valamint a jelenben álló ragozott ige esetén (26. táblázat) az egyes szövegekben.

25. táblázat A befejezett múlt időben ragozott *anar* igét tartalmazó szerkezet jelentéseinek megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>Parl</i>	
mozgás lehetséges	15 (~78,94%)	60 (~86,95%)	62 (~87,32%)	-	1	138
mozgás lehetséges, kicsi elmozdulás	-	4 (~5,79%)	4 (~5,63%)	-	-	8
mozgás nem lehetséges	4 (~21,05%)	5 (~7,24%)	5 (~7,04%)	1	-	15
befejezett múlt össz.	19	69	71	1	1	161

26. táblázat A jelen időben ragozott *anar* igét tartalmazó szerkezet jelentéseinek megoszlása

	<i>Jau</i>	<i>Desc</i>	<i>Munt</i>	<i>Per</i>	<i>EpC</i>	
mozgás lehetséges	2	15 (~55,55%)	65 (41,4%)	1 (~7,69%)	-	83
mozgás lehetséges, kicsi elmozdulás	-	3 (~11,11%)	26 (16,56%)	-	-	29
mozgás nem lehetséges	-	9 (~33,33%)	66 (42,03%)	12 (~92,3%)	1	88
jelen össz.	2	27	157	13	1	200

Amit a 25. táblázatban érdemes megfigyelni, az az, hogy a befejezett múltban álló ragozott igék esetében visszaszorul azoknak a kontextusoknak a száma, ahol nem lehetséges a mozgás jelentésének tulajdonítása. Feltehetően azért, mert ennek a szerepét átvette a jelen időben ragozott igés előfordulás. A 26. táblázat pedig azt tükrözi, hogy a jelen idejű előfordulások elsősorban azokhoz a kontextustípusokhoz köthetőek, amelyekben nem lehetséges az *anar* igének az eredeti, mozgásra utaló jelentést tulajdonítani. Hasonlóképpen a fenti 23. és 24. táblázatok elemzéséhez, most is elmondhatjuk, hogy ezek a tendenciák úgy értendők, hogy feltételezzük, hogy az *anar* ige jelenben ragozott előfordulásainak a mozgás jelentése is tulajdonítható, tehát ezekben az esetekben történeti jelenről van szó. Amennyiben azonban elvetjük a történeti jelen-hipotézist, a 26. táblázat összes előfordulását át kellene helyeznünk a 'nem lehetséges a mozgás' csoportba, így a tendenciák még hangsúlyosabban rajzolódna ki.

7. Összefoglalás

A II. fejezetben a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakaszát vizsgáltam történeti pragmatikai megközelítésben, elsősorban a 13–16. századi szövegeket tartalmazó történeti korpuszra építve. A kutatásba bevontam a középkori spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI” szerkezet előfordulásait is. Mindkét mozgásigés perifrázis kezdetben célhatározói szerkezet volt, amely egy cselekedet céljával végrehajtott mozgást fejezett ki. Az előfordulások morfológiai elemzése a következő eredményeket hozta. A katalán „*anar* + FI” összetétel eredetileg feltehetően prepozíció nélkül volt használatos, később azonban a szerkezet grammatikalizációjának előrehaladásával párhuzamosan elszaporodott az *a* prepozíció használata a grammatikalizálódó perifrázis elkülönítésére azoktól az esetektől, amikor az *anar* szó szerinti jelentésében, főigeként szerepel. A ragozott ige igeidejének vizsgálata arra utalt, hogy a katalán és a spanyol szerkezet fejlődésének külön útra térése már a középkori nyelvállapotban megkezdődött, hiszen a jelen, illetve múlt idejű ragozott igés változatok megoszlása különbséget mutatott a két nyelvben. A katalánban a jelen idejű ragozott igét tartalmazó verzió múlt idejű referenciájú kontextusban későbbi fejlemény, mely az idő előrehaladásával fokozatosan terjedt el. A jelen idejű ragozott igével álló előfordulások ugyanakkor nem mutatták a történeti jelen jellemzőit, hanem már grammatikalizálódott formáknak voltak tekinthetőek. A spanyol korpuszban nem volt megfigyelhető a jelen idejű ragozott igés előfordulások ilyen terjedése.

A morfológiai jellemzők bemutatása után a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozását vizsgáltam a prepozíció nélküli, befejezett múltban ragozott igét tartalmazó verziót véve alapul. E kutatás eredményeként a katalán befejezett múlt („*anar* + FI”) grammatikalizációja során bekövetkező jelentésváltozásra vonatkozóan a korábbi szakirodalomban fellelhető nézetektől némileg különböző kép bontakozott ki.

A jelentésváltozás vizsgálatához további középkori szerkezetek előfordulásaival bővítettem a történeti korpuszt. A „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezet az alanynak a főnévi igenévben leírt cselekvésre vonatkozó szándékát fejezi ki, és mind a középkori spanyolban, mind a középkori katalánban megtalálható volt. A „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet pedig a középkori spanyolban és katalánban is használatos inchoatív perifrázis.

A szerkezetekben megjelenő főnévi igenevek szemantikai csoportjait rögzült helyi sémákon keresztül mutattam be, mert azt feltételeztem, hogy a katalán mozgásigés szerkezet jelentésváltozása e gyakori kombinációkból indulhatott ki. Részletes kontextuális elemzéssel vizsgáltam meg e három szerkezetben a főnévi igenevek használatát, a hasonlóságokat és különbségeket keresve. A „’megy’ + FI”, „’gondol’ + FI” és „’(el)kezd’ + FI” szerkezetek

előfordulásainak összehasonlítása egyfajta funkcionális hasonlóságot tárt fel az „*anar* + FI”, a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” és a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezetek között, hiszen mindhárom szerkezet használatának célja a hallgatóság figyelmének felkeltése lehetett. A kontextusok kvalitatív elemzésével azonban, e funkcionális hasonlóság mellett, a szerkezetek jelentésének különbsége is valószínűsíthető volt. Összefoglalva, a részletesebb elemzés megmutatta, hogy az „*anar* + FI” használata nem a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet használatával, hanem a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezetével mutatott párhuzamot. A katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdetei tehát feltehetőleg nem az inchoatív aspektussal hozhatóak összefüggésbe, hanem az jelentésváltozása kezdeti szakaszában feltehetően szándékra utaló perifrázissá vált, a világ nyelveinek más „’megy’ + FI” típusú szerkezeteihez hasonlóan.

A katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozásának feltárásakor a szó szerinti jelentésben álló előfordulásokból indultam ki. Azoknak a kontextusoknak a csoportján belül, ahol a mozgás jelentése tulajdonítható volt, azokra a kontextusokra koncentráltam, amelyekben az eredeti jelentés és egy másik értelmezés **is** tulajdonítható volt. Meg kell említeni azokat a kontextusokat, (i) amelyekben a mozgás kifejezése redundánsnak hatott, (ii), ahol az *anar* ige elhagyása esetén is értelmezhető volt a diskurzus, így lehetővé vált, hogy a befogadó annak megjelenését másképp értelmezze, (iii) amelyekben a mozgás feltehetőleg igen szűk téren belül zajlott, végül (iv) amelyekben a főnévi igenévben a mozgás céljaként feltüntetett esemény tényleges bekövetkeztére, befejezettségére lehetett következtetni. Az ilyen kontextusokban indulhatott meg a szerkezet grammatikalizációja.

A kontextustípusok megoszlásának vizsgálata a szövegekben a következő eredményeket hozta. Az idő előrehaladtával csökkent azon kontextusok száma, ahol a ’mozgás’ értelmezés lehetséges, és nőtt azoké, ahol nem lehetséges a mozgásra utaló jelentés tulajdonítása. Az eredmények a befejezett múltban álló ragozott igék esetében azon kontextusok visszaszorulására utaltak, ahol nem lehetséges a mozgás jelentésének tulajdonítása. A jelen idejű előfordulások pedig elsősorban azokhoz a kontextustípusokhoz voltak köthetőek, amelyekben nem lehetséges az *anar* igének az eredeti, mozgásra utaló jelentését tulajdonítani.

III. Módszertani rész: adatforrások és érvelés a történeti pragmatikában

1. Bevezetés

A történeti jelenségek kutatása, részben az adatforrások korlátozottságából, részben jellegéből eredően számos módszertani problémát vet fel, a pragmatikai szemlélet érvényesítése pedig újabb módszertani dilemmákhoz vezet. A módszertani kérdések a történeti pragmatikában annak kialakulása óta jelen vannak (vö. Jacobs és Jucker 1995; Jucker 1994). Fitzmaurice és Taavitsainen (2007: 29) a területről írt áttekintésükben a történeti pragmatika fejlődését a nagyobb módszertani tudatosság kialakításához kötik, azaz annak felülvizsgálásához, hogy milyen adatokat használjunk és milyen forrásokat tekintsünk megbízhatónak, valamint a szisztematikusabb kontextuális elemzéshez. Ugyanakkor a közelmúltban a metanyelvészeti szakirodalom is a következő kérdések felé fordult: mi számít adatnak, illetve evidenciának, milyen módszereket és érvelési technikákat fogadunk/junk el a nyelvészeti kutatásban (vö. Lehmann 2004; Kepser és Reis 2005; Penke és Rosenbach 2007 [2004]; Kertész és Rákosi 2008a, 2008b, 2008c, 2008d, 2012). Az adatkérdés problémájával a nyelvészetben általában többek között Lehmann (2004), Kepser és Reis (2005), Penke és Rosenbach (2007 [2004]) valamint Kertész és Rákosi (2008a, 2008b, 2008c, 2008d, 2012) munkái foglalkoznak. A történeti nyelvészetben és a pragmatikában Fischer (2004, 2007), Lass (1997), és Jucker (2009), a történeti pragmatikában pedig Jucker (1994), Jacobs és Jucker (1995), Fitzmaurice és Taavitsainen (2007), valamint Navarro (2008) ugyancsak az adatok kérdését vizsgálták.

Dolgozatomban a nyelvészeti adatok problémáját a történeti pragmatikára vonatkozóan vizsgálom meg. Ezen a területen a lehetőségek kettős korlátozottságáról beszélhetünk. Egyrészt, a nyelvtudomány diakrón területein eleve korlátozottabbak a lehetőségek az adatok tekintetében, így a történeti pragmatika a szinkrón pragmatika adatainak (vö. Németh T. 2006) csupán egy részével rendelkezik: többek között le kell mondania a diskurzus kiegészítő tesztekről és a kísérletekből származó adatokról, az anyanyelvi beszélők nyelvi ítéleteiről pedig csak közvetetten juthat információhoz. Már Jacobs és Jucker (1995: 7) utaltak rá programadó cikkükben, hogy a korábbi nyelvállapotok megnyilatkozásai nem rekonstruálhatóak teljes mértékben, a történeti pragmatika az írott forrásokra csak mint „megközelítő evidenciára” támaszkodhat. Másrészt maga a pragmatika olyan jelenségekkel is foglalkozik, mint pl. az implicit jelentések, implikatívák, következtetések stb., amelyek nehezebben hozzáférhetőek. Az ebből eredő módszertani

nehézségek a történeti kutatásban is jelentkeznek, hiszen a jelentés e nehezebben megközelíthető aspektusait a történeti pragmatika is vizsgálja, többek között a grammatikalizációs jelentésváltozásban is szerepük lehet.

Dolgozatom módszertani (III.) fejezete a következőképpen épül fel. A bevezetés után (1. pont) a 2. pontban a pragmatika, ezen belül elsősorban a történeti pragmatika adatforrásait mutatom be, majd ezeket áttekintem a kutatás gyakorlatában is (3. pont). Ezután a történeti pragmatika módszertanában központi szerepet játszó kontextuális elemzés (4. pont), majd az 5. pontban a jelentéstulajdonítással kapcsolatos módszertani problémák tárgyalása következik. A 6. pontban, az *adat* kifejezéssel kapcsolatos metodológiai megfontolások bemutatása után a történeti pragmatikában használt érvelési módszereket, valamint azt vizsgálom meg, hogyan tudunk dönteni versengő hipotézisek között módszertani megfontolások segítségével.

A módszertani részben a következő kérdésekre keresem a választ:⁶⁹

- (i) Milyen adatok állnak a történeti pragmatika rendelkezésére a grammatikalizációs jelentésváltozás és a grammatikalizáció kognitív hátterének vizsgálatában?
- (ii) Milyen szerepet játszik a kontextus a grammatikalizációs jelentésváltozásban és a történeti pragmatika módszertanában?
- (iii) Milyen módszereket érdemes követni a jelentéstulajdonításban?
- (iv) A történeti adat milyen fogalmával célravezető dolgozni a kutatásban?
- (v) Milyen érvelési módszereket használnak a történeti pragmatikában?
- (vi) A kutatás folyamán hogyan segíthetnek metanyelvészeti megfontolások a rivális hipotézisek közötti döntésben?

A következő két pontban az (i) módszertani kutatási kérdésre keresem a választ.

2. A pragmatika és a történeti pragmatika adatforrásai

Jucker (2009) a pragmatika által használt adatok⁷⁰ három nagy csoportját különíti el.⁷¹ Először, a nyelvi intuíción alapuló adatok forrása lehet magának a kutatónak a nyelvi intuíciója, de az interjú módszerrel más anyanyelvi beszélők nyelvi intuícióján alapuló adatok is gyűjthetők. Másodszor, a természetes nyelvhasználat adatai lehetnek a jegyzetfüzet módszerrel begyűjtött, mindennapi életben előforduló nyelvi példákon alapuló adatok, a filológiai módszerrel szerzett, irodalmi vagy egyéb írásművekből származó előfordulások, a

⁶⁹ Az I. (bevezető) fejezet 2. pontjában megadtam az általános módszertani kutatási kérdéseket. A jelen pontban felsorolt kutatási kérdések ezek specifikusabb kifejtését adják.

⁷⁰ Az *adat* terminus hagyományos értelemben vett használata különböző elméleti és módszertani kérdéseket vet fel, amelyekre később, a 6.2.1. pontban térek majd ki. Addig az adat intuitív fogalmát használom, ahogyan az a hivatkozott szakirodalomban megjelenik.

⁷¹ A pragmatika adatainak hasonló csoportosításához l. még Németh T. 2006.

konverzációelemzés módszerével begyűjtött tényleges társalgások átírásai, valamint a korpuszmódszerrel gyűjtött releváns előfordulások. Harmadszor, az előidézett vagy kísérleti adatok többek között szóban vagy írásban végrehajtott diskurzuskiegészítési tesztekkel vagy szerepjátékokkal gyűjthetőek. Vizsgáljuk meg, hogy ezen adattípusok közül melyek elérhetőek a történeti pragmatika számára! A kutató nyelvi intuíciója mint adatforrás mindenféle nyelvészeti kutatásban szükségszerűen jelen van, így a történeti pragmatikában is, elég, ha csak a történeti korpuszban szereplő előfordulások értelmezésére gondolunk. Más anyanyelvi beszélők nyelvi intuíciójáról a történeti nyelvész csupán áttételesen juthat információhoz: ilyennek számítanak a korabeli nyelvtanírók, nyelvművelők munkáiban, esetleg nyelvkönyvekben fennmaradt normatív jellegű megjegyzések, vagy a kéziratok későbbi másolataiban fellelhető eltérések az eredetitől, margóra írt megjegyzések, fordítások stb. Ilyenfajta – bár igen korlátozott mennyiségű – metalingvisztikai evidenciával szerencsére a katalán „*anar* + FI” szerkezet használatára vonatkozóan is rendelkezünk. A jegyzetfüzet módszer és a konverzációelemzés ugyan korábbi nyelvállapotok vizsgálatában nem használható, de a filológiai módszer és a korpuszmódszer elérhető azon nyelvállapotok tanulmányozói számára, amelyekből már fennmaradtak írott források. Az olyan nyelvállapotokra vonatkozó nyelvtörténeti kutatások, amelyekre nézve nincsenek írott forrásaink, rekonstruált adatokkal is dolgoznak. Előidézett adatokat a történeti pragmatikában sajnos nem használhatunk. Végül érdemes megjegyezni, hogy a szinkrón pragmatika azon adatforrásai, amelyek a történeti kutatásban nem elérhetőek, közvetett módon mégis szerepet játszhatnak a diakrón kutatásban, hiszen a történeti nyelvészeti érvelés is használhat a jelenlegi nyelvállapot szinkrón vizsgálatán alapuló ismereteket.

A történeti nyelvészet hagyományosan a történeti dokumentumokból kinyerhető adatokkal dolgozik, ahogyan Fischer (2004: 730) fogalmaz: „a történeti nyelvész ismereteinek egyetlen biztos forrása van, a történeti dokumentumok.”⁷² A nagy adatbázisok kvantitatív elemzésének és a gyakorisági statisztikáknak a fontosságát Fischer (2004), valamint Fitzmaurice és Taavitsainen (2007) is hangsúlyozzák.

Természetesen a történeti pragmatika adatai is elsősorban a korpuszmódszeren alapulnak. Az adatkérdést, ahogy az a történeti pragmatikában jelentkezik, több tanulmányomban érintettem (Nagy C. 2008b, 2009b, 2010b, 2010c, 2013), kitérve az adatok indirektségének és elméletfüggőségének kérdésére is. A kutatási gyakorlat arra enged következtetni, hogy a történeti pragmatikai vizsgálatok az adatforrások minél szélesebb körét kell, hogy integrálják. Fischer (2004, 2007: 15–17) azt javasolja a történeti nyelvészet adatforrásainak bővítésére, hogy legyünk érzékenyek a teljes nyelvállapotra: ne csak azt az

⁷² „the historical linguist has only one firm source of knowledge and that is the historical documents”

elemet vizsgáljuk, amely a kutatás kimondott tárgya, hanem más, funkcionálisan és formailag hasonló elemeket is. Fischer mindezt nem kifejezetten a pragmatikai szempontú történeti kutatásokra vonatkozóan állapítja meg, javaslatai azonban ezen a kutatási területen is megfontolandóak, ezt a módszert alkalmaztam is a kutatásomban. A történeti nyelvészeti hipotézisek empirikus alátámasztottsága problematikusabb, mivel egyes, a jelenlegi nyelvállapot kutatásában használt adatok nem állnak rendelkezésre. Ezt a problémát a szövegstílusok összevetésével (formális-informális), a beszélt nyelven alapuló írott források (pl. politikai beszédek, prédikációk, személyes levelezés) bevonásával, valamint metalingvisztikai adatok (illetémtankönyvek, nyelvkönyvek, nyelvészeti munkák, egyéb, társalgásról szóló leírások) felhasználásával lehet némileg kiküszöbölni (l. Jacobs és Jucker 1995). Felhasználhatunk ezen kívül tipológiai adatokat, a jelenlegi nyelvállapotból nyert, nyelvi változatossággal kapcsolatos információkat és magából a grammatikalizációs elméletből eredő adatokat is (ehhez l. Heine 2005 [2003]: 580, 585–586).

A történetiségből eredő problémák mellett további módszertani nehézségek erednek abból, hogy maga a pragmatika a jelentés nehezebben megközelíthető szintjeit is tanulmányozza. Így a történeti pragmatikának szembe kell néznie az abból adódó nehézségekkel, hogy hogyan tanulmányozzuk a lexikális kifejezésekhez nem kötődő pragmatikai jelenségeket (pl. implikátúra), a funkciót, valamint a kontextust (vö. Fitzmaurice és Taavitsainen 2007). Mivel a történeti pragmatika elsősorban írott történeti szövegekre támaszkodhat, a Fitzmaurice és Taavitsainen (2007: 27) által megfogalmazott kihívással kell szembenéznie: „hogyan tudjuk átültetni a korpusznyelvészet formára koncentrálnó metodológiáját a történeti pragmatikába, amely viszont a funkcióra koncentrálnó, és hogyan lehet, ill. hogyan tudjuk figyelembe venni a kontextus számos formáját?”⁷³ Ezekre a kérdésekre a kontextusról szóló 4. pontban térek majd ki.

3. A történeti pragmatika adatai a kutatás gyakorlatában

3.1. A kutatás adatforrásai

A disszertációban bemutatott nyelvtörténeti kutatásban igyekeztem az adatforrások minél szélesebb körét felhasználni. Bár a kutatás elsődlegesen a történeti korpuszból származó előfordulások elemzésére épült (l. I. fejezet 3.2.), kontextusában számos egyéb adattípus is jelen volt. Így megvizsgáltam a kérdéses szerkezetek használatát a jelenlegi nyelvállapotban (l. II. fejezet 1.2.), tipológiai adatokat is bevontam más nyelvekre

⁷³ „how we adapt corpus-linguistic methodology, which focuses on form, for use in historical pragmatics, which focuses on function, and how the context in its various forms should and can be taken into account.”

vonatkozóan, amelyekben a vizsgált katalán szerkezethez hasonló szerkezet található, valamint a „’megy’ + FI” típusú szerkezetek grammatikalizációs jelentésváltozására vonatkozóan a világ nyelveiben (l. a II. fejezet 1.1. és a IV. fejezet 3. pontját). Az előfordulások értelmezésekor enciklopédikus információkat is felhasználtam a történeti szöveg keletkezésének körülményeiről, műfajáról stb. Így például külön kezeltem a Descloit krónikájában található két *a* prepozíciós előfordulást, amelyek fejezetcímbe fordulnak elő, hiszen tudjuk, hogy a fejezetcímeket gyakran később csatolták a szöveghez, így az abban előforduló példákat egy későbbi nyelvállapothoz tartozónak kell tekintenünk (l. II. fejezet 5.2.), de ide tartoznak például a történeti szövegek keletkezésének dátumára vonatkozó információk is (l. I. fejezet 3.2.). A katalán „*anar* + FI” szerkezet korai használatáról metanyelvészeti információk is rendelkezésre állnak, még ha nem is túl sok, amelyeket a következőkben a szakirodalom alapján mutatok be.

3.2. Metalingvisztikai evidenciák

Mind Colon (1978a [1959]: 122), mind Pérez Saldanya és Hualde (2003: 56, Badia i Margarit (1950: 143)-at idézi) említést tesz egy, a 15. század végéről származó, normatív előírásokat tartalmazó szövegről, melynek címe (*Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* [A durva és népies szavak elkerülésének szabályai]) arra utal, hogy hogyan kerüljük el (a szerzők által) vulgárisnak ítélt fordulatok használatát. Ennek a gyűjteménynek a 49. szabályát idézi Colon (1978a [1959]: 122), mely így szól:

„[Kerüljük a következők használatát:] *Vaig anar* és *vaig venir*, *aní* és *venguí* helyett és hasonlókat.”⁷⁴

Aní és *venguí* az *anar* ’megy’, illetve a *venir* ’jön’ ige egyes szám első személyű, egyszerű befejezett múlt idejű alakjai, *vaig anar* és *vaig venir* pedig a megfelelő, szintén egyes szám első személyű, de analitikus formák. Pérez Saldanya és Hualde (2003: 56) Badia (1950: 143) alapján az említett mű 48. szabályát is idézik:

„48. szabály: a *vaig anar* típusú kifejezések sem Hierony Pau úrnak, sem nekem, Pere Miquel Carbonell-nek nem tűnnek jónak. Inkább mondjuk: *anam*, *venguem*, és ne ezt: *vam anar*.”⁷⁵

⁷⁴ „[Cal evitar l’ús de] *Vaig anar* e *vaig venir* per *aní* e *venguí* e semblants.”

Anam és *venguem* az *anar* 'megy' és *venir* 'jön' ige többes szám első személyű, egyszerű befejezett múlt idejű alakjai, *vam anar* pedig az *anar* ige, szintén többes szám első személyű analitikus befejezett múltja.

Colon (1978a [1959]: 122) idéz ezen kívül Lluís d'Averçó középkori nyelvtanából (*Torcimany*, 14–15. század fordulója):

„A másik mód az, ahogyan valaki idézésre használja a következő kifejezést: „Aquelh *me va dir* aytals paraulas.” ('Ezt és ezt mondta nekem', ahol a 'mondda' jelentés a *va dir* analitikus befejezett múlttal van kifejezve – megjegyzés tőlem, N.C.K.) Amikor elég lenne és szebb is lenne és kevésbé körülményes azt mondani: „Aquelh *me dix* aytals paraulas” ('Ezt és ezt mondta nekem', ahol a 'mondda' jelentés a *dix* szintetikus befejezett múlttal van kifejezve – megjegyzés tőlem, N.C.K.), mert ha jól megnézik, ugyanazt jelenti az utóbbi, mint az előbbi, és ez a két szó, *me va*, csupán felesleges hozzátoldás.”⁷⁶

A fenti idézetek mutatják, hogy bár a korabeli nyelvművelők használatát vulgárisnak minősítették, ebben a korban a katalán „*anar* + FI” szerkezet már befejezett múltként volt használatos. Colon (1978b [1976]: 146) a franciára nézve is idéz egy metalingvisztikai evidenciát arra nézve, hogy a 17. század elején még ebben a nyelvben is használták a katalán „*anar* + FI” szerkezettel analóg formát. Oudin francia nyelvtanában írja, 1640-ben: „Az *il luy va dire* vulgáris kifejezés, melyet az *il luy dit* helyett használnak.”⁷⁷ Az idézetből látszik, hogy a vulgáris nyelvben a 'mondda neki' jelentés kifejezésére a *va dire* formát is használták, míg a normatív nyelvtan a szintetikus *dit* alakot fogadta el.⁷⁸

⁷⁵ „Regla 48: aquests vocables de *vaig anar* a misser Hierony Pau ne a mi, Pere Miquel Carbonell, no par sian bons vocables. Més val dir: *anam, venguem*; no: *vam anar*.”

⁷⁶ „La segona manera és com algú posa en sos dictatz, per manera recitatòria las paraulas següens: „Aquelh *me va dir* aytals paraulas.” Con bastaria e seria pas belh e sens pedaç que dixés: „Aquelh *me dix* aytals paraulas”, car si bé guardatz, aytal sentència han aquestas paraulas darreras com las primeras, e ab aytant aquelhas duas diccions, ço són, *me va*, romanen del tot pedaç, per tal com són supèrfluas.” *Torcimany*, I, p. 168, § 33.”

⁷⁷ „Il luy va dire *se met vulgairement pour il luy dit*.”

⁷⁸ Vö. a provanszál szerkezet Colon (1978b [1976]: 147–148) által említett hasonló megbélyegzettségéről tanúskodó metalingvisztikai információkkal.

4. A kontextus fogalma a történeti pragmatikában

Ebben a pontban a következő kutatási kérdésre keresem a választ:

(ii) Milyen szerepet játszik a kontextus a grammatikalizációs jelentésváltozásban és a történeti pragmatika módszertanában?

4.1. A kontextus szerepe a történeti pragmatikában

A történeti pragmatikai módszertan központi kérdése a kontextus elemzése. A történeti pragmatikában a kontextusok minél mélyrehatóbb vizsgálata szükséges a jelentésváltozás menetének feltárása érdekében (vö. Diwald 2002; Heine 2002; Bybee 2005 [2003]: 607; Fischer 2004). Egyrészt a nyelvi elemek jelentése a kontextusbeli használatnak köszönhetően változik, másrészt a történeti szövegekben szereplő nyelvi szerkezetek jelentésének megragadásában is kétségtelenül nagy szerep jut a kontextus figyelembevételének.

Általánosan elfogadott feltételezés a jelentésváltozás kutatásában, hogy a grammatikalizációs jelentésváltozás kezdetei konkrét, jól körülhatárolható kontextusokhoz köthetők. A jelentésváltozás történeti pragmatikai kutatása ahhoz a módszertani kérdéshez vezet, hogyan fedhetjük fel ennek a folyamatnak a dinamizmusát. A jelentésváltozás két aspektusának, nevezetesen magának az újításnak és az újítás elterjedésének a kutatására egyetlen közös módszer áll rendelkezésünkre: megvizsgálni az egyes konkrét írott megnyilatkozásokat, ahogyan azok a fennmaradt történeti szövegekben megjelennek, és elvégezni a kontextusok minél alaposabb elemzését. Először is meg kell állapítanunk, hogy a vizsgált nyelvi elem milyen jelentésárnyalatokat közvetíthet. Ehhez számos történeti előfordulás figyelembevételére és mélyreható kontextuális elemzésre van szükség. A különféle, a vizsgált nyelvállapotban felfedezhető kontextustípusok azonosítása után meg kell néznünk, melyekben fedezhető fel kétértelműség, hiszen ezek azok, amelyek teret engednek az új interpretációnak. A vonatkozó szakirodalomban a szemantikai szerkezetben fellépő változások leírása általában szorosan kapcsolódik a kontextusok leírásához, amelyben a grammatikalizálódó nyelvi egység megjelenik (vö. Heine (2002) váltó kontextusát (*switch context*), amelyet ő a „kontextus és a konceptualizáció interakciójának” tart (l. később, 4.2.2.-ben). Az újítás elterjedésének és a szemantikai szerkezetben bekövetkezett változásoknak a feltárásához pedig a különböző kontextustípusok megoszlásának arányait egymást követő nyelvállapotokban kell megvizsgálnunk.

A fentiekben leírt folyamat az ún. mikroelemzésnek felel meg, amikor egy adott nyelvi elem jelentésének a változását tárjuk fel valamely nyelvben (vö. Heine et al. 1991). Ezzel szemben az ún. makroelemzés során a jelentésváltozás univerzális tendenciáit igyekszünk

felfedni: ennek során az egyes nyelvekben feltárt jelentésváltozásokra vonatkozó adatokat használjuk fel. A világ több nyelvén vizsgáljuk meg egyes nyelvi egységek és későbbi megfelelőik jelentését az adott nyelv különböző nyelvtörténeti állomásain, majd ezek összevetésével állapítjuk meg, hogy milyen forrásjelentésekből milyen céljelentések hajlamosak kialakulni. Ez a módszer azonban szintén előfeltételezi előzetes mikroelemzések sorának a végrehajtását. Jól látszik, hogy az újítás tettenérése, az újítás elterjedésének vizsgálata, valamint a jelentésváltozás univerzális tendenciáinak megrajzolása egymásra épülnek. Így tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kontextusok vizsgálata mindennemű történeti pragmatikai vizsgálatnak előfeltétele.

4.2. A jelentésváltozás kontextusai a grammatikalizációban

4.2.1. Bevezetés

A jelentésváltozás felfogható úgy, mint annak a megváltozása, hogy egy adott nyelvi elem mely kontextusokban képes megjelenni a különböző nyelvállapotokban. A kontextusok szerepéről beszélve a nyelvi változásban érdemes két dolgot világosan elkülönítenünk. Egyrészt, beszélhetünk arról a kontextusról, amely a nyelvi interakcióban részt vevők számára elérhető a megnyilatkozás pillanatában, és segíti őket a jelentéstulajdonításban. A megnyilatkozásjelentés létrehozásában mind a kódolt jelentés, mind kontextuális információk szerepet játszanak. Mivel azonban a kontextus soha nem rekonstruálható kimerítően, a mindennapi nyelvhasználatban bizonyos mértékű homályosság, kétértelműség jelen lehet, ami előmozdíthatja a jelentés megváltozását: a nyelvi egységek jelentése a nyelvhasználatban változik. A történeti kutatásban nehézséget jelent, hogy századok távlatából a kontextus még kevésbé rekonstruálható.

Másrészt, beszélhetünk a kontextusról mint a történeti pragmatikai metodológia egyik kulcsfogalmáról. A kontextusok vizsgálata a kutató segítségére lehet a jelentésváltozás feltárásában, hiszen a vizsgált nyelvi elem előfordulása vagy elő nem fordulása bizonyos kontextusokban adatokat szolgáltat a grammatikalizációs jelentésváltozás előrehaladásáról. A kontextustípusok megoszlásának különbségei az egymást követő nyelvállapotokban tükrözhetik a jelentésváltozás menetét, míg bizonyos kontextustípusokban megtalálható történeti előfordulások egy korábbi jelentésváltozás bekövetkeztéről tehetnek tanúbizonyságot. A továbbiakban a kontextust ebben a két értelemben vizsgáljuk meg.

4.2.2. A kontextus mint a jelentésváltozás előmozdítója

Azoknak a kontextusoknak a természete, amelyekben a jelentésváltozás egyes állomásai tetten érhetőek, több tanulmány tárgyául szolgált a grammatikalizáció-kutatásban (l. Diewald 2002; Heine 2002). A kontextus Heine (2002: 87) szerint „kulcstényező az új grammatikai jelentések alakításában.”⁷⁹ A jelentésváltozás egyes útvonalai jól ismertek és széles körben elfogadottak a történeti pragmatikában. Ugyanakkor azonban a köztes állomások kutatása is egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Heine (2002: 83) hangsúlyozza, hogy „e köztes állomások természetének mélyebb megértése nélkül nem hozhatunk végleges általánosításokat a teljes folyamatról.”⁸⁰

Heine (2002) a grammatikalizáció forgatókönyvéről írva három kontextus közt tesz különbséget. Az első állomás Heine elemzésében a hídkontextus⁸¹ (*bridging context*) állomása, amely egy következtetési mechanizmust indít be, így egy új, valószínűbb interpretáció válik lehetővé, amely eltér a régi, lexikai jelentéstől. Ez az új jelentés azonban még törölhető, azaz ebben a kontextusban még a régi jelentés is tulajdonítható. Egy adott nyelvi formához több hídkontextus is kapcsolható. A következő állomás a váltókontextus (*switch context*). A váltókontextus összeférhetetlen a forrásjelentés egyes kiugró jellegzetességeivel, így ebben a kontextusban az egyetlen lehetséges interpretáció az új értelmezés marad, amely azonban még kontextusfüggő. A váltókontextus így egyfajta „szűrőként” működik, amely kiszűri a forrásjelentést. A harmadik lépés a konvencionalizáció (*conventionalization context*), amikor az új jelentésnek már nincs szüksége a kontextus támogatására, sőt „a konvencionalizációs kontextus ellentmondhat a forrásszemantikának, vagy megsértheti azt”⁸² (Heine 2002: 85). Ezen az állomáson a grammatikalizálódó egység már újabb kontextusokban is használhatóvá válik a híd- és váltókontextusokon túl. Heine a kontextusok szempontjából vizsgálja meg az implikatúrák konvencionalizációjának folyamatát, és azt igyekszik feltárni, hogy milyen kontextustípusok hozhatóak kapcsolatba a folyamat egyes szakaszaival. A törölhetőség megmutatja, hogy a jelentés kontextusfüggő-e még, vagy már kontextusfüggetlen. Heine elsősorban a váltókontextusra fókuszál, hiszen úgy tartja, hogy ez a felelős a grammatikalizációban bekövetkező jelentésváltozásért. Ebben a szakaszban az új grammatikai jelentés kialakulása a kontextus és a konceptualizáció interakciójának tudható be. Ahogy említettem, Heine úgy tekint a váltókontextusra, mint egy szűrőre, amely kiszűri a forrásjelentést (Heine 2002: 86). Heine ezen megállapításában

⁷⁹ „the crucial factor in shaping new grammatical meanings”

⁸⁰ „without a more comprehensive understanding of the nature of these intermediate stages, generalizations on the overall process must remain preliminary.”

⁸¹ A terminus nem Heine sajátja, Evans és Wilkins (1998: 5)-re hivatkozik.

⁸² „Conventionalization contexts can contradict or violate the source semantics.”

azonban némi ellentmondás fedezhető fel: hogyan lehet felelős a váltókontextus a jelentésváltozásért, ha abban az egyetlen lehetséges interpretáció az új értelmezés, hiszen a kontextus összeférhetetlen a forrásjelentés valamely kiugró jellegzetességével? Véleményem szerint az, hogy egy nyelvi egység a forrásszemantikának ellentmondó kontextusban képes megjelenni, már lezajlott jelentésváltozásra utal. Ezért pedig inkább a következtetési mechanizmust beindító hídkontextust lehet „felelőssé tenni”. Így a grammatikalizációs jelentésváltozás leírásában inkább a hídkontextus tulajdonságait érdemes feltárni, míg a váltókontextus már evidenciaként szolgálhat az új jelentés meglétére, és így a jelentésváltozás datálásában lehet nagy hasznunkra.

Diewald (2002) szintén a grammatikalizáció kontextusaival foglalkozik, de az ő modellje sokkal inkább épít a morfológiai és strukturális jellegzetességekre, mint Heine (2002) elképzelése. Diewald szintén három egymást követő szakaszt tételez fel a grammatikalizációs jelentésváltozásban, amelyek három különböző kontextustípussal hozhatóak kapcsolatba. Első lépésként a nyelvhasználók egy lexikai egységet olyan kontextusokban kezdenek használni, ahol az korábban nem jelent meg. Ebben az ún. nem tipikus kontextusban (*untypical context*) az új jelentés társalgási implikaturaként⁸³ jelenik meg. A kontextus elnevezése arra utal, hogy az nem tipikus egyik jelentésre nézve sem, azaz ez a fajta kontextus nem ad támpontot arra nézve, hogy a kérdéses szerkezetet hogyan értelmezzük, egyik lehetséges prototipikus olvasatot sem támogatja egyértelműen. Egy nyelvállapotban egyidejűleg több nem tipikus kontextus van jelen. A második típust, a kritikus kontextust (*critical context*) szemantikai és strukturális többértelműség jellemzi, ahol az új jelentés csupán egy a számos lehetséges interpretáció közül. A kritikus kontextus következtetési folyamatokat indít be, hiszen „nincs lehetőség a szerkezet rutinszerű/megszokott módon történő feldolgozására”⁸⁴ (Diewald 2002: 112), azaz társalgási implikaturára van szükség ahhoz, hogy a megnyilatkozásnak adekvát jelentést tulajdoníthassunk. A nem tipikus és a kritikus kontextus között lényegében az a különbség, hogy míg a nem tipikus kontextusok esetében az új strukturális és szemantikai lehetőségek több kontextus között oszlanak meg egymástól függetlenül, a kritikus kontextusban mindezek együttesen vannak jelen. A kritikus kontextus megjelenése a teljes nyelvi rendszer változásával összefüggésben áll, és a későbbiekben eltűnik. Harmadik lépésben az új jelentés különálló jelentésként válik el az ún. izoláló kontextusokban (*isolating contexts*), amelyek

⁸³ Diewald (2002) kontextustipológiájának bemutatásakor a *társalgási implikatura* terminust alkalmazva az ő szóhasználatát követem, és nem foglalkozok állást az illetően, hogy a kérdéses tartalmak köthetőek-e a beszélő szándékához (vö. a II. fejezet 4.2. pontjában a *pragmatikai következtetés* és a *társalgási implikatura* kifejezésekről mondottakkal).

⁸⁴ „there is no way to process this structure in a routinized way”

mindegyike egy-egy olvasatot tesz lehetővé, míg a többi, az adott nyelvéllapotban elérhető olvasatot kizárja. Az izoláló kontextusok jelenléte ilyen módon lehetővé teszi, hogy a különböző jelentéseket egymástól függetlenül érzékeljük. Tehát az adott nyelvéllapotban elérhető minden egyes értelmezésnek van izoláló kontextusa, ami mutatja, hogy az új jelentés szemantikaivá válása már lezártnak tekinthető.

Felmerül a kérdés, hogy a két szerző által feltételezett kontextustípusok vajon milyen mértékben feleltethetők meg egymásnak. A tisztánlátást első pillantásra megkönnyíti, valójában azonban megnehezíti az, hogy a két szerző egymásra is reflektál. Míg Heine könnyebben kapcsolatot talál az általa és a Diewald által feltételezett kontextus típusok között, Diewald szerint az általa és Heine által feltételezett szakaszok nem feleltethetők meg egymásnak.

Heine úgy véli, az ő hídkontextusa nagyjából Diewald kritikus kontextusának felel meg. Diewald szerint azonban Heine hídkontextusa részben a nem tipikus kontextusnak, részben a kritikus kontextusnak felelne meg. Teljesen azért nem feleltethető meg ez utóbbinak, mert a kritikus kontextust szemantikai és strukturális kétértelműség jellemzi, míg Heine strukturális tényezőket nem vesz figyelembe. Ráadásul a kritikus kontextus a későbbi nyelvéllapotban el is tűnik, míg a Heine által feltételezett kontextusokra ez nem jellemző. A példák alább következő bemutatásából látszik majd, hogy Diewald értelmezését fogadom el, bár nem teljesen az ő érvei alapján. Hiszen az, hogy Heine inkább a szemantikai, mint a strukturális tényezőket helyezi előtérbe a kontextusok leírásánál, nem jelenti azt, hogy a hídkontextust ne jellemezhetné strukturális kétértelműség, valójában a hídkontextus fogalma nem zár ki egy ilyen értelmezést. Azt is összeegyeztethetőnek látom a hídkontextus fogalmával, hogy a későbbiekben eltűnjön, bár ez valóban nem szükségszerű, míg Diewald belefoglalja ezt a követelményt a kritikus kontextus definíciójába. Így az, hogy a hídkontextus megfeleltethető-e a kritikus kontextusnak, változó lehet: azoknak a konkrét nyelvekben feltárt konkrét grammatikalizációs folyamatoknak az esetében, ahol a kérdéses kontextus egy későbbi nyelvéllapotban eltűnik, igen, míg másokban nem.

Heine a váltókontextust Diewald kritikus kontextusával hozza kapcsolatba, Diewald szerint azonban inkább az izoláló kontextusra emlékeztet. A váltókontextus azonban teljes egészében nem feleltethető meg az izoláló kontextusnak, hiszen ez utóbbiból több van: minden egyes jelentésnek megvan a maga izoláló kontextusa, amelyek szemantikai és strukturális oppozícióban állnak egymással. Az izoláló kontextusok megjelenése a grammatikalizálódó egységen kívüli tényezőknek is köszönhető, az olyan változásoknak, amelyek a nyelvi rendszer valamely más pontján következnek be. Míg tehát Heine szorosabb

megfelelést feltételez, Diwald szerint a két modell nem zárja ugyan ki egymást, de a grammatikalizáció más-más aspektusára koncentrálnak.

A két szerző példáinak alapos elemzése alapján inkább Diwald összehasonlítása tűnik megalapozottabbnak, ahogyan azt a továbbiakban a példaelemzések kapcsán meg is mutatom. Végül érdemes még megjegyezni, hogy Heine modellje, általánosabb jellegénél fogva könnyebben alkalmazható konkrét grammatikalizációs folyamatok elemzésekor. Diwald modellje, éppen a strukturális tényezők hangsúlyozása miatt, különböző elméleti kérdéseket vet fel. Először is felmerül a kérdés, hogy vajon minden grammatikalizációs folyamatban eltűnik-e a jelentésváltozásért felelős következtetési folyamatokat beindító kritikus kontextus. Másodszor, vajon minden grammatikalizációs folyamatban szükségképpen több nem tipikus kontextus fedezhető-e fel? Amennyiben ugyanis csak egy lenne, a nem tipikus és kritikus kontextusok elkülönítése nem lenne indokolt. Mindezek csupán elméleti megfontolások, amelyek csak több konkrét esettanulmány alapján lennének vizsgálhatóak.

A továbbiakban tekintsük a két modell kontextustípusait egy-egy példával!

Heine (2002)

1. A hídkontextus (*bridging context*), ahogy már említettem, egy következtetési mechanizmust indít be, így egy új, valószínűbb interpretáció válik lehetővé, amely eltér a régi, lexikai jelentéstől. Ez az új jelentés azonban még törölhető, azaz ebben a kontextusban még a régi jelentés is tulajdonítható.

(73) *E con foren al peu de l'escala, madona la reina e sa germana* **anaren-se**
megy.T3.BM-Refl

abraçar; e estegren així abraçades, e besant e plorant, (Munt I 181)

átölel.FI

'és amikor a létra aljához értek, a királynő és a nővére **mentek átölelni/átölelték egymást**; és így maradtak egymást átölelve, csókolva és könnyezve'

(74) *E sobre açò lo senyor rei N'Anfòs pres per la man lo senyor infant En Pere, qui li seïa de prop, un poc pus baix, e* **anà'l** **besar,** *e dix-li: (Munt II 14)*
megy.E3.BM-Klit csókol.FI

'Ekkor Alfonz király kézen fogta Péter infánst, aki a közelében ült, egy kicsit lejjebb, és **ment megcsókolni/megcsókolta** és azt mondta neki.'

Az *anar* mozgásige a (73) (6.8.-ban (70)-ként már bemutatott) és (74) példákban is szereplő *abraçar* 'átölel' és *besar* 'megcsókol' főnévi igenévvel való kombinációja a legtöbb esetben szó szerint is értelmezhető: 'odament hozzá, hogy átölelje/megcsókolja'. A fenti két példában azonban a kombináció olyan kontextusban jelenik meg, amelyben a szereplők fizikai helyzete és térbeli közelsége valószínűtlenné teszi ezt az értelmezést. A (73) példában a szereplők mindketten a létra aljánál álltak, tehát igen közel kellett, hogy legyenek egymáshoz. Mégsem zárható ki teljesen a mozgás jelentése, hiszen egy-két lépést valószínűleg tenniük kellett. A (74) példában a kontextus még inkább valószínűtlenné teszi, hogy az *anar* ige eredeti jelentésében szerepel, hiszen a király a kézenfogás után már elég közel kellett, hogy legyen az infánshoz. Mégsem zárhatjuk ki a mozgás jelentését teljesen, hiszen a kézfogás egy-két kis lépésnél messzebből is elképzelhető, mint a megcsókolás eseménye. Mégis kissé furcsán hat azt mondani, hogy „kézen fogta, majd odament hozzá, hogy megcsókolja”. Így mindkét példában felmerülhet a hallgatóban, hogy a beszélőnek talán más célja van a szerkezet használatával, esetleg a cselekvés dinamizmusát kívánja hangsúlyozni.

2. A váltókontextus (*switch context*), ahogyan már láttuk, összeférhetetlen a forrásjelentés egyes kiugró jellegzetességeivel, így ebben a kontextusban az egyetlen lehetséges interpretáció az új értelmezés marad. Heine elsősorban erre a kontextustípusra fókuszál, hiszen úgy tartja, hogy ez a felelős a grammatikalizációban bekövetkező jelentésváltozásért. Ebben a szakaszban az új grammatikai jelentés kialakulása a kontextus és a konceptualizáció interakciójának tudható be.

(75) *E anà'ns abraçar* (Jau 224)

Aux.E3.BM-Klit.T1 átölel.FI

'És átölelt (= ?odament (hozzánk), hogy átöleljen) minket.'

A forrásjelentés kiugró jellegzetességének tekinthető, hogy az *anar* 'megy' olyan deiktikus ige, ahol a mozgás a viszonyítási ponttól való eltávolodást jelenti. A fenti példában viszont éppen ahhoz való közeledésről van szó, a többes szám első személyű klitikumnak köszönhetően ('minket'). Ez az ellentmondás az, ami kizárja a forrásjelentést, így a hallgatónak más értelmezést kell keresnie.

3. A konvencionalizáció szakaszában, ahogyan fentebb már említettem, az új jelentésnek már nincs szüksége a kontextus támogatására. Ezen az állomáson a grammatikalizálódó egység már újabb kontextusokban is használhatóvá válik a híd- és váltókontextusokon túl.

(76) *Mas con foren prop d'Agda, noves los* **van** **venir** *con havia pres, lo*
 Aux.T3.Jel jön.FI

dia passat, a aquells de Besers; (Munt II 10)

‘Amikor azonban Agda közelébe értek, hírek **jöttek** (= ?**mennek jönni**), hogy egy nappal azelőtt elfogta a Besersnél lévőket.’

A (76)-ban szereplő főnévi igenévvel (*venir* ‘jön’) való összetétel önmagában is ellentmond az *anar* ige szemantikájának, ami nem eredményez értelmes szó szerinti interpretációt (?‘mennek jönni’). Ehhez már a kontextus sem kell, ez magából az *anar* igenek a *venir* főnévi igenévvel való kombinálásából ered, itt tehát már konvencionalizációról beszélhetünk: nincs szükség a kontextusra annak megállapításához, hogy nem szó szerinti jelentéssel van dolgunk. A fenti példában a szerkezet élettelen alannyal (*noves* ‘hírek’) való előfordulása is mutatja, hogy a grammatikalizáció egy előrehaladottabb állapotáról van szó, hiszen az összeegyeztethetetlen az *anar* ige célhatározói szerkezetben való használata által feltételezett szándékossággal. Hasonlóképpen, a következő (77) előfordulásban sem feltételezhető szándékosság az alany részéről:

(77) *E a la fin lo senyor rei donà tal de la maça al cap del cavall del princep, que el cavall*
fo fora de tot son seny e **va** **caure** *en terra;* (Munt II 56)
 Aux.E3.Jel esik.FI

‘Végül a király a buzogánnyal akkorát ütött a herceg lovának a fejére, hogy a ló teljesen elvesztette az eszméletét és **összeesett** (= ?**megy, hogy összeessen**)’

A (77)-ben a *caure* ‘(össze)esni’ főnévi igenév, mely jelentésében ellentmond az *anar* ige célhatározói szerkezetben való használata által feltételezett szándékosságnak szintén jó példa a konvencionalizációra, és a befejezettség jelentésének kontextusfüggetlenné válására. A *patients* tematikus szerepű alanyt tartalmazó előfordulásokról ez általában elmondható. Ha végigpillantunk a (73)–(77) példákra, megfigyelhetjük, hogy a jelen időben ragozott igt tartalmazó előfordulások a grammatikalizáció későbbi szakaszához kapcsolható kontextustípusban jelennek meg. Hipotézisem szerint a jelen idejű ragozás a konvencionalizáció szakaszát jelzi. Nem fogadnák el azonban ezt a feltételezést a történeti jelen-hipotézis mellett érvelők.

A (79)-ben egy csatajelenetet ír le a krónikás, amikor is egy kőhajítógéppel az ellenfél ostromgépét igyekeznek kilőni a harcosok. Az *anam pendre* kifejezés strukturálisan kétértelmű szerkezet, hiszen az *anam* szinkretikus alak, amely a középkori katalánban egyaránt jelenthetett jelen vagy múlt időt. Így ez a kontextus több értelmezést tesz lehetővé. (i) 'megyünk, hogy megragadjuk a fenévolt', (ii) 'mentünk, hogy megragadjuk a fenévolt', (iii) 'megragadtuk a fenévolt'. Ebben a kontextusban mindhárom interpretáció lehetséges. Az első lövést a fenévol kezelője adta le, a másodikat a király. Tehát a király az első lövéskor nyilván nem tartózkodott a kilövő szerkezet közvetlen közelében. Így hát térbeli mozgásra szükség volt. Lehetséges azonban egy olyan értelmezés is, amelyben a térbeli mozgás háttérbe szorul, feltételezzük, hogy a király már az első lövés alatt is a közelben állt, így inkább a főnévi igenévben kifejtett esemény dinamizmusára esik a hangsúly. Ezt az értelmezést támogatja a megnyilatkozás diskurzusban elfoglalt helye: hiszen a legizgalmasabb pillanathoz ér az elbeszélő, amikor végre sikerül kilőni az ellenség ostromgépét. A főnévi igenévben kifejtett esemény befejezettsége a kontextusból kikövetkeztethető, hiszen a kilövéshez meg kellett ragadni az ostromgép kilövő szerkezetét. Az *anam* forma szinkretizmusa hozzájárul a többértelműséghez, hiszen annak jelen idejű alakként való értelmezése háttérbe szorítja a szó szerinti jelentést. A (79) Heine hídkontextusára szintén jó példa lehet. Ebben a grammatikalizációs folyamatban a hídkontextus tehát megfeleltethető Diewald kritikus kontextusának, hiszen a kérdéses strukturális sajátosság (a T/1 alakok jelen-múlt szinkretizmusa) a későbbiekben eltűnik.

A kritikus kontextusokban megjelenő előfordulások alapos elemzése annak megállapításában is hasznunkra lehet, hogy egy adott nyelvállapotban a vizsgált szerkezet mely értelmezései lehetségesek, és hogy ezek kontextusfüggő vagy pedig kódolt jelentések-e. Diewald (2002) német modális igéket vizsgálva egy többértelmű szerkezet interpretációját elemzi, amely, ha a tágabb nyelvi kontextust figyelmen kívül hagyjuk, legalább háromféleképpen értelmezhető. Honnan tudja Diewald, hogy ezek az olvasatok valóban elérhetőek-e a vizsgált nyelvállapotban? Úgy érvel, hogy „ezt abból következtethetjük ki, hogy vannak a középfelnémetben olyan kritikus kontextusok, ahol a kontextusbeli egyértelműsítésnek köszönhetően a három interpretációból csupán egy lehetséges, míg a másik kettő kizárható”⁸⁸ (Diewald 2002: 110). Diewald úgy tartja, hogy ha vannak egyértelműsítő kontextusok több olvasatra nézve, akkor joggal feltételezhetjük, hogy az adott

kétértelmű alakok interpretációját illetően Bruguera (1981) nézetét fogadom el, miszerint azok nem történeti jelen időben ragozott alakok, hiszen rajtuk kívül a szöveg nem tartalmaz egyértelműen jelen idejű formákat (l. még a II. fejezet 3.6. pontjában írottakat).

⁸⁸ „this can be concluded from the fact that there are instances of the critical context in Middle High German where, due to contextual disambiguation, only one of the three alternative interpretations is possible, while the other two are excluded”

szerkezet többértelmű, méghozzá ezekkel a lehetséges olvasatokkal rendelkezik. A tágabb kontextus, amely további információkat tartalmaz, egyértelműsíti a szerkezetet.

További elemzést igényel annak megállapítása, hogy melyik a default (vagy preferált) olvasat. Default interpretációnak azt a preferált olvasatot nevezzük, amit normális körülmények esetén automatikusan tulajdonítunk (vö. Levinson 2000: 11). Ennek meghatározására Diewald pragmatikai következtetési láncokat igyekszik feltárni, amelyek egy adott olvasathoz vezetnek. Preferált olvasatnak azt tartja, amelyik több, különböző kiindulóponttal rendelkező következtetési láncon át is elérhető. Esetünkben ez a befejezettség jelentése, hiszen ez több kiindulópontból is elérhető (pl. a (79)-beli előfordulás esetében, akár az (i), akár a (ii) jelentésből indulunk ki, eljuthatunk a befejezettség kikövetkeztetéséhez). Diewald módszere rávilágít, hogy nem elég egy kontextus figyelembevétele, hanem számos kontextus együttes számbavétele szükséges, amelyekben a vizsgált szerkezet az adott nyelvállapotban megjelenhet.

3. Diewald (2002) modelljének harmadik lépésében az új jelentés különálló jelentésként válik el az izoláló kontextusokban, amelyek mindegyike egy-egy olvasatot tesz lehetővé, míg az adott nyelvállapotban elérhető többi olvasatot kizárja. Tehát az adott nyelvállapotban elérhető minden egyes értelmezésnek van izoláló kontextusa, ami mutatja, hogy az új jelentés szemantikaivá válása már lezártnak tekinthető.

(80) *Ab tant lo senescal se va a eyl acostar, e saludà-lo*
 Refl megy.E3.Jel odamegy.FI

(Desc III 160, 9–10)

’Ezzel a főudvarmester **odament** (= ?**megy odamenni**) hozzá és üdvözölte’

(81) *E quant venc l’endemà matí, que foren levats, anaren oyr les misses*
 megy.T3.BM hallgat.FI

e puy tornaren dinar; (Desc II 136, 12–13)

’És mikor eljött a másnap reggel és felkeltek, **elementek meghallgatni** a misét, majd visszatértek ebédelni;’

A (80) és a (81) az „*anar* + FI” szerkezet két, már különvált jelentésének az izoláló kontextusaira mutat példát. (80)-ban a befejezettség/múlt idő jelentésének izoláló kontextusa figyelhető meg, ahol a szó szerinti értelmezés nem vezet jó eredményhez a főnévi igenév jelentése miatt. A (81) pedig a szó szerinti jelentés (’mozgás egy cselekvés céljával’) izoláló

kontextusára példa. Az előfordulást követő tagmondatból, amely a *tornaren* 'visszatértek' igealakot tartalmazza, jól látszik, hogy tényleges helyváltoztatásról volt szó. E két kontextus együttes jelenléte a vizsgált nyelvéllapotban (a két példa, szándékosan, ugyanabból a szövegből származik!) megmutatja, hogy ebben a nyelvéllapotban az „*anar* + FI” még kétértelmű szerkezet volt. Később, a két igei elem közé az *a* prepozíció betoldása révén a kettő formailag is elkülönült, így alakult ki a mai katalánban is fennálló helyzet: a prepozíció nélküli verzió befejezett múlt idő jelentésű, míg a szó szerinti, célhatározói szerkezetben kötelező az *a* prepozíció.

Jól látszik, hogy a (80)-beli izoláló kontextus Heine konvencionalizációs kontextusára is jó példa lenne. A (81)-beli izoláló kontextusban pedig az eredeti jelentés jelenik meg. Ez a későbbiekben az általam bemutatott katalán grammatikalizáció esetében eltűnik, hiszen ez a jelentés formailag is elkülönül az új jelentéstől, az *a* prepozíció hozzáadása által. Elképzelhető azonban olyan eset, hogy a két jelentés formailag nem különül el, és a szerkezet bizonyos kontextusokban kétértelmű marad (ilyen pl. a modern spanyol „*ir a* + FI” szerkezet, l. II. fejezet 1.2.3.).

Két dolgot kell kiemelnünk a fent elmondottakkal kapcsolatban. Először, ahhoz hogy a jelentésváltozást történeti kontextusban vizsgáljuk, képesnek kell lennünk arra, hogy jelentést tulajdonítsunk a történeti előfordulásoknak és hogy megállapítsuk, milyen kontextussal is van dolgunk. Így például Heine (2002: 85) kijelenti, hogy a váltókontextus inkompatibilis a forrásjelentés egyes kiugró vonásaival, míg a konvencionalizációs kontextus ellentmond a forrásszemantikának vagy megsérti azt. Ahhoz azonban, hogy felfedjük ezeket az inkompatibilitásokat és kontradikciókat, tudnunk kell, mit jelent a kérdéses lexikai egység az egyes kontextusokban. Így tehát elmondható, hogy a jelentésváltozás kutatásában előfeltétel a kutató nyelvész ismerete a történeti kontextusban megjelenő lexikai egység jelentéséről. Ez a fajta szubjektivitás sajnos nem zárható ki a történeti kutatásban (és természetesen a szinkrón kutatásban sem). Meg kell vizsgálnunk, hogy (a) vajon az új értelmezés lehetséges-e vagy sem, (b) vajon ez-e az egyetlen olvasat, vagy csupán egy a lehetséges értelmezések közül, és (c) vajon az új jelentés kontextusfüggő-e, azaz társalgási implikatúráként merül-e fel vagy már kontextusfüggetlen. Ahhoz, hogy a jelentéstulajdonításban minimalizálni tudjuk a szubjektivitást, potenciális formai fogódzókat kell keresnünk, amelyekre elemzésünket alapozhatjuk. Ha találunk ilyeneket, annak a szinkrón pragmatikai kutatásban is haszna lehet, hiszen segítséget nyújthatnak az implikatúrák feltárási folyamataiban.

Másodszor, a megvizsgált szakirodalomban bemutatott kontextusoknak különösen két nagy csoportja között érdemes különbséget tenni: az első csoportba tartoznak azok a kontextusok, amelyekben kétértelműség van jelen, ezáltal előmozdítják a grammatikalizációs

jelentésváltozást, a másodikba pedig azok, amelyekben a grammatikalizálódó egység eredeti, lexikai jelentése kizárható, így a grammatikalizáció előrehaladásáról tanúskodnak. Az első csoportba Heine híd kontextusa, valamint Diewald nem tipikus és kritikus kontextusa tartozna. Ezek ugyanis olyan kontextusok, amelyek előmozdítják a grammatikalizációt, hiszen bennük a régi jelentés csupán egy a lehetséges interpretációk közül, ugyanakkor egy új jelentés is tulajdonítható. A többértelműség mindig szükséges lépcsőfoka a jelentésváltozásnak, amennyiben az egyes kontextusok függvényében vizsgáljuk azt. A másik csoportba tartozna Heine váltó- és konvencionalizációs kontextusa, és Diewald izoláló kontextusai közül azok, amelyekben csupán az új jelentés tulajdonítható, azaz kizárható a régi, lexikai jelentés. Ezek a kontextusok módszertani szempontból nagy jelentőséggel bírnak, ugyanis a vizsgált szerkezet előfordulása bennük utalhat egy előzetes jelentésváltozásra. Vagyis, létezésük előfeltételezi a grammatikalizálódó lexikai egység szemantikai szerkezetének korábbi átalakulását. Elmondható tehát, hogy bár Heine és Diewald kontextustipológiája a lexikai egységek jelentésváltozásának a leírására szolgál, kontextustípusaik közül egyesek módszertani kulcsként is szolgálnak: amennyiben megtalálható egy előfordulás egy bizonyos kontextustípusban (Heine váltó- és konvencionalizációs, valamint Diewald az új jelentést elkülönítő izoláló kontextusában), akkor következtetéseket vonhatunk le arra nézve, hogy a vizsgált grammatikalizálódó egység már előrehaladottabb szakaszában jár a jelentésváltozásnak. Elemzésünket tehát azokra a kontextusokra kell alapoznunk, amelyek favorizálnak vagy kizárnak egy adott értelmezést egy másikkal szemben. A kontextusok e második csoportja átvezet minket a kontextusnak mint módszertani fogalomnak a vizsgálatához.

4.2.3. A kontextus mint módszertani fogalom

A jelentésváltozás egyes lépéseire csupán a kontextusok beható elemzése világíthat rá. De mit értünk kontextuális elemzés alatt? A kontextust többféle módon foghatjuk fel. Vizsgáljuk meg először Diewald (2002) kritikus kontextusának meghatározását. Ahogyan már többször említettem, Diewald kritikus kontextusát többszörös szemantikai és szerkezeti többértelműség jellemzi, és az új jelentés ebben csupán egy a lehetséges értelmezések közül. De honnan tudjuk, melyik értelmezés a preferált a kritikus kontextusban? Diewald a jelentéstulajdonításról a következőképp vélekedik: „Egy olvasatot nem azért zárunk ki, mert a kritikus kontextus nem engedné meg azt, hanem további kontextuális tényezők miatt”⁸⁹

⁸⁹ „A reading (...) is excluded not because the critical context would not allow it, but because of further contextual factors.”

(Diewald 2002: 111). Diewald szóhasználata két kontextustípust sugall: egy szűkebb kontextust (kritikus kontextus) és egy tágabbat (további kontextusbeli tényezők). Azaz e megfogalmazás szerint a kritikus kontextus csupán egy rövidebb szövegrészt foglal magában, talán az adott tagmondatot, amely magát a vizsgált szerkezetet tartalmazza, léteznek azonban „további kontextuális tényezők”, amelyek nem tartoznak a kritikus kontextushoz. Ez utóbbiak feltehetően olyan kulcsok, amelyek egyértelműsíthetik a jelentést. E kétféle kontextustípus elkülönítése módszertani szempontból is jelentőséggel bír, bár a nyelvi megértés leírásában is használható kontextusfogalmakkal esik egybe. A továbbiakban olyan kontextusfelfogásokra térek rá, amelyek elsősorban módszertani jellegűek.

A kontextus egy másik szűk értelmezését találjuk az olyan vizsgálatokban, amelyek arra irányulnak, hogy milyen típusú igék, főnévi igenevek, alanyok stb. fordulhatnak elő egy adott nyelvi elemmel (vö. Bybee 2005 [2003]). A grammatikalizációs folyamatban, amelynek során új, absztrakt jelentések jönnek létre, megfigyelhető, hogy csökken a grammatikalizálódó egység használatára vonatkozó megszorítások száma, azaz egyre többféle ige-típussal és alannyal válik kombinálhatóvá. Ennek a folyamatnak a végső állomása az, amikor már bármilyen ige vagy alany megjelenhet az adott szerkezetben, korlátozás nélkül. A grammatikalizálódó egység kombinációs lehetőségeinek vizsgálata kétségtelenül nagyon fontos, hiszen a folyamat ezen aspektusára vonatkozó kvantitatív adatok információt szolgáltatnak a jelentésváltozásról (vö. Bybee 2005 [2003] és 2005). Ésszerű alkalmazni ezt a módszert, ha nagy korpuszal dolgozunk, ahol nem lehetséges az összes előfordulás tágabb kontextusának figyelembevétele. Ugyanakkor azonban szem előtt kell tartanunk, hogy nem elegendő csupán a szűk kontextus vizsgálata, mert így nem juthatunk elég adathoz arra vonatkozóan, hogy az adott nyelvi egység milyen jelentés(ek)e-t fejezett ki a vizsgált korban. Továbbá, a mennyiségi adatok kizárólagos használata a grammatikalizációs jelentésváltozás téves elemzéséhez vezethet. Ezért tehát további adatokat kell bevonnunk, és a történeti előfordulásokat tágabb kontextusban kell megvizsgálnunk. Navarro (2008: 14–16) kiemeli, hogy a történeti nyelvészetben a kvantitatív elemzést kvalitatív elemzéssel kell kiegészíteni, és a legmegfelelőbb, legeredményesebb és legmegbízhatóbb módszernek az ún. „kvali-kvantitatív módszert” tartja, amely a minőségi és a mennyiségi megközelítést kombinálja. A mennyiségi módszer segít elkerülnünk a szubjektivitásból és introspekcióból adódó problémákat (bár a kutató nyelvi intuíciója itt sem zárható ki!), ugyanakkor a minőségi módszer segítségével többet megtudhatunk a jelentés azon aspektusairól, amelyek csupán mennyiségi adatokra alapozva nem lennének hozzáférhetőek.

Fentebb (l. 4.2.2.), a kritikus kontextusok kapcsán bemutattam Diewald (2002) módszerét, amely több olyan kontextus együttes vizsgálatán alapult, amelyekben egy

szerkezet egy adott nyelvéllapotban előfordulhatott. Ez a módszer a kontextus egy tágabb értelmezését sugallja: több előfordulást együttesen veszünk figyelembe, ugyanakkor minden egyes előfordulást a teljes nyelvéllapot perspektívájából veszünk szemügyre. Traugott és Dasher (2004 [2002]), amikor azt próbálják meghatározni, hogy milyen következtetési mechanizmusok érhetőek tetten egy adott történeti korban, a történeti előfordulások még tágabb kontextusba helyezését tartják szükségesnek. Traugott és Dasher (2004 [2002]: 44) módszerét, amellyel azt vizsgálják, hogy egy ösztönzött következtetés (IIN, azaz *invited inference*, lényegében = társalgási implikátúra) hogyan kezd elérhetővé válni, érdemes hosszabban idézni:

„Ez mindig értelmezés kérdése, ha azt feltételezzük, hogy az IIN-ek univerzálisak. Néha egy IIN-t azért feltételezünk, mert a későbbi történetéről alkotott hipotézis megkövetel egy olyan korábbi szakaszt, amelyben az IIN működött, de mindig a lehető legnagyobb körültekintéssel kell eljárunk az ilyen IIN-eknek a szövegbeli adatokra való visszavetítésekor. Munkahipotézisünk az lehet, hogy ameddig az eredeti kódolt jelentés elérhető, azt kell feltételeznünk, hogy az ösztönzött következtetés tényleg nem több, mint csupán a szemantika és a diskurzuskontextus kombinációjából levezethető tartalom. Az írott emlékekben egy poliszémia szemanticizációjának egyértelmű bizonyítéka, ha az egység olyan „új” kontextusban tűnik fel, amelyben a korábbi jelentés(ek)nek nem lenne értelme. Egy későbbi korban a régebbi jelentés eltűnhet vagy fennmaradhat; ha eltűnik, ez további megerősítése annak a feltevésnek, hogy egy korábban pragmatikailag ösztönzött következtetés vált kódolttá.”⁹⁰ (Traugott és Dasher 2004 [2002]: 44)

Traugott és Dasher (2004 [2002]) módszere a történeti előfordulások egy még tágabb kontextusát követeli meg: a vizsgált nyelvi egység további alakulásának története gyengítheti vagy alátámaszthatja annak korábbi állapotáról alkotott hipotéziseinket. Így az egyes előfordulások értelmezése a kutatás során ebben az értelemben jóval tágabb kontextusban történik, mint ahogyan a nyelvi interakcióban megszokott. Ezzel a megközelítéssel némileg

⁹⁰ „This must always be a matter of interpretation, on the assumption that IINs are cross-linguistic. Sometimes an IIN may be inferred because the later history by hypothesis requires an earlier stage in which the IIN has operated, but we must always exercise utmost care in projecting such IINs on the textual data. As a working principle, as long as the original coded meaning is accessible, we should assume that the invited inference is just that, a meaning derivable from the semantics in combination with the discourse context. In written records, clear evidence of semanticization of a polysemy typically comes from the appearance of an item in a “new” context in which the earlier meaning(s) of the item would not make sense. At a later time the older meaning may or may not disappear; if it does, this is further confirmation of the earlier coding of the former pragmatically invited inference.”

ellensúlyozható az a hiány, hogy nincs lehetőség arra, hogy az írásban fennmaradt előfordulások kontextusát olyan mértékben rekonstruáljuk, ahogyan az a korabeli nyelvi interakcióban résztvevők számára elérhető volt.

Kutatásomban kétféle kontextus között tettem különbséget: szűk és tágabb kontextus között. A szűk és tágabb kontextus közötti különbségtétel nem ismeretlen a pragmatikai szakirodalomban. Bibok és Németh T. (2001), a relevanciaelméletből kiindulva, szintén kétféle kontextussal dolgozik: közvetlen (*immediate context*) és kiterjesztett (*extended context*) kontextussal. Egy szó közvetlen kontextusán a vizsgált megnyilatkozás fennmaradó részét értik, azaz magát a megnyilatkozást, amelyben a lexikai egység előfordul (Bibok és Németh T. 2001: 307; l. még Bibok 2004: 300). A megnyilatkozáskontextus háromféle információ segítségével kiterjeszthető: (a) a közvetlenül megfigyelhető fizikai környezetből származó információval, (b) a megelőző diskurzusrészből származó információval, és/vagy (c) enciklopédikus információ hozzáadásával (Bibok és Németh T. 2001: 300). A megnyilatkozás határainak megállapítása már a szinkrón pragmatikában is nehézségeket vet fel (l. Németh T. 1994 és 1996), de a történeti vizsgálatban ez még nehezebb, egyes történeti szövegekben a központosítás hiánya miatt is. Ezért a történeti vizsgálatban a kontextusnak némileg eltérő felfogása szükséges. A továbbiakban ezért a jelen dolgozatban a szűk kontextus és tágabb kontextus terminusokat fogom használni. A szűk kontextust grammatikai alapon határozom meg mint egy mondatnyi vagy tagmondatnyi szövegrészt, amely tartalmaz egy ragozott igét, azaz akár rövidebb is lehet, mint egy megnyilatkozás.⁹¹ A szűk kontextus esetünkben megmutatja, hogy a vizsgált grammatikalizálódó egységgel milyen főnévi igenevek fordulhatnak együttesen elő, de más lexémákat is tartalmazhat (pl. főneveket vagy határozókat), amelyek segíthetnek a jelentéstulajdonításban. Összefoglalva, a legfőbb különbség Bibok és Németh T. (2001) *közvetlen kontextusa* és a szűk kontextus között az, hogy a szűk kontextus grammatikailag van meghatározva és rövidebb is lehet, mint egy megnyilatkozás.

A tágabb kontextus majdnem teljesen megfeleltethető Bibok és Németh T. (2001) *kiterjesztett kontextusának*. Ugyanakkor azonban a tágabb kontextus nemcsak a megelőző diskurzusból adhat újabb információt a szűk kontextushoz, hanem a rákövetkező szövegrészből is. Ez azért lehetséges, mert a kontextusok jelen meghatározása nemcsak a megnyilatkozásjelentés létrehozásának vizsgálatára irányul, hanem arra is, hogy alapul szolgáljon a kontextuális elemzés, mint a történeti pragmatika központi módszere számára. Tehát a tágabb kontextust úgy határozom meg mint a történeti szöveg egy a tartalom

⁹¹ A jelen kutatásban ez a ragozott ige a kutatás tárgyát képező szerkezet ragozott igéje. Más vizsgálatokban a szűk kontextus ettől eltérő definíciója is elképzelhető, amely ragozott igét nem tartalmazó kontextusokat is megengedhet.

szempontjából koherens részét, melynek hossza esetenként változó lehet. A tágabb kontextus tartalmazhat olyan mondatokat vagy tagmondatokat, amelyek megelőzik, de olyanokat is, amelyek követik a vizsgált lexikai egység előfordulását. A *kontextus* terminus nemcsak szöveggörnyezetre utal. Bár a fizikai kontextus teljes rekonstruálására nincs lehetőség a történeti nyelvészetben, rendelkezhetünk azonban a történeti szöveg keletkezésének körülményeire vagy a kontextusban szereplő fogalmakra vonatkozó enciklopédikus információkkal, továbbá a kognitív kontextust is figyelembe tudjuk venni, amennyiben az adott szöveggörnyezetből vagy a vizsgált nyelvi egység későbbi történetéből egyértelműen kikövetkeztethető valamely pragmatikai következtetés jelenléte.

A szűk és tágabb kontextus elkülönítését az indokolja, hogy a szűk kontextus vizsgálható gépi kereséssel is, így nagyobb korpuszból gyűjthetjük az adatokat. Megvizsgálhatjuk például bizonyos nyelvi elemek együttjárását, rákereshetünk konkrét főnévi igenevekre, klitikumokra stb. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyes történeti szövegekben az írott norma hiányának köszönhetően a nyelvi elemek többféle írásmóddal is előfordulhatnak, valamint rövidítve is szerepelhetnek, ami miatt gépi keresés esetén számos előfordulás kihullhat a rostán. A tágabb kontextusnál kézi elemzéssel, egyesével kell megvizsgálunk minden történeti előfordulást. Az ilyenfajta kvalitatív vizsgálat, bár rendkívül időigényes, nélkülözhetetlen a történeti pragmatikában. Természetesen a legjobb eredményt a két módszer kombinálása adhatja.

Felmerül a kérdés, hogy vajon milyen mértékben érdemes bővíteni a kontextust. A tágabb kontextus figyelembevétele felülírhatja korábbi feltevéseinket egy adott szerkezet jelentéséről, amelyeket csupán a szűk kontextus alapján alkottunk meg. Egyes esetekben ez a helyzet már egy-két további megnyilatkozás bevonásával előállhat. Más esetekben az értelmezés a tágabb kontextusban is fenntarthatónak tűnik. Nem érdemes a kontextust tovább bővíteni, amikor egy olyan új, tartalmilag is független szövegrész kezdődik, amely feltehetőleg már nem fog tovább módosítani korábbi értelmezésünkön. Ez a módszer tehát szemantikai tényezőkön alapul, az egyes esetek kiértékelése kvalitatív elemzést igényel, és a kutató szubjektív ítéleteit feltételezi. Úgy tűnhet, hogy a nyelvi intuición nagy szerepe túlzott szubjektivitást visz a kutatásba, mégsem zárható ki teljesen. A tágabb kontextusok vizsgálata alapul szolgálhat a jelentés, egy történeti előfordulás legplauzibilisebb olvasatának meghatározásában, megváltoztathatja a korábbi értelmezést és befolyásolhatja, hogy hogyan konceptualizáljuk a megnyilatkozásban bemutatott eseményt.

5. A jelentéstulajdonítás módszertani kérdései a történeti kutatásban

5.1. Bevezetés

A szubjektív nyelvi intuíción és a jelenlegi nyelvéllapotról való tudásunkon alapuló téves interpretációk elkerülése érdekében olyan nyelvi kulcsokat kell találnunk, amelyek segítenek feltárni, milyen jelentésárnyalatokat fejeznek ki a történeti előfordulások. A továbbiakban, a (iii), a jelentéstulajdonítás módszereire vonatkozó kutatási kérdésre keresve a választ, olyan nyelvi elemeket mutatok be, amelyek arra utalnak, hogy az *anar* 'megy' ige már nem őrzi eredeti lexikai, mozgásra utaló jelentését. Ebben az értelemben ezek az elemek segíthetnek a grammatikalizációs folyamat feltárásában. A II. fejezet példaelemzéseiben már láthattunk olyan nyelvi kulcsokat, amelyek jelenléte kizárta a forrásjelentést (l. pl a (65)-beli és a (72)-beli előfordulások elemzését). Vegyük most sorra az egyes nyelvi fogódzókat, amelyek információt szolgáltathatnak a történeti dokumentumokban tetten érhető lehetséges jelentésárnyalatokról. Természetesen nem mindegyik itt tárgyalt nyelvi kulcs fordul elő minden egyes kontextusban: egyes kontextusok egynél többet is tartalmazhatnak, míg másokban egyet sem találunk. A jelentéstulajdonításban azt az elvet követjük, hogy amennyiben a kontextusban ennek semmi nem mond ellent, az eredeti lexikai jelentést feltételezzük, vagy legalábbis azt tekintjük kódolt jelentésnek (vö. Traugott és Dasher 2004 [2002]: 44, 4.2.3. pont). Ha azonban a ragozott ige lexikai jelentése valamilyen nyelvi kulcs segítségével kizárható, akkor keresnünk kell egy másik, az adott kontextusban elfogadható olvasatot.

5.2. Nyelvi kulcsok a szűk kontextusban

5.2.1. *Lexikai elemek*

Már a szűk kontextusban előfordulhatnak olyan nyelvi kulcsok, amelyek tájékozási pontként szolgálhatnak a jelentéstulajdonításban és így annak megállapításában, hogy a grammatikalizáció mely szakaszában tart. Egyes esetekben a szerkezetben megjelenő főnévi igenév jelentése összeegyeztethetetlen a ragozott ige lexikai jelentésével. Ezekben az esetekben bizonyos enciklopédikus információk aktiválódnak, amelyek befolyásolják a szerkezet értelmezését, kizárva a lexikai jelentést. Tekintsük a (82) katalán példát.

hosszám/hosszánk’ vs. ?’odament hosszám/hosszánk’). Tekintsük a következő (84) és (a fentebb, a 4.2.2.-ben (75)-ként szereplő, itt megismételt) (85) katalán példákat!

- (84) *E anà’s gítar als nostres peus e besà ’ls-nos e pregà ’ns per*
 Aux.E3.BM-Refl vetődik.FI

Déu que li perdonàssem. (Jau 520)

’és a lábainkhoz **vetette magát** (= ?**ment vetni magát**), megcsókolta őket és Isten szerelmére kért minket, hogy bocsássunk meg neki.’

- (85) *E anà’ns abraçar* (Jau 224)
 Aux.E3.BM-Klit.T1 átölel.FI

’És **átölelt** (= ?**odament (hosszánk), hogy átöleljen**) minket.’

A fent elemzett példák Bruguera (1981) tanulmányában is megjelennek. Bruguera az I. Jakab krónikájából gyűjtött előfordulásokról azt tartja, hogy azok nem az összetett múlt idő előfordulásai, hanem bennük az *anar* ige tényleges térbeli mozgásra utal. Összesen három példa esetében engedi meg a múlt idő értelmezést (Bruguera 1981: 41), ezek közül kettő a (84)-ben és (85)-ben leírt előfordulás, bár a szerző ennek okára nem tér ki.

5.2.3. Élettelen alany

Az *anar* ’megy’ ige célhatározói szerkezetben való használata azt fejezi ki, hogy a mozgás valamely cselekvés végrehajtásának szándékával történik, ezért az élettelen alany inkompatibilis a szándékos helyváltoztatás fogalmával, mint a következő (korábban 4.2.2.-ben (76)-ként szereplő, itt megismételt) (86) előfordulásban is:

- (86) *Mas con foren prop d’Agda, noves los van venir con havia pres, lo*
 Aux.T3.Jel jön.FI

dia passat, a aquells de Besers (Munt II 10)

’Amikor azonban Agda közelébe értek, hírek **jöttek** (= ?**mennek jönni**), hogy egy nappal azelőtt elfogta a Besersnél lévőket.’

5.2.4. *Patiens thematikus szerepű alany*

Hasonló inkompatibilitás áll elő, amennyiben az alany ugyan élő, de *patiens* thematikus szerepű, mint a következő (korábban 4.2.2.-ben (77)-ként szereplő, a könnyebb érthetőség kedvéért itt megismételt) (87) előfordulásban:

- (87) *E a la fin lo senyor rei donà tal de la maça al cap del cavall del príncep, que el cavall fo fora de tot son seny e va caure en terra;* (Munt II 56)
Aux.E3.Jel esik.FI

‘Végül a király a buzogánnyal akkorát ütött a herceg lovának a fejére, hogy a ló teljesen elvesztette az eszméletét és **összeesett** (= ?**megy, hogy összeessen**)’

5.3. Nyelvi kulcsok a tágabb kontextusban

Más esetekben a kontextus kiterjesztésére van szükség ahhoz, hogy felfedjük egy történeti előfordulás legvalószínűbb olvasatát, esetleg a tágabb kontextus figyelembevételével a szűk kontextus alapján feltételezett interpretáció módosításához vezet. A megelőző vagy rákövetkező tagmondatok vagy megnyilatkozások tartalma segíthet annak eldöntésében, hogy a perifrázis ragozott igéje szó szerinti jelentésében szerepel-e. Az esetleges pragmatikai következtetések feltárása csupán a szűk kontextus figyelembevételével nem lehetséges. Tekintsük a következő előfordulást!

- (88) *e anà ferir lo cavall per la testera, e el cavall estec estabornit*
megy/Aux.E3.BM üt.FI
(Munt I 198, 6–7)
’és **ment, hogy megüsse/megütötte** a lovat a fején, és a ló elájult’

A (88) katalán példában az *anà ferir* szerkezetet tartalmazó tagmondatot egy másik követi, amely a cselekvés következményeit írja le. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy vagy (i) a perifrázis egy befejezett cselekvést fejez ki és nemcsak ennek a cselekvésnek a szándékával végrehajtott mozgást írja le, vagy (ii) az értelmezés során felmerül egy következtetés a főnévi igenévben leírt cselekvés befejezettségére. Ennek hiányában az *anà ferir* szerkezetet úgy értelmeznénk, hogy ’ment, hogy megüsse’, így az, hogy a ló elájult a mozgás és nem pedig az ütés következményének tűnne fel, ami furcsán hatna, vagy pedig a két tagmondat úgy tűnne fel, mint amelyek egymástól teljesen független eseményeket írnak le, ami megtörné a történet koherenciáját. A diskurzus koherenciájához a következő

eseményeket feltételezzük: 1. ment, hogy megüsse, 2. megütötte, 3. a ló elájult. Ez a megnyilatkozás tehát egy következtetési folyamatot tár fel. Nem tudjuk azonban eldönteni, hogy az az információ, hogy a főnévi igenévben leírt cselekvést ténylegesen végrehajtották, vajon következtetésként van-e jelen, vagy pedig a perifrázis kódolt jelentésének részét képezi. Mindenesetre jelen kell lennie a kontextusban, így a hangsúly áttolódik a főnévi igenévben leírt eseményre, és még ha jelen is van a mozgás jelentése, a háttérben marad. A (89) katalán példa hasonló a (88)-hoz, de itt az „*anar* + FI” szerkezet előfordulását tartalmazó tagmondatot követő tagmondat egy olyan eseményt ír le, amely nem következménye ugyan a főnévi igenévben leírt cselekvésnek, mégis előfeltételezi annak végrehajtását.

(89) *Mas los almugàvers **anaren** **trencar** les lisses e el mur de la vila, e entraren*
megy.T3.BM tör.FI

dins e los cavalers ab eyls (Desc III 146, 13–16)

’De az almogavarok⁹³ **mentek, hogy áttörjék/áttörték** a sáncokat és a városfalat, és bementek, és velük együtt a lovagok is’

Az előző példához hasonlóan, itt is jelen kell lennie a kontextusban a főnévi igenévben leírt esemény befejezettségének. (89)-ből megtudjuk, hogy a zsoldosok (almogavarok) bementek a városba, így kikövetkeztethetjük, hogy a városfal áttörése ténylegesen megtörtént, hiszen a középkorban ez szükséges volt ahhoz, hogy az ellenség a városba juthasson. Abban azonban nem lehetünk biztosak, hogy ez az információ benne foglaltatik-e a perifrázis kódolt jelentésében, hiszen az is lehetséges, hogy a középkori nyelvéllapotban csupán egy, a kontextusból kikövetkeztethető jelentéstartalomként volt jelen.

A tágabb kontextusban előfordulhatnak olyan helyre utaló határozói funkciót ellátó szerkezetek, amelyek valószínűtlenné teszik a mozgásra utaló jelentést, ahogyan a (90) katalán példában a perifrázist tartalmazó tagmondatot megelőző tagmondatban is látható.

(90) *E con foren al peu de l’escala, madona la reina e sa germana **anaren-se***
megy.T3.BM-Refl

abraçar (Munt I 181, 31–33)

átölel.FI

’És amikor a létra aljához értek, a királyné és nővére **mentek átölelni/átölelték** egymást’

⁹³ Az almogavarok az Aragón Királyság zsoldos csapatainak katonái voltak a középkorban.

A (90)-beli (6.8.-ban (70)-ben már szereplő) szövegrész első tagmondatában megtaláljuk azt az információt, hogy a résztvevők már a főnévi igenévben megnevezett esemény helyszínén voltak (a létra aljánál), azaz feltehetőleg már nem kellett helyváltoztató mozgást végrehajtaniuk. Úgy tűnik, itt magán az ölelésen van a hangsúly. A mozgás ugyan lehetséges, mindenesetre nagyon pici térbeli elmozdulásról lehet szó. A 'megy'-szerkezet használatával, az alanyok szándékára való utalás által a beszélő talán arra akar rámutatni, hogy a főnévi igenévben leírt cselekvés nem mindennapi módon került végrehajtásra. Ez azért lehetséges, mert a 'szándék' és a 'dinamizmus' a 'megy' jelentés inherens összetevői közé tartoznak.

Mozgást kizáró információt az előfordulást követő tagmondat is tartalmazhat, mint a következő példa vonatkozó tagmondata.

(91) *e va trer lo bordo⁹⁴ que portava cint* (Munt II 176, 25–26)

Aux.E3.Jel fog.FI

'fogta (= ?megy fogni) a kardját, amelyet az övén viselt'

A (91) megnyilatkozásban a *va trer* kifejezés szó szerint annyit jelent 'megy, hogy megfogja'. A *trer* 'fog, vesz' főnévi igenév önmagában nem zárja ki azt, hogy a *va* igealak 'megy' jelentésben áll: a következő tagmondat tartalma az, ami ellentmond ennek az értelmezésnek. Ezt az olvasatot azért kell elvetnünk, mert a tárgy, amit megfogott, a saját testén volt. A csatajelenetek leírásakor számos egyéb olyan tárgy említésére találunk példát, amelyek holléte nincs explicit módon kimondva, de feltehetően az alany testén vagy közvetlen közelében találhatóak, világtudásunk alapján legalábbis ezt feltételezzük (pl. a fegyverzet egyes darabjai, vagy a védőöltözék) (vö. a 106. lábjegyzetben olvasható, jelen idejű környezetben előforduló példával is). Ez a világtudás befolyásolja a mozgásige értelmezését is. Tehát a (91)-ben látható megnyilatkozás nem jelentheti azt, hogy 'megy, hogy megfogja a kardját, amelyet az övén viselt', inkább azt kell feltételeznünk, hogy a szerkezet a befejezettség vagy a múlt idő jelentését hordozza. Ezt az olvasatot a következő tagmondatban található ige igeideje is megerősíti. A *portava* 'viselt' igealak egy folyamatos múlt idejű forma. Ez egy leíró múlt a katalánban, amely egyéb használatai mellett olyan cselekvésre vagy körülményre utal, amely egyidejű egy másikkal. Mivel az igeidő-egyeztetés kötelező a katalánban, a *va trer* formának szintén múlt időt kell kifejeznie. Így a következő tagmondatban található igealak megmutatja, hogy itt már egy teljesen grammatikalizálódott alakkal van dolgunk (l. még a 'megy'-szerkezet jelen idejű ragozott igés előfordulásairól a II.

⁹⁴ Bordeaux-i kard.

fejezet 5.3. pontjában írtakat). Ez már átvezet az olyan előfordulásokhoz, amikor az egymást követő mondatok időviszonyai és a bennük található igeidők segíthetnek explicit módon nem kifejezett jelentéstartalmak kikövetkeztetésében. Ez azért válik lehetővé, mert a katalán igeidő-egyeztetés szabályainak köszönhetően az alárendelt tagmondatokban nem akármilyen igeidők jelenhetnek meg. Tekintsük a következő példákat!

- (92) *E puis **van** **eléger** dos de cavall, e un adalil e un mogatèn, per qui es*

Aux.T3.Jel választ.FI

regissen estrò haguessen cap. (Munt II 121-2)

’Azután **kiválasztottak** (= **mennek kiválasztani**) két lovast, egy hadvezért és egy parancsnokot, hogy azok irányítsák őket, amíg vezetőjük nem lesz.’

- (93) *e aquí ell **va** **fer** lo duc cavaller. E con l’hac fet cavaller,*

Aux.E3.Jel üt(lovaggá).FI

lo duc dix davant tuit: (Munt II 128)

’és itt lovaggá ütötte a grófot. És miután lovaggá ütötte (volt), a gróf mindenki előtt így szólt.’

- (94) *E io llavores li **vaig** **dir** que, ab l’ajuda de Déu, io hi intraria per*

Aux.E1.Jel mond.FI

purgar mos pecats; (Per 34)

’Erre én azt mondtam neki, hogy Isten segítségével, (majd) bemegyek, hogy megtisztuljak vétkeimtől.’

A (92)-ben az „*anar* + FI” szerkezet előfordulását követő alárendelt vonatkozó tagmondatban (szó szerint: ’akik irányítsák őket’) az *es regissen* ’irányítsák’ igealak a kötőmód múlt idejében áll, ami mutatja, hogy a főige, amelynek alá van rendelve, múlt idejű kell, hogy legyen. (93)-ban az előfordulást követő megnyilatkozás a főnévi igenévben megjelölt cselekvésre (*fer cavaller* ’lovaggá ütni’) való visszautalást tartalmaz: *l’hac fet cavaller* ’lovaggá ütötte (volt)’. Ez a forma régmúltban áll, ami mutatja, hogy a cselekvés korábban ténylegesen lezajlott.⁹⁵ Végül, a (94)-ben látható szövegrész egy párbeszédet ír le, amelynek résztvevői ugyanazon a helyen, a purgatórium kapujában vannak, így helyváltoztatás nem valószínű. A *vaig dir* forma múlt idő értékét azonban a rákövetkező

⁹⁵ Colon (1978a [1959]: 124–125) hasonló példát mutat Desclot krónikájából, amikor az előfordulást megelőző tagmondatban található a régmúltban álló igealak. Colon is azt a következtetést vonja le ebből, hogy a szerkezet múlt idő értékkel rendelkezik.

tagmondatban használt igealak nyelvtani jellegzetességei is mutatják. A mondandó tartalma függő beszéddel van kifejezve, amelyben az *intraria* '(majd) bemegyek' feltételes módú alak jelenik meg. A feltételes mód utóidejűség kifejezésére használatos múlt idejű kontextusban. Ha a *vaig dir* forma jelen idő lenne, egyszerű jövő idő jelenne meg a kérdéses helyen.

Az igemód szintén hasznos tudnivalókat szolgáltathat. A (95) katalán példában a kijelentő mód használata az alárendelt tagmondatban (l. *passà* 'átment') a kötőmód helyett arra utal, hogy az *anà* forma nem eredeti mozgásra utaló jelentésében ('megy') áll ebben a kontextusban.

(95) *mès-se la lansa denant, e **anà** **ferir** lo cavaler alamayn de tal vertut*
Aux.E3.BM **támad.FI**

que la lança li passà de l'altra part per mig lo cors (Desc II 55, 25–27)

'előretartotta a lándzsát és olyan hevesen **támadta meg** (= ?ment, hogy megtámadja) a német lovagot, hogy a lándzsa áthatolt a teste közepén'

A (95)-ben, ha a perifrázis a támadás céljával végrehajtott mozgásra utalna, a következő tagmondat igéjének kötőmódban kellene állnia (vö. „azzal a céllal ment, hogy olyan hevesen támadja meg a német lovagot, hogy a lándzsa áthatoljon a testén”). A kijelentő mód használata itt azt sugallja, hogy a következő tagmondatban kifejezett cselekvés nem a célja volt a 'megy'-szerkezetben kifejezett mozgásnak, hanem ténylegesen megtörtént, és inkább a főnévi igenévben leírt cselekvés következményeként fogható fel, mint a mozgás következményeként. Azaz az alany valóban megtámadta a német lovagot és a lándzsájával valóban átdöfte őt. Így ez a grammatikai jellegzetesség szintén egy előzetes jelentésváltozásra szolgál evidenciaként, hiszen megmutatja, hogy az *anar* ige ebben a kontextusban már nem őrzi eredeti lexikai jelentését.

Természetesen a hosszabb diskurzus elemzése is segítséget nyújthat a jelentéstulajdonításban. A kontextus további bővítésével arra nézve is feltételezéseket tehetünk, hogy a szereplők hogyan mozognak a térben a diskurzusban leírt cselekvések folyamán. Ehhez gyakran nem elég a szöveggörnyezet figyelembevétele, hanem a kontextust enciklopédikus tudásunkból származó információkkal is bővítjük. A következő (a II. fejezet 6.3.2. pontjában (38)-ként már – glosszák nélkül – bemutatott) (96) diskurzus az „*anar* + FI” szerkezet több előfordulását tartalmazza.

- (96) *E quan ells hagen ab mi parlat així llongament, me menaren en una gran muntanya, e digueren -me que regardàs en aut e en avant, vers lo cel, e io hi vaig*

Aux.E1.Jel

regardar, e van –me demanar de quina color era ni cum me semblava
 néz.FI Aux.T3.Jel-Klit.E1 kérdez.FI

ni ont era io. E io lus vaig respondre que a mi me semblava color d’or e
 Aux.E1.Jel válaszol.FI

d’argent de la fornai ixit. E llavores ells me van dir: (Per 49)
 Klit.E1 Aux.T3.Jel mond.FI

’Miután ilyen hosszan beszélgettek velem, egy nagy hegyhez vezettek és azt mondták, nézzek fel és előre, az ég felé, és én **odanéztem**, és **megkérdeztek**, milyen színű, és mit gondolok, hol vagyok. Azt **válaszoltam** nekik, hogy úgy látom, a színe izzó arany és ezüst. Erre azt **mondták** nekem:’

Amennyiben a fenti diskurzusban a mozgás jelentését tulajdonítanánk az *anar* ige előfordulásainak, feltételezve, hogy történeti jelenről van szó, a következő inkohérens szöveget kapnánk, amelyben a résztvevők összevissza mozognak a párbeszéd közben:

’?’Miután ilyen hosszan beszélgettek velem, egy nagy hegyhez vezettek és azt mondták, nézzek fel és előre, az ég felé, és én **?odamegyek (?az éghez), hogy megnézzem**, és ők **?odamennek (?hozzám), hogy megkérdezzék**, milyen színű, és mit gondolok, hol vagyok. **?Odamegyek hozzájuk, hogy válaszoljak** nekik, hogy úgy látom, a színe izzó arany és ezüst. Erre ők **?odamennek (?hozzám), hogy azt mondják nekem:**’

Összefoglalva az e fejezetben elmondottakat, a kontextus számos nyelvi fogódzót tartalmazhat, amelyek segítenek nekünk a jelentéstulajdonításban a történeti vizsgálatban. Többségükben a szűk vagy tágabb kontextusban megtalálható lexikai egységek jelentéséről van szó (magukban a szerkezetekben előforduló főnévi igenevek, névszók, határozók, az előfordulást tartalmazó tagmondatot megelőző vagy követő tagmondat stb.). Egyes esetekben azonban nyelvtani jellegzetességek is segíthetnek, így az igeidő vagy igemód. A fenti példaelemzések arra is rávilágítanak, hogy a szűk kontextus figyelembevétele gyakran nem elégséges a pontos jelentéstulajdonításhoz, hanem a tágabb kontextust is meg kell vizsgálnunk.

6. Érvelés a történeti pragmatikában, versengő hipotézisek közötti döntés

6.1. Bevezetés

Ebben a fejezetben a metanyelvészeti megfontolások hasznosságát szeretném megmutatni a történeti nyelvészeti kutatásban. Az ehhez kapcsolódó kutatási kérdéseimet a könnyebb érthetőség kedvéért megismétlem:

(iv) A történeti adat milyen fogalmával célravezető dolgozni a kutatásban?

(v) Milyen érvelési módszereket használnak a történeti pragmatikában?

(vi) A kutatás folyamán hogyan segíthetnek metanyelvészeti megfontolások a rivális hipotézisek közötti döntésben?

A metanyelvészeti reflexió során kívülről tekintünk a kutatás folyamatára, folyamatosan felülvizsgálva az általunk alkalmazott módszertan helyességét. Ez elsősorban két kérdést érint: először, meg kell vizsgálnunk, hogy a kutatás milyen adatokra épül, másodsor pedig az érvelés folyamatát kell szemügyre vennünk. A II. fejezetben a kutatás bemutatása során a korpuszban fellelhető példákra utalva az előfordulás kifejezést használtam és kerültem az *adat* terminust, jóllehet a kettőt a szakirodalomban hagyományosan szinonimaként használják. Módszertani megfontolások azonban rávilágítanak, hogy a kettő között lényeges különbség van. A nyelvészeti érvelés metanyelvészeti szempontú vizsgálata hasonló, az intuitív használatból eredő problémákat vet fel. A kutatók gyakran rutinszerűen alkalmazzák kutatási területük elfogadott érvelési technikáit, és a következtetéseikben szerepet játszó egyes feltevések nem mindig jelennek meg explicit az érvelés bemutatásakor. Ezek az explicit módon nem megjelenő kijelentések az ún. látens háttérfeltevések (Kertész és Rákosi 2012: 89–91), amelyek azonban befolyásolják a konklúzió elfogadhatóságát. Metanyelvészeti szempontok alkalmazása segíthet minket a kutatás folyamán a versengő hipotézisek közötti döntésben. A történeti pragmatikai kutatás adatainak és érvelésének, valamint a II. fejezetben bemutatott kutatásnak a metodológiai szempontból történő vizsgálatához a tudományos elméletalkotás egy modelljét, a Kertész és Rákosi (2008b, 2012) által kidolgozott ún. *p-modellt* veszem alapul. Tekintsük először az adatok kérdését!

6.2. A tudományos elméletalkotás egy modellje: a p-modell

6.2.1. Az adat fogalma

Amint a bevezetőben említettem, a történeti kutatásban a *történeti adat* kifejezésen általában a történeti szövegben talált előfordulásokat értik. A történeti nyelvészeti kutatásban kiemelkedő szerep jut a történeti dokumentumokból gyűjtött előfordulásoknak. Vizsgáljuk meg, hogy ezek az előfordulások valóban adatok-e önmagukban, és hogyan szerepelnek a kutatás folyamatában. Az adatok kapcsán elsősorban a korpuszadatokra térek ki, hiszen a történeti kutatás elsősorban a történeti szövegekből nyert adatokon alapul. Fischer (2004: 730) a korpuszadatok központi szerepét hangsúlyozza a történeti nyelvészetben, amikor a történeti dokumentumokat a történeti nyelvész ismereteinek egyetlen biztos forrásaként nevezi meg (l. fentebb a 2. pontban, a 72. lábjegyzetben). Lehmann (2004: 192, 196-tól, 201) szintén a korpuszon alapuló adatokat tekinti a legmegbízhatóbb adattípusnak. A korpuszadatokat „talált adatoknak” (*discovered data*) tekinti, amelyek függetlenek a kutatótól, így kevesebb mód nyílik az adatok manipulálására, ezért a kutatás objektívebb lehet. A talált korpusz változatos, meglepetésekkel szolgálhat, új, meglepő, előre nem látott felfedezésekre ad módot. Fischer és Lehmann optimista hozzáállását tükrözi a történeti kutatás gyakorlata is: a kellően tekintélyes nagyságú korpuszt felhasználó kutatások nagy tekintélynek örvendenek.

A korpuszadatok ilyen felfogása az előfordulás és az adat szinonimaként való használatának köszönhető. Valójában a korpuszadatok és felhasználásuk számos módszertani problémát vet fel, ami megkérdőjelezi, hogy a korpusz ismeretek biztos forrásának tekinthető-e, amely objektívebb eredményekhez vezet. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatához Kertész és Rákosi (2008b, 2012) *p-modell*-jét használom fel.

A p-modell egyik alapgondolata, hogy a metodológiai megfontolásoknak konkrét tárgy tudományos kérdések vizsgálatakor is gyakorlati hasznát vehetjük. Többek között, a nyelvészeti érvelés rekonstruálása és metanyelvészeti szempontú elemzése során olyan információkhoz juthatunk, amelyek hasznunkra lehetnek a versengő hipotézisek közötti döntésben. Kertész és Rákosi p-modelljének elnevezése a modell központi gondolatára utal: a szerzők szerint a tudományos elméletalkotás plauzibilis érvelési folyamat: csupán részlegesen alátámasztott, plauzibilis információkra épül és plauzibilis eredményekhez vezet (Kertész és Rákosi 2012: 54). A szerzők ennek megfelelően újszerű adatfogalmat dolgoznak ki, amely tükrözi, hogy a kutatás során felhasznált információk nem tekinthetők teljesen bizonyos ismereteknek, csupán plauzibilisnek. Az *adat* kifejezést tehát nem a hagyományos, fentebb bemutatott értelemben használják. A p-modell adaton plauzibilis kijelentést ért, amelynek két komponensből álló szerkezete van. Az adatok olyan kijelentések, amelyek az

információértékükön túl egy plauzibilitási értéket is tartalmaznak, amely valamely forrás alapján rendelhető hozzájuk. Az adatok kiinduló plauzibilitási értéküket valamely direkt adatforrásból kapják, Kertész és Rákosi a következőket említi: „érzékszervi tapasztalatok, bizonyos eszközök, módszerek, eljárások alkalmazása, korpuszok, események, elméletek, az emlékezetünk, sejtések, feltevések, bizonyos elvek (pl. egyszerűség, egyöntetűség stb.), szakértők, szemtanúk, történelmi források egyaránt szolgálhatnak direkt forrásként (vö. Rescher 1976: 6, Rescher 1973: 63-tól.).” A kijelentések plauzibilitási értékét kezdetben forrásuk megbízhatósága határozza meg, így az az érvelés folyamán megváltozhat, amennyiben forrásuk megbízhatósága megkérdőjeleződik. A p-modell azt is megengedi, hogy egy kijelentés egyidejűleg legyen plauzibilis valamely forrás alapján, míg egy másik alapján implauzibilis.

Tekintsünk egy példát! A II. fejezet 1.2.2. pontjában bemutattam az „*anar* + FI” szerkezet használatát a mai katalánban. Pérez Saldanya (1996: 101–102) szerint a modern katalán „*anar* + FI” szerkezet nem használható a *deure* ’kell’ főnévi igenévvel, Juge (2002) azonban az ellenkezőjére mutat példát. Véleményük különbözősége a következő (K) kijelentést érinti, amelyet Pérez Saldanya (1996) elfogad, Juge (2002) pedig elvet:

(K) Az „*anar* + FI” szerkezetnek a *deure* ’kell’ főnévi igenévvel való kombinációja nem grammatikus a mai katalánban.

Amennyiben ez a kérdés releváns a számunkra valamely kutatásban, úgy (K) kijelentés adatként szerepelhet, amely kiinduló plauzibilitási értékét Pérez Saldanya (1996: 101–102) mint direkt forrás alapján kapja. Később azonban kezünkbe akadhat Juge (2002), ahol az ellenkezőjére találunk egy előfordulást. A katalán „*anar* + FI” szerkezet Juge (2002) által hivatkozott előfordulása alapján konstruálható egy adat, melynek szerkezete összetett lesz: áll abból az információtartalomból, hogy az „*anar* + FI” szerkezetnek a *deure* ’kell’ főnévi igenévvel való kombinációja megtalálható a Juge által hivatkozott korpuszban és ez egy grammatikus kifejezés a mai katalánban, és Juge (2002) mint direkt forrás alapján (K) implauzibilis lesz. Amint fentebb írtam, a p-modell megengedi, hogy egy kijelentés egyidejűleg legyen plauzibilis valamely forrás alapján, míg egy másik alapján implauzibilis, hiszen ez a kutatás gyakorlatában gyakran előfordul. A fenti esetben kétféleképpen járhatunk el. Megkérdőjelezhetjük Pérez Saldanya (1996) mint forrás megbízhatóságát, természetesen csak az itt elemzett kérdéssel kapcsolatban. Mondhatjuk, hogy Pérez Saldanya nem vette figyelembe az „*anar* + FI” szerkezet elég előfordulását, és Juge (2002) az adatforrások tágabb körére támaszkodik, így ez utóbbit megbízhatóbb forrásnak minősíthetjük ebben a kérdésben. De részletesebb vizsgálattal, több forrás bevonásával az is kiderülhet, hogy a Juge (2002) által

talált előfordulás esetleg performanciahiba, félrehallás stb. volt, így Juge (2002) megbízhatósága kérdőjeleződhet meg.

A fenti megfontolások után most már újraértelmezhetjük a fentebb, a 2. és 3. pontban a történeti pragmatikai kutatás adatairól írtakat. Az adatok Jucker által elkülönített három csoportja: a nyelvhasználók nyelvi intuícióján alapuló, a természetes nyelvhasználatból vagy filológiai módszerrel gyűjtött adatok és az előidézett vagy kísérleti adatok egységesen kezelhetők. Ezek mind a kutató által vizsgált előfordulásokra vonatkozó kijelentésekként értendők, amelyek információtartalmukon kívül plauzibilitási értékkel is rendelkeznek. Kiinduló plauzibilitási értéküket valamely direkt forrás alapján kapják (nyelvi intuíció, beszélt vagy írott korpusz, kísérlet stb.).

6.2.2. Korpuszadatok a történeti pragmatikai kutatásban

A történeti nyelvészet, és a történeti pragmatika is, elsősorban az írott dokumentumokat tudja adatforrásként használni.⁹⁶ Az írott korpuszon alapuló adatok felhasználása, megbízhatósága azonban számos kérdést, problémát vet fel. Kertész és Rákosi fentebb, a 6.2.1. pontban bemutatott adatfogalmával összhangban a korpuszon alapuló adatok olyan plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentéseknek tekinthetők, amelyek egy kifejezés jelenlétéről vagy valamely tulajdonságáról tesznek állítást egy adott korpuszban. Ahogyan Kertész és Rákosi (2012: 173–175) megmutatja, szerkezetük különböző lehet: pl. „az X nyelvi jelenséget tartalmazó M megnyilatkozás megtalálható K korpuszban”, vagy „az X szerkezet beazonosítható K korpuszban és rendelkezik Y tulajdonsággal”. Mivel a korpuszadatok is direkt forrásból származó plauzibilis kijelentésekként értelmezhetők, nem tekinthetjük őket bizonyosan igaznak. A korpuszadatok megbízhatóságát számos tényező befolyásolja, többek között a történeti dokumentum megbízhatósága, a kutató nyelvi intuíciója, a vizsgált jelenség/kifejezés interpretációjának nehézségei stb. (Kertész és Rákosi 2012: 173, vö. Forgács 1993–1994). Kertész és Rákosi (2012: 173–175) négy problémát vet fel a korpusz használatával kapcsolatban, amelyeket saját meglátásaimmal kiegészítve és a történeti korpuszadatokra adaptálva tárgyalok. A négy probléma a következő. 1. A korpusz felhasználásakor a kutatónak el kell tudni különíteni a grammatikus és a nem grammatikus formákat. 2. Az adatok között szelektálnia kell, ami elméletfüggőséghez vezet. 3. A korpusz felhasználásakor szükségképpen használnia kell nyelvi intuícióját. 4. Végül, a korpuszokkal kapcsolatosan felmerül a pozitív és negatív evidencia kérdése. E négy probléma ahhoz vezet,

⁹⁶ Ebben a fejezetben a korpuszadatokkal általánosságban foglalkozom a történeti kutatásban, az írott korpusz felhasználásának a történeti pragmatikában jelentkező speciális nehézségeire nem térek ki (ehhez l. a 4. és 5. pontban írottakat).

hogy a tudományos érvelés folyamatába bekerülő, korpuszon alapuló ismeretek nem tekinthetők bizonyosan igaz információknak. A nyelvtörténeti korpuszadat hagyományos fogalma azonban nem tükrözi ezeket a bizonytalanságokat. A továbbiakban ezért az *adat* kifejezést a p-modell adatfogalmának megfelelően értem, amelynek segítségével értelmezhetőekké válnak a korpuszon alapuló adatokkal kapcsolatban felmerülő problémák. A továbbiakban tekintsük a fenti négy problémakört részletesebben!

1. El kell döntenünk, hogy az, amit a korpuszban találtunk, része-e az általunk vizsgált nyelvnek, azaz el kell tudnunk különíteni a grammatikus előfordulásokat pl. az elírásoktól. A történeti nyelvészetben ez a probléma összetettebben jelentkezik. A történeti korpusz felhasználásakor nem elég ugyanis eldönteni, hogy egy ott talált előfordulás elírás-e, vagy pedig része a vizsgált nyelvnek, hanem azt is mérlegelni kell, hogy része-e az általunk vizsgált nyelvállapotnak. Egyazon dokumentumban ugyanis előfordulhatnak későbbi vagy korábbi nyelvállapothoz tartozó formák is, így a történeti szöveg nem feltétlenül (csak) azt a nyelvállapotot tükrözi, amikor íródott. A történeti szöveg az elírások mellett tartalmazhat: (i) archaikus formákat, (ii) később betoldott alakokat, javításokat, valamint (iii) más nyelvből vett szavakat, szövegrészeket is. Tekintsünk példát mindháromra! (i) Bruguera (1981) I. Jakab krónikájának alapos vizsgálatával megállapítja, hogy archaizáló szövegről van szó, így hiába íródott kevéssel Desclot *Krónikája* előtt, egy régebbi nyelvállapotot tükröz, ahogyan az például az „*anar* + FI” előfordulásai ragozott igéjének igeidején is megfigyelhető. (ii) Amint már fentebb (l. II. fejezet 5.2.) láttuk, Desclot krónikája az „*anar* + FI” szerkezet két *a* prepozíciós előfordulását is tartalmazza. Mindkettő címben szerepel, és mivel tudjuk, hogy a címeket gyakran később illesztették a szöveghez, ezeket az előfordulásokat egy későbbi nyelvállapothoz tartozónak kell tekintenünk (l. Pérez Saldanya 1996: 74). (iii) Muntaner *Krónikájának* 272. fejezetében található egy provanszálul írt verses rész, amelynek tiszta provanszál nyelvezete ráadásul kétségeket hagy maga után.

2. A Kertész és Rákosi által felvetett következő probléma, hogy el kell tudnunk dönteni, mely információk relevánsak az adott kutatási kérdés szempontjából, tehát szelektálni kell az adatok között. Ez előfeltételezi a korpusz mondatainak valamely elmélet segítségével történő elemzését, ami az adatok elméletfüggőségéhez vezet. Tehát, hogy egy, a korpuszban talált forma annak a szerkezetnek a példája-e, amellyel a kutató foglalkozni kíván, ez egyfajta előzetes grammatikai elemzést feltételez. Az általam végzett kutatásból például kizártam az *anar-se'n* 'elme' ige célhatározói szerkezetben való előfordulásait, mert azt egy külön, az „*anar* + FI”-től különböző konstrukciónak tekintem, és nem tartom relevánsnak

a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának vizsgálatában, hiszen előfordulásaiiban a mozgásige mindig a szó szerinti ’megy’ jelentésben áll. Bruguera (1981: 33–35) ezzel szemben példái között ilyen előfordulásokat is felsorol (l. 6., 16., 19., 38., 39., 46. és 50. példáit).

3. További problémákhoz vezet, hogy a korpuszban található megnyilatkozások értelmezésekor a nyelvésznek szükségszerűen a saját nyelvi intuícijára is támaszkodnia kell. Bruguera (1981: 38) a katalán „*anar* + FI” szerkezet I. Jakab krónikájából nyert előfordulásait vizsgálva a következő gondolat kísérletet végzi el. Tételezzük fel, hogy a perifrázis előfordulásait kétféleképpen fordítjuk le modern katalánra: 1. Az *anar* igét főigeként, azaz mozgás jelentéssel fordítjuk, ebben az esetben a mai katalánban szükség lesz az *a* prepozícióra (vö. II. fejezet 1.2.2. pontja). 2. A múlt idő példáinak tekintjük az előfordulásokat és a modern katalán összetett múlttal fordítjuk őket. Ez utóbbi esetben a fordítás nem vág egybe olyan mértékben az eredetivel, mint az első esetben, a szereplők térbeli elhelyezkedését tekintve, ami a vizsgált esetekben térbeli mozgást, helyszínek közötti váltást feltételez. Az általam fentebb bemutatott, az előfordulások értelmezésében alkalmazott elv, miszerint mindig a lehetséges „legrégebbi jelentést” kell tulajdonítani (esetünkben a mozgás jelentését), szintén előfeltételezi, hogy a kutató meg tudja állapítani, hogy az adott kontextusban értelmes interpretációhoz vezet-e a szó szerinti jelentés.

A történeti nyelvészetben problémát jelent, amint az Bruguera (1981) eljárása kapcsán is felmerülhet, hogy a kutatónak egy korábbi nyelvállapot jelenségeiről kell nyelvi ítéleteket hoznia, amelyre nézve nem rendelkezik megfelelő kompetenciával (vö. Dér 2004: 191–192). Az ún. pótkompetencia kifejlesztésének lehetőségét és korlátait tárgyalja Forgács (1993–1994). A nyelvtörténeti adatról írva hasonló fogalomra tesz utalást Dömötör (2012: 45), az *elsajátított intuíció* (*acquired intuition*) és a *történeti nyelvérzék* kifejezéseket említve. Az ilyenfajta nyelvérzék használatakor a kutató nyelvi intuícijával kapcsolatos, fentebb tárgyalt problémák még hangsúlyozottabban jelentkeznek.

Forgács (1993–1994: 18) a történeti korpuszról Greule (1982: 72)-re hivatkozva mint ún. zárt korpuszról ír. A zárt korpusz jellemzője (szemben a nyitott korpuszsal), hogy az abból kinyerhető információkkal kapcsolatban esetlegesen felmerülő kérdések tisztázására nem állnak rendelkezésre a korpusz nyelvét anyanyelvi szinten beszélő adatközlők, illetve a kutatást végző kutató sem rendelkezik a korpusz nyelvi állapotának megfelelő kompetenciával. A zárt korpuszon alapuló nyelvi leírás megbízhatóságához a kutatónak ún. pótkompetenciát kell kifejlesztenie, hogy maga pótolhassa az említett hiányt. Belátható, hogy ez sosem érhet teljesen a korabeli nyelvhasználók kompetenciájának a nyomába.

A pótkompetencia fogalmához köthető a Fischer (2007: 15) által kívánatosnak tartott rendszerérzékenység (*sense of system, sense of the grammatical system*) képessége is. A szerző arról írva, hogy nemcsak a vizsgálat szűk értelemben vett tárgyát, hanem egyéb, hasonló nyelvi elemeket is be kell vonnunk a vizsgálatba, hangsúlyozza, fontos, hogy rendelkezünk egyfajta rendszerérzékenységgel. A vizsgált korábbi nyelvállapot teljes nyelvtani rendszerére való érzékenység megfeleltethető a pótkompetencia fogalmának.

A pótkompetencia használatának jelensége a közvetettség kérdését is felveti. Az, hogy a kutató nyelvész, de a későbbi korban született szövegmásoló sem rendelkeznek már anyanyelvi kompetenciával a szöveg tükrözte nyelvállapotot illetően, a vizsgálni kívánt nyelvállapothoz való hozzáférés nagyobb fokú közvetettségét vonja maga után. Egyrészt kérdéses, hogy vajon az értelmezőnek az értelmezni kívánt szöveg tükrözte nyelvállapotra vonatkozó pótkompetenciája mennyire tekinthető megbízhatónak, másrészt a saját anyanyelvi kompetenciája is visszaköszönhet a szöveg értelmezésében. Vajon mennyire küszöbölhető ki a pótkompetencia és az anyanyelvi kompetencia közötti interferencia? Lényegében erről az interferenciáról beszél Fischer (2007: 18), amikor felhívja a figyelmet arra, hogy történeti szövegek értelmezésekor fennáll annak a veszélye, hogy a mai nyelvállapot szempontjából vesszük szemügyre a régi formát, különösen akkor, ha a két alak formailag egybeesik vagy nem sokat változott. A kompetenciák keveredésének veszélye a történeti nyelvrész fejlesztésével, a vizsgált nyelvállapot teljes rendszerére vonatkozó ismereteink minél magasabb szintre emelésével csökkenthető.

A különböző nyelvállapotokra vonatkozó kompetenciák interferenciája mellett felmerül az is, hogy az írott, illetve a beszélt nyelvre vonatkozó kompetenciánk hogyan befolyásolja egymást. Fischer (2007) megállapítja, hogy ha régebbi korok írott szövegeit későbbi korokéval vetjük össze, az olyan, mintha az almát a körtével hasonlítanánk össze (Fischer 2007: 41). Ugyanis a régebbi korok írott nyelvezete a beszélt nyelvhez közelebb áll. Később, amikor az írásos sztenderd kialakul, az írott nyelv sajátos, a beszélt nyelvvel szembeállítható jellegzetességeket vesz fel. A grammatikalitási ítéletek azonban gyakran az írott nyelvet veszik alapul, és agrammatikusnak, nem elfogadhatónak ítélnék olyan szerkezeteket, jelenségeket, amelyek a beszélt nyelvben előfordulnak. Így Fischer felhívja a figyelmet arra (Biber és Finegan 1994-re hivatkozva), hogy ha szövegek egy homogén csoportját akarjuk egymással összevetni, nem a műfajt kell figyelembe venni, hanem érdemes inkább nyelvi mutatókra támaszkodni (Fischer 2007: 13).

4. Végül, ha egy adott formát nem találunk a korpuszban, az nem jelenti, hogy a korpusz által reprezentált nyelvállapotban sem található meg, lehet, hogy bővebb korpuszban előfordulna. Ez utóbbi megfontolás felveti a pozitív és negatív evidencia kérdését a korpuszokkal kapcsolatban. Nagyon leegyszerűsítve, evidencián Kertész és Rákosi (2012: 178) olyan adatot ért, „amelynek funkciója az, hogy *hozzájáruljon a rivális hipotézisek plauzibilitásának megítéléséhez és egymással való összevetéséhez*” (kiemelés az eredetiben).⁹⁷

Pozitív evidencia esetén egy, a kutató által vizsgált jelenséget képviselő szerkezet előfordulása megtalálható a korpuszban. Első megközelítésben ez plauzibilissé teszi azt a kijelentést, hogy a kérdéses nyelvi konstrukció grammatikus a vizsgált nyelvben (történeti kutatásról írva: nyelvállapotban). Kertész és Rákosi (2012: 19–20, 173–175) felhívják a figyelmet arra, hogy ez nem feltétlenül van így, hiszen a korpuszban előfordulhatnak elírások, hibás alakok (vö. 1. probléma). Hozzá kell tenni, hogy az sem bizonyos, hogy a kérdéses forma tényleg a vizsgált jelenség példája-e, ennek eldöntése a kutató szubjektív ítéletén múlik (vö. 2. probléma).

Mivel, ahogy fentebb említettem, egyazon történeti szöveg különböző részei akár különböző nyelvállapotokat is tükrözhetnek, a pozitív evidencia kérdése a történeti nyelvészetben még súlyosabban jelentkezik, hiszen ahhoz, hogy plauzibilitási értéket rendelhessünk ahhoz a kijelentéshez, hogy a szövegben szereplő nyelvi konstrukció grammatikus a vizsgált nyelvállapotban, tudnunk kell, hogy a kérdéses szövegrész mely nyelvállapotot tükrözi.

Még nehezebb dolog a negatív evidencia értelmezése. Negatív evidencia esetén a korpusz nem tartalmazza a vizsgált nyelvi konstrukció egyetlen előfordulását sem, ami implauzibilissé teszi azt a kijelentést, hogy a nyelvi konstrukció grammatikus az adott nyelvben (nyelvállapotban) (l. Kertész és Rákosi 2012: 69). A negatív evidencia problémája a II. fejezetben bemutatott kutatásban is felmerülhet. Így pl. a rögzült helyi sémák vizsgálatánál előfordult, hogy egy adott főnévi igenévvel való kombináció nem minden prepozícióval fordult elő. Ebben az esetben feltételezhető, hogy a korpusz bővítésével ezeknek a hiányzó típusoknak a példáira is rátalálnánk. Az is lehet, hogy a forma előfordul a korpuszban, csak elkerülte figyelmünket. Erre jó példát mutatnak a 44. lábjegyzetben írottak. Egy adott szerkezet hiánya a korpuszban tehát nem értelmezhető automatikusan negatív evidenciaként, azaz nem teszi implauzibilissé azt a kijelentést, hogy a konstrukció grammatikus a nyelvállapotban.

⁹⁷ „(evidence is a datum) whose function is to *contribute to the judgement and comparison of the plausibility of rival hypotheses*.” Az evidencia fogalmához l. még Kertész és Rákosi (2008d).

Vizsgáljuk meg ezeket a problémákat Bybee (2005 [2003]) a II. fejezet 6.3.1. pontjában bemutatott kutatásán, amelyet itt a könnyebb érthetőség kedvéért megismétlek! Bybee (2005 [2003]: 605–614) az angol *can* ige segédigévé válását vizsgálja óangol és középanyol korpusz alapján. A típusgyakoriság vizsgálatakor intellektuális állapot vagy tevékenység ige, kommunikációs ige és képesség ige között tesz különbséget, hiszen ezek azok a főnévi igenév típusok, amelyek kezdetben tipikusan megjelennek a *can* igével. 300 előfordulás alapján a középanyolra nézve a következő számadatokat kapja a vizsgált szemantikai csoportokat illetően:

1. Intellektuális állapot vagy tevékenység ige: 52 példány, 18 típus

- magas példánygyakoriság: *see* 12, *deem* 6, *understand* 6, *espy* 5
- típusgyakoriság: 18 különböző ige

2. Kommunikációs ige: 102 példány, 31 típus

- magas példánygyakoriság: *tell* 30, *say* 29, *devyce* 8
- típusgyakoriság: 31 különböző ige

3. Képesség ige („tudni, hogyan”): 26 példány, 18 típus

Bybee a fenti, középanyolra vonatkozó arányokat az óangolra kapott adatokkal veti össze és megállapítja, hogy bár ezek a szemantikai csoportok az óangolban is felfedezhetőek, a középanyolban minden csoportban több főnévi igenév szerepel, és egyes kombinációk példánygyakorisága igen megnőtt az első két csoportban. Továbbá újabb főnévi igenevek is megjelennek a *can* segédigével. Bybee szerint mindkét fajta gyakoriságnövekedés hozzájárul a vizsgált nyelvi elem jelentésének kifakulásához. A leírásból jól látszik, hogy Bybee jelentőséget tulajdonít annak, hogy pl. a kommunikációs ige csoportjához tartozó 31 különböző ige talált előfordulást a középanyol korpuszban, míg az óangol korpuszban jóval kevesebbre. A középanyol korpuszban szereplő, de az óangol korpuszból hiányzó ige tehát negatív evidenciaként funkcionálnak. Ha azonban a középanyol korpuszban nem találna előfordulást egy, az általa felsorolt igékkel jelentésében rokon ige, annak feltehetően nem tulajdonítana ilyen jelentőséget. Az a megfigyelés ugyanis, hogy kommunikációs ige típus- és példánygyakorisága a középanyol korpuszban már igen magas, valószínűsíti, hogy egy további kommunikációs ige hiánya pusztán a véletlennek köszönhető, és a korpusz bővítése esetén arra is találnánk előfordulást.

Hasonlóképpen, a II. fejezetben bemutatott kutatásban jelentőséget tulajdonítunk annak, ha az *a* prepozíciós előfordulások egy adott nyelvallapotot reprezentáló korpuszban nem fordulnak elő. Mivel ezeknek a formáknak a terjedése összefüggést mutat azzal, hogy

mely korból származó szövegeket vizsgálunk, hiányukat negatív evidenciaként kezeljük, és feltételezzük, hogy abban a korban még nem jelentek meg. Elképzelhető azonban, hogy a korpusz bővítésével olyan korábbi szöveget is lelhetünk, amelyben a kérdéses alak előfordul, ekkor korábbra kell módosítanunk a szerkezet megjelenésének időpontját. Az *a* prepozíciós szerkezet példáinak hiányát bizonyos esetekben tehát negatív evidenciaként kezelhetjük. Ezzel szemben nem tekintjük negatív evidenciának, ha egy későbbi nyelvállapotot reprezentáló korpuszban, amelyben már a „megy’ + FI” szerkezet *a* prepozíciós előfordulásai is megtalálhatóak, egy bizonyos főnévi igenévvel való kombinációnak nem leljük *a* prepozíciós előfordulását (l. 44. lábjegyzet). Ilyenkor azt feltételezzük, hogy bővebb korpuszban előfordulhatna.

Természetesen minél nagyobb a korpuszunk, annál nagyobb súllyal esik a latba a negatív evidencia. A korpusz bővítésének azonban, különösen a történeti nyelvészetben, de nemcsak ott, megvannak a korlátai, így a negatív evidencia alapján soha nem tekinthetünk egy hipotézist teljesen bizonyosnak.

Egy vizsgált szerkezet hiánya más esetekben a szöveg rövidegének vagy stílusának tudható be. Colon mintegy száz szöveget vizsgál meg, amelyeknek csupán a felében találja meg a katalán „*anar* + FI” szerkezet előfordulásait. Colon ezt a mennyiségű szöveget már elégnek tartja ahhoz, hogy bizonyos összefüggéseket állapítson meg arra nézve, hogy az adott korban a vizsgált szerkezetet mely regiszterben használták.

Lehetetlen tehát teljes bizonyossággal eldönteni, hogy egy forma hiánya az adott nyelvállapot grammatikai jellemzőinek, a szöveg műfajának, a pusztán véletlennek, vagy pedig a szöveg írója egyedi stílusának, ízlésének tudható be. Ez utóbbihoz l. Soldevila (1963–1968) érdekes leírását a katalán „*anar* + FI” szerkezet írásbeli használatához. Soldevila megfigyeli, hogy Muntaner krónikájában az írás vége felé az „*anar* + FI” előfordulásai elszaporodnak, amit ő annak tud be, hogy a szerző „fellelkesült” a szerkezet használatán. Saját magából indul ki, aki, szemben más szerzőkkel, bevallása szerint stilisztikai célzattal alkalmazza tudományos írásaiban is a szerkezetet, hogy ne legyen unalmas olvasmány.

Mindezen megfontolások alapján jó okunk van rá, hogy a korpuszt, és így természetesen a történeti korpuszt se tekintsük teljes mértékben megbízható forrásnak, amelyen teljesen bizonyos kijelentések alapulnak. A korpuszadatok soha nem tekinthetők teljesen bizonyos, csupán plauzibilis kijelentéseknek. Ezért Kertész és Rákosi (2012: 173–175) hangsúlyozza, hogy a korpuszok csupán többé-kevésbé megbízható forrásnak tekinthetők, és egy-egy nyelvi jelenség magyarázatakor más adatforrásokkal kell őket kiegészítenünk (ehhez l. még Kertész és Rákosi 2008d).

Összefoglalva, sem egy adott forma hiánya, sem a korpuszban való megléte nem segít annak teljes bizonyossággal való eldöntésében, hogy a kérdéses konstrukció vajon megtalálható-e a korpusz által reprezentált nyelvéllapotban vagy nem.

Mindeddig úgy beszéltünk a korpuszadatokról, mintha azok pusztán a korpuszon mint adatforráson alapuló adatok lennének. A korpuszadatokkal kapcsolatos 3. problémából kiindulva azonban további megfigyeléseket tehetünk. A korpuszon alapuló adatok egyidejűleg a kutató nyelvész intuícióján alapuló adatok is, hiszen a korpusz feldolgozása során elengedhetetlenül szükség van a befogadó nyelvi intuíciójára. Gondolhatunk itt a grammatikalitási ítéletekre is, hiszen a történeti szövegek feldolgozása során a kutatónak először is el kell döntenie, hogy a korpuszban fellelhető nyelvi forma grammatikus alak-e, vagy esetleg elírásról van-e szó. Ez még a nyelvi intuíció használatának viszonylag problémamentesebb formája, bár már itt is lehet különbség egyes kutatók nyelvi ítéletei között. Ha azonban a jelentés szintjére, sőt, annak is a pragmatika által vizsgált nehezebben megközelíthető szintjeire lépünk, a véleménykülönbségek feltehetően még kiélezettebbek lesznek.

Bruguera (1981) fentebb, a 3. pontban már tárgyalt eljárása, amelyet a könnyebb követhetőség kedvéért itt megismétlek, jó példa arra, hogyan játszik szerepet a nyelvész intuíciója a korpuszban lelt előfordulások értelmezésekor. Bruguera (1981: 38) a katalán „*anar* + FI” szerkezet I. Jakab krónikájából nyert előfordulásait vizsgálva a következő gondolat kísérletet végzi el. A perifrázis előfordulásait kétféleképpen fordítja le modern katalánra. 1. Az *anar* igét főigeként, azaz mozgásra utaló jelentéssel fordítja, ebben az esetben a mai katalánban szükség lesz az *a* prepozícióra. (vö. II. fejezet 1.2.2. pontja). 2. A múlt idő példáinak tekinti az előfordulásokat és a modern katalán összetett múlttal fordítja őket. Az előfordulásokat kétféleképpen lefordítva Bruguera megállapítja, hogy amennyiben összetett múlttal helyettesíti az „*anar* + FI” előfordulásait, a fordítás nem vág egybe olyan mértékben az eredetivel, mint a mozgásige szó szerinti fordítása esetén. A különbség abban áll, hogy a vizsgált esetekben feltételezhető helyszínek közötti váltásra vonatkozó információ az analitikus múlttal való fordítás esetén elveszik. Ez az eljárás igen jól alkalmazható a perifrázis vizsgálatakor a jelentéstulajdonításban, és amint a disszertációban bemutatott példaelemzésekből látszik, magam is alkalmaztam. A helyszínváltást illetően vannak viszonylag egyértelmű esetek, de amint fentebb (I. II. fejezet 6.8. pontjának 2. alpontja) bemutattam, számos olyan előfordulást is találhatunk a történeti szövegekben, ahol a helyváltoztatás olyan kicsi, hogy eltérhetnek a vélemények azt illetően, hogy a helyszínek közötti váltás vajon beleértendő-e a diskurzushoz.

Az írásban fennmaradt diskurzusokban esetlegesen jelen lévő pragmatikai következtetések feltárása még ingoványosabb talajra vezeti a kutatót. Ezt a problémát a kontextuális elemzésről szóló 4.2.2. pontban érintettem.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a korpuszadatokat olyan kijelentéseknek kell tekintenünk, amelyek plauzibilisek, de nem tekinthetők teljesen bizonyosnak. Ezen adatok direkt forrása (első megközelítésben) a korpusz. Mivel azonban a korpuszadatok esetén minden esetben hivatkoznunk kell a kutató intuíciójára is mint direkt forrásra, és a korpuszadat plauzibilitási értékét a továbbiakban más forrásokból származó adatok plauzibilitási értéke is befolyásolja, a korpuszadat integrált forrásból származó adatnak tekinthető. Következésképpen a korpuszadat terminus helyett találóbbr lenne a „részben korpuszon alapuló adat” kifejezést használni.

Végül tekintsünk egy-két esetet arra vonatkozóan, hogy hogyan épül fel az integrált forrás. A II. fejezetben bemutatott kutatásból választottam példákat annak tárgyalására, hogy milyen információk egyesülnek azokban a plauzibilis kijelentésekben, amelyeket hagyományosan korpuszadatnak, esetünkben történeti korpuszadatnak hívunk.

a. példa A történeti szövegek interpretációjában nehézség származhat már maguknak a szövegeknek a jellegéből is: az írásbeliség kialakulásának kezdetén ugyanis még nem volt egységes írott norma, a központosítás hiányozhat, a nyelvi elemek számos írásmóddal jelenhetnek meg még egyazon szövegen belül is. Az általam használt történeti korpusz spanyol nyelvű szövegeiben a 'fogad' jelentésű ige a következő írásmódokkal fordul elő: *recebir*, *reçebir* és *rresçebir*. Ahhoz, hogy a kutató megállapítsa, hogy mindezek egyazon főnévi igenév előfordulásainak tekintendők, a nyelvi intuícióját is használja. Ráadásul míg a különböző írásmódok egyes esetekben pusztán az írásos norma hiányának tudhatóak be, máskor lehetnek akár szimpla elírások, megint máskor esetleg valamely hangváltozásról tanúskodnak. Hogy el tudjuk dönteni, melyikről van nagyobb valószínűséggel szó, – már ebben a viszonylag egyszerű esetben is – a korpuszadatok értelmezésekor a következőket is figyelembe kell vennünk: a kutató nyelvi intuíciója, több előfordulás, a kérdéses hangok írásos reprezentációi más szavakban, a fonetikai/fonológiai változás korábban feltárt törvényszerűségei, a „hiba” vagy írásmódbeli különbség helye, a fonetikai/fonológiai rendszer az adott nyelvállapotban, valamint a fonetikai/fonológiai rendszer a korábbi nyelvállapot(ok)ban. Egy történeti fonológus számára a fenti előfordulásokból csak akkor lesz a kutatásában felhasználható adat, ha mindezekre választ ad.

b. példa Egy másik nehézséget jelent a történeti szövegek interpretációjában, hogy egyes történeti kéziratok a hangsúlyt nem jelölik. A katalánban az első konjugációhoz tartozó igék egyes szám harmadik személyű alakjainak jelen ideje és befejezett múlt ideje formailag egybeesik a hangsúlyt nem jelölő történeti kéziratokban. Szintén formai egyezés van mindhárom konjugációhoz tartozó igék esetében a többes szám első személyű alakok jelen és befejezett múlt ideje között. Így nehéz megállapítani, hogy a kérdéses alakokat történeti jelenként vagy pedig befejezett múltként értelmezzük-e (Bruguera 1981: 31), pedig az erre a kérdésre adott válasz alapjaiban befolyásolja a katalán „*anar* + FI” szerkezet történetéről alkotott hipotéziseket.

A kérdéses formákat Coromines (1980–1991) történeti jelenként, Bruguera (1981) pedig befejezett múltként interpretálja. Bruguera úgy érvel, hogy ezeken a kétértelmű formákon kívül nincs más jelen idejű alak a szövegben. Ebben az esetben tehát a kérdéses formák értelmezéséhez figyelembe kell vennünk a következőket is: számos korábbi történeti kutatás eredménye, több igealak (többi konjugáció igéi), a tágabb kontextus, környező igealakok morfológiájának figyelembevétele, ismereteink az adott kor írásbeliségéről.

c. példa Az „*anar* ‘megy’ + FI” és az „*anar* ‘megy’ *a* + FI” szerkezetek megoszlásának vizsgálatakor az *a* prepozíciós előfordulások státusának megítéléséhez figyelembe kellett vennünk az előfordulások helyét a szövegben, több kézirat összevetéséből származó információkat, valamint enciklopédikus információkat a történeti szövegről.

Összefoglalva, a korpuszadatok a fentiek alapján integrált adatforrásból származó adatoknak tekinthetők: a korpusz mint adatforrás mellett további adatforrásként szerepel a kutató nyelvi intuíciója, a korábbi kutatások eredményei, valamint az elmélet. A korpuszadat tehát csak részben korpuszon alapuló adatnak, vagy egy korpuszbeli előfordulásból kiinduló, az alapján konstruált adatnak tekinthető.

A történeti korpuszadat megkonstruálásakor a korpuszbeli előfordulásokon túl tehát további információkat is számításba veszünk, amelyek (többek között) a következőkre vonatkozhatnak: a vizsgált nyelvi forma további előfordulásai, az előfordulás helye, a tágabb kontextus, további hasonló kontextusok, a teljes nyelvállapot, korábbi és későbbi nyelvállapot(ok), a jelenlegi nyelvállapot, maga a történeti szöveg és esetleges további kéziratai, fordításai, az adott kor írásbelisége, más nyelvekre vonatkozó, tipológiai információk.

Az adat fogalmát érintő problémák bemutatása után térjünk át a nyelvészeti kutatás folyamatának tárgyalására.

6.2.3. A nyelvészeti érvelés folyamata

A kutatás kiinduló kontextusát, ahogyan az a tárgytudományos részben bemutatott kutatás esetében is történt, többek között a korábbi szakirodalom feltételezéseiből, a saját adatforrásokon (pl. korpusz, nyelvi adatközlőkkel végzett munka stb.) alapuló feltételezésekből, és a mindezeket felhasználó következtetések eredményeiként létrejött feltevésekből alkotjuk meg. A p-modell arra is felhívja a figyelmet, hogy a kiinduló kontextus nem csupán a vizsgálat tárgyára vonatkozó hipotézisekből áll össze, hanem jóval összetettebb, hiszen a következőket tartalmazza:

- „(a) elfogadott metodológiai elveket, azaz például a kijelentések akceptálhatóságának kritériumait, a megengedett következtetéstípusokat, az elfogadott következtetéstípusok releváns tulajdonságaira vonatkozó módszertani szabályokat (az alkalmazható logikai, szemantikai stb. rendszereket, a természetes nyelvi állítások logikai, illetve szemantikai stb. fordításának módszereit), az ellentmondások kezelésének módszereit, a források megbízhatóságának kritériumait stb.;
- (b) az (a)-beli kritériumok alapján megbízhatónak ítélt direkt és indirekt forrásokat (következtetéseket);
- (c) az (a) és (b) értelmében rendelkezésünkre álló kijelentéseket és releváns tulajdonságaikat,

vagy ezen halmaz egy leszűkítését” (Kertész és Rákosi 2012: 122).

A kutatás így létrejött kiinduló kontextusa számos egymásnak ellentmondó hipotézist tartalmazhat egyidejűleg, amelyek közül a kutatás során választanunk kell. Kertész és Rákosi ezt p-inkonzisztenciának nevezik, amely a p-problematikusság egyik válfaja, lényegében információs túldetermináltság. A kontextus, többek között, p-inkonzisztens, ha tartalmaz egy olyan k kijelentést, amely egyes források alapján plauzibilis, míg más források alapján implauzibilis. A p-problematikusságnak van egy másik fajtája is, az információs aluldetermináltság vagy p-hiány. P-hiány esetén a kontextus olyan kijelentést is tartalmaz, amely se nem plauzibilis, se nem implauzibilis, mivel a források túl kevés információt adnak ahhoz, hogy plauzibilitási értéket rendeljünk hozzá. Amennyiben számunkra releváns kijelentésről van szó, kísérletet teszünk a p-hiány megszüntetésére újabb információk figyelembevételével. Természetesen egy kontextus lehet egyidejűleg p-inkonzisztens és p-hiányos is. Egy p-probléma megoldásához a kontextus átalakítása szükséges. Kertész és Rákosi a nyelvészeti kutatást plauzibilis érvelési folyamatnak tekintik, „amelynek célja egy p-problematikus kontextus fokozatos átalakítása egy olyan kontextussá, amely már nem, vagy legalábbis kevésbé p-problematikus.”

Egy tudományos probléma megoldásának első lépéseként a kutatás kiinduló kontextusát kell kibővítenünk. Az érvelési folyamat következő lépése a kibővített kontextus koordinálása, azaz az adatok régi és az új forrásokból származó plauzibilitási értékének, releváns tulajdonságainak, valamint a forrásaink megbízhatóságára vonatkozó régi és új információknak az összehasonlítása. Végül az így koordinált kontextus módosítása következik, azaz a kiinduló kontextust újraértékeljük (Kertész és Rákosi 2012: 136–143).

A továbbiakban a p-modellt felhasználva metodológiai szempontból vizsgálom meg a saját kutatásomban jelen lévő, a felhasznált szakirodalomból származó egyes hipotéziseket, hogy el tudjam dönteni, melyiket fogadjam el, illetve vessem el közülük.

6.3. Érvelés a történeti kutatás gyakorlatában

6.3.1. Bevezetés

Mivel a kiinduló kontextus az adott kutatási területen elfogadott metodológiai elveket is magában foglalja, kiindulásképpen tekintsünk a legfőbb tényezőket, amelyek befolyásolják, hogy a történeti nyelvészetben egy hipotézist elfogadhatónak, plauzibilisnek ítélünk-e meg. Plauzibilisnek ítéltető egy történeti nyelvészeti hipotézis, amennyiben:

1. kidolgozásakor a nyelvész a történeti nyelvészetben tradicionálisan elfogadott adatforrásokat használta (pl. történeti korpusz, megfelelően rekonstruált nyelvállapokra vonatkozó információk stb.).
2. kidolgozásakor a nyelvész a történeti nyelvészetben tradicionálisan elfogadott érvelést és vizsgálati módszereket alkalmazta (pl. analógián vagy gyakoriságon alapuló érvelés stb.).
3. más nyelvi szintek elemzése/hipotézisei is alátámasztják, vagy legalábbis nem mondanak ellent neki (azaz pl. plauzibilisebb az a történeti pragmatikai elemzés, amely összhangban van a morfológiai, szintaktikai stb. leírásokkal is).
4. a korábbi kutatások során feltárt és megbízható esettanulmányokban többszörösen alátámasztott univerzális nyelvtörténeti tendenciák alátámasztják, vagy legalábbis nem mondanak ellent neki.

Vegyük sorra a kritériumokat! A nyelvtörténeti kutatások adatforrásait már tárgyaltam (1. 2. és 3. pont), folytassuk az áttekintést az érvelési módszerekkel. A teljesség igénye nélkül csupán kettő, a történeti nyelvészetben széles körben használt kulcsfogalomra térek ki: a gyakoriságra és analógiára, valamint az ezeken alapuló érvelés bemutatására, mert ezek a II. fejezetben bemutatott kutatásban is fontos szerepet játszottak.

6.3.2. Gyakoriság

A gyakoriság a történeti nyelvészet egyik központi fogalma. Egyfelől számos nyelvtörténeti jelenség hozható kapcsolatba az érintett nyelvi elem nagy gyakoriságával, másfelől az egyes nyelvi elemek gyakoriságának vizsgálata a nyelvtörténeti kutatás egyik gyakran alkalmazott módszere. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a gyakoriságnak a szakirodalomban gyakran a nem statisztikai értelemben vett, intuitív fogalma jelenik meg. Bybee (2005 [2003]) kifejezetten a gyakoriság szerepével foglalkozik a grammatikalizációban, de még ebben a munkában sem találjuk meg a *gyakori*, illetve *ritka* kifejezések explicit meghatározását. Bybee (2005 [2003]: 577) a gyakoriságról írva definiálja ugyan a típus és példánygyakoriság fogalmait (l. a II. fejezet 6.3.1. pontjában), de nem mondja meg pontosan, mikortól nevezhető egy nyelvi forma gyakorinak, illetve ritkának. A *can* segédigévé válásáról írva így fogalmaz: „az élettelen alannal való használat **rendkívül ritka**: mindössze 12 példa található a 300 előfordulást tartalmazó korpuszban”⁹⁸ (Bybee (2005 [2003]: 613, kiemelés tőlem – N.C.K.). Ez a probléma részben annak is köszönhető, hogy a történeti nyelvészetben olyan nyelvállapotok vizsgálatakor, amelyekből kevés írott dokumentum maradt fenn, az előfordulások kis száma statisztikai elemzésre nem ad módot. Így az adatforrások bővítésének fontossága a történeti kutatásban még hangsúlyozottabban jelentkezik.

A grammatikalizáció azon meghatározása, miszerint az „nyelvi elemek nagy gyakorisággal előforduló szekvenciái automatizációjának a folyamata”⁹⁹ (l. Bybee 2007: 969) mutatja a gyakoriság jelentőségét a grammatikalizációban. Ezen belül pedig a jelentésváltozásban is központi szerepe van, egyes nyelvészek a jelentés általánosabbá válását/változását egyenesen a gyakoribb használat előfeltételének tekintik. Mások azonban, épp ellenkezőleg, úgy vélik, hogy a gyakori használat az, ami előmozdítja a jelentésváltozást (Dér 2008: 20, vö. Ladányi 1998: 420–422). A két véleményt egyszerre is fenntarthatjuk, ahogyan Bybee (2005 [2003]: 602) teszi, amikor így fogalmaz: „a gyakoriság nemcsak a grammaticizáció¹⁰⁰ eredménye, hanem a folyamat egyik elsődleges hajtóereje is.”¹⁰¹ Ő a grammatikai elemek egyik legfontosabb jellemzőjének azt tartja, hogy szemben a lexikai morfémákkal, kiemelkedően magas a gyakoriságuk. A konstrukciók¹⁰² gyakoriságának hatását vizsgálva Bybee (2005: 10) azt találja, hogy míg alacsonyabb gyakoriság csak konvencionalizációhoz, a kiemelkedően magas gyakoriság az új konstrukció

⁹⁸ „use with inanimate subjects is **extremely rare**: only 12 examples are found in the corpus of 300”

⁹⁹ „the process of automatization of frequently occurring sequences of linguistic elements”

¹⁰⁰ Bybee terminusa a grammatikalizációra. A grammatikalizáció különböző elnevezéseiről l. Heine (2005 [2003]: 577).

¹⁰¹ „Frequency is not just a result of grammaticization, it is also a primary contributor to the process.”

¹⁰² A konstrukciók jelentőségéről a grammatikalizációban l. Traugott (2003) és Bybee (2005 [2003]: 602–603).

grammatikalizációjához vezet. Bybee (2005: 11) úgy véli, hogy legalább részben a gyakori használat által meghatározottak egyes, a grammatikalizáció során lezajló változások is, nevezetesen a következők: fonológiai redukció, az új konstrukció autonómmá válása, az eredeti jelentés elvesztése, egy új, a kontextusban felmerülő valamely következtetésen alapuló jelentés megjelenése.

A gyakoriság ugyanakkor a történeti nyelvészeti módszertan egyik központi fogalma is, amikor is kvantitatív adatokra alapozva a fent említett kognitív folyamatokról igyekszünk információhoz jutni. Fentebb bemutattuk a gyakorisági vizsgálatok Bybee (2005 [2003]: 604) által relevánsnak tartott két fajtáját: a típus- és a példánygyakoriság vizsgálatát (l. a II fejezet 6.3.1. pontját). A grammatikalizálódó szerkezetekre jellemző, hogy fokozatosan megnő azoknak a lexikai egységeknek a típusgyakorisága, amelyekkel képesek együttesen megjeleníteni, ami a példánygyakoriság növekedését is maga után vonja. A gyakoriság ilyen megugrása azután különböző változásokhoz vezet mind formai, mind funkcionális szempontból (Bybee 2005 [2003]: 605).

Felmerül a kérdés, hogy a grammatikalizációhoz köthető kognitív folyamatokat befolyásoló gyakoriság milyen szinten érhető tetten a nyelvészeti kutatás módszereivel. Egy nyelvi elem gyakoriságának fogalma egy adott nyelvállapotban csupán elméleti konstrukció, és elméletfüggő, hogy a kutató pontosan minek a gyakoriságát szeretné megállapítani. Miután a kutató megfogalmazta, hogy pontosan mire is kíváncsi, újabb nehézség merül fel: sikerül/het-e reprezentatív korpuszt összeállítani annak vizsgálatára. Azt az elvárást, hogy egy korpusz reprezentatív legyen, még a jelenlegi nyelvállapotra vonatkozó szinkrón vizsgálatokban is igen nehéz teljesíteni (maga a reprezentativitás fogalma is függ elméleti megfontolásoktól), és még nehezebb azon nyelvállapotok kutatásában, amelyből nem áll rendelkezésünkre elég történeti dokumentum. Így kérdéses, hogy a vizsgált jelenség vagy szerkezet gyakorisága a korpuszban milyen mértékben tükrözi annak gyakoriságát a vizsgált nyelvállapotban. Azokra a nyelvállapotokra vonatkozóan, amelyekből az írásos dokumentumok szűk köre maradt fenn, a negatív evidencia kérdése még súlyosabban merül fel, hiszen nagyobb a valószínűsége annak, hogy egy nyelvi elem hiánya csupán a korpusz korlátozott méretének tudható be. Mindennek ellenére a nyelvtörténeti kutatás gyakorlatában az az optimista meggyőződés tükröződik, hogy az elérhető, esetenként igen szűkös korpuszból nyert adatok sikeresen használhatóak számos nyelvtörténeti jelenség kutatására. A fent említett bizonytalanságokat azonban figyelembe kell vennünk, amikor ilyen forrásból származó adatok plauzibilitását akarjuk megítélni.

6.3.3. Analógia

A történeti nyelvészetben használt másik gyakori érvelési mód az analógián alapuló magyarázat. A diakrón kutatásokban vizsgált nyelvi változások igen nagy részét analógiás folyamatoknak szokták tulajdonítani (Hock 1991: 167). A történeti nyelvészetben az analógia terminus hagyományosan olyan folyamatokra vonatkozik, amikor egy már meglévő szerkezeti mintázat alapján új, hasonló mintázatok jelennek meg egy nyelvben, vagy váltják fel a régieket (Jeffers és Lehisté 1979: 60; vö. még Bynon 1983). Analógiás folyamatok minden nyelvi szinten működnek, és egyik fő funkciójuk, hogy hasonlóvá tegyék morfológiailag, szintaktikailag vagy szemantikailag hasonló formák fonológiai és morfológiai szerkezetét. A morfológiában például, amikor valamilyen hangváltozás miatt a hangalak és a nyelvtani szerepkör kapcsolata megszakad, az analógia állítja azt vissza (Jeffers és Lehisté 1979: 71).

Hock (2005 [2003]) számos analógiásnak tekinthető jelenséget mutat be, és arra a következtetésre jut, hogy az analógiás változások egy kontinuumot alkotnak, és bár szabályosság vagy rendszeresség tekintetében eltérőek lehetnek, a közöttük felfedezhető különbségek csupán annak a következményei, hogy ezek a változások mely tartományban működnek (Hock 2005 [2003]: 455).

Az analógia szerepét hangsúlyozó megközelítések újabban a grammatikalizáció-kutatásban is megjelentek. Az analógiát, mint a grammatikalizációs folyamat szerves részét mindig is elismerték, a változás abban áll, ahogyan az újabb kutatások az analógia szerepkörének jelentőségét és státuszát értelmezik. A grammatikalizáció és az analógia viszonyát illető különböző elképzelések összefoglalását nyújtja Dér (2008: 106–108). Az analógia fogalma a grammatikalizációs szakirodalomban az újraelemzés (reanalízis)¹⁰³ jelenségével összekapcsolódva jelenik meg, és mivel az analógia szerepét újabban hangsúlyozó elképzelések is elsősorban az újraelemzéssel szemben igyekeznek „megvédeni” az analógiát, érdemes a kettőt együtt tárgyalni.

Hopper és Traugott (1993: 32–62) grammatikalizációról szóló alapművükben az újraelemzést és az analógiát a grammatikalizáció két fő mechanizmusaként nevezik meg, kiemelve, hogy előbbi a szintagmatikus, utóbbi pedig a paradigmatisz tengelyen működő változás. Az újraelemzés lényegében a morfémahatároknak a felszíni formát érintetlenül hagyó átrendezését jelenti: csupán a mögöttes (szemantikai, szintaktikai vagy morfológiai) reprezentációt változtatja meg. Az érintett nyelvi elemek ilyen módon egy másik szemantikai-szintaktikai kategóriába kerülnek át. Ezt minden esetben valamilyen kétértelműség teszi lehetővé: az érintett szerkezetet ugyanis a régi és egy új módon is elemezni lehet.

¹⁰³ Az újraelemzés különböző magyar elnevezéseihez l. Dér (2008: 38–39). Ő maga a reanalízis terminust alkalmazza.

Az analógia ezzel szemben a felszíni formát változtatja meg, de önmagában nem vezet szabályváltozáshoz, mint az újraelemzés: éppen hogy egy szabály elterjedésért felelős a nyelvi rendszerben magában vagy pedig a nyelvet használó közösségben. Hopper és Traugott (1993: 32) a két folyamat közül elsősorban az újraelemzés fontosságát hangsúlyozzák a grammatikalizációban, kiemelve, hogy csak ez képes új grammatikai szerkezetek létrehozására.

Korábban léteztek az újraelemzést a grammatikalizációval azonosító nézetek is (Hopper és Traugott 1993: 48 Meillet-re utal, de l. még a Dér 2008: 103 által megadott szerzőket is). Elsősorban a formalista irányzatok képviselőihez köthető az a felfogás, amely a grammatikalizációt az újraelemzés egy típusának tekinti (Dér 2008: 102). Hopper és Traugott azonban megmutatják, hogy az újraelemzésnek nem minden esete tekinthető grammatikalizációnak, ezért ők a kettőt egymástól független változásoknak tekintik.¹⁰⁴ Manapság ez utóbbi felfogás tekinthető általánosan elfogadottnak, amelyet Dér (2005: 168) így fogalmaz meg: „**a grammatikalizációnak, amely graduális, részét alkothatja az ugrásszerű reanalízis**, mely feltehetően a folyamat egy pontján zajlik le” (kiemelés az eredetiben).

Hopper és Traugott (1993) az analógia szerepét sem kicsinylik le a grammatikalizációban. Az analógiát szabályáltalánosításnak tekintik, és két ponton vélik felfedezni a jelentőségét. Először, az analógia működésének a felszínen is megjelenő eredményei vannak, ami sok esetben az első kézzelfogható bizonyítékát jelenti annak, hogy változás zajlott le (mind a beszélők, mind a nyelvészek számára) (Hopper és Traugott 1993: 57). Másképpen fogalmazva, az újraelemzés útján létrejött változásokat az analógia teszi láthatóvá. Másodszor, a grammatikalizációs folyamatban a reanalízis és az analógia ciklikusan váltakozva követik egymást, és egyes újraelemzéseknek előfeltétele az analógia előzetes működése, ahogyan a szerzők megmutatják a francia *pas* tagadó partikula grammatikalizációjának példáján (Hopper és Traugott 1993: 58–59), majd később az angol *be going to* szerkezet grammatikalizációján is (Hopper és Traugott 1993: 61).

Fontos hangsúlyozni, hogy Hopper és Traugott (1993) – a grammatikalizáció funkcionális megközelítésében megszokott módon –, a grammatikalizációs folyamat motivációjának elsősorban a diskurzus-pragmatikai tényezőket tekintik. Az újraelemzés és az analógia elképzelésükben nem mint okok szerepelnek, hanem mint a grammatikalizáció mechanizmusai. A grammatikalizációs szakirodalomban azonban újabban az az elképzelés is megjelent, amely megkérdőjelezi, hogy elégséges-e az analógiát pusztán mechanizmusnak

¹⁰⁴ Grammatikalizáció és reanalízis viszonyának különböző értelmezéseihez l. Dér (2008: 103–105.)

tekinteni. E nézet megfogalmazója Fischer (2010), aki az analógiát mint kiváltó okot is tekintetbe veszi a grammatikalizációs folyamatokban.

Hopper és Traugott (1993) elképzelésével szemben Fischer (2010: 182) amellett érvel, hogy a grammatikalizációban működő analógia nem szorítkozik pusztán az analógiás kiterjesztésre (*analogical extension*), amelyet általánosan elismernek mint a grammatikalizációban működő egyik tényezőt, hanem elő is mozdítja, okozza a nyelvi változást. Ő nem az újraelemzést, hanem az analógiát tekinti a nyelvi változás fő mechanizmusának, amelyet általános kognitív elvként értelmez. Fischer (2010) szerint az analógia központi jelentősége a nyelvi változásban abban áll, hogy mivel mind a formán, mind a jelentésen alapulhat, alkalmas arra, hogy a grammatikalizáció formális és funkcionális megközelítéseit összhangba hozzuk a segítségével. Fischer ugyanis nem tekinti elégségesnek a grammatikalizáció folyamatát csupán funkcionális szempontból tanulmányozni: legalább olyan fontos szerepet játszik a folyamat lezajlásának mikéntjében a nyelv aktuális nyelvtani rendszere, amelyben a változás zajlik (Fischer 2010: 182).

Amint Fischer (2010: 187–188) hangsúlyozza, a grammatikalizáció formális és funkcionális megközelítése alapvetően eltér, hiszen e két nézőpont eltérő tényezőket és erőket nevez meg a nyelvi változás motivációiként. A funkcionálisok a szemantikai-pragmatikai hatóerőket hangsúlyozzák, ennek megfelelően a nyelvhasználatra és a nyelvi feldolgozásra koncentrálnak, a változást fokozatosnak és külső, kontextuális erők által motiváltnak írják le. A formai változásokat pusztán mindezen erők eredményének tekintik. Ez különösen igaz a grammatikalizáció-elméletben dolgozó kutatókra. Elképzelésükben az analógiás kiterjesztés és a formai újraelemzés csak mint pusztán mechanizmusok vannak jelen, nem pedig a nyelvi változást motiváló okokként. A felszínen autonómnak látszó szintaktikai tényeket a funkcionális megközelítés a nyelvhasználók funkcionális céljainak eredményeiként tünteti fel. Ezzel szemben a formális megközelítés hívei a nyelvi rendszer önkényes belső erőire fektetik a hangsúlyt, és semmiféle külső motivációt nem fogadnak el (Fischer 2010: 185). A formális és funkcionális nézőpont igen részletes összevetéséhez l. Ladányi (1998), valamint Dér (2004 és 2008: 58–91).

Fischer (2010: 196–197) a grammatikalizációs folyamatnak mind a formális, mind a funkcionális irányzathoz tartozó kutatók által hangsúlyozott aspektusainak fontosságát hangsúlyozva e két megközelítés között igyekszik összhangot találni. E törekvés sikerességének kulcsát az analógia központi szerepének elismerésében és státuszának újszerű felfogásában látja: az analógia Fischernek (2010: 193) a két megközelítést kritikusan összehangoló modelljében mint mechanizmus és mint kiváltó ok is jelen van.

Fischer (2010: 194–195) hangsúlyozza, hogy a nyelvi változás teljes leírásához a grammatikai megszorításokat és a nyelvhasználók funkcionális igényeit egyaránt figyelembe kell venni, sőt fontos hangsúlyozni, hogy a grammatikai kényszerek idővel önkényessé is válhatnak. Ez az elképzelés szembemegy Haspelmath (1999) nézetével, aki úgy véli, hogy a grammatikai kényszerek csak akkor bírnak magyarázó erővel, ha a nyelvhasználati kényszerek terminusaiban értelmezzük újra őket. Fischer (2010: 196) szerint a két hatóerő a grammatikalizációs folyamat más-más pontjához köthető: a lokális, kiinduló helyzetben, azaz a változás kialakulását illetően könnyebb a nyelvhasználaton alapuló magyarázattal élni. Amikor azonban a változás terjedni kezd, a forma fontosabbá válik, mint a funkció. Érdeemes megjegyezni, hogy a pragmatikai tényezők szerepét mások is a folyamat kezdetéhez kötik (Hopper és Traugott 1993: 87–88).

Fischer fentebb kifejtett nézeteit az angol pragmatikai jelölők történeti vizsgálatán mutatja be. E nyelvi változás folyamán egyes határozói szerkezetek, amelyek kezdetben az ige adjunktumaiként szerepeltek, mondathatározókká, majd egyes esetekben diskurzus (pragmatikai) jelölökké fejlődtek, ami a mondatbeli pozíciójuk megváltozása mellett a hatókör bővülésével is járt. A hatókör ilyen bővülését korábban pragmatikai következtetések segítségével magyarázták (l. Tabor és Traugott 1998). Fischer szerint azonban ezekben az esetekben az analógia működése érhető tetten. Ő az igei adjunktum és a mondathatározó állomása között egy átmeneti szakaszt feltételez, amelyben a kérdéses szerkezet mondat eleji, topik pozícióba került, de egyelőre még a hatókör változása nélkül. Feltételezése szerint a hatókör bővülése később olyan más szerkezetek analógiájára következett be, amelyek már eleve bővebb hatókörrel rendelkeztek. Ilyenek az ellipsis útján lerövidült tagmondatokból származó, bővebb hatókörrel rendelkező pragmatikai jelölők is, amelyek szintén a fő proposíciót megelőző pozícióban jelentek meg és hatókörük kiterjedt arra (Fischer 2010: 199–200). E redukált tagmondatokból kialakult pragmatikai jelölők által létrehozott pozíciót töltötték be az eredetileg igei adjunktumként szereplő nyelvi elemek, és azok analógiájára vettek fel tágabb hatókört is, nem pedig pragmatikai következtetések eredményeként. Fischer tehát a pragmatikai következtetéseknek sokkal marginálisabb szerepet tulajdonít a kérdéses angol pragmatikai jelölők kialakulásában, mint ahogyan azt Tabor és Traugott (1998) feltételezték, és inkább a szórend és a mondatbeli pozíció szerepét hangsúlyozza.

Összefoglalva, Fischer (2010: 212–213) konklúziója az, hogy a VP-adjunktum hatóköre pozíciójának és nem pedig pragmatikai következtetéseknek köszönhetően módosult. A hatókör növekedését elősegíthette az a tény, hogy más mondatkezdő pozícióban lévő, redukált tagmondati határozók már eleve tágabb hatókörrel rendelkeztek. Mivel a vizsgált igei

adjunktumok ezekre mind formában, mind funkcióban hasonlítottak, analógiás úton maguk is mondathatározókká váltak.

Fischer (2010: 214–215) mindezen megfontolások alapján végül a grammatikalizációnak mint független változási mechanizmusnak a fogalmát is megkérdőjelezi. Véleménye szerint a grammatikalizációnak tekintett folyamatok egyes szakaszai közötti átmenet inkább az analógia működésével magyarázható, amely okként és mechanizmusként egyaránt jelen van. Az analógiás folyamatok csak a forma és jelentés hasonlóságaiból kiindulva magyarázhatóak, amelyekkel az analóg szerkezetek a nyelvhasználók számára a szinkrón nyelvtani rendszerben és a kommunikációs szituációkban rendelkeznek.

A nyelvtani megszorítások szerepét hangsúlyozza és az analógiának nagyobb figyelmet követel de Vogelaer (2010) is, aki esettanulmányában újabb példáját szolgáltatja annak, amikor a grammatikalizációs folyamat a nyelvtan szinkrón állapotának függvényében alakul. A szerző a névmások klitikummá, majd egyeztető jelölővé (*agreement markers*) történő alakulását és e grammatikalizációs folyamatok különbségeit vizsgálja nyugati germán és újlatin nyelvekben. Klitikumok mind a nyugati germán, mind az újlatin nyelvekben kifejlődtek, de grammatikalizációjuk csak az utóbbiakban haladt tovább. Kivételt képeznek a holland egyes keleti flamand nyelvjárásai, amelyekben a klitikumok tovább grammatikalizálódtak ugyan, azonban nem az általános grammatikalizációs ösvénynek megfelelően, hanem egy ritkábban megfigyelhető mintázatot mutatva.

A névmások klitikummá, majd egyeztető jelölővé történő alakulásában a korábbi elképzelések az újraelemzést tartották a fő mechanizmusnak. De Vogelaer (2010) azonban a grammatikalizációs útvonalak különbségeit az általa vizsgált nyelvekben/nyelvjárásokban annak tulajdonítja, hogy az újlatin nyelvekben a klitikumhasználat számára elérhető egyes analógiás kiterjesztések a nyugati germán nyelvekben nem, vagy kisebb mértékben érhetőek el. Másképp fogalmazva, de Vogelaer kutatásai arra utalnak, hogy a grammatikalizáció folyamatának alakulását alapvetően meghatározzák a paradigmatis kiterjesztés (analógia) elérhető mintázatai. A szerző úgy véli, az általa vizsgált jelenségeket az újraelemzésen alapuló megközelítések nem tudják magyarázni, és megmutatja, hogy a folyamat jobban leírható egy olyan analógiás keretben, amelynek központjában a releváns szintaktikai környezetek hasonlósága áll.

Bár jelen dolgozat a grammatikalizáció-elméleti keretben dolgozva elsősorban a funkcionális megközelítéshez sorolható, Fischer (2010) fentebb bemutatott, a funkcionális és a formális nézőpontot ötvöző hozzáállása a jelen kutatásban vizsgált jelenség leírásában is megfontolandónak tűnik. A dolgozat elsődleges célja, hogy a katalán „*anar* + FI” szerkezet

jelentésváltozásában ható pragmatikai erőket feltárja. Fontosnak tartom ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a Fischer (2010) által kínált keretet igen hasznosnak vélem a jelen kutatásban vizsgált katalán szerkezet változásának leírásában. Ez a nyelvi változás ugyanis, tekintve, hogy nem illeszkedik pontosan egyik eddig feltárt jelentésváltozási tendenciába sem, igen jól mutatja, hogy a nyelv egyéni nyelvtani rendszere milyen fontos szerepet játszik az egyes grammatikalizációs folyamatok lezajlásának mikéntjében. Így a dolgozatban bemutatott grammatikalizációs folyamat megengedi a Fischer álláspontját támogató értelmezést. A katalán „*anar* + FI” szerkezet változása olyan kisebb lépésekből tevődik össze, amelyek a világ egyéb nyelveiben zajló változásokkal párhuzamba állíthatóak. Az összkép ugyanakkor a katalán nyelv grammatikájának befolyása alatt bontakozik ki, így alakul ki a változás végső, egyedi mintázata. A Juge (2006) által leírt analógiás folyamatok (l. később, a 6.4.4. pontban), amelyek e változás egy pontján igen fontos szerepet töltek be, a katalán nyelv nyelvtani rendszerének köszönhetően működhettek. A kérdéses igei összetétel perifrázisként való újrakezeléséhez hozzájárulhatott a katalán nyelv grammatikai felépítése, amely számos igei perifrázist ismer.

Összefoglalva, a gyakoriság és analógia fogalma központi szerepet játszik a történeti nyelvészeti érvelésben. A gyakorisági érvek olyan plauzibilis kijelentéseket használnak, amelyek kvantitatív terminusokban ragadják meg egyes nyelvi szerkezetek jellegzetességeit, míg az analógiás érvelés azokra az analógiás folyamatokra épít, amelyek egy adott nyelvi szinten feltehetően működtek a vizsgált korban. Mivel ezek igen elterjedt és elfogadott érvelési módszerek és magyarázatok a történeti nyelvészetben, a rájuk építő érvelésből származó állításoknak magas plauzibilitási értéket tulajdoníthatunk.

6.4. Versengő hipotézisek közötti választás

6.4.1. Bevezetés

A tárgy tudományos részben bemutatott kutatás kiinduló kontextusa problematikusnak tekinthető, hiszen az „*anar* + FI” grammatikalizációjára vonatkozóan egymásnak ellentmondó hipotéziseket is tartalmaz. A kiinduló kontextus ilyen értelemben inkonzisztens, információs túldetermináltság jellemzi (l. fentebb, 6.2.3.-ban). Az inkonzisztenciát okozó hipotézisek a vonatkozó szakirodalomból származnak, és közülük központi jelentőségűek a vizsgált grammatikalizációs folyamat morfológiai aspektusát érintő megállapítások. Az egyes szerzők ugyanis különbözőképpen ítélik meg a katalán „*anar* + FI” szerkezet korai előfordulásai közül

azoknak a státusát, amelyekben a ragozott ige jelen időben áll. Ebben a fejezetben három szerző (Colon 1978a [1959] és 1978b [1976], Detges 2004 és Juge 2006) érvelését vizsgálom meg metodológiai szempontból, hogy el tudjam dönteni, hogy a folyamat morfológiájára vonatkozó megállapításaik mennyire tekinthetők plauzibilisnek. Ez a három szerző a II. fejezet 3. pontjában tárgyalta, a katalán befejezett múlt kialakulására vonatkozó három legfőbb hipotézis egy-egy reprezentatív szerzője.¹⁰⁵ Az összehasonlítás célja, hogy dönteni tudjunk a versengő hipotézisek között és így kiküszöbölhessük a kutatás kiinduló kontextusának inkonzisztenciáját. Az összehasonlításból kimarad a deixis-elmélet, amelynek jelenléte a kutatás kontextusában lényegében nem járul hozzá az inkonzisztenciához. A deixis-elmélet nem vizsgálja a kontextusokat, összeegyeztethető bármelyik másik elmélettel, kiegészítheti azokat. Nem tekinthető tehát rivális hipotézisnek, így elfogadását illetően nem szükséges döntést hozni. Kezdjük az összehasonlítást Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) érvelésének vizsgálatával!

6.4.2. Colon (1978a [1959] és 1978b [1976])

Azt a kérdést illetően, hogy a katalán múlt vajon a jelen idejű vagy pedig a múlt idejű ragozott igével álló szerkezetből ered-e, Colon a történeti jelen-hipotézist fogadja el. Eszerint a katalán „*anar* + FI” szerkezet mai alakjai a szerkezet azon előfordulásaira vezethetők vissza, amelyekben az *anar* ige történeti jelenben állt (vö. még Badia i Margarit 1981). Szemantikai szempontból ez az elemzés az „*anar* + FI” azon középkori előfordulásaira támaszkodik, amelyekben a ragozott ige jelen időben áll. Természetesen Colon elismeri a befejezett múlt idejű előfordulások jelenlétét is, de a szerkezet jelentésváltozásának leírásakor ezek láthatatlanok maradnak. Colon (1978a [1959]: 128-129, Colon 1978b [1976]: 161) úgy érvel, hogy a befejezett múlt idejű ragozott igs formákat a történeti jelen szorította háttérbe, amit a következőképpen magyaráz: a vizsgált szerkezet és a történeti jelen funkciója hasonló, mindkettő élénkebbé teszi a leírást, felkelti a hallgató figyelmét, így „egyesítik erőnyeiket”.

Annak az állításnak a szemléltetésére, hogy az „*anar* + FI” a leírás élénkítését szolgálja, Colon (1978a [1959]: 127–128) igen érdekes példát említ, amelyben a szerkezet ragozott igéje jelen időben áll. Ez a példa egy általános leírást tartalmazó, jelen időben fogalmazott szövegrészben fordul elő, és a szövegnek van egy provanszál nyelvű párhuzamos verziója. Ez utóbbiban a perifrázis helyett egyszerű jelen idejű alak található.¹⁰⁶ Colon ezt az

¹⁰⁵ Az összes hipotézis összes szerzője nézeteinek a bemutatása sok újdonságot nem hozna és terjedelmi okok miatt sem lehetséges.

¹⁰⁶ A példa katalán fordítása a következő: „*Lo castor sí és una bístia qui hi ha un membre lo qual és de gran virtut, los quals membres són los seus genitius. E con aquest castor és cassat per los cassadors, e ls cans lo*

előfordulást a leírást élénkítő funkcióhoz sorolja. Nem állítható azonban párhuzamba a többi jelen idejű ragozott igét tartalmazó előfordulással, hiszen azok befejezett múlt idejű környezetben jelennek meg. Ez a direkt forrásból származó adat plauzibilissé teszi Colon feltevését a vizsgált szerkezet korai funkciójáról (a leírás dinamikussá tétele). Ugyanakkor azonban a következő állítást is plauzibilissé teszi: a korai előfordulásokban a ragozott ige a szerkezetben a kontextus által megkövetelt igeidőben áll (vö. Colon 1978a [1959]: 128, Colon 1979b [1976]: 159). Következésképpen feltehetjük, hogy a múlt idejű kontextusokban a ragozott igenek múlt időben kellett megjelennie.

A szerkezet morfológiájának későbbi alakulását illetően Colon (1978b [1976]: 169) csupán a *var-* tövű alakok megjelenését említi. A *var-* tövű segédigék (l. 1. táblázat) analógiás alakok, amelyek az első konjugációhoz tartozó igék befejezett múltjának analógiájára jöttek létre. Colon úgy véli, hogy ezeknek az alakoknak a befejezett múlt idejű alakokhoz való formai hasonlósága mutatja a szerkezet identitását igeidő tekintetében. Colon tehát feltételezi, hogy abban az időben (14. század) már grammatikalizálódott szerkezetről beszélhetünk.

Lássuk lépésenként az „*anar* + FI” szerkezet történeti alakulását Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) alapján:

1. Az „*anar* + FI” egy a leírás dinamizmusának fokozására használt mozgásigés szerkezet, melynek ragozott igeje a kontextus által megkövetelt igeidőben állt.
2. A befejezett múlt idejű környezetben elterjed a történeti jelenben álló ragozott igs formák használata, amely kizorítja a befejezett múltban álló ragozott igs verziót. Ennek az az oka, hogy a szerkezet, valamint a történeti jelen funkciója hasonló, így „egyesítik erőnyeiket”.
3. A befejezett múltban álló ragozott igét tartalmazó szerkezet előfordulásai eltűnnek a történeti jelen előtérbe kerülésével. Az egyszerű múlt visszaszorulása szintén szerepet játszik ebben a folyamatban.
4. Az immár jelen idejű segédigével álló szerkezet múlt idő értékre tesz szert.
5. Ennek következményeként megjelennek az analogikus, *var-*tövű alakok, amelyek a szerkezet identitását jelzik igeidő tekintetében.

Az 1–3. állítások Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) explicit állításai. Mivel azonban egy konklúzió plauzibilitása nem csupán a premissák plauzibilitásának függvénye,

aconsequen, ne coneix la rahó per què ell es cassat, va's pendre los genitius ab les dents, e arranque 'ls-se, e gita 'ls en terra. E.l cassador pren los genitius per què ell lo cassa, e lexa anar lo castor.” 'Bizony a hód egy olyan állat, amelynek van egy igen értékes tagja, ez pedig az ivarszerve. És amikor a hódot a vadászok üzőbe veszik és a kutyák már utoléri, felismeri, hogy miért vadásznak rá, fogaival **megragadja** az ivarszervét, kitépi, és a földre veti. A vadász elveszi az ivarszervet, amiért vadászik rá, a hódot pedig hagyja elmenni.' A katalán fordításban a *va's pendre* 'megragadja (= ?megy megragadni)' forma az eredeti provanszál szövegben szereplő *pren* 'megragadja' alaknak felel meg, amely egyszerű jelen idejű forma. A katalán „*anar* + FI” szerkezet ezen a helyen élénkíti a leírást, a FI-ben kifejezett esemény hirtelenségét, váratlanságát hangsúlyozva. Colon (1978a [1959]: 128) szerint általa a katalán fordítás kifejezőbbé válik, mint az eredeti verzió.

hanem a látens háttérfeltevések plauzibilitásáé is, ezeket is fel kell fednünk. A látens háttérfeltevések olyan kijelentések, amelyek, bár explicite nem jelennek meg az érvelésben, mégis befolyásolják a konklúzió plauzibilitását (l. Kertész és Rákosi 2012: 89–91). Colon érvelésének 2. és 3. pontján a következő háttérfeltevéseket rekonstruálhatjuk. Először, Colon feltételezi, hogy két dolog, amelynek funkciója hasonló, ezt a funkciót együtt jobban be tudja tölteni. Ezt az állítást azonban független érvekkel nem támasztja alá. Másodszor, feltételezi, hogy a középkori szövegekben a szerkezet előfordulásainak jelen idejű ragozott igéi a történeti jelen példái. Harmadszor, feltételezi, hogy a történeti jelen funkciója a leírás dinamizmusának fokozása (vö. Colon 1978a [1959]: 129 és 1978b [1976]: 161). Ez utóbbi két háttérfeltevés mutatja, hogy Colon érvelése az „*anar* + FI” szerkezet morfológiai alakulását illetően egy feltételezett történeti jelen használaton alapul. Ez a nézet azonban nincs kellően megalapozva: Colon nem mondja meg explicite, mit ért történeti jelen alatt, feltevéseit további adatokkal nem támasztja alá. Mivel nincsenek megfelelően alátámasztva, ezen állítások plauzibilitási értéke alacsonynak mondható, így az egész erre épülő érvelést gyengítik.

A 3. és 4. lépés között lezajlott változást illetően Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]: 156) úgy tartja, hogy a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésfejlődésének kezdeteit nem tudjuk tanulmányozni, hiszen az már a legkorábbi fennmaradt szövegekben múlt idő értékkel jelenik meg. Colon állításával ellentétben, a korpuszadatok arra utalnak, hogy a korai szövegekben még igen korlátozott azoknak a kontextusoknak a száma, amelyekben a szerkezet előfordulhat.¹⁰⁷ Ez alapján feltehetjük, hogy a grammatikalizációs folyamat még nem fejeződött be, a múlt idő még nem vált kódolt jelentéssé ebben a korban.

Az 5. állításhoz számos egyéb nyelvből származó adat alapján magas plauzibilitási értéket rendelhetünk (l. Juge (2006: 316) 6.4.4.-ben bemutatott érvét).

Colon elemzése a „*’megy’* + FI” szerkezet előfordulásainak széles körére támaszkodik, nemcsak a katalánból, hanem egyéb újlatin nyelvekből is. Ugyanakkor azonban inkonzisztencia figyelhető meg az érvelésében megjelenő két állítás között: (i) a perifrázis múlt idő értékkel bír, valamint (ii) történeti jelenről van szó. Ez az inkonzisztencia abból a körülményből ered, hogy e két állítás ugyanazon direkt forrásból származó adatokra támaszkodik, azaz ugyanazokra a történeti szövegekre, amelyek egyazon nyelvállapotot képviselnek. Nyilvánvaló, hogy a két állítás egyazon nyelvállapotra vonatkoztatva nem tartható fenn egyidejűleg. Ha az elsőt elfogadjuk, a *’megy’* igét már csupán grammatikai jelölőnek tekinthetjük, amely nem bírhat lexikai jelentéssel. Ekkor azonban nem beszélhetünk

¹⁰⁷ Colon (1978a [1959]: 130) maga is kifejti, hogy 1350 előtt csak bizonyos típusú főnévi igenevek jelenhettek meg a szerkezetben, ami szintén mutatja, hogy grammatikalizációja még nem zárult le.

történeti jelenről, hiszen a történeti jelen használata esetén az *anar* igének ténylegesen mozgásra kell utalnia. Így a kutatás kontextusában inkonzisztencia áll fenn, amelyet ki kell küszöbölnünk. Van azonban egy másik lehetőség is: feltételezhetjük, hogy Colon a két állítást két külön nyelvállapotra szerte voltna vonatkoztatni. Ebben az értelemben a második a katalán nyelvtörténet egy korábbi állomására lesz érvényes, amelyből nem maradtak fent írásos dokumentumok. Direkt források hiányában erről a korai nyelvállapotról szóló állításainkat nem tudjuk megfelelően alátámasztani. Következésképpen ennek az állításnak a plauzibilitási értéke alacsony lesz, ami Colon hipotézisének plauzibilitását is csökkenti.

6.4.3. Detges (2004)

Detges is úgy véli, hogy az „*anar* + FI” szerkezet jelen idejű ragozott igés előfordulásai a történeti jelen képviselői. Colon elképzeléséhez csatlakozik abban, hogy a jelen idejű ragozott igés előfordulásoknak két hatást tulajdonít: dinamizmus (a ’megy’ igének köszönhetően) és aktualizálás (a perifrázisnak köszönhetően). Azt állítja, hogy a jelen idő opcionális, bár a jelen időben ragozott variáns mindig is gyakoribb volt, és ennek a gyakoriságnak köszönhetően a jelen idejű *anar* ige konvencionalizálódott mint kiemelő jelölő (*foreground-marker*). Tekintsük Detges elképzelését a jelen és múlt váltakozását illetően lépésenként.

1. *A nyugati újlatin nyelvekben az elbeszélő műfajokban egy rendszertelen jelen idő – múlt idő váltakozást találhatunk, kiváltképpen a korai szövegekben* (Detges 2004: 218).
2. *Az „anar + FI” szerkezetben opcionális a ragozott ige igeideje, a történeti jelen nem elengedhetetlen a perifrázis hatásához.*
3. *A jelen idejű ragozott igés verzió az „erősebb változat”, mivel két hatást kombinál: dinamikussá tesz és aktualizál* (Detges 2004: 218).
4. *A jelen idejű ragozott igével álló verzió mindig is gyakoribb volt* (Detges 2004: 218).
5. *A nagy gyakoriságnak köszönhetően a jelen idejű ragozott igés verzió „végül konvencionalizálódott mint az egyetlen lehetséges változat”* (Detges 2004: 218).

Detges 1. állításával az a probléma, hogy bár feltehető, hogy tényleg így volt, nem biztos, hogy elég releváns ahhoz, hogy bevegjük az érvelésbe. Elképzelhető ugyan, hogy a vizsgált katalán szerkezet múlt idővé alakulása egy ilyen igeidő használat tekintetében inkohérens kontextusban zajlott, Detges nem hoz példákat ezt tükröző történeti szövegekből. A korai katalán krónikákra, amelyekben a szerkezet első dokumentált előfordulásai fennmaradtak azonban nem érvényes ez a megállapítás. Detges maga is olyan szövegrészeket emel ki, amelyekben az igeidők használata koherens, és a befejezett múlt idejű igealakok sorát

csupán a vizsgált perifrázis jelen ragozott igés előfordulásai szakítják meg. Detges (2004: 217) ide vonatkozó példája, amelyet Colontól (1978b [1976]: 135–136) vett át, Desclot krónikájának egy részlete. 14 igei alakot tartalmaz, amelyből 13 múlt időben áll, és az egyetlen jelen idejű alak a vizsgált perifrázis előfordulásában szereplő ragozott ige. Egy másik példájában (szintén Colontól 1978b [1976]: 169) Muntaner krónikájának egy részletét idézi (Detges 2004: 221).¹⁰⁸ Ez 23 igei formát tartalmaz. Kettő közvetlen idézetben jelenik meg, másik kettő az olvasóhoz irányított kiszólásban: *Què us diré?* 'Mit is mondjak nektek?' A maradék tartozik a szöveg tényleges elbeszélő részéhez, ebből 14 múlt idejű igealak, 5 pedig az „*anar* + FI” perifrázis előfordulása. Az 5 előfordulásból csupán egynek a ragozott igéje áll befejezett múltban, a másik négyé jelen időben. Ez a négy jelen idejű előfordulás az egyetlen múlt idő referenciájú, formailag jelen idejű alak a szövegben, azaz nincsenek egyéb, történeti jelennek tekinthető igealakok: a szöveg múlt időben való mesélésének koherenciáját csupán az „*anar* + FI” ezen előfordulásai törik meg. Detges példái tehát nem mutatják azt a rendszertelen igeidő használatot, amire hivatkozik. A középkori katalán szövegekre, amelyekben a vizsgált perifrázis előfordul, ez nem is jellemző. Az igeidők használata teljesen koherens, ez az egyetlen formailag jelen időben álló forma, ez is csak korlátozott kontextusokban. Így Detges érvelése nem szerencsés, vagy legalábbis meg kellene említenie, hogy a vizsgált szerkezet olyan szövegekben is dokumentálható, amelyeket koherens igeidő használat jellemez, és ezeket az előfordulásokat is magyaráznia kellene. Így Detges kutatásának kontextusa inkonzisztens abban az értelemben, hogy az igeidők rendszertelen váltakozására vonatkozó állítása plauzibilisnek van feltüntetve, míg a történeti források alapján implauzibilisnek kell tekintenünk.

A 2. állítással kapcsolatosan Detges nem magyarázza, hogy ha a történeti jelen nem elengedhetetlen a perifrázis hatásához, akkor miért jelenik meg egyáltalán, és azt meg főleg nem, hogy miért csak ebben a szerkezetben. Ezen a ponton egy látens háttérfeltevés

¹⁰⁸ Ezeket a példákat érvelése egy másik pontjának illusztrálására mutatja be. A Muntaner-féle szövegrész a következő: „*E tantost que açò hac fet, el cavall se senti ferit, e llevà's davant e detrás així que fôra caüt si no fos que era ab cadena ferman en la sella. Què us diré? Ella va metre la man a l'espaa, e venc a un portell altre, e anà ferir lo cavall per la testera; e el cavall esteu estabornit. Què us diré? Lo cavall va pendre per la regna e cridà: „Cavaller, mort sôts, si no us retrets”. E el cavaller tenc-se per mort, e va tenir lo bordó e va'l gitar en terra, e retré's a ella; et ella pres lo bordó e trase-li la llança de la cuixa, e així mès-lo dins Peralada.*”

'És miután ezt tette, a ló érezte, hogy megsebesült, felágaskodott előre és hátra, úgy hogy [a francia lovag] leesett volna róla, ha nem lett volna láncsal odakötte a nyereghez. Mit is mondjak nektek? A nő a kezét a kardra tette (= ?megy tenni), egy másik átjáróhoz ment, és megütötte (= ment megütni) a lovat a fején, és a ló elájult. Mit is mondjak nektek? A lovat megrágadta (= megy megrágadni) a kantáránál fogva, és felkiáltott: „Lovag, a halál fia vagy, ha nem hátrálsz meg!” A lovag biztosra vette, hogy megöli, fogta (= ?megy fogni) a kardját és a földre dobta (= ?megy dobni) és megadta magát neki. A nő ekkor fogta a kardot, a lándzsát kihúzta a [lovag] combjából, így vitte Peraladába.'

A magyar verzióban eggyel kevesebb múlt idejű igealak van, ugyanis a 'ha nem lett volna láncsal odakötte a nyereghez' tagmondat eredetijében két múlt idejű igealak található, szó szerint: 'ha nem lett volna az a helyzet, hogy láncsal oda volt kötözve a nyereghez'.

rekonstruálható: az „*anar* + FI” jelen idejű ragozott igés előfordulásai történeti jelenben állnak. Mivel azonban a szerző a történeti jelen intuitív fogalmával dolgozik, ez az állítás nem támasztható alá megfelelően. Következésképpen, alacsony plauzibilitási értékkel bír, ami gyengíti Detges hipotézisének plauzibilitását.

Detges 3. állítása a jelen idejű változat „erősebb” voltát hangsúlyozza, a történeti kontextusok azonban nem tükröznek „gyenge változat – erősebb változat” különbséget. Detges ezt az állítását is arra a látens háttérfeltevésre alapozza, hogy történeti jelenről van szó. Nem tudjuk, hogy a jelen idejű ragozott igével álló változat erősebb, vagy hatásosabb-e: csak a történeti szövegek állnak rendelkezésre, ezekben pedig a kontextusokat tudjuk vizsgálni. Ha valóban létezett „gyengébb” és „erősebb” verzió, azt csak akkor tudnánk megállapítani, ha ez a történeti szövegekben is tükröződne valahogyan. Tehát ez az állítás nem rendelkezik magas plauzibilitási értékkel, csupán a szerző szubjektív ítéletén alapul, a történeti dokumentumok pedig implauzibilissé teszik azt, amennyiben inkább a tagadását támasztják alá. Így Detges kutatási kontextusának a kibővítése megint csak inkonzisztenciát eredményez.

A 4. állítás szintén a szerkezet jelen idejű ragozott igével álló előfordulásairól szól, amelyek Detges szerint mindig is gyakoribbak voltak a múlt időben álló ragozott igét tartalmazó előfordulásoknál. A jelen idejű verzió gyakoriságát Detges nem támasztja alá statisztikával, gyakorisági vizsgálatokkal. A megfogalmazás megtévesztheti az olvasót, aki azt hiteti, hogy statisztikák állnak mögötte. A történeti szövegek vizsgálatából azonban épp az ellenkezője állapítható meg, miszerint kezdetben a befejezett múlt idejű ragozott igés változat volt gyakoribb, amelyet a jelen idejű formák csak később szorítottak ki (vö. Colon (1978b [1976]: 159–160). Így a történeti korpuszon alapuló adatokkal való kiegészítés újból csak inkonzisztenciához vezet. Döntenünk kell, hogy a két egyszerre plauzibilis állítás közül melyiket fogadjuk el, 4.-et vagy pedig a tagadását.

Végül, Detges a múlt idejű formák eltűnését annak tulajdonítja, hogy nagy gyakorisága következtében a jelen idejű ragozott igés verzió konvencionalizálódott. Bár a gyakoriságnak lehet ilyen hatása, Detges ezt az állítását sem támasztja alá gyakorisági vizsgálatokkal, és a korábbi szakirodalomban bemutatott ide vonatkozó eredményeket sem veszi figyelembe, amelyek épp az ellenkezőjére utalnak. Így ezt az állítását implauzibilisnek kell tekintenünk.

Összefoglalva, Detges érvelése nem támaszkodik eléggé olyan adatokra, melyek plauzibilitása direkt forrásból eredne, más esetekben további források implauzibilissé teszik állításait. Az elemzésének a kiindulópontját képező állítások nem a történeti nyelvészetben elfogadott érvelési módszereken alapulnak. Előfordul, hogy eredményei mögött nem állnak valós történeti adatok, azok csupán feltehetőleg a szakirodalomból átvett megállapítások.

Ráadásul még ellentmondást is találunk a szövegben, ami összezavarja az olvasót. Detges (2004: 213) az ófrancia (*il*) *va dire* formát a következőképpen fordítja: „nem egyszerűen ’elkezdni mondani’, hanem specifikusabban ’hirtelen azt mondja’ (Gougenheim 1971 [1929]: 96)”. Máshol így ír (Detges 2004: 217): „*il va dire* ’hirtelen azt mondta’ (Gougenheim 1971 [1929]: 96–97),” múlt idővel fordítva. Nem tudjuk, hogy a két különböző igeidővel való fordítás Gougenheimtől ered-e, vagy Detges elírása. Mindenesetre igen zavaró, hiszen az igeidő kérdése kiemelkedő szerepet tölt be ennek a szerkezetnek a vizsgálatában.

Colon és Detges fentebb bemutatott elképzelése a történeti jelen-hipotézisre alapul, önmagában ez a magyarázat azonban nem állja meg a helyét. Következésképpen, a kutatás kontextusát ki kell terjesztenünk a történeti jelenre vonatkozó további információk bevonásával. A fentebb bemutatott eredmények további morfológiai és pragmatikai elemzéssel is kiegészíthetők, hiszen magasabb a plauzibilitása egy olyan hipotézisnek, amely több nyelvi szinten is megállja a helyét. Amint Kertész és Rákosi (2012: 76) rámutat, gyakran egy állításhoz több forrás alapján is rendelkezünk plauzibilitási értéket. Ilyen esetben az állítás plauzibilitási értéke magasabb lesz, mint az egyes önálló források alapján hozzárendelt plauzibilitási érték.

6.4.4. *Juge (2006)*

Utolsónak Juge (2006) elemzését vizsgálom meg, aki az előbbieknél sokkal mélyrehatóbban elemzi a katalán „*anar* + FI” szerkezet történetének morfológiai aspektusait. Juge (2006: 314) a következőképpen jellemzi az „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet történetét: ez a látszólag titokzatos fejlődés egy sor általánosan elterjedt diakrón folyamatnak a nyelvspecifikus mintázatokkal való interakciójából született. A fentebb bemutatott két elemzéssel szemben Juge a múlt idejű ragozott igés formákat veszi elemzése kiindulópontjául. Első lépésként a segédige morfológiáját vizsgálja meg és összeveti azt a főige *anar* alakjaival. A fő különbség az T/1 és T/2 formákban van, amelyeknek jelen és befejezett múlt ideje a középkori katalánban egybeesett.

Juge (2006) szerint a jelenlegi paradigma alakjai analógiás úton keletkeztek, és ezek az analógiás alakok akkor alakultak ki, amikor a teljes szerkezet múlt idő jelentése már megszilárdult. Az *anar* egyik igen gyakori alakjában megfigyelhető szinkretizmus (*anam* ’megyünk/mentünk’, *anats* ’mentek/mentetek’) tette lehetővé a szerkezet jelen idejű ragozott igés szerkezetként való újraelemzését. Ennek következményeként a jelen idő használata később kiterjedt a paradigma többi alakjára is. Tekintsük részletesebben Juge elemzését és érvelését.

1. Kezdetben az „anar + FI” a narratív kontextusokban befejezett múlt idejű ragozott igével álló perifrázis.
2. Már egyes múlt idejű előfordulásokon is megfigyelhető a jelentésváltozás. Azaz az „anar + FI” befejezett múlt idejű segédigékkel múlt idővé válik.
3. A következő újraelemzés zajlott le: „anar (múlt) + FI” → „anar (jelen) + FI”. Másképpen fogalmazva, a nyelvhasználók jelen idejű ragozott igés perifrázisként elemezték újra a szerkezetet. Ezt a folyamatot a gyakoriság és az analógia mozdította elő. Eredményeként az „anar + FI” most már jelen idejű ragozott igével használatos.
4. Később a szabályos befejezett múlt idejű alakok analógiájára újak jönnek létre. Juge (2006: 316) szerint ezek azért alapulnak a va- tövön, mert a va ’megy’ alak egyszótagú és egyes szám harmadik személyű alak.
5. A jelen idejű előfordulások nem mutatják a történeti jelen jellemzőit.

Juge 1. állítását az előfordulások gyakoriságának vizsgálatával támasztja alá, így magas plauzibilitási értéket tulajdoníthatunk neki. 2. állítását szintén korpuszadatokkal támasztja alá: az általa vizsgált korpuszban az *anà* ’ment’ 157 előfordulásából 32 (20,4%) „feltehetőleg az összetett múlt példája,” az *anaren* ’mentek’ 164 előfordulásából pedig 40 (24,4%) (Juge 2006: 319).

A 3. pontban leírt újraelemzés Juge elképzelésének a kulcsa: a nyelvhasználók a szerkezetet mint jelen idejű ragozott igés perifrázist elemzik újra. Ebben az újraelemzésben Juge (2006: 320) kulcsszerepet tulajdonít a többes szám első és második személyű alakokban megfigyelhető jelen-múlt szinkretizmusnak (vö. 2. táblázat a II. fejezet 3.6. pontjában). Mivel ezeknél az alakoknál a jelen és a múlt formailag egybeesik, a befejezett múlt időnek szánt ragozott igét a befogadó jelen idejüként elemzi. Juge (2006: 320) szerint ennek hatása a szerkezet struktúráján mint egészen mutatkozik meg, nem pedig közvetlenül a paradigma egyéb alakjain, azaz ezen a ponton Juge egy újabb analógiát tételez fel: analógiát egyéb perifrázisokkal, amelyeknek a ragozott igéje jelen időben áll.

Az analógián és a gyakoriságon alapuló érvelés kapcsolódik össze ezen a ponton. Másrészt Juge (2006: 321) szerint ezeknek az alakoknak a jelen időként való újraelemzése annak a tendenciának is köszönhető, hogy a perifrázisok ragozott igéi hajlamosak jelen időben állni. Juge érvelése, a hasonló szerkezetekkel való analógiára hivatkozás, a teljes igerendszert figyelembe veszi. Egy másik érvében pedig (Juge 2006: 322) univerzális tendenciákra utal: a világ nyelveiben olyan tendenciát figyelhetünk meg, hogy a segédige jelenben áll, bár ez nem abszolút univerzálé. Azaz az „*anar* + FI” szerkezet jelen idejű ragozott igés perifrázisként való újraelemzése egyéb perifrázisok létének is köszönhető, amelyek múlt idő referenciával bírnak, de segédigéjük jelenben áll, vagy legalábbis nem

perfektív igeidőben. Ugyanakkor Juge a gyakoriságnak is tulajdonítja ezt a jelenséget. Amint megjegyzi, „ezek az alakok, különösen a T/1, igencsak gyakoriak, lévén első személyű elbeszélő igealakok” (Juge 2006: 320). A 27. táblázat mutatja a szerző érvelésében figyelembe vett, az *anar* ige alakjainak gyakoriságára vonatkozó információkat.

27. táblázat „Az T/1 és egyéb alakok gyakorisága a középkori katalánban” (Juge 2006: 321)

befejezett múlt			jelen	
alak	#		alak	#
E/1			vag	1
E/2			vas	1
E/3	<i>anà</i>	41	va	13
T/1	<i>anam</i>	209	anam	(209)
T/3	<i>anaren</i>	71	van	10

A Juge által vizsgált korpuszban az *anar* ige 346 előfordulásából 209 T/1-ben áll (*anam* ’megyünk/mentünk’), ami viszonylag magas gyakoriság. A gyakoriságon alapuló érvelés ezen a ponton úgy jelenik meg, hogy a szerző az „*anar* + FI” jelen idejű ragozott ige szerkezetként való újraelemzését a T/1 *anam* alak nagy gyakoriságának tulajdonítja. Az *anam* alak, morfológiailag kétértelmű lévén, a jelen idejű paradigmára való asszociációt is lehetővé teszi.

Két problémát kell megemlítenünk, amelyek gyengítik ennek az állításnak a plauzibilitását. Először, más esetekben a harmadik személyű alakot szokták alapformának tekinteni. Másodszor, megkérdőjelezhető, hogy nagyobb korpuszon is ugyanilyen gyakoriságot tapasztalnánk-e. Ami az első problémát illeti, ennek a nem harmadik személyű alaknak az extrém gyakorisága magyarázná, hogy ebben az esetben alapformának tekintjük. Juge érvelése így Kuryłowicz második analógiás „törvényével” lesz összhangban: „az analógiás változás az ’alapforma → levezetett forma’ irányt követi, ahol az alapforma és a levezetett forma közötti viszonyt használati körük kiterjedtsége határozza meg”¹⁰⁹ (Hock 1991: 212). Vagy másutt: „alakok vagy morfológiai osztályok bármely csoportjából az az alapalak, amelyiknek használati köre kiterjedtebb”¹¹⁰ (Hock 1991: 214). Tehát a T/1 *anam*

¹⁰⁹ „analogical developments follow the direction ‘basic form’ → ‘derived form’, where the relationship between basic and derived forms is a consequence of their spheres of usage” (Hock 1991: 212).

¹¹⁰ „of any given set of forms or morphological classes, the one which has a greater sphere of usage is more ‘basic’ than the others”

alak, nagy gyakoriságának köszönhetően alapalaknak tekinthető. Ami a második problémát illeti, az további kutatást igényel.

Juge 4., a szabályos befejezett múlt idejű alakok analógiájára létrejött, *va*-töví segédigékre vonatkozó állítását egyéb nyelvből vett adatok is megerősítik, amelyek a harmadik személyű alakok alapvető voltára utalnak és gyakran diakrón következményekkel járnak (vö. Hock 1991: 220). A harmadik személyű alakok alapalakokként jelennek meg analógiás folyamatokban a többi igealakkal szemben (Hock 2005 [2003]: 446), vö. Kuryłowicz „használati körre” vonatkozó megállapításaival (Hock 1991: 220–222). Más, szintén a *va*- tövön alapuló formák a szabályos befejezett múlt idejű formákra emlékeztetnek, mint pl. *cantares* ’énekeltél’. Juge (2006: 316) ezekre is kínál magyarázatot. A múlt idő referenciájú perifrázis múlt idő jelölővel történő jelölésére más nyelvekben is vannak példák. Amint Juge (2006: 316) megjegyzi, az oroszban találunk példát ilyen dupla-jelölésre, ahol a segédige igeideje egybeesik a teljes szerkezet igeidejével.

Végül, Juge (2006) 5., utolsó állítása, miszerint a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelen idejű ragozott ige előfordulásai nem mutatják a történeti jelen jellemzőit, kulcsfontosságú az érvelésben. Juge (2006: 319) egy másik állítással is alátámasztja ezt: a jelen idejű ragozott ige előfordulások a korpuszban a perifrázis képviselői (azaz, az *anar* ige nem őrzi bennük eredeti jelentését). Amint a szerző hangsúlyozza: „nincs EGYETLENEGY PÉLDA SEM, amelyben a *va* vagy *van* alak ne perifrázisban, múlt idő referenciával jelenne meg,¹¹¹ és ezeknek a jelen idejű előfordulásoknak a környezetében nem találunk más, jelen időben álló alakokat (Juge 2006: 319, kiemelés az eredetiben). Az előző két szerzőhöz hasonlóan Juge sem beszél részletesen arról, mi is az a történeti jelen. Bár állításai intuitíve elfogadhatóak és a jelenség korrekt leírását adják, a kutatás kontextusának kibővítésével állításainak plauzibilitási értéke módosulhatna. Egy későbbi munkájában azonban (Juge 2008) a történeti jelen elleni érvelését részletesen levezeti.

Összefoglalóan elmondható, hogy Juge (2006) érvelésének erőssége, hogy a teljes nyelvi rendszert és az univerzális tendenciákat is számításba veszi. Gyakran folyamodik tipológiai összehasonlításokhoz, hoz párhuzamokat és példákat a világ más nyelveiből. Juge állításait történeti korpuszból nyert adatokra alapozza, és az előfordulások mélyreható morfológiai elemzését végzi el. A szerkezet történetének alakulását a történeti nyelvészetben elfogadott érvelési módszerekkel magyarázza. Analógiás folyamatokra, gyakoriságra való utalásai meggyőző erővel ruházzák fel érvelését.

¹¹¹ „there is NOT A SINGLE EXAMPLE of *va* or *van* used non-periphrastically with a past value”

6.5. A kutatás kontextusának kibővítése és a kibővített kontextus koordinációja

A kutatás kiinduló kontextusa problematikus, mert információs szempontból túldeterminált volt: bizonyos állítások és tagadásai egyidejű jelenléte a kontextusban inkonzisztenciát eredményezett. Esetünkben ez azt jelentette, hogy kontextusunkban olyan hipotézisek is szerepeltek, amelyek történeti jelen használatát tételezték fel az „*anar* + FI” szerkezetben formailag jelen idejű ragozott ige esetén, és olyanok is, amelyek ennek az ellenkezőjét. A kétféle elemzés a jelentésváltozást a szerkezet fejlődésének más-más állomására helyezi. Az első elképzelés szerint a jelen időben ragozott igével álló perifrázis esik át szemantikai változáson, míg a második elemzés szerint a befejezett múltban ragozott. Hasonlóképpen eltér a jelen idejű ragozott igés formák elterjedésének magyarázata a két elemzésben. Az első elképzelés a történeti jelen terjeszkedésének tekinti azt, ami igen különös módon csupán ezt a szerkezetet érinti. Míg a másodikban ezek a formák egy újraelemzés eredményeképpen jelennek meg, ami a paradigma leggyakoribb alakjában megfigyelhető jelen-múlt szinkretizmusnak tudható be. Juge (2006) elmélete alapján azt mondhatjuk, hogy a jelentés (megváltozása) vontatta maga után a forma megváltozását is. Ez gyakori az analógiával magyarázott változások esetében, amikor a formai változás a jelentésnek köszönhető: a beszélők a jelentések hasonlósága alapján rendelnek hasonló formát a különböző nyelvi egységekhez (vö. Hock 1991: 167).

A kutatás kontextusának kiterjesztése a történeti jelenre vonatkozó új információkkal, amelyet fentebb, a II. fejezet 6.7. pontjában mutattam be, segíthet ezen inkonzisztenciák kiküszöbölésében. A metodológiai megfontolások és a történeti jelenre vonatkozó információk alapján a vonatkozó állítások plauzibilitási értékeit most már módosíthatjuk: az az állítás, miszerint történeti jelenről van szó a vizsgált szövegekben, implauzibilis lesz, míg ennek negációja magasabb plauzibilitási értéket kap. Ezzel összhangban a jelen idejű ragozott igt tartalmazó előfordulásokat nem történeti jelennek, hanem olyan alakoknak tekinthetjük, amelyek, szemben a befejezett múlt idejű alakokkal, a grammatikalizáció egy előrehaladottabb állapotát tükrözik.

6.6. A kutatás kontextusának módosítása és a rivális hipotézisek összehasonlítása

A kutatásnak ezen a pontján össze kell vetnünk az egymással versengő megoldásokat, dönteni közöttük, és így a kontextus módosításával kiküszöbölni az inkonzisztenciát. A történeti nyelvészetben felhasználhatóak a korábban már feltárt tendenciák, amelyek adatként bekerülve egy következtetési eljárásba, növelhetik egyes kijelentések plauzibilitását. A nyelvi változás univerzális tendenciáira vonatkozó információk segíthetnek a versengő hipotézisek

közötti döntésben. A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy az analógiás folyamatokban és a grammatikalizációs jelentésváltozásban feltárt univerzális tendenciákra vonatkozó megfontolások hogyan jelennek meg a történeti nyelvészeti érvelésben. Mind a jelentésváltozás (vö. többek közt Bybee et al. 1994; Heine és Kuteva 2002), mind az analógia esetében feltárhatóak bizonyos tendenciák, ahogyan ezek a változások „normális esetben” le szoktak zajlani a különböző nyelvekben. Az univerzális tendenciákat használó nyelvészeti érvelés szintén plauzibilis következtetésekre épül, hiszen a nyelvi univerzálék nem foghatóak fel úgy mint bizonyosan igaz állítások, csupán plauzibilisek lehetnek. Amint Kertész és Rákosi is hangsúlyozza, amikor a nyelvek univerzális jellegzetességeiről állítunk fel hipotézist, nyelvek korlátozott sorából indulunk ki, amelyben a vizsgált jellegzetesség megtalálható, majd második lépésként a premisszákat kiegészítjük azzal a háttérfeltevéssel, hogy a nem megvizsgált esetekben is megtalálhatjuk a vizsgált tulajdonságot. Kertész és Rákosi az univerzális tendenciákat is érintő plauzibilis érvelés számos példáját mutatja be (l. pl. Kertész és Rákosi 2012: 67–68, 91–93 és 118–121).

Nyelvi univerzálékra vonatkozó állítások adatként is szerepelhetnek a történeti nyelvészetben, a következtetés premisszái között, amikor is befolyásolhatják az elmélet egy hipotézisének plauzibilitási értékét (vö. Heine 2005 [2003]: 580, 585-től). Az analógiás változás természetes tendenciáival, irányaival kapcsolatban pedig Hock (1991: 210) jegyzi meg a következőket: „(...) ezek segíthetnek a különböző lehetséges elemzések közötti döntésben. Minden más körülmény egyenlősége esetén, azt az elemzést kell választanunk, amely inkább összhangban áll azzal, amit természetesebbnek ismertünk meg.”¹¹² Azaz, a változás univerzális tendenciáira vonatkozó állítások beléphetnek az érvelés folyamatába, és plauzibilissé tehetnek egyes állításokat.

Mivel az analógiás érvelésre fentebb már láttunk példákat (l. Juge elemzését a 6.4.4. pontban), most csak azt mutatom be, hogy a jelentésváltozás univerzális tendenciáira vonatkozó megfontolások hogyan segíthetnek minket a vizsgált történeti jelenség különféle elemzései közötti döntésben. Példánkban megnézhetjük, hogyan viszonyul az egyes szerzők által a katalán formának tulajdonított fejlődés a világ nyelveiben feltárt hasonló tendenciákhoz. Két irányból közelíthető meg a kérdés. Először, megnézhetjük, hogy a múlt idő jelölői általában milyen lexémákból szoktak kialakulni, másodszor megvizsgálhatjuk, hogy ’megy’ jelentésű lexémák milyen absztrakt jelentések irányába szoktak változni. Ami az első aspektust illeti, „’megy’ + FI” típusú szerkezet múlt idővé válása nem illeszkedik semmilyen eddig feltárt univerzális tendenciába (vö. Heine és Kuteva 2002). Ami a második

¹¹² „Everything else being equal, we would select that analysis which better agrees with what is known to be more natural.”

kérdést illeti, a 'megy' lexéma különböző konstrukciókban különböző szemantikai változásokon mehet keresztül, különböző grammatikai jelölők alakulhatnak belőle, a katalán formához hasonló, célhatározói szerkezetben általában jövő idő. Tekintsük a következő, Heine és Kuteva (2002) munkáján alapuló állításokat.

(a) *A „'megy' (jelenben ragozva) + FI” típusú szerkezet általában jövő idővé alakul a világ nyelveiben.*

(b) *Nem ismerünk olyan nyelvet, amelyben a „'megy' (jelenben ragozva) + FI” típusú szerkezet múlt idővé alakult volna.*

Ezeket az állításokat felhasználhatjuk arra, hogy a következő állításoknak plauzibilitási értéket tulajdonítsunk:

(i) *A katalán múlt idő a „'megy' (jelenben ragozva) + FI” szerkezetből alakult ki.*

(ii) *A katalán múlt idő nem a „'megy' (jelenben ragozva) + FI” szerkezetből alakult ki.*

A II. fejezetben bemutatott kutatás kiinduló kontextusában különféle elképzelések voltak jelen a katalán „*anar* + FI” szerkezet morfológiájának alakulására vonatkozóan. Ezek közül egyesek az (i) állítást tették plauzibilissé, míg mások (ii)-t. Így kiinduló kontextusunk inkonzisztens volt. A kontextust új információkkal bővítettük ki, és újraértékeljük a három hipotézis plauzibilitását. Most módosítanunk kell a kontextust és döntenünk a hipotézisek között. Megmutatom, hogyan segíthet ebben az univerzális tendenciák figyelembevétele. Az (a) és (b) alatt szereplő állítások plauzibilitási értéke magas, hiszen azokat számos történeti nyelvészeti esettanulmány támasztja alá. Ezen állításokra támaszkodva (ii)-nek is magas plauzibilitási értéket tulajdoníthatunk, hiszen az összhangban van az (a)-ban és a (b)-ben bemutatott tendenciákkal, míg ugyanezek alapján (i) implauzibilis. Jelen megfogalmazásban azonban (ii) túl általánosnak mondható. Amint azt fentebb bemutattam, Juge (2006) azt állítja, hogy (iii) *a katalán múlt idő a „'megy' (befejezett múltban ragozva) + FI” szerkezetből alakult ki.* Ez az állítás (ii) egy speciális eseteként fogható fel. Ráadásul ez utóbbi hipotézis egy a tucan nyelvből vett analógiával is alátámasztható, ahol hasonló fejlődés dokumentálható. Amikor Bybee et al. (1994) a perfektívek és múlt idők kialakulásának lehetséges tendenciáit vizsgálja, megemlíti, hogy az egyik lehetséges forrás a kompletív aspektus. A kompletív aspektus jelentését a következőképpen határozzák meg: „valamit átfogóan, teljesen végrehajtani”¹¹³, bár egyéb jelentésárnyalatai és használatai is lehetnek, többek között „az esemény hangsúlyos vagy meglepő tálalása.”¹¹⁴ A tucan nyelvben megtalálható 'megy'-kompletívet az angol 'went and did it' szerkezethez hasonlóként említik: *He went and told her the whole story*, 'Ment és elmondta neki az egészet', amelyet általában

¹¹³ „to do something thoroughly and completely”

¹¹⁴ „the action is reported with some emphasis or surprise value”

múlt időben használnak, és a leírt cselekedet szándékosságát és célra irányulását hangsúlyozzák általa (Bybee et al. 1994: 57). A katalán „*anar* + FI” esete igen hasonló: szintén egy befejezett eseményre utal, ugyanakkor nyomatékot is kap az így leírt esemény. Így feltehetjük, hogy ennek alakulása a Bybee et al. (1994: 104) által leírt tendenciát követi, ami a rezultatívtól vagy kompletívtól a befejezett múltig vezet. Azaz a kompletív a perfektív aspektus, majd a múlt idő jelölőjének egy lehetséges forrása, és a katalán „*anar* + FI” szerkezet alakulása úgy tűnik, ezt a nyelvtörténeti folyamatot példázza.

Kutatásom egyik központi kérdése az volt: az „*anar* + FI” két nyelvtörténetileg dokumentálható variánsa közül, nevezetesen 1. „*anar* ’megy/segédige’ (jelen időben ragozva) + FI” és, 2. „*anar* ’megy/segédige’ (befejezett múlt időben ragozva) + FI”, melyik lehetett a mai katalán befejezett múltjának elődje? Válaszunk az lehet, hogy plauzibilis, hogy ez utóbbi. Ez a válasz Juge (2006) hipotézisét támasztja alá, míg implauzibilissé teszi Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) és Detges (2004) hipotézisének az „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet alakulásának morfológiai aspektusára vonatkozó elképzelését.

6.7. Konklúziók

A 6. pontban azt vizsgáltam, hogy metanyelvészeti megfontolások hogyan segíthetik a kutatót versengő hipotézisek közötti döntésben. Ebből a célból a katalán „*anar* + FI” szerkezet történetét kutató három szerző munkájából válogattam ki azokat az állításokat, amelyek e nyelvtörténeti folyamat morfológiai aspektusára vonatkoznak. Újból szeretném hangsúlyozni, hogy ebben a csupán módszertani kérdéseket vizsgáló fejezetben ezeket a megközelítéseket nem mutattam be a maguk teljességében, csupán a szerkezet középkori előfordulásaiban megfigyelhető jelen-befejezett múlt alternációra vonatkozó állításaikat vettem szemügyre. Még ha bizonyos tökéletlenségeket sikerült is felfedni az érvelésükben e részkérdésre vonatkozóan, ezek a szerzők a katalán múlt történetének számos aspektusát illetően értékes eredményekkel gazdagították a szakirodalmat. Különösen Colon (1978a [1959] és 1978b [1976]) tárgyalja igen mélyrehatóan a szerkezet középkori használatát, amelynek értékéből nem sokat von le a történeti jelen-hipotézis elvetése. Ez a három elképzelés alkotta kutatásom kiinduló kontextusát, amelyben egyes állítások és tagadásaik egyidejűleg szerepeltek, azaz a kiinduló kontextus inkonzisztens volt. Ezt az inkonzisztenciát a kontextus kiterjesztésével, a kiterjesztett kontextus koordinálásával, majd módosításával küszöböltük ki. Az egyes állítások plauzibilitását a történeti nyelvészetben bevett eljárásokat és érvelési módszereket is figyelembe véve hasonlítottuk össze és értékeltük újra.

Talán a modern katalán „*anar* + FI” paradigmájának (ahol a segédigét jelenben ragozzuk) és a középkori jelen idejű ragozott igés előfordulásoknak a formai hasonlósága vezetett oda, hogy a jelen idejű formákra terelődött a hangsúly. Így azzal a jelenséggel állunk szemben, amire már Fischer (2007: 18) is felhívta a figyelmet: gyakran megfigyelhető, hogy egy régebbi szerkezetet a jelenlegi nyelvi rendszer nézőpontjából értékelünk, különösen akkor, ha a szerkezet formailag nem sokat változott az idők folyamán. Részletesebb morfológiai elemzés így csak igen későn jelent meg (Juge 2006).

Végül meg kell jegyeznem, hogy az itt bemutatott módszerek nem fedik le az összes jelentős eljárást. Újból hangsúlyozom, az, hogy a gyakorisági számítások ilyen nagy hangsúlyt kaptak, nem jelenti, hogy a korpuszmódszert és kvantitatív adatok felhasználását tekinteném az egyetlen elfogadható eljárásnak a nyelvtörténetben. A történeti pragmatikában különös jelentőséggel bír a kontextusok kvalitatív vizsgálata, amire a dolgozatban szintén számos példát láttunk. Ezért szeretnék egy rövid utalást tenni azokra a korlátokra, amelyeket a korpusznyelvészeti módszer a történeti pragmatika számára jelent.

A történeti pragmatika módszertanát is érintő írásokat tartalmazó kötethez írt bevezető tanulmányukban Fitzmaurice és Taavitsainen (2007: 17) megjegyzik, hogy nem egyértelmű, a korpuszmódszer milyen mértékben alkalmazható tisztán pragmatikai kutatási kérdések vizsgálatára, és hogy „a korpuszalapú módszerek akadályt jelenthetnek az olyan pragmatikai jelenségek tanulmányozásakor, mint a társalgási implikatívák, amelyek sem automatikusan, sem konvencionálisan nem kötődnek lexikális, grammatikai kifejezésekhez”¹¹⁵ (Fitzmaurice és Taavitsainen 2007: 18). A történeti pragmatikában tehát a kvalitatív módszereknek is igen nagy a jelentősége (vö. Navarro 2008), és jelen disszertáció is hangsúlyozni kívánta ezek fontosságát.

¹¹⁵ „corpus-based methods can be barriers to the investigation of pragmatic phenomena like conversational implicatures, which are neither routinely nor conventionally realized in lexical grammatical expressions”

IV. A katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációja

1. A katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációja

Elértünk a kutatás azon pontjára, ahol meg kell válaszolnunk a (ix) kutatási kérdést, hogy a katalán szerkezet jelentésváltozása miért alakult eltérően a világ nyelveiben fellelhető analóg szerkezetek esetében tapasztalt iránytól. Tekintsük először, hogy a szakirodalom milyen magyarázatokat kínál erre a kérdésre. Pérez Saldanya (1996) és Pérez Saldanya és Hualde (2003) szerint az egyik tényező, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a katalán „*anar* + FI” szerkezet múlt idővé váljon az lehetett, hogy az egyszerű múlt eltűnt a nyelvhasználatból, számos formai és strukturális probléma miatt, és a perifrázisnak jövő időt kifejező „versenytársa” sem volt, hogy zavaró formai egybeesés keletkezzen.¹¹⁶ A szerkezet múlt idővé válásában többen szerepet tulajdonítanak az ún. *Dekadencia* (16–18. sz.) időszakának is, amikor irodalmi norma hiányában felerősödhetek a vulgáris nyelvhasználatból kiinduló változási tendenciák (l. Colon 1978b [1976]; Detges 2004). Juge (2006 és 2008) számos, csak a katalánban adott – elsősorban morfológiai – tényező együttthatása eredményének tekinti a katalán analitikus múlt kialakulását.

Az eddigi megfontolások azonban arra a feltételezésre vezetnek, hogy a katalán ’megy’-szerkezet alakulása egy bizonyos pontig mégis beleillik a mozgásigés célhatározói szerkezetek következő univerzális tendenciájába, amelyet a könnyebb követhetőség kedvéért itt megismétlek:

’mozgás ösvény’: mozgás egy cselekvés céljával > szándék > (jövő) (Bybee 2002: 181)

Fentebb bemutattam a vizsgált katalán és spanyol mozgásigés szerkezetek használatának összehasonlítását egy inchoatív jelentést („*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI”) és egy szándékot kifejező („*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI”) szerkezet használatával. Az összehasonlítás alapján azt a következtetést vontam le, hogy a mozgásigés szerkezet a szándékot kifejező szerkezettel mutat rokonságot, míg kontextusai különböznek az inchoatív szerkezet kontextusaitól. A középkori katalán és spanyol ’megy’-szerkezetek jelentésváltozásának kezdete tehát annak az univerzálisan megfigyelhető jelentésváltozási tendenciának egy-egy példája, amikor egy mozgásigéből a szándék jelölője válik. Összefoglalva, a kutatás eddigi eredményei alapján e mozgásigés szerkezetek grammatikalizációs jelentésváltozása a következőképpen jellemezhető: az eredetileg

¹¹⁶ E nézet kritikájához l. Juge (2006: 327–333).

célhatározói, azaz egy cselekvés céljával végrehajtott mozgásra utaló szerkezetek szándékot kifejező szerkezetté alakultak, és a cselekvést végrehajtó alany elhatározására, akarati világára való utalás által alkalmassá váltak a leírásnak dinamizmust kölcsönözni.

További érvet szolgáltat a fenti elemzés mellett az, hogy a 'megy'-szerkezet egy másik funkciója is levezethető a 'szándék' jelentéselemből. A (97) katalán példában a perifrázis célja feltehetőleg az, hogy nagyobb nyomatékot adjon a megnyilatkozásnak.

- (97) *Barons, ¿no sabets vosaltres que el rei de França és nostre cosí germà, e misser Carles atretal? Doncs, ¿con podets consellar que jo **vaja** **pendre** misser Carles?* (Munt II 65, 8–10)

megy/Aux.E1.Jel.Köt elfog.FI

'Uraim, talán nem tudják, hogy a francia király a mi unokatestvérünk, és Károly szintén? Akkor hát hogyan tanácsolhatják, hogy **menjek elfogni/fogjam el** Károlyt?'

A (97)-ben látható második megnyilatkozás kétségkívül tényleges mozgásra is utalhat. Ahhoz, hogy Károlyt elfogják, térbeli mozgásra van szükség. A *consellar* 'tanácsol' beszédaktus-ige direktív beszédaktust ír le. A tanács azonban nem a mozgásra, hanem az elfogatásra vonatkozik. Károly elfogásának aktusa fontosabbnak tűnik, és a kötőmódban álló *vaja* 'hogy menjek' alaknak nyomatékosító funkciója lehet. A megnyilatkozás láthatólag a beszélő felháborodását igyekszik kifejezni, amit a *¿con podets...?* 'hogyan tehetitek...?' kérdő forma használata is alátámaszt, amely a felháborodás kifejezésének egyik konvencionális módja. A megelőző megnyilatkozás tartalmazza azokat a körülményeket, amelyek indokolják a király felháborodását. Ezt a 'megy'-szerkezetet tartalmazó szövegrésszel a *doncs* '(akkor) hát' partikula köti össze. A király felháborodása nem a mozgásra, hanem annak céljára vonatkozik: nem akarja elfogatni saját rokonát. Bár a (97)-ben látható előfordulás jelen idejű kontextusban szerepel, mégis érdekes számunkra, hiszen az abban megfigyelhető nyomatékosító funkció közeli rokonságban áll a következő (98) példában tapasztalhatóakkal, amely a 'megy'-szerkezet egy mai spanyol használatát mutatja:

- (98) *¿Te acuerdas de tus sueños? – ¿ **No me voy a acordar?***
Neg Refl Aux.E1.Jel Prep emlékezik.FI
'Emlékszel az álmaidra? – **Hogyne emlékeznék rájuk!**'

A (98) példában az „*ir a + FI*” szerkezet nem jövőidejűséget fejez ki, hanem egyfajta érzelmi töltet közvetítésére szolgál. A mai spanyol „*ir a + FI*” szerkezet azon használatát

mutatja, amikor a beszélő egy a kontextusban jelen lévő proposíció feletti csodálkozását vagy felháborodását fejezi ki (itt: hogy ő esetleg nem emlékszik az álmaira). A szerkezet ebben a használatban tagadó kérdésben jelenik meg és általa a beszélő kifejezi meglepetését, ugyanakkor tagadja a kérdéses proposíció igazságát. A (97) katalán példában megfigyelhető funkció és a (98)-ban bemutatott mai spanyol használat hasonlósága alátámasztja azt a feltevést, miszerint a szerkezet gyökerei hasonlóak a két nyelvben, hiszen megmutatja, hogy hasonló funkciók lehetőségei rejtettek bennük. Ezek közül egyesek a spanyolban (pl. intencionális modalitás, érzelmi töltet), mások a katalánban (pl. befejezettség, múlt idő érték) maradtak fent. E funkciók kibontakozása feltehetőleg eltérő grammatikai kontextusokhoz köthető.

A továbbiakban felmerül a kérdés, hogy mi vezetett a spanyol és a katalán mozgásigés szerkezetek későbbi eltérő fejlődéséhez, miért tért le a katalán szerkezet a jelentésváltozásnak a világ egyéb nyelveiből is ismert, fentebb bemutatott kognitív ösvényéről? Ez a kérdés elvezet a már eddig is több helyen érintett problémához: hogy a jelentésváltozás leírásakor a jelen vagy pedig a befejezett múltban ragozott formákból induljunk-e ki. Nem mindegy, hogy a szándékot a jelenre vagy a múltra vonatkozóan fejezzük-e ki, hiszen a két esetben eltérő következtetések vonhatóak le. A szándékra jelen időben történő utalás elvárttá tesz egy jövőbeli cselekvést, míg a szándékra múlt időben való utalás azt sugallhatja, hogy a cselekvés végrehajtása már lezajlott. A következtetések különbségét a következő skálák szemléltetik.

(99) utalás a szándékra jelen időben (következtetés egy jövőbeli cselekvésre):

egy cselekvés szándéka → elvárt cselekvés, a cselekvés a jövőben feltehetően bekövetkezik → jövő idő

(100) utalás a szándékra múlt időben (következtetés egy múltbeli időponthoz képest későbbi cselekvésre):¹¹⁷

egy cselekvés szándéka a múltban → elvárt cselekvés a „múltbeli jövőben”: a cselekvés feltehetően bekövetkezik a múlt egy későbbi időpontjában → a cselekvés tényleges bekövetkezése → múlt idő

¹¹⁷ A *pensar* és (kezdetben) az *anar* igével alkotott szerkezet esetében a befejezettség csupán mint következtetés van jelen a kontextusban, amely a szándékot jelentő szerkezet befejezett múlt időben való használata esetén merül fel. A magyarban is hasonló következtetés működik a következő esetben, amikor múlt időben utalunk a szándékra: *Gondoltam, meglátogatom, de nem örült nekem.* A megnyilatkozás értelmezésekor odaértjük a tervezett esemény tényleges bekövetkeztét: *‘Gondoltam, meglátogatom, [és meg is látogattam], de nem örült nekem.’*

Amennyiben a „’megy’ + FI” esetében a ’szándék’ jelentéselem kiugróvá vált, azaz a perifrázis elsősorban a szándékra, elhatározásra utalt (amit alátámaszt ilyen jelentésű perifrázisokkal való megegyező használata), akkor egy, a cselekvés tényleges bekövetkeztére vonatkozó következtetés ezen perifrázis esetében is lehetővé kellett, hogy váljon. Világtudásunk megmondja, hogy egyrészt a cselekedeteket szándékok előzik meg, másrészt a szándékok rendszerint cselekedetekben nyilvánulnak meg. A grammatikalizáció további menetét feltehetőleg a ragozott ige igeideje befolyásolta, amely meghatározza azt a viszonyítási pontot az időben, amelyhez képest a cselekvés bekövetkeztét a későbbiekre elvárjuk. Így alakulhat jövő, illetve múlt idő a célhatározói „’megy’ + FI” szerkezetből.

A módszertani részben megvizsgáltam, hogy metanyelvészeti megfontolások hogyan segíthetnek versengő hipotézisek közötti döntésben. A metodológiai megfontolások figyelembevétele után az összehasonlításból az a feltételezés került ki győztesen, hogy az „*anar* + FI” jelentésváltozásának leírásában a befejezett múltban ragozott igét tartalmazó változatból kell kiindulnunk. A katalánban a szándékot kifejező perifrázishoz a továbbiakban tehát azért lett múlt idő, mivel annak ragozott igeje befejezett múltban állt, ami egy, a cselekvés tényleges végrehajtására való következtetést tett lehetővé. A jelentésváltozás tehát már ezen a ponton lezajlott, és a jelen idejű ragozott ige használata csak ezután terjedt el, azok már a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát tükröző formákként tekinthetők. A jelen idejű ragozott ige ilyen értelmezését a történeti korpusz elemzéséből levont tanulságok is alátámasztották.

2. Pragmatikai következtetések a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjában

Dolgozatom II. fejezetének 4.2. pontjában a pragmatikai következtetések (ezen belül elsősorban a társalgási implikátúrák) szerepéről szólva a grammatikalizációs jelentésváltozásban, két változatot különítettem el. Egyfelől, pragmatikai következtetési folyamatok elősegíthetik egy már meglévő jelentéselem dominánssá válását a grammatikalizálódó kifejezés jelentésében, másfelől, egyes, kezdetben implikátúraként megjelenő jelentéstartalmak konvencionalizálódhatnak. E kétféle folyamatot a jelen kutatásban vizsgált folyamatban is felfedezhetjük. A pragmatikai következtetések működésének első módja mutatkozik meg a ’szándék’ jelentéselemnek a ’megy’ lexéma jelentésén belüli kiugróvá válásán, hiszen a ’megy’ igével alkotott célhatározói szerkezet jelentésének eleve részét képezi a szándékosság, így ez a tartalom feltehetőleg nem kívülről ered. A ’szándék’ jelentéselem azonban más lexémák/szerkezetek szemantikai szerkezetében

is jelen lehet, amikor nem hozható összefüggésbe grammatikalizációs folyamattal. Ezért el kell különítenünk a következő két dolgot: az új jelentés honnan jön, illetve miért jön. A 'szándékosság' jelentéselem már eleve a szerkezet részét képezi, azonban az új, pusztán szándékra vonatkozó jelentés kialakulásához, véleményem szerint, pragmatikai folyamatokra volt szükség. A folyamatban ugyanakkor tetten érhető a kezdetben a kontextusban megjelenő pragmatikai következtetések konvencionalizálódása és beépülése is a szerkezet szemantikájába. A befejezettség tartalma, amely az új jelentésben szintén jelen van, kívülről, a diskurzusszervezéssel kapcsolatos információkra és a világtudásunkra építő következtetések révén kerülhetett be a jelentésbe. A pragmatikai folyamatoknak mindkét esetben nagy szerep tulajdonítható, amennyiben a grammatikalizációs jelentésváltozást a nyelvhasználatban, a konkrét kontextusokban folyó nyelvhasználatban tartjuk elképzelhetőnek.

3. A katalán „*anar* + FI” szerkezet fejlődésének további útja és lehetséges tipológiai párhuzamai

Végezetül két kérdésre szeretnék még kitérni. Először, bár kutatásom célja az volt, hogy feltárja a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakaszát, mégis érdemes néhány szót szólni arról is, hogy vajon a továbbiakban milyen lépésekben folytatódhatott ez a nyelvi változás. Másodsor, megkísérelhetjük megválaszolni a kérdést: vajon a katalán szerkezet további változása is beleillik-e valamely korábban feltárt jelentésváltozási tendenciába vagy pedig egyedülálló folyamatnak tekinthető?

Az első kérdést illetően a katalán szerkezet esetleges diskurzusszervező funkciójára kell kitérni, hiszen a szakirodalomban több helyen felbukkan az a nézet, hogy a befejezett múlt idő jelentését megelőzően a perifrázis ilyenfajta funkciót töltött be. A dolgozat II. fejezetének 1.1. pontjában már felsoroltam a katalán befejezett múlt kialakulásának egyes lehetséges tipológiai párhuzamait. Ebben a pontban a változás későbbi, a kutatásban már nem vizsgált állomásaival esetlegesen párhuzamba állítható, a világ más nyelveiben feltárt jelentésváltozási folyamatokat foglalom össze, amelyek a konszekutív jelentés témakörébe tartoznak.

A vizsgált katalán szerkezet szövegszervező funkciójára a szakirodalomban több helyen történik utalás. Colon (1978a [1959]: 125–127) egyfajta kiemelő funkciót tulajdonít a szerkezetnek: használatával a beszélő a diskurzus leginkább hangsúlyozni kívánt eseményét, csúcspontját jelöli. Pérez Saldanya (1996: 84) az „*anar* + FI” perifrázis múlt idővé alakulásának köztes szakaszában narratív-aspektuális szerkezetről beszél, amelynek funkciója a diskurzus tagolása (l. II. fejezet 3.2.). Colon elképzeléséhez hasonlóan kínál Detges (2004), aki a katalán „*anar* + FI” szerkezet korai előfordulásait az inchoatív aspektus képviselőinek

tartja. A szerző szerint az inchoatív szerkezetek használata kognitív relevanciát sugall, felkelti a hallgatóság figyelmét, ezért használata egyre általánosabbá válik. Ennek a funkciónak a túlzott használata azonban ahhoz vezet, hogy veszít hatásából és egyazon kontextusban halmozottan megjelenve szövegszervező funkciót vesz fel. Detges (2004: 218) véleménye szerint a szerkezet ún. kiemelő jelölőként konvencionalizálódott, amely a diskurzusban legfontosabbnak ítélt eseményt hangsúlyozta (I. II. fejezet 3.3.). Végül, Segura-Llopes (2012) szintén diskurzusszervező funkciót feltételez a középkori katalán szerkezetnek, amikor azt a mai spanyol „*ir a + FI*” szerkezet demarkatív perifrázisként (*perífrasis demarcativa*) való használatával hozza összefüggésbe. A spanyol szerkezet e használata események egy sorozatában az utolsó eseményt írja le, amelyet ráadásul a legkevésbé elvárt, legmeglepőbb eredményként reprezentál (I. Bravo Martín 2008: 53–79).¹¹⁸ Bár ez a használat kapcsolatba hozható a középkori spanyol „*ir (a) + FI*” szerkezet egyes előfordulásaival, a szerzők hangsúlyozzák, hogy egy másik konstrukcióról van szó, mint amelyikből a közeljövő kialakult (Bravo Martín 2008: 53). Segura-Llopes (2012) elemzése szerint a katalán „*anar + FI*” szerkezet jelentésváltozása egy pontján szintén demarkatív jelentésre tett szert és a narratív szöveg központi eseményének hangsúlyozására szolgált.

Mindezek a használatok a szövegszervező eszközök körébe tartoznak, és összefüggésbe hozhatóak azzal a jelentésváltozási tendenciával, amikor egyes igék a szövegközi viszonyok jelölőivé (textuális jelölővé) alakulnak. Ezt a grammatikalizációs ösvényt vizsgálja Bourdin (2008), aki számos, különböző nyelvekben feltárt folyamatot foglal össze, amelyek során ’megy’ és ’jön’ jelentésű igék a szövegközi viszonyok jelölőivé alakulnak (*markers of textual connectivity*). Az említett jelenséget Bourdin (2008) 64 nyelvben vizsgálja meg, és jönllehet ezek legtöbbje afrikai nyelv, a változás tekinthető annyira elterjedtnek, hogy az alapján egy grammatikalizációs ösvény legyen leírható. Bourdin két csoportot különít el: egyes esetekben az említett elemek szekvenciális jelölökké válnak, amelyek csupán az események időbeli egymásutániságát, sorrendiségét jelölik. Más esetekben azonban ezen kívül egyéb diskurzusfunkciót is betöltenek, így kifejezhetik többek között a következőket: egy esemény előtérbe helyezése, kiemelése, kulminativitás és kontra-konszekutív jelentés. Ami érdekes az az, hogy ha ezek közül valamelyik funkciót egy nyelvben a ’megy’ jelentésű igéből származó elem tölti be, akkor lehet találni egy másik nyelvet, ahol ugyanezt a ’jön’ jelentésű igéből származó elem tölti be.

¹¹⁸ Ez a jelentés nem igazán feleltethető meg a Kiefer (2006) által a magyar nyelvben leírt aspektusok vagy akcióminőségek egyikének sem, jelentését leginkább a *végül* vagy az *éppen* határozókkal adhatjuk vissza, ahogyan a következő spanyol példában: *El petardo fue a explotar al lado de mi ventana*. ’A petárda végül/éppen az én ablakom mellett robbant fel.’ Amennyiben a szerkezet a leírt eseményt a legkevésbé elvárt opcióként írja le, a Bourdin (2008) által említett kontra-konszekutív jelentés körébe tartozik.

A Bourdin által vizsgált grammatikalizációs ösvényről Heine és Kuteva (2002: 68–69 és 156–157) is említést tesz grammatikalizációs lexikonjában. A szerzők a „’jön’ > konsekutív” és a „’megy’ > konsekutív” fejlődési vonalat annak az általános jelentésváltozási tendenciának a megnyilvánulásaként írják le, amikor egyes folyamatigék a narratív diskurzus szerveződésének jelölőivé válnak. Az ilyen elemek a konsekutív jelentés kialakulása előtt gyakran valamilyen új, meglepő esemény bevezetésére szolgálnak. Bourdin megjegyzi, hogy az ösvény végén levő állomást a katalánban tapasztalt folyamat képviseli, amikor is az *anar* ’megy’ igéből a befejezett múlt segédigéje lesz, a köztes szakaszban pedig, ahogyan Detges (2004) leírja, narratív konnektívum válik belőle, amely az esemény előre nem látható, meglepetésszerű voltát hivatott jelölni. Vizsgáljuk meg, a katalán szerkezet alakulása valóban elemezhető-e úgy, hogy abban a ’megy’ ige a fent leírt jelentésváltozási ösvényt járja be.

Bourdin (2008) a katalán esetét a ’megy’ és ’jön’ ige egyes beszélt arab dialektusokban tapasztalt jelentésváltozásával hozza kapcsolatba, amelyek szintén a kérdéses grammatikalizációs ösvényt példázzák. A ’megy’ jelentésű elem a beszélt egyiptomi arabban kontra-konsekutív (l. (101) példa), illetve szekvenciális jelentést vehet fel. Amint fentebb említettem, a szekvenciális jelölők az események időbeli egymásutániségének kifejezésére szolgálnak. A kontra-konsekutív jelölők ezzel szemben a szekvencialitás mellett az esemény nem várt, meglepetésszerű voltát is kifejezik. Ez utóbbiak jelentése tehát ellentétes a konsekutív jelölőkével, amelyek a leírt eseményt az azt megelőző(ek)nek a következményeként jelenítik meg. A beszélt libanoni arabban pedig az eredetileg ’megy’ jelentésű elem egyszerűen azt jelöli, hogy az esemény a múltban történt (l. (102) példa). A mai katalánhoz tehát első látásra ez utóbbi tűnik hasonlóknak. Tekintsük Bourdin (2008: 41–42) példáit e két nyelvváltozatból!

- (101) *ra(a)h* *Darab-ni.*
kontra-konsekutív (= megy).PRF.3SG.M¹¹⁹ üt.PR.3SG.M-OBJ.1SG
 ’Hirtelen megütött engem.’ (Mitchell és al-Hassan 1994: 77, beszélt egyiptomi arab)

- (102) *šād* *reh-na* *šef-ne-h* *mbereh.*
 újra **PST (= megy).**PRF-1PL lát.PR-1PL-OBJ.3SG.M tegnap
 ’Tegnap újra láttuk őt.’ (Feghali 1928: 8, beszélt libanoni arab)

¹¹⁹ Bourdin (2008) a következő glosszákat használja: 1 – első személy, 3 – harmadik személy, SG – egyes szám, PL – többes szám, PRF – befejezett múlt, M – hímnem, OBJ – tárgy, PST – múlt idő.

A (101) és (102) előfordulásokon megfigyelhető, hogy az arabban tapasztalt esetek morfológiai szempontból különböznek a katalántól, hiszen az arabban a befejezett múlt időben álló 'megy' jelentésű igét a szekvenciális jelölő esetében participium (melléknévi igenév) követi (l. (101) példa), míg a másik esetben egy befejezett múlt idejű igealak (l. (102) példa). Jelentésüket tekintve azonban az arab példák mintha valóban a katalán szerkezet fejlődésének két állomását tükröznék. (Vessük össze a (101) előfordulást a katalán „*anar* + FI” szerkezet *ferir* '(meg)támad, üt, sebez' főnévi igenévvel való előfordulásaival!)

Sajnos a szerkezetek történeti alakulását a tanulmány nem mutatja be részletesen, így nem világos, hogyan, milyen kontextusokban, milyen következtetések által vált lehetővé az említett jelentések kialakulása. Nem tudjuk ezért megállapítani azt sem, vajon a katalánnal azonos grammatikalizációs ösvény példái lehetnek-e, mindenesetre első ránézésre párhuzamba állíthatóak egyes középkori katalán előfordulásokkal.

Heine és Kuteva (2002) megjelöli ugyan a 'megy' igét a konszekutív jelentés forrásaként, de arról nem kapunk képet, hogy vajon van-e köztes állomása ennek a jelentésváltozásnak, és ha igen, mi lenne az. A példaként felhozott nyelvekben előfordulásokat láthatunk a 'megy' igéből etimológiailag levezethető, szövegszervező funkciót szolgáló nyelvi elemekre, a konszekutív jelentés kialakulásának részletei azonban nem ismertek. A katalán szerkezetnek hasonló szövegszervező funkciót tulajdonító Detges (2004) az említett funkciót a szerkezet inchoatív jelentéséből vezeti le. Sem Bourdin (2008), sem Heine és Kuteva (2002) nem tesznek azonban említést az inchoatív jelentés hasonló alakulásáról a világ egyéb nyelveiben, és az a fentebb bemutatott beszélt arab nyelvi példák esetében sem merül fel. Detges (2004: 217) a katalán szerkezet szövegszervező funkciójára Muntaner krónikájának egy részletét hozza példaként, amelyben a szerkezet halmozottan jelenik meg. Kérdéses azonban, hogy Muntaner krónikájában tényleg szövegszervező funkciót kell-e tulajdonítanunk a szerkezetnek.

Amikor Bourdin a katalán szerkezetet jellemzi, és azt az általa vizsgált grammatikalizációs ösvény végén levő állomásként nevezi meg, Detges (2004) munkájára épít. A dolgozatban bemutatott kutatás eredményeit összevetve a vizsgált katalán szerkezet jelentésváltozására vonatkozóan elvetettük a Detges (2004) által védelmezett inchoatív hipotézist. A dolgozatban tárgyalt, Detges (2004) hipotézisével kapcsolatban felmerülő problémák végeredményben Bourdin állítását is kétségessé teszik.

A katalán szerkezet jelentésváltozásához talán a legjobban kapcsolható eset az, amikor a 'megy' és 'jön' igékből alakult diskurzusszervező nyelvi eszköz a szekvencialitás mellett a céllal rendelkezést is jelöli (Bourdin 2008: 48–49). A niger-kongói nyelvcsaládba tartozó

akan nyelv egy példájában benne foglaltatik a cél is, valamint az, hogy a szándékolt cselekvés meg is valósult. Bourdin (2008: 49) a következő előfordulást adja meg:

(103) *mé-kɔɔ nkran kɔ-tɔɔ ntamá.*

1SG-megy Accra megy-vásárolni ruhák

'Elmentem Accrába, hogy ruhát vegyek és vettem is.' (Sebba 1987: 193, akan nyelv)

A megadott jelentés alapján úgy tűnik, a (103)-ban előforduló szerkezet jelentésében benne foglaltatik a cselekvés befejezettsége is. A Bourdin által felsorolt esetek közül így ez áll legközelebb a katalán esetéhez, de sajnos a fejlődési útvonal részleteiben nincs olyan mértékben leírva, hogy párhuzamot lehessen vonni.

Összefoglalva, a középkori katalán „*anar* + FI” szerkezet előfordulásait a fenti arab példákkal összevetve megállapítható, hogy formailag eltérő szerkezetek grammatikalizációjáról van szó. A szemantika felől vizsgálva azonban párhuzamot fedezhetünk fel: a beszélt libanoni arab (vö. (102) példa), az akan nyelv (vö. (103) példa) és a II. fejezet 1.1. pontjában említett, – bár rosszul dokumentált –, indián nyelvek esetében (I. még a III. fejezet 6.6. pontjában a tucan szerkezet leírását), csakúgy, mint a katalán esetében, egy eredetileg 'megy' jelentésű elem alakult a befejezettség, illetve a múlt idő jelölőjévé. A katalán szerkezet fejlődése is leírható úgy, mint amely a jelentésváltozás egy pontján diskurzusszervező funkciót vett fel, problematikus azonban ezt az inchoatív aspektusból levezetni. Kapcsolatba hozható azonban a Bourdin (2008) által bemutatott fejlődésvonallal a katalán szerkezet, amennyiben a fentebb tárgyalt, Segura-Llopes (2012), illetve Colon (1978a [1959]) által neki tulajdonított diskurzusszervező funkcióból indulunk ki. Eszerint a katalán szerkezet a narratív diskurzus központi eseményét volt hivatott jelölni, és leginkább a kontra-konszekutív jelölőkkel állítható párhuzamba, amelyet a (101)-beli beszélt egyiptomi arab előfordulás példáz.

Mindezen megfontolásokat figyelembe véve elmondható, hogy a katalán esete nem áll egyedül többé a világ nyelvei között, még ha a formai oldalról nézve, és a grammatikalizáció egyes lépéseit tekintve e grammatikalizációs folyamatok el is térnek egymástól. Ezek az eltérések jól magyarázhatóak Fischer (2010) modelljével (I. a III. fejezet 6.3.3. pontját), amely a grammatikalizációs folyamatot befolyásoló grammatikai megszorításoknak is fontos szerepet juttat. Ha elfogadjuk, hogy a grammatikalizációs folyamatot részben az egyes nyelvek grammatikai viszonyai határozzák meg, nem meglepő, hogy e tipológiailag igen különböző nyelvekben eltérések mutatkoznak a részleteket tekintve.

V. Összefoglalás

1. A dolgozat tárgytudományos eredményei

1.1. A kutatás témája és módszere

Disszertációmban a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakaszát vizsgáltam történeti pragmatikai megközelítésben. Ennek a szerkezetnek a grammatikalizációs jelentésváltozása azért érdekes, mert a folyamat végeredménye eltér a világ más nyelveiben fellelhető hasonló mozgásigés szerkezetek grammatikalizációjában tapasztaltaktól. Dolgozatomban megmutattam, hogy bár ezen változások végeredménye nem feltétlenül egyezik meg, az „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdeti szakaszát, és óvatosan fogalmazva, a további fejlődését illetően is lehetséges egy olyan elemzés, amely a „’megy’ + FI” típusú szerkezetek más nyelvekben tapasztalt jelentésváltozásával is összhangban van.

A kutatás elsősorban a katalán „*anar* ’megy’ + FI” 13–16. századi szövegekben található előfordulásaira épült. Mivel azonban e szerkezet középkori használata szembeötlő hasonlóságot mutat a középkori spanyol „*ir* ’megy’ (*a*) + FI” szerkezet használatával, így összehasonlításuk kézenfekvő volt. A spanyol adatok bevonása a vizsgálatba azért volt hasznos, mert az analóg spanyol „*ir* (*a*) + FI” szerkezet változása a világ más nyelveinek mozgásigés szerkezeteihez hasonlóan zajlott, grammatikalizációja egy univerzális tendenciába beleillő, jól dokumentált folyamat, míg a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációját illetően nem rendelkezünk egyetlen jól dokumentált tipológiai párhuzammal sem.

1.2. Morfológiai elemzés

A korpuszom szövegeiben még tetten érhető volt a katalán „*anar* + FI” és a spanyol „*ir* (*a*) + FI” igei összetétel eredeti jelentése is: e mozgásigés perifrázisok kezdetben célhatározói szerkezetek voltak, amelyek egy cselekedet céljával végrehajtott mozgást fejeztek ki: ’megy csinálni valamit’. A korpusz számos előfordulása azonban már a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát tükrözte.

Az előfordulásokat először két morfológiai jellegzetesség szempontjából vizsgáltam meg: a szerkezet két tagja, azaz a ragozott ige és a főnévi igenév között esetlegesen megjelenő *a* prepozíció, valamint a szerkezet ragozott igéjének igeideje szerint. Az első szempontot illetően a történeti korpusz elemzése a következő eredményeket hozta. Mivel a középkori

nyelvállapotban az *a* prepozíciós változat megjelenése jóval korlátozottabb, mint a prepozíció nélkülié, és inkább a későbbi szövegekben található meg, feltételezhető, hogy a vizsgált mozgásigés szerkezet eredeti változata a prepozíció nélküli verzió volt, így a jelentésváltozás kezdeteinek vizsgálatakor ezeket az előfordulásokat kell elsősorban figyelembe vennünk. Saját kutatásom és más szerzők eredményeire alapozva feltehetjük, hogy a katalánban az „*anar* + FI” grammatikalizációjának előrehaladásával párhuzamosan szaporodott el az *a* prepozíció használata azoknak az eseteknek az elkülönítésére, amikor az *anar* szó szerinti jelentésében, főigeként szerepelt. Hasonló folyamatot feltételez Radatz (2003) a spanyolra nézve, ahol azonban később e prepozíciós változat is grammatikalizációs folyamaton megy át és közeljövővé alakul. Ha ehhez hozzávesszük Radatz (2003) másik feltevését, miszerint jelenleg a katalánban is alakulóban van az „*anar a* + FI” szerkezet közeljövő jelentése, akkor a két nyelvben hasonló, bár időbeli eltolódással zajló folyamatokat feltételezhetünk.

A második szempontot, a ragozott ige igeidejét figyelembe véve a következő eredményeket kaptam. A jelen, illetve múlt idejű ragozott igés változatok megoszlása különbséget mutatott a két nyelvben, ami arra utalt, hogy a katalán és a spanyol szerkezet fejlődésének külön útra térése már a középkori nyelvállapotban megkezdődött. Az előfordulások vizsgálatával megállapítható volt, hogy a katalánban a jelen idejű ragozott igét tartalmazó verzió múlt idejű referenciájú kontextusban későbbi fejlemény, mely az idő előrehaladásával fokozatosan terjedt el. A jelen idejű ragozott igével álló előfordulások ugyanakkor nem mutatták a történeti jelen jellemzőit, inkább már grammatikalizálódott formákként voltak értelmezhetőek. A spanyol korpusz nem tükrözte a jelen idejű ragozott igés előfordulások hasonló terjedését.

1.3. Összehasonlítás funkcionálisan hasonló szerkezetekkel

A morfológiai jellemzők bemutatása után áttértem a katalán „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozásának a vizsgálatára, a fentiek alapján a prepozíció nélküli, befejezett múltban ragozott igét tartalmazó verziót véve alapul. E kutatás eredményeként a katalán befejezett múlt („*anar* + FI”) grammatikalizációja során bekövetkező jelentésváltozásra vonatkozóan a korábbi szakirodalomban fellelhető nézetektől némileg különböző kép bontakozott ki.

A vonatkozó szakirodalom egyes szerzői a katalán múlt kialakulását a szerkezet jelen idejű ragozott igés előfordulásaiból kiindulva a történeti jelenhez kötötték (Colon 1978a [1959] és 1978b [1976]; Badia i Margarit 1981; Pérez Saldanya 1996; Pérez Saldanya és Hualde 2003, Segura-Llopes 2012), míg mások amellet érveltek, hogy nem találhatóak történeti jelenben álló előfordulások a releváns történeti dokumentumokban (Bruguera 1981;

Juge 2002, 2006 és 2008). Egy további elképzelés a katalán befejezett múlt eredetét az inchoatív aspektussal hozta kapcsolatba (vö. Detges 2004). Végül, Calvo Pérez (1995) és Martos (1996) az *anar* 'megy' ige deiktikus természetéből kiindulva magyarázták az „*anar* + FI” szerkezet jelentésváltozását.

Figyelembe véve a szakirodalom megállapításait, valamint a spanyol és katalán szerkezetek használatának hasonlóságát a vizsgált nyelvállapotban, a történeti előfordulások elemzésekor a következőképpen jártam el. Abból a feltételezésből indultam ki, hogy a katalán összetett múlt történetének kezdetei is hasonlóan alakultak a jövő idők történetének kezdetéhez, a cselekvő alany szándékának hangsúlyozása által. Ennek az elképzelésnek a tesztelésére egy másik korabeli perifrázisra, a „*pensar* 'gondol' (*de*) + FI” szerkezetre vonatkozó adatokat vontam be a kutatásba, amely az alanynak a főnévi igenévben leírt cselekvésre vonatkozó szándékát fejezi ki, és mind a középkori spanyolban, mind a középkori katalánban megtalálható. A korábbi szakirodalom azon feltételezésének tesztelésére pedig, miszerint a vizsgált katalán szerkezet inchoatív aspektust kifejező szerkezet volt a középkori katalánban, a „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” szerkezetet választottam az összehasonlítás alapjául, amely a középkori spanyolban és katalánban is igen gyakori, tipikus inchoatív perifrázis. Vizsgálati korpuszom így a „'megy' + FI” szerkezet 814 előfordulásán kívül a „'gondol' + FI” szerkezet 221 és az „'(el)kezd' + FI” szerkezet 868 kijelentő módú, befejezett múlt idejű előfordulásával bővült ki.

A szerkezetekben megjelenő főnévi igevek szemantikai csoportjait rögzült helyi sémákon keresztül mutattam be, mert azt feltételeztem, hogy a katalán mozgásigés szerkezet jelentésváltozása e gyakori kombinációkból indulhatott ki. Részletes kontextuális elemzéssel vizsgáltam meg e három szerkezetben a főnévi igevek használatát, a hasonlóságokat és különbségeket keresve. A „'megy' + FI”, „'gondol' + FI” és „'(el)kezd' + FI” szerkezetek előfordulásainak összehasonlítása egyfajta funkcionális hasonlóságot tárt fel az „*anar* + FI”, a „*pensar* 'gondol' (*de*) + FI” és a „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” szerkezetek között, hiszen mindhárom funkciója a hallgatóság figyelmének felkeltése lehetett. A kontextusok kvalitatív elemzésével azonban, e funkcionális hasonlóság mellett, a szerkezetek jelentésének különbsége is valószínűsíthető volt. A „*començar* '(el)kezd' (*a/de*) + FI” esetében a főnévi igenévben leírt esemény nem zajlott le teljes egészében, csupán megkezdődött, de félbeszakadt és mintegy háttér gyanánt szolgált az érdeklődés előterébe helyezett, a továbbiakban leírt események számára. Ezzel szemben az „*anar* + FI” és a „*pensar* (*de*) + FI” szerkezetek esetében maga a főnévi igenévben megnevezett cselekvés volt a legnagyobb jelentőségű a kontextusban, és az előfordulást gyakran a főnévi igenévben leírt cselekvés következményeinek leírása követte. Ez arra utal, hogy e szerkezetek befejezett, teljes

egészében megvalósult cselekedetet írnak le. Ez fontos különbség, ugyanis ennek a befejezettségnek nagy szerepe lehet a katalán múlt idő kialakulásának magyarázatában: e kezdetben csupán a kontextusból kikövetkeztethető jelentéstartalom épülhetett be a mozgásigés szerkezet kódolt jelentésébe.

Összefoglalva, a részletesebb elemzés megmutatta, hogy az „*anar* + FI” használata nem a „*començar* ’(el)kezd’ (*a/de*) + FI” szerkezet használatával, hanem a „*pensar* ’gondol’ (*de*) + FI” szerkezetével állítható párhuzamba. A katalán „*anar* ’megy’ + FI” szerkezet grammatikalizációjának kezdetei tehát feltehetőleg nem az inchoatív aspektussal hozhatóak összefüggésbe, hanem az jelentésváltozása kezdeti szakaszában feltehetően szándékra utaló perifrázissá vált, a világ nyelveinek más „megy’ + FI” típusú szerkezeteihez hasonlóan. A kutatás eddigi eredményei alapján tehát a katalán és spanyol mozgásigés szerkezetek grammatikalizációs jelentésváltozásának kezdete hasonlóan jellemezhető: az eredetileg célhatározói, azaz egy cselekvés céljával végrehajtott mozgásra utaló szerkezetek szándékot kifejező szerkezetté alakultak, és a cselekvést végrehajtó alany elhatározására, akaratilagára való utalás által alkalmassá váltak a leírásnak dinamizmust kölcsönözni.

1.4. A kontextusok

A történeti korpuszban talált előfordulások jelentős részét csatajelenetek leírásában találtam, amely e szerkezet tipikus kontextusa. A tartalmon túlmutató, más szempontokat is bevonó elemzéssel azonban többféle kontextustípust sikerült elkülöníteni, amelyek segítettek a jelentésváltozás folyamatának feltárásában. A jelentéstulajdonításban azt a módszertani elvet követtem, hogy amikor ez lehetséges, azaz elfogadható interpretációhoz vezet, az *anar* ige eredeti lexikai jelentését kell feltételeznünk. A számadatok azt mutatták, hogy az idő előrehaladtával megnőtt azoknak az előfordulásoknak a száma, ahol az eredeti jelentés már kizárható.

A jelentésváltozás menetének feltárásakor a szó szerinti jelentésben álló előfordulásokból indultam ki. Azoknak a kontextusoknak a csoportján belül, ahol a mozgás jelentése tulajdonítható volt, több típust különítettem el. Egyes kontextusokban **csak** a mozgásra utaló jelentés volt tulajdonítható, míg másokban kétértelműség volt jelen. Mivel a jelentésváltozás kontextusainak egyik legfontosabb jellemzője, hogy azokban kétértelműség van jelen vagy valamilyen pragmatikai következtetés merül fel, így azokra a kontextusokra koncentráltam, amelyekben az eredeti jelentés és egy másik értelmezés **is** tulajdonítható volt.

Már egyes korai előfordulások is arra utaltak, hogy a térbeli elmozdulás kifejezésén túl a szerkezet további funkcióval is bírhatott. Meg kell említeni azokat a kontextusokat, ahol, bár

az *anar* ige szó szerinti jelentésben is interpretálható volt, a mozgás kifejezése mégis redundánsnak hatott. Azok a kontextusok is figyelemre méltóak, ahol az *anar* ige elhagyása esetén is értelmezhető a diskurzus, így lehetővé válik, hogy a befogadó annak megjelenését másképp értelmezze. Az ilyen kontextusokban indulhatott meg a szerkezet grammatikalizációja. Az újfajta értelmezést más tényezők is elősegíthették. Azokat az előfordulásokat, ahol a mozgás jelentése lehetséges, egy további szempont szerint is csoportosítottam. Egyes kontextusokban az előfordulást tartalmazó megnyilatkozás úgy folytatódott, hogy a főnévi igenévben a mozgás céljaként feltüntetett esemény tényleges bekövetkeztére, befejezettségére lehetett következtetni, míg másokban ilyen következtetés nem volt lehetséges. Előbbiekben, bár hiányzott a főnévi igenévben leírt cselekvés befejezettségének explicit kifejezése, a diskurzus koherenciája érdekében azt mégis feltételezni kellett, így a gyakori használat révén erős asszociációs kapocs jöhetett létre ezen következtetés és a perifrázis használata között. Végül, meg kell még említeni azokat a kontextusokat, ahol a mozgás feltehetőleg igen szűk téren belül zajlott, és egyes esetekben még az is felmerült, hogy vajon érdemes-e egyáltalán feltételezni. Ilyenkor a diskurzus a mozgás feltételezése nélkül is koherens marad, ilyen értelemben ezek a kontextusok eltérnek azoktól, amikor a szereplők ténylegesen nagy távolságokat tesznek meg, és nemcsak helyváltoztatás, hanem helyszínváltás is történik.

A fenti kontextustípusok megoszlásának vizsgálata a szövegekben a következő eredményeket hozta. Az idő előrehaladtával csökkent azon kontextusok száma, ahol a 'mozgás' értelmezés lehetséges, és nőtt azoké, ahol nem lehetséges a mozgásra utaló jelentés tulajdonítása. Ez a tendencia akkor is megfigyelhető volt, ha a jelen időben ragozott igét tartalmazó előfordulásokat a történeti jelen példáinak tekintjük, bár a történeti jelen-hipotézis elvetésekor sokkal hangsúlyosabban mutatkozott meg.

Hasonlóképpen vizsgáltam meg a kontextustípusok és a ragozott ige igeidejének összefüggéseit. Az eredmények a befejezett múltban álló ragozott igék esetében azon kontextusok visszaszorulására utalnak, ahol nem lehetséges a mozgás jelentésének tulajdonítása. Feltehetően azért, mert ennek a szerepét átvette a jelen időben ragozott ige előfordulás. A jelen idejű előfordulások ugyanis elsősorban azokhoz a kontextustípusokhoz voltak köthetőek, amelyekben nem lehetséges az *anar* igeinek az eredeti, mozgásra utaló jelentését tulajdonítani.

1.5. Versengő hipotézisek közötti döntés

A kutatás e pontján a saját elemzéseim eredményeiből és a szakirodalomból levont konklúziókat összevetve arról kellett döntést hozni, hogy vajon a jelen időben vagy a befejezett múltban ragozott igét tartalmazó előfordulásokból kiinduló jelentésváltozás feltételezését érdemes-e elfogadni. A tudományos elméletalkotás egy modelljére, a p-modellre (Kertész és Rákosi 2012) alapozva ehhez módszertani megfontolásokat hívtam segítségül. A metodológiai vizsgálat alapján a szakirodalom azon feltevése bizonyult plauzibilisnek, miszerint a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozásának leírásakor a befejezett múlt idejű ragozott igés előfordulásokból kell kiindulnunk. Implauzibilisnek bizonyult viszont a történeti jelen-hipotézis, amely a szerkezet jelen idejű ragozott igét tartalmazó példáira helyezi a hangsúlyt.

A befejezett múlt idejű formákból kiindulva a spanyol és katalán mozgásigés szerkezetek későbbi eltérő fejlődésére is magyarázat adható. Az eltérés annak köszönhető, hogy a katalán „*anar* + FI” jelentésváltozása nem olyan kontextusokhoz köthető, mint amilyenekhez a világ nyelveiben megfigyelhető hasonló mozgásigés szerkezetek jövő idővé alakulását kötik. A katalán szerkezet grammatikalizációja ugyanis olyan múlt idő referenciájú, narratív kontextusokban zajlott, ahol a szerkezet ragozott igéje múlt idejű és befejezett aspektusú volt. Ezekben a használati kontextusokban a főnévi igenévben megjelölt cselekvés befejezettségére való következtetés vált lehetővé. Ez a következtetés a gyakori használat révén erősen a formához kapcsolódott, majd beépült annak kódolt jelentésébe.

A kutatás eredményei alapján a vizsgált katalán mozgásigés szerkezet grammatikalizációs jelentésváltozása univerzális tendenciákba is beilleszthető. A folyamat kezdete az eredetileg célhatározói mozgásigés szerkezetek szándékot kifejező szerkezetté alakulásának tendenciáját követi. A szerkezet további fejlődése a Bourdin (2008) által leírt fejlődésvonallal hozható kapcsolatba, amikor mozgásigés szerkezetek diskurzusszervező funkciót vesznek fel, ezen belül pedig leginkább a kontra-konszekutív jelölők kialakulásával állítható párhuzamba. A katalán szerkezet alakulásának egyedi jellegzetességei a nyelv grammatikája általi megszorításokkal magyarázhatóak.

2. A dolgozat módszertani eredményei

2.1. Adatok és kontextuális elemzés

Disszertációm módszertani fejezetében a nyelvészeti adatok problémáját a történeti pragmatikára vonatkozóan vizsgáltam meg. Ezen a területen az adatkérdés hangsúlyozottabban jelentkezik, éppen a kutatás történeti, valamint pragmatikai jellege miatt. A diakrón területek nehézségei egyrészt a történeti pragmatika adatforrásainak korlátozottságában mutatkoznak meg: e kutatási területnek többek között le kell mondania a diskurzus kiegészítéses tesztekéről és a kísérletekből származó adatokról, az anyanyelvi beszélők nyelvi ítéleteiről csak közvetetten juthat információhoz, az írott források pedig csupán „megközelítő evidenciát” nyújthatnak. Másrészt, a kutatás – pragmatikai jellegéből következően –, a jelentés nehezebben hozzáférhető szintjeit is érinti, amelyekre nézve nehezkesebb az adatgyűjtés. A történeti pragmatikai vizsgálatok ezért az adatforrások minél szélesebb körét kell, hogy integrálják.

A disszertációban bemutatott nyelvtörténeti kutatásban magam is igyekeztem minél többféle adattípust felhasználni. A módszertani fejezetben kitértem a korpuszon alapuló adatokkal kapcsolatosan felmerülő nehézségekre, amelyek csakúgy eredhetnek a kutató nyelvész nyelvi intuíciójának bevonásából, mint maguknak a történeti dokumentumoknak a jellegéből. Bár a kutatás elsődlegesen a történeti korpuszon alapuló adatokra épült, a vizsgálat kontextusában számos egyéb adattípus is jelen volt (pl. a jelenlegi nyelvállapotról vonatkozó adatok, tipológiai adatok, enciklopédikus vagy metanyelvészeti információk bevonásán alapuló adatok). Ugyancsak alkalmaztam az adatforrások bővítésének azt a módját, amikor egyéb korabeli szerkezetek előfordulásait is bevonjuk a vizsgálatba.

Disszertációm módszertani részében bemutattam a történeti pragmatikai módszertan másik sarkalatos pontját, a kontextusok elemzését is. A jelentésváltozás felfogható úgy, mint annak a megváltozása, hogy egy adott nyelvi elem mely kontextusokban képes megjelenni a különböző nyelvállapotokban, így annak leírása általában szorosan kapcsolódik a grammatikalizálódó nyelvi egység használati kontextusainak leírásához. Dolgozatomban Heine (2002) és Diewald (2002) kontextustipológiáját mutattam be részletesen, és az általuk feltételezett kontextusoknak két nagy csoportja között tettem különbséget. Egyes kontextusokban kétértelműség volt jelen, ezáltal előmozdíthatták a grammatikalizációs jelentésváltozást, míg másokban a forrásjelentés kizárható volt, ezáltal a grammatikalizáció előrehaladásáról tanúskodhattak. Az első csoportba Heine híd kontextusát, valamint Diewald nem tipikus és kritikus kontextusát soroltam be, ezekben ugyanis a régi jelentés csupán egy a lehetséges interpretációk közül, ugyanakkor egy új jelentés is tulajdonítható. A másik

csoportba Heine váltó- és konvencionalizációs kontextusát, és Diewald izoláló kontextusai közül azokat soroltam, amelyekben csupán az új jelentés tulajdonítható, azaz kizárható a régi, lexikai jelentés.

2.2. Jelentéstulajdonítás

A történeti pragmatikában a kontextus vizsgálatát nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív adatok kinyerésére is fel kell használni. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha nemcsak a vizsgált nyelvi forma közvetlen közelében előforduló lexikai elemeket, illetve ezek előfordulásának arányait vizsgáljuk, hanem a tágabb szöveggörnyezetet is figyelembe vesszük. Egy ilyen elemzés során nemcsak a kérdéses forma kombinációs lehetőségeit vesszük számba a grammatikalizáció egy adott fázisában, hanem azt is, hogy milyen tágabb kontextusokban fordul elő. A tágabb kontextus elemzése szintén érdekes adatokat szolgáltathat arról, hogy a szerkezet milyen jelentésben szerepel, hol tart a grammatikalizációs jelentésváltozás útján. A jelentéstulajdonítás és a jelentésváltozás folyamatában esetlegesen szerepet játszó pragmatikai következtetések feltárásának nehézségeit vizsgálva azokat a potenciális formai fogódzókat igyekeztem összegyűjteni, amelyek segíthetik a kutatót a szubjektív csökkentésében, amennyiben információt szolgáltatnak a lehetséges jelentésárnyalatokról. Ennek kapcsán különbséget tettem a szűk kontextus és a tágabb kontextus fogalma között. Már a szűk kontextusban előfordultak nyelvi kulcsok: maguk a szerkezetben szereplő főnévi igenevek, egyes, szemantikailag a főnévi igenévben leírt eseményhez kapcsolható határozók, a nyelvtani személy, az alany szemantikai tulajdonságai mind-mind tájékozódási pontként szolgáltak a jelentéstulajdonításban. Más esetekben a kontextus kiterjesztése segített a történeti előfordulás legvalószínűbb olvasatának megtalálásában: ilyenkor a megelőző vagy rákövetkező tagmondatok vagy megnyilatkozások tartalma adott támpontot annak eldöntéséhez, hogy a perifrázis ragozott igéje szó szerinti jelentésében szerepel-e. A tágabb kontextusban egyes határozók, az alárendelt tagmondatban szereplő ige igemódja, esetenként az egymást követő tagmondatok időviszonyai és a bennük található igeidők segítettek explicit módon nem kifejezett jelentéstartalmak kikövetkeztetésében, míg máskor a még tágabb diskurzust vettük figyelembe, vagy a kontextust enciklopédikus tudásunkból származó információkkal bővítettük.

2.3. Érvelés

A történeti pragmatika adatainak és a kontextuális elemzésnek a tárgyalása után a történeti pragmatikai érvelés egyes jellegzetességeit mutattam be. A tudományos elméletalkotás egy modelljét, a Kertész és Rákosi (2012) által kidolgozott ún. *p-modellt* véve alapul metodológiai szempontból vizsgáltam meg a saját kutatásomban jelen lévő, a felhasznált szakirodalomból származó egyes hipotéziseket, hogy dönteni tudjak közöttük.

Először a történeti nyelvészeti érvelésben központi szerepet játszó gyakoriság és analógia fogalmait mutattam be. Mivel a rájuk építő érvelési módszerek és magyarázatok igen elterjedtek és elfogadottak a történeti nyelvészetben, az ilyen érvelésből származó állításoknak magas plauzibilitási értéket tulajdoníthatunk.

A vonatkozó szakirodalomból származó hipotézisek közül a vizsgált grammatikalizációs folyamat morfológiai aspektusát érintő megállapításokat vizsgáltam meg három szerző (Colon 1978a [1959] és 1978b [1976], Detges 2004 és Juge 2006) érvelésében, és módszertani megfontolások alapján döntöttem közöttük. Újból szeretném hangsúlyozni, hogy ebben az elsősorban módszertani kérdéseket vizsgáló fejezetben ezeket a megközelítéseket nem mutattam be a maguk teljességében, csupán a katalán „*anar* + FI” szerkezet középkori előfordulásaiban megfigyelhető jelen-befejezett múlt alternációra vonatkozó állításaikat vettem szemügyre.

A tárgy tudományos részben bemutatott kutatás kiinduló kontextusa problematikusnak volt tekinthető, hiszen az „*anar* + FI” grammatikalizációjára vonatkozóan egymásnak ellentmondó hipotéziseket tartalmazott. A kiinduló kontextusban szereplő egyes hipotézisek a történeti jelen használatát feltételezték az „*anar* + FI” szerkezetben formailag jelen idejű ragozott ige esetén, míg mások ennek az ellenkezőjét állították. A kutatás kontextusának kiterjesztése a történeti jelenre vonatkozó új információkkal, valamint a kérdéses hipotézisek plauzibilitásának metodológiai megfontolásokon is alapuló módosítása segített ezen inkonzisztenciák kiküszöbölésében. Az az állítás, miszerint történeti jelenről van szó a vizsgált szövegekben, implauzibilisnek bizonyult, míg ennek negációja magasabb plauzibilitási értéket kapott.

A módszertani kérdések tárgyalása kapcsán arra törekedtem, hogy megmutassam, ezek nem pusztán elméleti megfontolások, hanem gyakorlati hasznuk is van a nyelvészeti kutatásban, amennyiben megszabhatják annak irányát. Metanyelvészeti megközelítéssel ugyanis a nyelvészeti érvelés rekonstruálása során olyan információkhoz juthatunk, amelyek a továbbiakban a kutatás gyakorlatában is hasznunkra lehetnek a versengő hipotézisek közötti választásban.

3. A dolgozat legfontosabb új eredményei

Végül, tekintsük összefoglalóan a kutatás legfontosabb új eredményeit.

1. Jelen kutatás a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjával kapcsolatos korábbi kutatásokat a folyamat történeti pragmatikai szempontú elemzésével egészítette ki. E nyelvi változás pragmatikai aspektusának feltárása hozzájárul a folyamat mélyebb megértéséhez, és újabb adalékokat szolgáltat a ’megy’ jelentésű igék által bejárható grammatikalizációs ösvényekről.
2. Módszerét tekintve a kutatás újdonsága, hogy adatokat nyer hasonló kontextusokban használatos perifrázisokkal való összehasonlításból is. Az összehasonlításból nyert információk alapján a ’megy’ igével alkotott szerkezet befejezett múlt idővé alakulásában a ’szándék’-ra utalás köztes jelentése feltételezhető. Így egységes leírás adható a továbbiakban múlt idővé, illetve közeljövővé alakuló szerkezetek grammatikalizációjának kezdeti szakaszáról. Ezáltal a katalán szerkezet jelentésváltozásának kezdeti szakasza beilleszthető egy már ismert univerzális jelentésváltozási tendenciába. Az univerzális tendenciába illeszkedés pedig növeli a hipotézis plauzibilitását.
3. További újítást jelentett a módszertani megfontolások integrálása a kutatás gyakorlatába, amely a várttal ellentétes eredményt hozott. A kutatás kezdetén ugyanis a történeti jelen hipotézis tűnt fel meggyőzőbbnek, a szakirodalomban szélesebb körben elfogadottnak. A módszertani megfontolások viszont arra az eredményre vezettek, hogy Juge (2006) hipotézise a plauzibilisebb, és kiderült az is, hogy a jelentésváltozás leírásában a múlt idejű segédigékből kiinduló elképzelés az előfordulások szélesebb körét képes leírni. A végső magyarázat a kutatás tárgytudományos és módszertani aspektusainak szerves összefonódása által alakult ki.

Bibliográfia

- Alonso, Amado 1982: Sobre métodos: construcciones con verbos de movimiento en español. In: Amado Alonso, *Estudios lingüísticos. Temas españoles*. Madrid: Gredos, 190–236.
- Atlas, Jay David és Stephen C. Levinson 1981: *It-clefts, informativeness, and logical form: radical pragmatics* (Revised Standard Version). In: Peter Cole (szerk.), *Radical pragmatics*. New York: Academic Press, 1–61.
- Badia i Margarit, Antoni M. 1950: „Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols.” Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana. In: *Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona* 23, 137–161.
<http://raco.cat/index.php/BoletinRABL/article/view/196561/269796>
- Badia i Margarit, Antoni M. 1981: *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- Badia i Margarit, Antoni M. 1995: Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica. Barcelona: Edicions Proa.
- Bauhr, Gerard 1989: *El futuro en –RE e ‘IR’ A + infinitivo en español peninsular moderno*. Goterna: Kungälv.
- Berchem, Theodor 1968: Considérations sur le parfait périphrastique *vado + infinitif* en catalan et gallo-roman. In: Antonio Quilis Morales, Ramón B. Carril és Margarita Cantarero (szerk.), *Actas del XI Congreso Internacional Lingüística y Filología Románicas*, 3. kötet. Madrid: CSIC, 1159–1170.
- Biber, Douglas és Edward Finegan (szerk.) 1994: *Sociolinguistic Perspectives on Register*. Oxford: Oxford University Press.
- Bibok Károly 2004: Word meaning and lexical pragmatics. *Acta Linguistica Hungarica* 51/3–4, 265–308.
- Bibok Károly és Németh T. Enikő 2001: How the lexicon and context interact in the meaning construction of utterances. In: Németh T. Enikő és Bibok Károly (szerk.), *Pragmatics and the Flexibility of Word Meaning*. [Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface 8]. Amsterdam, London, etc.: Elsevier, 289–320.
- Bibok Károly és Németh T. Enikő 2002: Lexikai és kontextuális információk interakciója a megnyilatkozásjelentés megalkotása során. In: Maleczki Márta (szerk.), *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 5. Szeged: SZTE, 335–367.
- Bourdin, Philippe 2008: On the grammaticalization of ‘come’ and ‘go’ into markers of textual connectivity. In: María José López-Couso és Elena Seoane (szerk.), *Rethinking grammaticalization: new perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 37–59.
- Bravo Martín, Ana 2008: *La perífrasis „ir a + infinitivo” en el sistema temporal y aspectual del español*. Doktori értekezés. Madrid. <http://eprints.ucm.es/8074/1/T30424.pdf>.
- Bruguera, Jordi 1981: La locució prepositiva „de part”, el present històric i el perfect perífràstic en la Crònica de Jaume I. In: *Estudis de llengua i literatura catalanes III, Miscel·lània Pere Bohigas I*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 27–42.
- Bybee, Joan L. 2002: Cognitive processes in grammaticalisation. In: Michael Tomasello (szerk.), *The New Psychology of Language*, 2. kötet. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 145–167.
- Bybee, Joan L. 2005 [2003]: Mechanisms of Change in Grammaticization: The Role of Frequency. In: Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell, 602–623.

- Bybee, Joan L. 2005: *From usage to grammar: The mind's response to repetition*. LSA Presidential Address, January 8, 2005. <http://www2.sfs.uni-tuebingen.de/~gerhard/lehre/ss08/exemplarBased/Bybee05.pdf>.
- Bybee, Joan 2007: Diachronic Linguistics. In: Dirk Geeraerts és Hubert Cuyckens (szerk.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 945–987.
- Bybee, Joan L. és William Pagliuca 1987: The evolution of future meaning. In: Anna Giacalone Ramat, Onofrio Carruba és Giuliano Bernini (szerk.), *Papers from the VIIth International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 109–122.
- Bybee, Joan L., Revere Perkins és William Pagliuca 1994: *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Bynon, Theodora 1983: *Historical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Calvo Pérez, Julio 1995: El TAMP en valencià. *Caplletra* 19, 259–278.
- Colon, Germà 1978a [1959]: El perfet perifràstic català “va + infinitiu”. In: Germà Colon (szerk.), *La llengua catalana en els seus textos*, 2. kötet. Barcelona: Curial, 119–130.
- Colon, Germà 1978b [1976]: Sobre el perfet perifràstic ‘vado + infinitiu’, en català, en provençal i en francès. In: Germà Colon (szerk.), *La llengua catalana en els seus textos*, 2. kötet. Barcelona: Curial, 131–174.
- Coromines, Joan 1980–1991: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Csala Károly (ford.) 2002: *Ének Çidről. Középkori spanyol epikus költemény*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- De Vogelaer, Gunther 2010: Does grammaticalization need analogy? Different pathways on the ‘pronoun/agreement marker’ cline. In: Katerina Stathi, Elke Gehweiler és Ekkehard König (szerk.), *Grammaticalisation: Current views and issues*. [Studies in Language Companion Series 119]. Amsterdam: John Benjamins, 221–240.
- Dér Csilla Ilona 2004: Határok nélkül: a grammatikalizáció státusáról. In: *Nyelvtudományi Közlemények* 101, 182–194.
- Dér Csilla Ilona 2005: *Grammatikalizációs folyamatok a magyar nyelvben – Elméleti kérdések és esettanulmányok*. Doktori értekezés. Budapest, ELTE.
- Dér Csilla Ilona 2008: *Grammatikalizáció*. [Nyelvtudományi Értekezések 158]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Detges, Ulrich 2004: How cognitive is grammaticalisation? The history of the Catalan *perfet perifràstic*. In: Olga Fischer, Muriel Norde és Harry Perridon (szerk.), *Up and Down the Cline: The Nature of Grammaticalisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 211–227.
- Diewald, Gabriele 2002: A model for relevant types of contexts in grammaticalization. In: Ilse Wischer és Gabriele Diewald (szerk.), *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 103–120.
- Dömötör Adrienne 2012: A nyelvtörténeti adat: elvek, gyakorlat, lehetőségek. *Magyar Nyelv* 108/1, 39–51.
- Evans, Nicholas és David Wilkins 1998: *The knowing ear: An Australian test of universal claims about the semantic structure of sensory verbs and their extension into the domain of cognition*. [Arbeitspapier 32, NF.]. Köln: Institut für Sprachwissenschaft.
- Feghali, Michel 1928: *Syntaxe des parlers arabes actuels du Liban*. [Bibliothèque de l’École des langues orientales vivantes 9]. Párizs: Librairie orientaliste Paul Geuthner.
- Fischer, Olga 2004: What counts as evidence in historical linguistics? *Studies in Language* 28/3, 710–740.

- Fischer, Olga 2007: *Morphosyntactic change: Functional and formal perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, Olga 2010: An analogical approach to grammaticalization. In: Katerina Stathi, Elke Gehweiler és Ekkehard König (szerk.), *Grammaticalization – Current views and issues*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 181–219.
- Fitzmaurice, Susan és Irma Taavitsainen 2007: Historical pragmatics: What it is and how to do it. In: Susan M. Fitzmaurice és Irma Taavitsainen (szerk.), *Methods in Historical Pragmatics*. [Topics in English Linguistics 52]. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 11–36.
- Fludernik, Monika 1992: The historical present tense in English literature. An oral pattern and its literary adaptation. *Language and Literature* 17, 77–107.
http://freidok.uni-freiburg.de/volltexte/5343/pdf/Fludernik_The_historical_present_tense.pdf
- Forgács Tamás 1993–1994: Zárt korpuszok és pótkompetencia. *Néprajz és Nyelvtudomány* 35, 17–23.
- Fortson, Benjamin W. 2003: An approach to semantic change. In: Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell, 648–666.
- Gili Gaya, Samuel 1961: *Curso superior de sintaxis española*. Barcelona: Biblograf.
- Gómez Torrego, Leonardo 1988: *Perífrasis verbales: Sintaxis, semántica y estilística*. Madrid: Arco/Libros.
- Gómez Torrego, Leonardo 2000 [1999]: Los verbos auxiliares. Las perífrasis verbales de infinitivo. In: Ignacio Bosque Muñoz és Violeta Demonte Barreto (szerk.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, 2. kötet. Real Academia Española. Madrid: Espasa Calpe, 3323–3389.
- Gougenheim, Georges 1971 [1929]: *Étude sur les périphrases verbales de la langue française*. Paris: Nizet.
- Greule, Albrecht 1982: *Valenz, Satz und Text. Syntaktische Untersuchungen zum Evangelienbuch Otfrieds von Weißenburg auf der Grundlage des Codex Vindobonensis*. München: Fink.
- Grice, Paul 1989a [1975]: Logic and conversation. In: Paul Grice, *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 22–40.
- Grice, Paul 1989b: Further notes on logic and conversation. In: Paul Grice, *Studies in the Way of Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 41–57.
- Grice, Paul 1991 [1975]: A társalgás logikája. In: Pléh Csaba, Siklaci István és Terestyéni Tamás (szerk.), *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*, 1. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 233–250.
- Harris, Martin 1982: The 'past simple' and the 'present perfect' in Romance. In: Vincent Nigel és Martin Harris (szerk.), *Studies in the Romance verb*. London: Croom Helm, 42–70.
- Haspelmath, Martin 1999: Optimality and diachronic adaptation. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 18/2, 180–205.
- Heine, Bernd 2002: On the role of context in grammaticalization. In: Ilse Wischer és Gabriele Diewald (szerk.), *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 83–102.
- Heine, Bernd 2005 [2003]: Grammaticalization. In: Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell, 575–601.
- Heine, Bernd és Tania Kuteva 2002: *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, Bernd, Ulrike Claudi és Friederike Hünemeyer 1991b: *Grammaticalization: a conceptual framework*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hock, Hans Henrich 1991: *Principles of Historical Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

- Hock, Hans Henrich 2005 [2003]: Analogical change. In: Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.), *The Handbook of Historical Linguistics*, 441–460.
- Hopper, Paul J. és Elizabeth C. Traugott 1993: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horn, Laurence R. 1984: Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature. In: Deborah Schiffrin (szerk.), *Meaning, form and use in context: linguistic applications (Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics 1984)*. Washington: Georgetown University Press, 11–42.
- Jacobs, Andreas és Andreas H. Jucker 1995: The historical perspective in pragmatics. In: Andreas H. Jucker (szerk.), *Historical pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 3–27.
- Jeffers, Robert J. és Ilse Lehisté 1979: *Principles and methods for historical linguistics*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Jucker, Andreas H. 1994: The feasibility of historical pragmatics. *Journal of Pragmatics* 22, 533–535.
- Jucker, Andreas H. 2009: Speech act research between armchair, field and laboratory: The case of compliments. *Journal of Pragmatics* 41, 1611–1635.
- Juge, Matthew L. 1999: On the rise of suppletion in verbal paradigm. In: Steve S. Chang, Lily Liaw és Josef Ruppenhofer (szerk.), *Proceedings of the twenty-fifth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 183–194.
- Juge, Matthew L. 2002: *Tense and aspect in periphrastic pasts: evidence from Iberian Romance*. Doktori értekezés. University of California-Berkeley.
- Juge, Matthew L. 2006: Morphological factors in the grammaticalisation of the Catalan “go” past. *Diachronica* 23/2, 313–339.
- Juge, Matthew L. 2008: Narrative and the Catalan GO-past. *Folia Linguistica historica* 29, 27–56.
- Kagay, Donald J. 2010: Jaime I of Aragon: Child and Master of the Spanish Reconquest. *Journal of Medieval Military History* 8, 69–108.
- Kearns, Kate 2002: Implicature and language change. In: Jef Verschueren, Jan-Ola Östman, Jan Blommaert és Chris Bulcaen (szerk.), *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Kepser, Stefan és Marga Reis (szerk.) 2005: *Linguistic evidence. Empirical, theoretical and computational perspectives*. [Studies in Generative Grammar 85]. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Kertész András és Rákosi Csilla 2008a: Introduction: The problem of data and evidence in theoretical linguistics. In: Kertész András és Rákosi Csilla (szerk.), *New Approaches to Linguistic Evidence. Pilot Studies / Neue Ansätze zu Linguistischer Evidenz. Pilotstudien*. Frankfurt am Main, Bern, etc.: Lang, 9–19.
- Kertész András és Rákosi Csilla 2008b: *Adatok és plauzibilis érvelés a nyelvészetben*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Kertész András és Rákosi Csilla 2008c: Megjegyzések a nyelvészeti adatok és evidencia problémájáról folyó vita jelenlegi állásához. I. rész. *Magyar Nyelv* 104/3, 274–286.
- Kertész András és Rákosi Csilla 2008d: Megjegyzések a nyelvészeti adatok és evidencia problémájáról folyó vita jelenlegi állásához. II. rész. *Magyar Nyelv* 104/4, 385–402.
- Kertész András és Rákosi Csilla 2012: *Data and evidence in linguistics. A plausible argumentation model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kiefer, Ferenc 2006: *Aspektus és akcióminőség – különös tekintettel a magyar nyelvre*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Kohnen, Thomas 2000: Explicit performatives in Old English: A corpus-based study of directives. *Journal of Historical Pragmatics* 1/2, 301–321.
- Ladányi, Mária 1998: Jelentésváltozás és grammatikalizáció – kognitív és szerves nyelvelméleti keretben. *Magyar nyelv* 94/4, 407–423.
- Lafont, Robert 1963–1968: Reflexions sobre lo perfach perifrastic amb *anar* en catalan e en occitan. *Estudis Romànics* 12, 271–277.
- Lakoff, George és Mark Johnson 1986: *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra.
- Lass, Roger 1997: *Historical linguistics and language change*. [Cambridge Studies in Linguistics 81]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehmann, Christian 2004: Data in linguistics. *The Linguistic Review* 21/3–4, 175–210.
- Levinson, Stephen C. 1983: *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. 2000: *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge: MIT.
- Martínez Gómez, Esther 2004: Las perífrasis verbales en español. *Revista electrónica de estudios filológicos* 7. <http://www.um.es/tonosdigital/znum7/estudios/kdelasperifrasis.htm>.
- Martos, Josep Lluís 1996: Cognició, temporalitat i lingüística comparada: el pretèrit perfect perifràstic i la metàfora del temps en català. *Caplletra* 20, 111–127.
- Matte Bon, Francisco 1998: *Gramática comunicativa del español*, 1. kötet. Madrid: Edelsa.
- Meillet, Antoine 1921 [1912]: L'évolution des formes grammaticales. In: *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Champion, 130–148.
- Mendeloff, Henry 1968: The Catalan periphrastic perfect reconsidered. *Romanistisches Jahrbuch* 19, 319–326.
- Meyer-Lübke, Wilhelm 1890–1902: *Grammatik der romanischen Sprachen*. Leipzig: Fues's Verlag.
- Mitchell, Terence F. és Shahir A. al-Hassan 1994: *Modality, mood and aspect in spoken Arabic with special reference to Egypt and the Levant*. [Library of Arabic Linguistics]. London: Kegan Paul.
- Moll, Francesc de B. 2006 [1991]: *Gramàtica històrica catalana*. [Biblioteca Lingüística Catalana 31]. València: Universitat de València.
- Nadal, Josep M. és Modest Prats 1996 [1982]: *Història de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Nagy Katalin 2007: Mit nyújthat a nyelvtörténet és a nyelvhasználat vizsgálata egymás számára? In: Gecső Tamás és Sárdi Csilla (szerk.), *Nyelvelmélet – nyelvhasználat* [Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 74]. Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola / Budapest: Tinta Könyvkiadó, 161–170.
- Nagy C. Katalin 2008a: Aspecto verbal en la evolución de la construcción catalana „*anar* + infinitiu”. In: Berta Tibor (szerk.), *Acta Hispánica* 13. Szeged: Hungaria, 75–96.
- Nagy C. Katalin 2008b: Data in historical pragmatics: A case study on the Catalan periphrastic perfective past. In: Kertész András és Rákosi Csilla (szerk.), *New approaches to linguistic evidence. Pilot studies*. [MetaLinguistica 22]. Frankfurt am Main etc.: Lang, 171–197.
- Nagy C. Katalin 2009a: A grammatikalizáció kontextusai. Mire jó a középkori epika előadói stratégiáit tükröző perifrázisok vizsgálata? In: Sinkovics Balázs (szerk.), *LingDok8: Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged: SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, 87–112.
- Nagy C. Katalin 2009b: Pragmatic and cognitive aspects of the research into grammaticalization. *Argumentum* 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 110–127.

- Nagy C. Katalin 2010a: The pragmatics of grammaticalisation: The role of implicatures in semantic change. *Journal of Historical Pragmatics* 11/1, 67–95.
- Nagy C. Katalin 2010b: The cognitive background of grammaticalization. In: Németh T. Enikő és Bibok Károly (szerk.), *The role of data at the semantics-pragmatics interface*. [Mouton Series in Pragmatics 9]. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 207–260.
- Nagy C. Katalin 2010c: A diakrón beszédaktus-kutatás egyes módszertani problémáiról. In: Gécseg Zsuzsanna (szerk.), *LingDok10: Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged: SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, 155–179.
- Nagy C. Katalin 2013: *Methods and reasoning in historical linguistics: A case study*. (megjelenés alatt a MTA-DE-PTE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport zárókötetében)
- Narrog, Heiko és Bernd Heine (szerk.) 2011: *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Navarro, Federico 2008: Análisis histórico del discurso: Hacia un enfoque histórico-discursivo en el estudio diacrónico de la lengua. In: Antonio Moreno Sandoval (szerk.), *El valor de la diversidad [meta]lingüística. Actas del VIII Congreso de Lingüística General*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
<http://www.lilf.uam.es/clg8/actas/pdf/paperCLG85.pdf>.
- Nemesi Attila László 2006: Szó szerinti jelentés, konvencionális jelentés, vezérjelentés. *Világosság* 8–10, 31–43.
- Németh T. Enikő 1994: Megnyilatkozás: típus–példány. *Néprajz és Nyelvtudomány* 35, 69–101.
- Németh T. Enikő 1996: *A szóbeli diskurzusok megnyilatkozás-példányokra tagolása*. [Nyelvtudományi Értekezések 142]. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Németh T. Enikő 2000: Implicit argumentumok a magyarban: előfordulásuk módjai és azonosításuk lehetőségei. In: Kenesei István (szerk.), *Igei vonzatszerkezet a magyarban*. Budapest: Osiris, 197–252.
- Németh T. Enikő 2006: Book review of Noveck, Ira A. és Sperber, Dan (szerk.) 2004: *Experimental Pragmatics*. Houndmills, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan. *Intercultural Pragmatics* 3/1, 117–127.
- Németh T. Enikő 2013: The role of perspectives in various forms of language use. *Semiotica*, (megjelenés alatt).
- Neves, Maria Helena de Moura 2000: *Gramática de usos do português*. São Paulo: Unesp.
- Olbertz, Hella 1998: *Verbal periphrases in a functional grammar of Spanish*. [Functional Grammar Series 22]. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Orozco, Rafael, 2007: Social Constraints on the Expression of Futurity in Spanish-Speaking Urban Communities. In: Jonathan Holmquist, Augusto Sayahi és Lotfi Sayahi (szerk.), *Selected Proceedings of the Third Workshop on Spanish Linguistics*. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 103–112.
<http://www.lingref.com/cpp/wss/3/paper1531.pdf>.
- Penke, Martina és Anette Rosenbach (szerk.) 2007 [2004]: *What Counts as Evidence in Linguistics. The Case of Innateness*. [Benjamins Current Topics 7]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Perea, Maria Pilar 2007: El perfet simple: extensió i ús a començament del segle XXI. In: Martí Sadurní (szerk.), *Actes del tretzè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, 2. kötet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 279–296.
- Pérez Saldanya, Manuel 1996: Gramaticalització i reanàlisi: el cas del perfet perifràstic en català. In: Axel Schönberger és Tilbert Didac Stegmann (szerk.), *Actes del desè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, 3. kötet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 71–107.

- Pérez Saldanya, Manuel 1998: *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València, Universitat de València.
- Pérez Saldanya, Manuel és José Ignacio Hualde 2003: On the origin and evolution of the Catalan periphrastic preterit. In: Claus D. Pusch és Andreas Wesch (szerk.), *Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen*. Hamburg: Helmut Buske, 47–60.
- Pinkster, Harm 1990: Is the Latin present tense the unmarked, neutral tense in the system? In: Rodie Risselada (szerk.), *Latin in use: Amsterdam studies in the pragmatics of Latin*. Amsterdam: Gieben, 63–83.
- Pons Borderia, Salvador és Leonor Ruiz Gurillo 2001: Los orígenes del conector *de todas maneras*. *Revista de Filología Española* 81, 317–351.
- Radatz, Hans-Ingo 2003: Las perífrasis <VADO + infinitivo> en castellano, francés y catalán: por la misma senda – pero a paso distinto. In: Claus D. Pusch és Andreas Wesch (szerk.), *Verbalperiphrasen in den (ibero-)romanischen Sprachen*. Hamburg: Helmut Buske, 61–75.
- Rescher, Nicholas 1973: *The coherence theory of truth*. Oxford: Clarendon Press.
- Rescher, Nicholas 1976: *Plausible reasoning*. Assen & Amsterdam: Van Gorcum.
- Scala, Luca 2003: *Català de l'Alguer: Criteris de llengua escrita*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Schiffrin, Deborah 1981: Tense variation in narrative. *Language* 57/1, 45–62.
- Sebba, Mark 1987: *The syntax of serial verbs. An investigation into serialisation in Sranan and other languages*. [Creole Language Library 2]. Amsterdam: John Benjamins.
- Segura-Llopes, Carles 2012: El passat perifràstic en català antic. Una revisió a partir d'estudi de corpus. *eHumanista/IVITRA* 2, 118–147.
<http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/Volume%202/pdf/6%20Segura%20118-147.pdf>
- Silva-Corvalán, Carmen 1983: Tense and aspect in oral Spanish narrative: context and meaning. *Language* 59/4, 760–780.
- Sobieski Artúr és Váradý László 1992: *Rendszeres spanyol leíró nyelvtan*. Budapest: Terra.
- Soldevila, Ferran 1963–1968: L'ús del pretèrit perifràstic en la Crònica de Muntaner. In: *Estudis de Lingüística y de Filologia Catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra en el centenari de la seva naixença*, 1. kötet. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 267–270.
- Sweetser, Eve E. 1988: Grammaticalisation and Semantic Bleaching. In: Shelley Axmaker, Annie Jaisser és Helen Singmaster (szerk.), *Proceedings of the 14th Annual Meeting of the BLS*. Berkeley, California: Berkeley Linguistics Society, 389–405.
- Tabor, Whitney és Elizabeth C. Traugott 1998: Structural scope expansion and grammaticalization. In: Anna Giacalone Ramat és Paul J. Hopper (szerk.), *The Limits of Grammaticalization*. [Typological Studies in Language 37]. Amsterdam: John Benjamins, 229–272.
- Tátrai Szilárd 2010: Áttekintés a deixisről (funkcionális kognitív kiindulópontból). *Magyar Nyelvőr* 134/2, 211–233.
- Torres Cacoullós, Rena 2011: Variation and grammaticalization. In: Manuel Díaz-Campos (szerk.) *The Handbook of Hispanic Sociolinguistics*. Malden, MA-Oxford: Wiley-Blackwell, 148–167.
http://www.personal.psu.edu/rct11/Resources/Publications/Torres-Cacoullós.Variation%20and_grammaticalization.pdf

- Traugott, Elizabeth C. 1999: The role of pragmatics in semantic change. In: Jef Verschueren (szerk.), *Pragmatics in 1998: Selected Papers from the 6th International Pragmatics Conference*, 2. kötet. Antwerp: International Pragmatics Association, 93–102.
- Traugott, Elizabeth C. 2003: Constructions in grammaticalization. In: Brian D. Joseph és Richard D. Janda (szerk.), *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell, 624–647.
- Traugott, Elizabeth C. és Richard B. Dasher 2004 [2002]: *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsohatzidis, Savas L. 1994: Speaker meaning, sentence meaning and metaphor. In: Savas L. Tsohatzidis (szerk.), *Foundations of speech act theory: Philosophical and linguistic perspectives*. London: Routledge, 365–373.
- Yllera, Alicia 2000 [1999]: Las perífrasis verbales de gerundio y participio. In: Ignacio Bosque Muñoz és Violeta Demonte Barreto (szerk.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, 2. kötet. Real Academia Española. Madrid: Espasa Calpe, 3391–3441.
- Wachowicz, Teresa Cristina 2007: Auxiliary and aspectualizer verbs: some syntactic and semantic distinctions. *Revista Letras* 73, 223–234.
- Wolfson, Nessa 1979: The conversational historical present alternation. *Language* 55/1, 168–182.
- Zamorano Mansilla, Juan Rafael 2006: *La generación de tiempo y aspecto en inglés y español: un estudio funcional contrastivo*. Doktori értekezés. Madrid. <http://www.ucm.es/BUCM/tesis/fli/ucm-t29560.pdf>

Melléklet: „A katalán „*anar* + FI” és „*anar a* + FI” szerkezetek előfordulásai a történeti korpuszban”

A mellékletben szövegenként adom meg a katalán „*anar* + FI” és „*anar a* + FI” szerkezetek előfordulásait. Először a befejezett múlt idejű ragozott igével álló szerkezeteket tüntetem fel, majd a morfológiailag kétértelmű formákat, végül a jelen idejű formákat. Általában elmondható, hogy a történeti pragmatikai elemzésben jóval tágabb kontextust kell figyelembe venni, mint ahogyan az – terjedelmi okok miatt – a mellékletben feltüntethető.

(Jau)

Anar + FI

1. (Jau 16) E vengren alí, foch encès en falles, al fenèvol e **anaren escometre** Don Pelegrí e Don Guillem de Poyo, qui tenien la vetla.
2. (Jau 60) E, quen fo prop d'èls, demanà los nostres; e, quen èls foren venguts a él, dix: "Firam en èls, que no són re!" E el primer que anch los **anà ferir** fo él.
- 3–4. (Jau 64) E dix: „El comte d'Ampúries e.ls del Temple **anaren ferir** als de les tendes, e En Guillem de Muntcada e En Ramon **anaren ferir** a la mà esquerra”.
5. (Jau 64) E **anaren-me pendre** a la regna él e Don Pedro Romar e Ruy Xemenis de Luèsia e deyen:
6. (Jau 85) E, cant entraren los cavalers ab los cavals garnits, **anaren-los ferir**. E era tanta la multitud de la gent dels sarraïns, que.ls pararen les lances, e els cavals dreçaren-se per ço car no podien passar per la espessea de les lances, si que agren a fer la volta.
7. (Jau 85) E en tant feyta la volta, tiraren-se atràs .I. poch e **anaren entrar** los cavals tant, que n'hi ach bé de .XL. tro a .L.
8. (Jau 86) E els altres sarraïns, quan viren que aquel loch havien esvaït los cavalers ab cavals armats e.ls hòmens de peu, **anaren-se amagar** per les cases, cascú con mils podia; e no s'amagaren tant bé que .XX. mília no n'i morissen a l'entrar,
9. (Jau 201) E, quan vench al matí, hoïdes les misses, **anaren-se armar** los escuders e gran partida dels cavalers;
10. (Jau 224) E **anà'ns abraçar** e dix-nos que Déus nos donàs bona ventura.
11. (Jau 232) E **anaren-se acordar** e a cap d'una hora tornaren a nós e dixeren a Don Blasco d'Alagó que dixés él ço que havien acordat
12. (Jau 257) E quan vench altre dia, ans d'alba, menys de sabuda de nós, los almugàvers e.ls servents **anaren pendre** Ruçafa, que és a .II. trets de balesta prop la vila de València.
13. (Jau) Don Ferrando... e Don Rodrigo Liçana **anaren assetjar** Billena
14. (Jau 274) E nós levam-nos per ell, en nostres cases ben guarnides e bé adobades, a l'entrar que fêu, quan fo prop de nós; e anch no.ns volch besar la mà, mas que s'humilià a nós e **anà'ns abraçar**.
15. (Jau 391) E **anaren-se acordar** e no volgren venir denant nós aquel dia ni enl'altre tro al vespre, que vench a nós Don Bernat Guillem d'Entença.
16. (Jau 485) e levà's .I.^a mànega e **anà ferir** en la mar, e de blancha que era tornà tota negra.

17. (Jau 520) E **anà's gitar** als nostres peus e besà'ls-nos e pregà'ns per Déu que li perdonàssem.
18. (Jau 525) E l'apostoli era en sa cambra e, quan li dixeren que nós veníem, tot revestit exí; e veem-lo passar denant nós, e **anà s'asseer** en sa cadira.
19. (Jau) e, al devalar que nós fayem, Barthomeu Esquerdo, qui era adalil, sobre paraules que havia ab .I. home, **anà'l ferir** del coltel denant nós e entràsse'n en la tenda que nós haviem prestada a Don G. Romeu

1. (Jau 21) E, sobre açò, **anam assetiar** Muntcada.
2. (Jau 22) E puys, quan vench al maytí, **anam hoir** la missa a la esglea major d'Alagó.
3. (Jau 34) E nós aculim-la bé e, quant vench que ach estat .II. dies, **anam-la veer**.
4. (Jau 37) E dixem-nós: „Con la vila tenen éls?” E sempre leixam los cavals als escuders e avalam; e prenguem nostres armes e **anam-los combatre** e tolguem-los la vila.
5. (Jau 85) E ab aytant los cavalers foren ja bé .XL. tro a .L. ab los cavals armats e endreçaren-se contra ls sarraïns e cridaren tots a una vou: „Ajuda-nos sancta Maria, Mare de nostre Seyor!” E cridàvem: „Vergonya, cavalers!” E **anam-los ferir** e esvejem-los.
6. (Jau 155) E altre dia bon matí **anam albergar** a Torres Torres
7. (Jau 156) e tots ensemps **anam assetiar** Boriàna.
8. (Jau 168) E, quan fo passada ora de vespres, **anam-nos deportar** fora la ost;
9. (Jau 188) e **anam passar** a Albalat e estiguem aquí .III. dies.
10. (Jau 219) e entram-nos-en al Pug e **anam albergar** a les Alcubles.
11. (Jau 226) E Don Pero Corneyl, qui hoí cridar a armes, va pendre ses armes e brocà aenant. E nós cuytam-nos e **anam-lo pendre** per la regna e dixem-li:
12. (Jau 237) Ab tant **anam-nos gitar** e no volguem descobrir les paraules a nuyl hom qui fos ab nós.
13. (Jau 252) E puys **anam-nos veer** ab aquels de Nubles;
14. (Jau 254) e la regina tench la meytat de la Quaresma en Almenara tro a la Pasqua, e nós **anam tener** la Pasca ab ella;
15. (Jau 339) e ab los altres rich hòmens e **anam assetiar** Xàtiva
16. (Jau 340) E **anam cridar** per la ost que tot hom que hauria paraules ab los moros, meyns que a nós no u demanàs, que fos pres e que l'aduyxessen a nós.
17. (Jau 343) E nós leixam en la ost .CC. cavallers e ls hòmens de peu que y eren e **anam-nos veer** ab ell.
18. (Jau 434) E en l'altra dia de Ninou, entrada de janer, nós **anam assetjar** Múrcia. E, a l'anar que nós faem ab nostra ost a Múrcia, fom dels primers qui y foren...
19. (Jau 462) e tirà la primera pedra lo mestre del fenèvol e errà la brigola; e nós **anam pendre** lo fenèvol e tiram e donam tal en aquela brigola, que la caixa li obrim;
20. (Jau 496) E un dia, mentre que nós estàvem aquí, envià-nos a dir Don Alfonso de Molina que no era ben sa, e nós **anam-lo veer**. E, al tornar que nós feyem de l'Espital de Burgos,...
21. (Jau 540) E, quant vench altre dia matí, nós **anam-lo veer**
22. (Jau 550) E, quan fom partits de Perpinyà, **anam reebre** la host de Barcelona, .I.^a partida que.n venia per terra, e trobam-la a la Bisbal.
23. (Jau) Ab tant, **anam assetjar** lo castell en la bega
24. (Jau) E nós brocam après ell e, al entrar que él feya en la tenda, **anam-lo pendre** als cabeyls e traguem-lo'n

1. (Jau 218) E aquels qui eren en la reraguarda dels sarraïns, qui eren dessús los altres, començaren de fugir primers que aquels qui eren denant; e **van ferir** en la devantera los nostres als sarraïns e obriren-los.
2. (Jau 226) E Don Pero Corneyl, qui hoí cridar a armes, **va pendre** ses armes e brocà aenant. E nós cuytam-nos e anam-lo pendre per la regna e dixem-li:

(Desc)

Anar + FI

1. (Desc II 8, 2) **anà assetgar** Leyda
2. (Desc II 35, 29) E aytantost aquels exiren del aguait ab lurs senyeres esteses e **anaren ferir** en la reregarda de la host dels sarraïns 28–30
3. (Desc II 43, 28) Sobr.assó vengren-li bé X cavalers justats e **anaren-lo ferir**, sí que.l abateren a terra e aquí murí. Quant viuren que.l rey era mort, pensaren-se'n d'anar per cames de cavals. 27–30
4. (Desc II 50, 17) E.l chomte, quant hac reposat I jorn, l'endemà **anà parlar** ab l'emperador 16–17
5. (Desc II 51, 19) Ab tant lo chomte **anà parlar** ab la emperadriu 19–20
6. (Desc II 55, 25) mès-se la lansa denant, e **anà ferir** lo cavaler almayn de tal vertut que la lança li passà de l'altra part per mig lo cors 25–27
7. (Desc II 59, 28) e cavalcà e **anà-la veer** a sson hostal
8. (Desc II 66, 4) E.l rey En Jacme ajustà ses osts e **anà assetgar** aquel castel de Peníscola. 3–5
- 9–10. (Desc II 86, 1–2; 3) E puis partí-sse lo parlament e **anaren menyar**. E quant venc a la nuyt, so fo a al vespra de Nadal, el rey **anà vetlar** 1–3
11. (Desc II 87, 4) E puy **anaren-se deportar**
12. (Desc II 98, 26–27) A aquest conseyl s'acordaren tots e **anaren ferir** e.ls sarraïns, cavalers e sirvents.
- 13–14. (Desc II 102, 8–9, 9–10) Aquest conseyl han tuit tengut per bo, e **anaren hoir** les misses e confessaren-se. E puis **anaren-se dinar** molt tost 8–10
15. (Desc II 103, 15) quant foren e.l trescol, encontraren-se ab la host dels sarraïns e **anaren ferir** en éls 13–15
16. (Desc II 104, 4) e **anà ferir** entre-ls sarraïns
17. (Desc II 104, 16) e **anaren ferir** en éls
18. (Desc II 105, 17) e **anà ferir** entre-ls sarraïns ab tota sa cavaleria 17–18
19. (Desc II 120, 9–10) Quant lo rey serraý se viu axí apoderat, **fôu parlar** al rey molts pleyts per tal que.l se pogués levar de sobre. 9–11
20. (Desc II 124, 29) Quant venc lo dimenge matí, **anaren oyr** les misses 29–30
21. (Desc II 125, 19) Ab tant lo vespre fo vengut e **anaren-se reposar**, que ben ho avien obs, que molt avien trebalat aquel jorn. 19–21
22. (Desc II 133, 2) Quant venc l'endemà, que fo lo jorn de sent Steve, **anaren cavar** al mur 1–2
- 23–24. (Desc II 134, 11–12; 12) E.l rey d'Aragó fôu saber a tuit per la host que.s aparelassen d'entrar en la ciutat. E tuit **anaren oyr** les misses, e confesaren e conbregaren; a puis **anaren-se dinar** de plors, e de làgrimes e d'altres menjars, e perdonaren-se los uns als altres. 12–15
25. (Desc II 134, 19–20) Ab aytant I sirvent qui era de Barcelona **anà desrengar** ab I penó que portava 19–20
26. (Desc II 136, 13) E quant venc l'endemà matí, que foren levats, **anaren oyr** les misses e puy tornaren dinar; 12–13

27. (Desc II 138, 11) (de la qual hac I fil qui hac nom N'Anfós, al qual fôu jurar tota ça terra quant **anà conquere** la ciutat de Malorches) 9–12
28. (Desc II 145, 26) E mantinent aparelà-sse ab molt gran host e **anà assetjar** la ciutat de València. 25–26
29. (Desc II 148, 8) Puy **anà assetgar** Exàtiva
30. (Desc II 167, 11–12) e.l comte Jordà, qui avia la devantera, **anà ferir** en la primera escala dels picarts 11–12
31. (Desc II 167, 23) e mès-se l'escut denant e la lança, e **anà ferir** en la pressa dels francescs 23–24
32. (Desc II 178, 8) Adoncs **anaren-se aparelar** tot privadament
33. (Desc II 181, 14) E lo serv a qui el rey avia perdonat, plen d'ira a de mal talent, **anà pendre** aquel serv del rey a la gola e vulia'l estrangolar 13–15
34. (Desc III 6, 20) s'aparelà ab moltes gens a cavayl e a peu, e **anà assetjar** Múrcia 19–20
35. (Desc III 23, 8) e ajustà gran host de cavalers e d'òmens a peu e **anà assetgar** .I. castel molt gran qui ha nom Antiló, 7–9
36. (Desc III 26, 14) sí que del tot la refusà e **anà's amagar** en .I. camp de blat. 13–15
37. (Desc III 30, 15) E puy **anaren assetjar** .I. casteyl qui à nom Montbauló, 15–16
38. (Desc III 38, 20) lexà tota la altra terra que.ls sarraïns tenien e **anà asetyar** ab grans hosts, que ac fetes justar, la vila de Muntesa. 19–21
39. (Desc III 39, 29) E quant venc lo matí, tota la host fo aparelada, e les dues parts de la host **anà combatre** la vila 28–30
40. (Desc III 48, 25) Mas N'Esqui de Miralpex quant fo desots lo pont hon l'ayga corria pus fort, lo cavayl li devec, e **anà's pendre** sus alt a la pila del pont e tenc-la molt fort abressada, tot garnit que era. 23–27
41. (Desc III 73, 1–2) Sí alsà la .I. la massa que portava e **anà-li'n donar** .I. gran colp per les espatles.
- 42–43. (Desc III 93, 24; 26) E quant fo defora, puyí lo cavayl dels esperons e **anà ferir** entre.ls sarraïns, sí que.l primer colp n'abaté, ab lo pits del caval seu, .III. a terra; e **anà ferir** .I. sarraý de la lança, que la dàraqua li passà e tot lo cors, sí que l'abaté mort a terra. E puy arancà-li la lança del cors e, de manén, va'n donar tal colp per mig lo pits a aquel qui portava la seyera, que mantinent l'abaté mort a terra. 93, 23–7 – 94, 1–5
44. (Desc III 100, 21–22) e els menjars foren aparelats, e menjaren alegrement e puy **anaren-se reposar**, que la mar los avia trebalats. 20–22
45. (Desc III 104, 6–7) Ab tant les taules foren meses e el rey **anà menyar** ab sos cavalers;
46. (Desc III 109, 1–2) Quant aquels del mur o agren entès, **anaren-ho dir** al capitani, ser Alaymo;
- 47–48. (Desc III 124, 27) E cascuns **anaren-se reposar e solassar** là hon li plac; 124, 27 – 125, 1
49. (Desc III 143, 6) E l'almirayl **anà parlà** ab lo rey e comtà-li tot so que lur era esdevengut; 6–7
50. (Desc III 144, 10) sí que.ls almugàvers no.s pogren gaudir d'éls, e axí **anaren-se mesclar** ab eyls ensems. 9–11
- 51–52. (Desc III 146, 22; 24) venc en .I.a plassa, e aquí trobaren .I.a gran compaya de cavalers francès e proensals e **anaren ferir** en eyls, sí que.n enderrocaren molts de lurs cavayls e.n alcieren. E En Bernat de Peratalada **anà ferir** .II. cavalers francescs a través ab la lança, sí que amdós los passà e.ls abaté en terra morts. 20–26
53. (Desc III 146, 13) Mas los almugàvers **anaren trencar** les lisses e el mur de la vila, e entraren dins e los cavalers ab eyls, e meteren foc a la .I.a part de la vila; 13–16
54. (Desc III 147, 4) Ab aquestes paraules En Pere Arnau de Botonac **l'anà abressar** per mig dels flancs, e trasc-lo de la sela tot armat 3–5

55. (Desc III 150, 7) – Certes – so dix lo príncep –, so.m plau. Ara, donques, anats-vos armar, e veuren aquest què sabrà fer. Ab tant lo cavalier **s'anà armar**, eyl e son cavayl. 4–8
56. (Desc III 150, 22) E aytantost l'almugàver trasc son couteyl, e correc sobre.l cavalier qui fo caüt ab lo cavayl, e **anà-li deslassar** son elme e volc-lo degolar; mas lo príncep correc là, e vedà-li-o, e dix-li que son plet avia gasayat e que.l lexàs estar. 20–25
57. (Desc IV 20, 10) E-ls catalans, qui les viuren venir, qui no.s cuydaven que venguessen tro al jorn, bateren de reme e **anaren-se mesclar** ab eles. 8–10
58. (Desc IV 53, 7) E la galea en què.l princep era, **anà envestir** la galea del almirayl del rey d'Aragó de lonc en lonc, e combateren-se si fortment, que 6–9
59. (Desc IV 67, 16) E quant lo rey hach açò dit, levà's d'aquí e **anà menjar** 15–16
60. (Desc IV 107, 1) **anaren-se dinar** e
- 61–62. (Desc IV 155, 29; 156, 1) Ab tant, quant de les atzemles dels franssesos hach passades tro a .C. e dels servents bé .M., lo compta **anà desrengar** ab sos .VII. cavallers; e isqueren del aguayt cridant tuyt: - Aragó! Aragó! -, e **anaren ferir** ardidament sobra.ls franssesos. 155, 27–30 – 156, 1–2
63. (Desc IV 159, 3) E puy **anaren pendra** les atzemblas qui éran romases dels franssesos, e trobàran-hi, entra unas e altres, .DC.XXII. bèstias; 2–5
64. (Desc V 22, 2–3) E axí com lo rey e los altres hagueren açò hoÿt, lexaren star lo concell, e **anaren-se guarnir** a cavall e a peu, e isquéran a una companya de franssesos qui éran riba d'un stany, prop la vila de Castelló 1–5
65. (Desc V 84, 27–28) que axí com vengueren a la primera juncta, lo rey **anà ferir** .I. senyaler franssès 26–28
66. (Desc V 99, 24) e donà tal colp al scuder que tenia lo vantall per la mà, que ultra passà la treta e puy **anà ferir** lo compta qui bevia lo brou e donà-li tal colp per los pits que ultra passaren les enpenes de l'altra part, si que sempra cahech en sobines mort fret. 22–27
67. (Desc V 109, 1) e ab tant **anà's dinar** 108, 20 – 109, 1
68. (Desc V 117, 8) Ab tant **anà ell ferir** tot primer ab la sua galera, e ferí de tal virtut ab la proha en lo lats d'una galera dels prohansals, que 8–10
69. (Desc V 145, 10) E los misatgers del rey d'Aragó **anaren dir** la misatgeria al senescal de Tolosa 9–11
-
1. (Desc II 13, 22) E **van ferir** en la host;
2. (Desc II 43, 6; 6–7) E el rey, qui assò hac entès, **va pendre** ses armes, e muntà a caval e comensà a córrer après d'èls; 5–7
3. (Desc II 113, 10) e els serraïns qui.ls viren venir aparalaren-se e **van-se mesclar** ab èls. 9–11
4. (Desc II 144, 8) En Bernat Guilem d'Entença, ab los L cavallers e ab los M sirvens, **va ferir** entre.ls serraïns molt ardidament 7–9
5. (Desc II 144, 21) E **van ferir** en la host dels serraïns de la banda de tresmuntana, sí que.ls serraïns se desbarataren e comensaren a fugir, en tal guysa que los uns quaiyen morts sobre els altres. 20–24
- 6–7. (Desc II 178, 30) e, quax qui **va fer** leya ho **sercar** alre, partí's de la barcha 29–30
8. (Desc III 72, 15–16) e aquests malvats ribauts **van-se acostar** a les dones e metien lurs mans a les mameles de les dones. 15–17
9. (Desc III 94, 2–3) E quant fo defora, puyí lo cavayl dels esperons e anà ferir entre.ls serraïns, sí que.l primer colp n'abaté, ab lo pits del caval seu, .III. a terra; e anà ferir .I. serraï de la lança, que la dàraqua li passà e tot lo

cors, sí que l'abaté mort a terra. E puy arancà-li la lança del cors e, de manén, **va'n donar** tal colp per mig lo pits a aquel qui portava la seiera, que mantinent l'abaté mort a terra. 93, 23–7 – 94, 1–5

10. (Desc III 94, 12) e puyen lurs cavals dels esperons, e **van ferir** en la pressa dels sarraïns per ajuda al comte de Palars. 11–13

11. (Desc III 120, 7) E aqueles de Marçela, qui estaven de la banda de migjorn, **van dressar** ab gran gatzara .I.a seiera molt gran que apelen l'estandart de sen Victor, 6–9

12. (Desc III 121, 15) Ab tant les galeres dels catalans foren aparelades e comensaren a ferir e.l mig loc de les galeres, là hon aqueles de Piza eren; e quant los marcelesos les viuren ferir, **van metre** l'estandart de sen Víctor a bayx molt vilment, e preseren la volta de migjorn, e comensaren de fugir a rem e a vela, 12–18

13. (Desc III 123, 24) Quant les gens de Messina saberen aquela nuyt la novela, levaren-se tuyt de lurs lits, grans e pocs, e **van encendre** tortes, e brandons, e cera, e candeles e faves 22–25

14. (Desc III 139, 3) – A armes! a armes, cavalers francès! ¡Que les gens del rey d'Aragó són ab nós! – E cascú **se va armar** axí com poc, e d'altres qui fugien sens armes; 1–4

15. (Desc III 141, 2) Puis pres .I. salt a través, e encontrà .I. cavalier d'aqueyls .V., e a través per mig los flancs **va ferir** de la lança lo cavayl; sí que de l'altra part li'n passà tot lo ferre, e.l cavayl caec mort a terra e el cavalier caec sots lo cavayl, sí que no.s podia levar. 140, 23 – 141, 1–5

16. (Desc III 160, 9) Ab tant lo senescalch **se va** a eyl **acostar**, e saludà-lo e dix-li que ben fos vengut; 9–10

17–18. (Desc IV 87, 20–21) Quant açò hach dit lo rey, vench lo mestre ab son pich e ab son capmartell, e **va obrir e trencar** loses de la cambra qui era losade, 19–21

19. (Desc IV 88, 5) E puy lo mestra **va entrar** dins ab lums de candeles 5–6

20. (Desc IV 123, 23) e quant foren ben prop, aquells laïns **van desserrar** les ballestes, peyras e cantals a gitar per los murs e matèran grans crits e grans veus, que paria que n'i hagués .X. tants més que no.y havia 23–26

21. (Desc IV 124, 3) e **van trencar** les portes del monestir e barrajaren e robaren la sglésia e totes quantes coses hi hach 3–5

22. (Desc IV 152, 26–27) .I. d'aquells qui staven al mur del castel dix a .I. ballaster que li stava de prop, que li tiràs e que no.l escoltàs pus; e lo ballaster **va desparar** la ballesta. E lo rey, que.u viu, punyí son cavall dels sperons, e tornà-sse'n a sa companyia e tench-sa molt per scarnit d'aquest fet. 25–29

23. (Desc V 16, 23–4) E quant lo compte de Pallàs e ceis qui éran dins la vila de Peralada viren aquella companya que axí se era acostada al mur, guarniren-sa tuyt, cavallers e servents, e éren tro a .CL. cavallers armats e ben .III.m servents, e **van obrir** les portes de la vila, e donaren tuyt salt defora ardidament, e feriren en aquella companya de franssesos. 16, 19–25 – 17, 1

24. (Desc V 99, 20) E quant lo serraý l'hach bé aesmat, **va desparar** sa bona ballesta de .II. peus que tenia 9–11

25–26. (Desc V 101, 4–5; 8) cuydaren-sa que aquells de laïns se'n fossen fuyts amagadament la nit traspasada e **van pujar** ab gran goyg per les scales amunt. E quant n'ach pujats en les scales de.CCC.L. en .CCCC. e foren ja bé al mig loch, En Ramon Folch féu tocar l'anafil, e los de llaïns **van gitar** les labreres demunt dites per les escales avall e levaren-les axí e buydaren-les, que tots quants hi éran pujats, tots anaren a terra 3–11

27. (Desc V 116, 17–18) Ab tant les galeres del rey d'Aragó **van tocar** les trompes e los tabals e cridaren a grans crits:

Anar a + FI

1. (Desc II 59, 18) Com la emperadriu de Alamanya **anà a cercar** lo bon comte de Barcelona 17–19

2. (Desc III 10, 4) Com lo rey de Castella **anà a parlar** ab lo apostoli 3–4

(Munt)

Anar + FI

1. (Munt I 33) E així mateix **anà visitar** Montpestller, de què ell havia gran desig a visitar.
2. (Munt I 35) Sí que hac sos missatges bons e honrats qui **anaren fermar** lo fet ab los missatges del rei Manfré que per aquella raó eren venguts;
3. (Munt I 37) E tantost lo dit senyor rei de Castella llevà's e **anà besar** en la boca lo dit senyor rei En Jacme e dix-li:
4. (Munt I 61) E con les dites galees foren armades e el dit En Corral se volc recollir, **anà pendre** comiat del senyor rei, qui era en la ciutat de Lleida.
5. (Munt I 62) E així, lo dit Corral ab les cartes e capítols partí's del senyor e **anà's recollir** en València en les cinc galees. E puis anà a Barcelona, on...
6. (Munt I 65) E lo papa llavors **anà'l besar** en la boca, e dix-li:
7. (Munt I 84) E llevà's e **anà pendre** comiat de madona la reina a dels infants
8. (Munt I 102) E no bastà açò, que enans **anaren combatre** Nicòtena, e preseren-la;
9. (Munt I 124) E sobre açò En Guillem Cornut llevà's, e **anà besar** lo peu al rei Carles, e dix:
10. (Munt I 137) E En Domingo, qui oí açò, llevà's, e **anà's ajonollar** al senyor rei, e besà-li lo peu, e dix:
11. (Munt I 141) e con hagren sopat, **anaren-se gitar**.
12. (Munt I 143) e **anà aorar** a la capella.
13. (Munt I 145) sí que la major valor e cortesia féu que jo anc veés fer a senyor: que comiat **anà pendre** de la dona muller sua, e hi avallà, e hi muntà en les cambres, així con si fos en lo pus segur lloc del món.
14. (Munt I 152) E les trompes tocaren; e **anaren menjar**.
15. (Munt I 153) e així són tres persones que podets comparar als tres Reis qui **anaren aorar**, los tres Reis, Jesucrist
16. (Munt I 154) E les trompes e les nàcares tocaren, e **anaren menjar**; e tothom qui menjar volgués, poc menjar.
17. (Munt I 157) E tantost con hac jurat, llevà's e **anà besar** la mà a madona la reina e als infants;
18. (Munt I 158) e **anà's veure** ab son nebot lo rei de Castella
19. (Munt I 166) E així, con tot açò fo fet, l'almirall avallà a la Duquena, e entrà-se'n al palau e **anà fer** reverència a madona la reina;
20. (Munt I 166) E així mateix, con hac feta reverència a madona la reina, **anà besar** la mà a dona Bella, sa mare;
21. (Munt I 167) E con açò fo otorgat, lo senyor infant e son consell **anaren tenir** llur consell lla on havien acostumat, de tots fets;
22. (Munt I 170) e el senyor infant dix-li ço que havia pensat, e que pensàs de muntar en les galees, e que pensàs de ben a fer. E En Berenguer de Vilaragut **anà-li besar** la man e li féu moltes gràcies;
23. (Munt I 171) E con açò fo fet, **anà visitar** Saragossa, e Not e tota la vall de Not;
- 24-25. (Munt I 171) E con ell veé que negun no li volia eixir, una nit partí's de Brandis e **anà barrejar** Vilanova, e puis Pollina, e puis tot lo burg de Manòpol. E con tot açò hac barrejat e en cascun lloc hac pres molt navili, lo qual ne tramès a Messina, **anà córrer** la illa de Curfó;
26. (Munt I 175) E ab aitant besaren-li la mà e **anaren fer** ço que el senyor rei los hac manat.

27. (Munt I 177) E con foren recollits, l'almirall **anà pendre** comiat de madona la reina e dels infants.
28. (Munt I 181) E con foren al peu de l'escala, madona la reina e sa germana **anaren-se abraçar**; e estegren així abraçades, e besant e plorant,
29. (Munt I 183) e us ha aportat en poder la pus cara cosa que Carles havia e'l món, pensats-lo de jutjar, e dats-li aquella sentència que us parrà que sia vista. – E sobre açò **anà seure**.
30. (Munt I 184) E sobre açò llevaren-se e **anaren menjar**
31. (Munt I 198) Què us diré? Ella va metre la man a l'espaa, e venc a un portell altre, e **anà ferir** lo cavall per la testera, e el cavall estec estabornit.
32. (Munt I 202) E con açò fo fet, lo rei de França **anà's atendar** a Gerona, e posà son setge.
33. (Munt I 213) e lo senyor rei baixà's, e **anà'ls abraçar**, e reebé'ls ab bella cara e ab bell semblant.
34. (Munt I 216) per què ells, ab llicència del rei de França, **anaren-lo cercar**.
35. (Munt I 227) E tantost l'almirall pres comiat del senyor rei, e **anà's recollir**, e fèu la via de Salou ab totes les galees;
36. (Munt I 229) E lo senyor infant ab tota la cavalleria e l'almogaveria **anaren-se'n atendar** a les Torres Lllavaneres;
37. (Munt II 14) E sobre açò lo senyor rei N'Anfòs pres per la man lo senyor infant En Pere, qui li seia de prop, un poc pus baix, e **anà'l besar**, e dix-li: - Infant, aital resposta esperàvem de vós, e aital fe hi havíem.
38. (Munt II 18) E puis partí d'aquí, e **anà barrejar** la ciutat de Patraix.
39. (Munt II 27) e així los almogàvers aquells **anaren percaçar** cols, peix e fruita que menjassen.
40. (Munt II 29) E lo senyor rei fèu llevar lo camp a les sues gents, e puis **anà assetjar** los castell on lo moixerif s'era més.
41. (Munt II 44) E el solaç e el deport se moc entre ells, que el senyor rei d'Aragon **anà veure** lo rei Carles e la infanta muller sua;
42. (Munt II 48) E con ja us he dit, lo senyor rei d'Aragon **anà** una vegada **veure** lo papa en Roma,
43. (Munt II 66) E el duc **anà desemparar** Catània e tots los altres llocs que tenien en Sicília;
44. (Munt II 64) E de Tèrmens partiren, e **anaren assetjar** la vila de Xaca,
45. (Munt II 75) e tothom llevà's e **anaren-li besar** la mà, e li faeren moltes gràcies.
46. (Munt II 92) e aquell, qui es veé afollat, qui era macip ben temprat, **anà'l abraçar**, e ab una brotxa donà-li ben tretze coutellades,
47. (Munt II 92) així que **anà ferir**, en una entrada que fèu, un mariner per nom Bernat Ferrer, qui era sobre un bon cavall que havia guanyat en la batalla primera...
48. (Munt II 93) E con açò hagueren fet, **anaren pendre** altra ciutat,
49. (Munt II 94) e **aná córrer** estrò prés de la ciutat de Contastinoble.
50. (Munt II 94) E així guanyà tant, ell e sa companya, en aquella cavalcada, que ab aquell guany **anà assetjar** un castell qui és a l'entrant de Boca d'Aver,
51. (Munt II 94) e **anà's acostar** al mur, e fèu semblant que acostàs escales, e null hom no hi parec.
- 52–53. (Munt II 98) E el cavaller, qui veé que l'aconseguien e que la dona s'havia a perdre, brocà un poc avant, e la dona gità-li un gran crit, e ell tornà envers ella e **anà-la abraçar e besar**; e con ho hac fet, donà-li tal de l'espaa per lo coll, que el cap ne llevà en un colp.
54. (Munt II 101) e a la fin deu galees **anaren pendre** terra lluny. E sobre aquell pendre de terra, a mi caec lo cavall, e finalment un meu escuder avallà e donà-m lo seu;

- 55–56. (Munt II 105) Què us diré? Que En Rocafort, ab los turcs e ab l'almogaveria la major part, **anà tenir** setge a la ciutat de Nova, qui era a seixanta milles lluny de Gal.lípol. E En Berenguer d'Entença **anà tenir** setge a un castell qui ha nom lo Megareig,
57. (Munt II 119) E així partí'm d'ell, e haguí pres comiat del senyor infant e de sa companya, e **anè pendre** comiat del duc; e ell, la sua mercè, donà'm ses joies riques e bones, e partí'm pagat d'ell.
58. (Munt II 123) E el comte dix que anassen a la mala ventura, que bo era que morissen ab los altres. E així tots plegats **anaren-se mesclar** ab la companya. E pensaren tuit d'arregar batalla.
59. (Munt II 123) E ell mès-se en la davantera ab la sua senyera, e pensà de brocar, e va ferir en la companya; e aquells de la companya **anaren ferir** en ell. Què us diré?
60. (Munt II 130) e tractà ab lo rei de Castella que de tot anassen sobre el rei de Granada en aquesta manera: que el rei de Castella ab son poder anàs assetjar Altzehira d'Alhadre, e lo senyor rei En Jacme d'Aragon anàs assetjar la ciutat d'Almeria. (...) E així es complí, que el rei de Castella **anà assetjar** Altzehira d'Alhadre e el senyor rei d'Aragon la ciutat d'Almeria,
61. (Munt II 132) en aquella conquesta, qui sua no era, **anà tenir** setge;
62. (Munt II 136) E així, com los sarraïns veeren envers ells venir los crestians sens neguna ordinació, **anaren ferir** en los primers.
63. (Munt II 138) E **ané-li besar** la mà, e la li'n besaren molts rics-hòmens e cavallers per mi.
64. (Munt II 137) E jo, qui oí que el senyor rei havia tan gran fe en mi en aquests afers, vaig-me senyar, e **ané'm agenollar** davant ell (E/I=Muntaner)
65. (Munt II 147) e puis per mar e per terra **anà assetjar** Tràpena.
66. (Munt II 155) E con fo a Messina, lo senyor rei e el senyor infant **anaren-les veure**;
67. (Munt II 158) E jo llevé'm, e **ané-li besar** la mà
68. (Munt II 159) E tantost jo me llevé, e **ané-li besar** la mà
69. (Munt II 160) E tantost con aquells de la ciutat de Clarença l'hagueren jurat, ell **anà assetjar** los castell de Belveer, qui és un dels bells castells del món, e és prop a Clarença; e combaté-lo fortment,
70. (Munt II 185) E en cascuns dels llocs pres gran damnatge, sí que de Catània s'hac a llevar, e **anà's recollir** a l'estol seu a la terra de Màscara; e d'aquí partent, pres terra a Cobogròs, qui és prop de Messina quinze milles;
71. (Munt II 211) **anà siure** davant l'altar de sent Salvador, al siti reial
-
1. (Munt II 89) E jo tantost e tots los altres **anam fer esfondrar** tots los vaixells.
2. (Munt II 90) e així prenguem vigoria, e **anam tuit ferir** fermament en ells, e així mateix venceren-se;
3. (Munt II 90–91) E **anam llevar** lo camp, e segurament que atrobam que tota hora haguem morts ben sis milia hòmens a cavall e més de vint milia de peu.
4. (Munt II 102) jo em comané a Déu e a madona Santa Maria, e vaig fer obrir la porta. E ab los sis cavalls armats e los hòmens de peu que eixiren així lleugers, **anam ferir** en les senyeres, sí que al primer colp n'abatem tres.
5. (Munt II 119) E pensam de partir de Negrepoint, e **anam refrescar** a la illa de Setepose, e puis a la Sidra, e puis a...
6. (Munt II 143) e aquell jorn **anam-nos atendar** prop d'ells a mija llegua.

1. (Munt I 47) E ab aitant fêu tocar les trompes e les nàcares, e ab gran brogit e ab grans crits començaren a fer un baixa mà molt vigorós. E les quatre galees tot bellament e menys de crits e de paraules e de tabustol negun, **van ferir** enmig de les deu galees.
- 2–3. (Munt I 91–92) Que con lo rei veé que ells rebujaven e s'anaven aturant, cuità's e manà la davantera que ferís, sí que fêu desplegar l'estendard, e les trompes e les nàcares tocaren, e la davantera **va ferir**. Sí que els sarraïns tengren molt fort, així que els crestians no els podien esvair; tanta era la gent. E lo senyor rei brocà ab la senyera e **va ferir** entre els moros, e los moros se desbarataren en tal manera que no en romàs negun qui en la davantera dels sarraïns fos qui n'escapàs,
4. (Munt I 97) que així són acostumats e nodrits: que con **van fer cavalcada**, cascun porta un pa per cascun dia, e no pus; e puis del pa e de l'aiga e de les herbes, passen llur temps aitant con ops llurs és.
5. (Munt I 101–102) E tantost con lo senyor rei fo en terra, les galees **van batre** de rems;
- 6–9. (Munt I 102) així que, totes vint-e-dues enfrenellades, e embarbotades, **van rogar**, aparellats de la batalla, contra l'estol del rei Carles. E aquells de l'estol del rei Carles no es podien pensar, per res, que haguessen cor que es combatessen, mas que se'n faessen afaenats. Mas, con veeren que a de veres se faïa, les deu galees de pisans **van eixir** de l'esquerra e **van arborar**, e en redon, ab lo vent que era fresc, **van-se metre** en mar e pensaren de fugir. Con los pisans hagueren açò fet, semblantment faeren los genoveses, e així mateix los proençals,
- 10–11. (Munt I 102) E con les quaranta-e-cinc galees, e los llenys armats, e les barques de Principat veeren açò, tengren-se per morts, e **van ferir** en la plaja de Nicòtena. E les vint-e-dues galees **van ferir** entre ells.
12. (Munt I 103) e tantost **va pendre** terra
13. (Munt I 111) –Doncs, rei, pus així ho deïts, dats-nos vostre gatge en presència de tuit. E llavors lo rei pres un parell de guants que tenia un cavaller, e **va-los gitar** en presència de tuit. E los missatges del rei Carles preseren los gatges,
- 14–15. (Munt I 126) e tantost, ell en persona, ab tres galees, acostà's a ells. E ells, qui el sentiren, **van-se pendre** a rems, que més se fiaven en los rems que en Déus ne en les armes. E l'almirall **va-les ferir**.
16. (Munt I 128) E enmig del port **van-se ferir** tan vigorosament, que totes les proes de cascuns se romperen;
17. (Munt I 128) e tuit començaren a pendre vigoria e **van muntar** en les galees dels proençals, e tots quants ne trobaren sobre coberta mataren.
18. (Munt I 129) E així **van pendre** totes les vint-e-dues galees
19. (Munt I 129) E con l'almirall En Roger de Lória hac preses les galees e el lleny, anà-se'n a la punta del port, de ponent, e **va metre** la sua gent en terra;
20. (Munt I 143) E llavors ell lo guardà, e conec que era el rei d'Aragón. E **va donar** del peu en terra, e volc-li besar lo peu;
21. (Munt I 143) E llavors ell **va brocar** lo cavall, e environà tot lo camp
22. (Munt I 151) E con açò fo fet, lo senyor rei de Mallorca, e comtes, barons, e prelats, cavallers e ciutadans, tots **van eixir** del palau.
23. (Munt I 164) E així, aparellats de la batalla, **van-se venir**.
24. (Munt I 164) E l'almirall e les sues galees pensaren de pendre vigoria, e cridaren: – Aragó! Aragó! Via sus! Via sus! –. E **van pujar** en les galees tothom;
25. (Munt I 179) E con açò hagueren cascuns fet, **van-se ferir** les unes galees ab les altres;
26. (Munt I 179) E sobre açò, l'almirall mès força contra força, e poder contra poder, e cridà: – Vergonya! Vergonya! –. Sí que tothom pensà de saltar en la galea del príncep, e **van escombrar** tota la proa;

27. (Munt I 192) E així con ells se degren humiliar a les creus, ells **van ferir** en ells e tallaren-los tots, e clergues, e llecs, e hòmens, e fembres e infants, per la fellonia d'açò que els era esdevengut.
28. (Munt I 197) E el senyor infant, escalfat de bona cavalleria, volc fer brocar la senyera per anar ferir en ells, mas lo comte de Pallars ne els altres no li ho consentiren. Què us diré? Que envides lo podien cabdellar que no ferís, entrò que el comte de Pallars lo **va pendre** per lo fre e dix:
- 29–32. (Munt I 198) Què us diré? Ella **va metre** la man a l'espaa, e venc a un portell altre, e anà ferir lo cavall per la testera, e el cavall estec estabornit. Què us diré? Lo cavall **va pendre** per la regna, e cridà: – Cavaller: mort sòts, si no us retrets. – E el cavaller tenc-se per mort, e **va tenir** la bordó e **va'l gitar** en terra, e reté's a ella;
33. (Munt I 199) ells **van metre** bé en cent parts de la vila de Peralada foc, e cridaren: – Eixir! eixir!
34. (Munt I 199–200) E així vengren a l'esgleia e atrobaren aquella bona fembra qui tenia abraçada la image de madona santa Maria; e **van venir** los malvats de picards, qui era la pijor gent de la host, e especejaren tota la bona fembra sobre l'altar;
35. (Munt I 210) E con açò hagren vist, **van fer tocar** la trompeta de la llur galea, qui era senyal emprès que
36. (Munt I 211) e **van-los dir** aquelles novelles
37. (Munt I 214) e los francesos qui estaven emboscats, pensaren-se que fossen descoberts, e tantost **van eixir** de la celada.
- 38–41. (Munt I 214) e **van migpartir** les llances. Lo senyor rei **va brocar** primer, e **va ferir** lo primer que trobà ab la llança tal per mig de l'escut, que no li calc cercar metge; e puis **va metre** mà a l'espaa, e donà deçà e dellà, que tal lloc se faia fer, que negun no el gosà esperar a dret colp, con l'hagueren regonegut del seu ferir.
42. (Munt I 215) E estant en aquella pressa, un cavaller francès veé que el rei los faia tant de damnatge, ab l'espaa en la mà ell **va venir** e tallà-li les regnes; sí que per açò lo rei se cuidà perdre.
- 43–47. (Munt I 216) Que els franceses se volgren replegar en un cabeçó, mas lo senyor rei **va brocar** envers aquell qui portava la senyera del comte, e **va-li tal donar** de la maça de sus en l'elm, que mort fred lo mès en terra; e los almogàvers **van** tantost **trer** la senyera de l'asta, a trosses. E los francesos, qui veeren la senyera de llur senyor en terra, **van fer** tots una mota, e lo senyor rei **va ferir** entre ells ab tots los seus ensems.
48. (Munt I 218) e **va fer recüller** la gent, e pres comiat de madona la reina e dels infants.
49. (Munt I 219) e con fo ab ells, a colp los fanars foren encesos, e **van ferir** en ells. E aquí veérets llances e dards volar e ballestes en taula jugar.
50. (Munt I 219) e con se foren acostats, l'almirall met remes, e **va fer abatre** aquelles senyeres, e mès aquelles del senyor rei d'Aragon
51. (Munt I 220) E aquelles, qui veeren açò, volgren girar, mas l'almirall los **va ferir**. Què us diré? Que totes las hac, ab tota la gent.
52. (Munt I 220) e **van ferir** en ells, e desconfi-los, sí que hi mataren més de dos-cents cavallers franceses e moltes asembles qui hi eren.
53. (Munt I 224) Lo rei de França s'acostà al rei de Mallorca, e el rei de Mallorca a ell, e **van-se besar e abraçar**;
- 54–58. (Munt II 9) e con foren prop, que els dards pogren jugar e les ballestes a colp trer a triquet, les trompes e les nàcares **van sonar**, e l'almirall, ab los hòmens de cavall, **va brocar** als hòmens de cavall, qui eren ben tres-cents d'altra part, qui franceses, qui del país. E los almogàvers, qui hi havia ben dos mília, **van tremetre** los dards que anc un no en pecà que no metés hom mort, o nafrat per mort; e los ballestes a colp **van desaparar**.

Així que tant fo l'esforç al començament que l'almirall e sa companya faeren, que cridaren: - Aragó, Aragó! -, que a colp aquells **van girar**,

59. (Munt II 10) Mas con foren prop d'Agda, noves los **van venir** con havia pres, lo dia passat, a aquells de Besers; e així con ho oïren, pensaren de girar;

60–62. (Munt II 18) Emperò comanà's a Déu, e féu replegar sa gent, e **va ferir** en ells tan esforçadament, que per cert que els féu tornar a enrera, envers la ciutat (...) E los almogàvers, qui veeren aquesta pressa e que els francesos se tenien tan fort, **van trossejar** llances, e puis **van-se metre** entre ells, e pensaren d'esbutllar cavalls e de matar cavallers.

63. (Munt II 27) e mès sa tovalla, e tuit començaren a riure e aixufar, que cuidaven-se que ho fes per escarn. E con ells foren asseguts, començaren a menjar, e aquell pres son quarter de moltó, e **va'l-se posar** davant, e tallà de la carn, e dix:

64. (Munt II 29) e con les hosts foren la una prop de l'altra, lo senyor rei **va ferir** ordonadament ab tota la sua gent, e el moixerif així mateix contra lo senyor rei. E la batalla fo molt cruel,

65. (Munt II 49) e lo dit En Berenguer de Puigmoltó saltà avant, e un altre cavaller. E aquells de dins **van-se** aquí **defendre**, així que per cert aquells dos cavallers foren morts si no fos lo senyor rei,

66–68. (Munt II 50) E lo senyor rei saltà dins, avant, qui era jove e trempat, e **va-li** tal **donar** per mig del cap, de l'espaa, que el capmall que portava no li valc un diner, que entrò en les dents lo fenè; e puis **va-li** **trer** l'espaa del cap, e **va'n ferir** altre, que el braç ab tot lo muscle n'avallà en terra.

69. (Munt II 53) E con cascuna de les hosts se veeren, los almogàvers del comte Galceran e de don Blasco cridaren: -Desperta, ferres! Desperta!-; e tots a colp **van ferir** dels ferres de les llances en les pedres, sí que el foc ne faïa cascan eixir, així que paria que tot lo món fos llumenària, e majorment con era alba.

70–71. (Munt II 53) e cridaren: -Aragó! Aragó! -; e llavors aquell nom escalfà'ls tots, e **van** tan règeu **ferir**, que açò fo la major meravella del món (...) e llavors lo comte Galceran e don Blasco, rompent, **van ferir** en ells.

72. (Munt II 53) E llavors senyà's e comanà's a Déu, e, batalla arrençada, **van-se ferir** los uns e'ls altres.

73–77. (Munt II 53) E lo comte Galceran e don Blasco no volgren fer davantera ni saguera, ans tots plegats, la cavalleria de la banda sinestra e los almogàvers de la dreta, **van ferir** la davantera d'aquells, en tal manera que parec que tot lo món ne vingués. E la batalla fo molt cruel, e los almogàvers **van trametre** los dards que endiablía fo ço que ells ne faeren; (...) E puis **van trossejar** les llances e **esbutllar** cavalls, que així anaven entre ells con si anassen per un bell jardí. E lo comte Galceran e don Blasco **van-se faixar** ab les senyeres dels franceses, en tal manera que a terra les gitaren totes.

78. (Munt II 55) E així, les senyeres de les davanteres de cascunes parts s'acostaren, e **van-se ferir** tan fortment, que açò fou una gran meravella.

79. (Munt II 55–56) no volc pus esperar, ans se n'anà tot dret lla on viu la senyera del príncep, e **va ferir** tan vigorosament, que ell, son cos, donà tal de la llança al banderer del príncep, que en terra mès ell e la bandera.

80. (Munt II 56) E a la fin lo senyor rei donà tal de la maça al cap del cavall del príncep, que el cavall fo fora de tot son seny e **va caure** en terra;

81–82. (Munt II 65) e el jorn que la vista fo ordonada, foren cascuns d'ells a la vista, e **van-se besar e abraçar**.

83. (Munt II 67) E sobre açò frare Roger **va besar** la mà al senyor rei, e partí's d'ell;

84–86. (Munt II 70) E con foren prop los uns dels altres, los trenta escuders **van brocar** e **van** tal **ferir** lla on era la senyera dels genoveses, que abateren a terra aquell Rosso de Finar, e los almogàvers **van ferir** en ells.

87. (Munt II 76) E la companya hac-ne gran plaer, sí que aitantost, abans que soferissen les fletxes dels arcs dels turcs, **van brocar** en ells, los de cavall a aquells de cavall, e los almogàvers aquells de peu.

88. (Munt II 76) e la companya pres-se a les armes e pensà's de cuitar. E En Corberan d'Alet, entrò ab dos-cents hòmens a cavall e mil de peu, **va** entre ells **ferir**, sí que tantost los mès en veençó.
89. (Munt II 77) e los turcs, qui veeren que els muntaven darrera, pensaren ab les sagetes de trer, e per desastre una sageta **va ferir** En Corberan, qui s'hac desarmat lo cap per calor, per lo pols. E aquí ell morí, de què fo gran tala,
90. (Munt II 78) E la host eixí en tal manera que aconseguiren los turcs e **van ferir** en ells, sí que en aquell jorn mataren ben mil hòmens de cavall, de turcs, e ben dos mília hòmens de peu.
91. (Munt II 79) e tantost lo megaduc ab la cavalleria **va ferir** als hòmens a cavall, e En Rocafort ab l'almogaveria als hòmens de peu, e aquí veérets fets d'armes, que jamés tal cosa no veé null hom.
- 92–93. (Munt II 85) E aquell dia ell convidà lo cèsar e con hagren menjat, aquell Girgon, cap dels alans, entrà en lo palau on estava xor Miqueli ab sa muller e el cèsar, e **van trer** les espaes e **van** tot **especejar** lo cèsar e tots aquells qui ab ell eren;
94. (Munt II 85) E tantost **van-nos posar** setge davant, e venc tanta de gent sobre nós, que foren més de deu mília hòmens a cavall
95. (Munt II 89) e així con la senyera se llevà, un núul se mès sobre nós, e **va'ns cobrir** tots d'aigua així con estàvem agenollats, e durà aitant com la „Salve Regina” durà a cantar.
96. (Munt II 90) per pecat llur e per lo bon dret que nós haviem, **van-se vençre**;
97. (Munt II 94) E En Ferran Xemenis, qui els veé, preicà la sua gent e els amonestà de bé a fer, e tuit ensems **van ferir**. Què us diré?
- 98–100. (Munt II 95) E **van arborar** les escales, sí que quatre escales ab los rampagolls meteren e'l mur; e puis **van muntar** en cascuna escala cinc hòmens, un après altre, e tot suau muntaren-se'n al mur, que anc no foren sentits; e pus muntaren-hi altres vint, e així foren quaranta, e **van-se emparar** de dues torres.
101. (Munt II 98) E con açò hac fet, tornà sobre les nostres tres hòmens a cavall, qui ja preien lo cavall de la dona, e ab l'espaa **va** tal colp **donar** a un d'aquells, qui havia nom Guillem de Bellveer, que el braç sinistre li n'avallà en un colp, e caec en terra mort.
102. (Munt II 98) e puis llevaren-se matí, e a alba foren ab ells e **van ferir** per les tendes.
103. (Munt II 102) E jo llavors mané a un meu escuder, qui era a cavall armat, que brocàs sobre ell; e aquell fèu-ho volenter, e **va-li** tal colp **donar** del pits del cavall, que en terra lo mès, e llavors foren-ne fetes cent peces.
- 104–105. (Munt II 102) jo em comané a Déu e a madona Santa Maria, e **vaig fer obrir** la porta. E ab los sis cavalls armats e los hòmens de peu que eixiren així lleugers, anam ferir en les senyeres, sí que al primer colp n'abatem tres. E ells, qui hagren vist que nós així ferim vigorosament, de cavall e de peu, **van-se vençre**, així que tantost n'haguem les espatlles.
106. (Munt II 110) A con l'hagren mort, **van cercar** los altres, e assenyadament En Ferran Xemenis. E En Ferran Xemenis, així con a bon cavaller e savi, així mateix al brogit, muntà en son cavall, tit desguarnit, e anava capdellant.
- 107–109. (Munt II 110) e a junta **van venir** a En Berenguer d'Entença, qui cabdellava, e cuidaren-se que ell enegàs la companya. E abdosos a junta **van-li venir**, e En Berenguer d'Entença cridà, e dix què s'era; e ells no guardaren àls, mas abdosos lo **van ferir**. E trobaren-lo desarmat, e passaren-li tres llances de l'altra part, així que abdosos aquí mateix lo mataren;
110. (Munt II 115–116) E con fom en terra, les galees dels venecians **van córrer** sobre les nostres, e senyaladament sobre la mia, cor era veu que jo traïa de Romania tot lo tresor del món. E al muntar que hi faeren,

mataren-me ben quaranta hòmens, e així mateix hagren mort mi si hi fos, mas jo no em partia un pas del senyor infant.

111–112. (Munt II 116) E com açò fo fet, tragneren mi en terra, e con aquells de la companya me veeren, e En Rocafort e els altres **van-me** tots **besar e abraçar**, e començaren tuit a plorar d'açò que havia perdut.

113–115. (Munt II 121–122) E moc-se entre ells una gran rumor, que **es van pendre** a les armes, e **van allancejar** catorze caps de companya qui en aquell fet havien consentit. E puis **van eléger** dos de cavall, e un adalill e un mogatèn, per qui es regissen estrò haguessen cap.

116. (Munt II 123) E ell mès-se en la davantera ab la sua senyera, e pensà de brocar, e **va ferir** en la companya; e aquells de la companya anaren ferir en ell. Què us diré?

117. (Munt II 128) E misser Bonifaci, qui veé que ab cor d'atendre ho deïa, acostà's a l'altar, a l'arquebisbe, e aquí ell **va fer** lo duc cavaller.

118–121. (Munt II 131) e **va brocar** sobre ell; e abans que a ell se pogués acostar, hac morts ab la llança més de sis cavallers, e hac rota la llança. E puis **va metre** la mà a l'espaa, e ab l'espaa en la mà ell se féu fer lloc tant estrò que venc a aquell qui cridava que era fill del rei; e aquell, qui el veé venir, sabé que era l'infant, venc envers ell, e **va-li**, de l'espaa, **donar** tal colp, que el primer quarter de l'escut la gità en terra; e fo molt meravellós colp. E cridà: - Ani ben e soltan!- E lo senyor infant **va-li** tal **donar** de l'espaa per lo cap, que entrò a les dents lo fené; e caec mort en terra.

122. (Munt II 137) E jo, qui oí que el senyor rei havia tan gran fe en mi en aquests afers, **vaig-me senyar**, e ané'm agenollar davant ell

123–124. (Munt II 141) E així con vengren e fore prop de mi, jo **vaig ferir** enmig d'ells en tal manera, que set de les barques mis a fons, e **vaig-me'n calar** sobre elles; e pensam de ferir sobre ells, deçà e dellà, ab los altres llenys e barques, qui tantost feriren.

125–126. (Munt II 143–144) e així cuitaren-se, e **van-se llevar** ensems, e **van ferir** en la nostra peonada, en tal manera que els metien endarrera.

127. (Munt II 144) e après, misser Corral e tots los altres **van ferir**, que anc lo terç senyal no pògrem fer.

128. (Munt II 148) E tantost **van-me fer** sagrament tots, e em besaren en la boca

129–130. (Munt II 159) Què us diré? Que los almogàvers qui eren ab ell, **van eixir** en terra, e els ballesters, e **van ferir** en aquella gent, sí que los faeren llunyar e fer plaça;

131–133. (Munt II 160, 160, 160) llavors féu desplegar la senyera, que pus no volc esperar l'altra cavalleria sua, ans féu sa brocada ab aquells cinquanta hòmens a cavall e ab los almogàvers; e **va ferir** als enemics, e **va'ls desbaratar**, així que **van fugir** envers la ciutat, e el senyor infant e sa companya ab ells firent e donant. Què us diré?

134. (Munt II 175–176) Con les hosts foren apropiades, cascuns **van brocar** molt vigorosament, sí que jamés no pògrets veer batalla pus cruel

135. (Munt II 176) E així ho faeren, que tots set ensems brocaren, e **van-li matar** lo cavall

136–141. (Munt II 176) e **va trer** lo bordó que portava cint; e veé la sua senyera en terra, e ab lo bordó en la mà, **va llevar** la sua senyera, a la dreça e la tenc abraçada. E sobre açò, un cavaller seu, per nom En Bernat de Boixadors, **va avallar** del cavall e **va pendre** la senyera, e lliurà lo cavall al senyor infant; e lo senyor infant lo muntà tantost, e féu pendre la senyera a un cavaller. (...) e ab lo pom del bordó al pits, **va brocar** envers ell, e **va-li** tal colp **donar** per mig del pits, que d'altra part lo li passà; e caec en terra mort,

142–143. (Munt II 177) Com los almogàvers e sirvents de mainada veeren començar la batalla dels cavallers, estrò a dos-cents **van trencar** per mig les llances, e meteren-se entre los cavalls, a esfondrar; e los altres **van ferir** en la llur peonada, tan fortment que ab los dards ne mès cascun un en terra

144–145. (Munt II 177) Que la batalla fo tan fort, que a un colp **se van tirar** tots los tudescs e els pisans qui eren romases, e **van-se emparar** d'un puget;

146. (Munt II 178) e aparellaren-se de cavall e de peu, e **van eixir**, que aquells del setge no en veeren res.

147–148. (Munt II 178) Sí que el senyor infant, qui ho entès, qui dormia en espatlleres, **va's llaçar** lo capell de ferre e **posar** l'escut al coll;

149. (Munt II 191) e tantost **van vogar**, e abans que no pogueren haver girat aquelles set galees, l'almirall los fo a dors, e pensà'n en tal manera, que més de mil e cent persones hi mataren;

150. (Munt II 193) que alba de dia tots foren entorn dels murs, e **van-se faixar** als murs tan vigorosament, que no guardaren perill qui esdevenir-los-en pogués;

151–152. (Munt II 193) vengren tots d'aquella part, e los hòmens de cavall **van-se acostar** al mur, e **van-lo** així mateix **esvair**.

153–157. (Munt II 194) E con açò hagren fet, l'endemà **van-hi tornar** tots, e **van enderrocar** tots los murs e les cases, e ho meteren tot a pla. E los dits nobles ordonaren que la pedra e la fusta pensàs tothom de pendre a llur volentat, e que ho portassen a Bonaire; e tothom ho pensà de carregar, qui ab barques, qui ab càrrous, e **van-ho** tot **portar** a Bonaire, e **van-ne bastir e obrar** bons albergs.

Anar a + FI

1. (Munt I 198) E així lo vescomte de Rocabertí **anà** per los seus castells **a enfortir**;
- 2–3. (Munt I 135) E estant que els fets s'aparellaven, lo senyor rei **anà** a Saragossa, **a visitar** la ciutat e **veure** madona la reina e els infants.
4. (Munt II 57) qui així mateix hi **anaren a pregar** lo rei de França que trametés son frare, misser Carles, en Sicília en ajuda del duc;
5. (Munt II 114) E en aquell castell venguí jo, e aquí trobé lo senyor infant ab les quatre galees, e aquí m'esperà ell con jo **ané** a la companya **a pendre** comiat, e aquí torné al senyor infant.
6. (Munt II 118) E tantost féu obrir les portes del castell de Sent Omer, on ell estava, e jo **ané a veer** lo senyor infant.

(Per)

Anar + FI

1. (Per 45) E los dimonis que aquí m' havien menat se restaren a la riba del fluvi, e quan ells **anaren veure** que io me n'anava així segurmant sobre lo pont, feren molt gran do e molt horrible e tan espaventable,
1. (Per 34) E io llavors li **vaig dir** que, ab l' ajuda de Déu, io hi intraria per purgar mos pecats;
2. (Per 35) En recomanant -me a les bones oracions dels bons prohomes, e garní -me de fe e de creença lo millor que jo poguí, e **vaig -me senyar** del de la creu, e me recomané a Déu, e intré dedins lo purgatori, e mon companyò après.
3. (Per 36) e intré dedins e **vaig -me seure**.
4. (Per 38) E açò ells **me van dir** per me decebre e per menaces e per mentides;

5. (Per 38) E quan io vi açò, io **vaig recobrar** cor e fui molt pus ardit que davant,
6. (Per 44) e **vaig -lo reclamar** Jesu Crist e tota sa ajuda per la molt gran angoixa que io hi sentia e per la gran dolor e turment ni eren ni hi són.
7. (Per 48) E après que io haguí od'ts los dolces cants e melodies, adoncs los dos arcebisbes que m' havien menat dedins me tiraren a part e **van -me dir**:
- 8–11. (Per 49) E quan ells haguen ab mi parlat així llongament, me menaren en una gran muntanya, e digueren -me que regardàs en aut e en avant, vers lo cel, e io hi **vaig regardar**, e **van -me demanar** de quina color era ni cum me semblava ni ont era io. E io lus **vaig respondre** que a mi me semblava color d' or e d' argent de la fornall ixit. E llavors ells **me van dir**:
12. (Per 50) Aquí fóra io volenterament aturat si hagués pogut, mes, après aquestes coses que a mi foren plenes de dolçor e de goig, **me van dir** los arquebisbes unes novelles d' on io fui molt dolent e ia molt més trist:
13. (Per 50) e adoncs los **vaig dir**, tot en plorant:

(Parl)

Anar + FI

1. (Parl 69, 8–9) quan Godofrè de Billó **anà conquistar** en la Terra Santa

(EpC)

Anar + FI

1. (Ep2 145) Per tal, vostra mare vos prega digau a vostra sogra que li faça una lletra e que no li' n diga cosa niguna, car si ella sabia la bona amor que li aporta a vostra sogra e a sa neboda, no farleu ne diríeu lo que dieu segons diu lo Vallcanera; a bé que nosaltres la **vam pregar** que no li' n diga cosa ninguna, e així ho ha promés, no sé qué es farà.

Anar a + FI

1. (Ep2 178) Més, l' avís com lo mateix dia que arribí, **aní a cercar** a mossènyer mossèn Mòger, i trobí' l i parlí ab ell contà' m tota la sua desventura.

(Ger)

Anar a + FI

1. (Ger 74) E llavors los jurats y racional y altres officials **anaren** a gran pressa al palau del bisbe **a dir** al que regia per official que donàs lo home al poble per estalviar major mal.
2. (Ger 84) Los (Ger 85) perayres, sabent que estaven ajustats, **anaren** a dita confraria dels fusters **a dir -los** que per ninguna cosa del món no dexassen de fer son alarde y ordenança, que ells ab los altres officis los defençarien, de manera que ningú los gosaria dir res.
3. (Ger 112) [32. Combaten casa del virrey y altres maldats] Y encontinent tota la gent y ciutat fonch posada en armes y **anaren** a casa del virrey **a combatre -la** ab atambors y banderes e infinita gent.
4. (Ger 149) les quals per los de Lliria foren estades derrocades y cremades y per mana ments del rey **anaren a fer -les tornar a alsar**. Y arribats al lloch aon estaben, feren -les alsar de nou.

5. (Ger 151) Y fet açò, **anaren a dinar** a Benisanó.
6. (Ger 154) Disapte a de dit mes e any, **anaren** los mateixos del dijous al mercat **a derrocar** la barraqueta del carb ahon estava la guarda del carbó, y li manaren que no prengués ningun diner a ningú, sots grans penes.
7. (Ger 166) Lo sendemà se ajustaran molts dels del poble que tenien per de ses cases, y **anaren** a casa del mestre de Montesa **a suplicar -li** [que] ell volgués pendre treball de anar a la vila de Dénia ab alguns caps del poble, per a fer venir al virrey a València per a que ab sa presència tothom se asosegaria.
8. (Ger 169) Y de allí **anà a visitar**, lo marquè a dona Anna de la Serdal sa cunyada, y fonch la primera vista que lo dit marquès de Atzeneta se véu ab sa cunyada.
9. (Ger 175–176) E dos dies aprés que lo dit don Pedro Canoguera fonch en dit castell, partí de Alzira lo camp del agermanats y **anà a posar** siti sobre lo dit castell de Corbera, y començà a dar -li combat.
10. (Ger 189) [Agermanats de Valencia enviaren a socórrer als de la Plana y lo duch de Sogorb **anà a favorir** als comanadors]
11. (Ger 236) Lo duch de Gandia, tantost que fonch desembarcat, partí per la posta per a Castella, y **anà a parlar** ab lo governador general que sa Magestat havia dexat en Castella quant partí per a Alemanya,
12. (Ger 252) Y aprés de haver feta la volta per tota la ciutat, **anà a descavalcar** al palau de l' arquebisbe ahon estigué tot lo temps que estigué en València.
13. (Ger 270) com ho féu, que partí de la vila de Nulles, perquè ell allí estava, y, arribat que fonch en Morvedre, **anà a parlar** ab los dits sos amichs, ab los quals tractà que li donassen lo castell.
14. (Ger 277) Y entraren per lo portal de Serrans y, feta la volta per la ciutat, **anaren a descavalcar** al Real.
15. (Ger 280–281) **anà a posar** siti sobre Alzira, la qual estava desobedient a l' emperador y al virrey.
16. (Ger 288) Y la major part de la gent dels que **anaren** a sa casa **a dir -li** que ixqués,
- 17–18. (Ger 291) Y ans de anar a Xàtiva **anaren** priemr **a visitar** al virrey y **a tractar** ab ell del negoci, perquè lo virrey per pacte no podia entrar en Xàtiva.
19. (Ger 298) E arribat que fonch en València, **anà a posar** al palau de l' archebisbe.
20. (Ger 301) En aquest endemig, lo traydor de Vicent Pèriz **anà a parlar** ab lo bisbe de Sogorb don Gilabert Martí y li digué que
21. (Ger 318) Agermanats de València enviaren a socórrer als de la Plana y lo duch de Sogorb **anà a favorir** als comanadors.
22. (Ger 341) E així com he dit, pasaren a Alcira, de hon **anaren a combatre** lo castell de Corbera perquè era del duch;
23. (Ger 351) Emperò los de Dénia, encara que **anaren a agermanar -se**, no ús pogueren concordar ab lo capità, perquè tots y eren per la roba, que úls de Dénia tenien molta roba de caballers que allí s' eren embarcats, d' ella furtada, d' ella obligada, d' ella acompanyada,
24. (Ger 357) E de aquí tirà la volta de València e per Moncada **anà a posentar** son real a Paterna, hon féu ajust de huit milia infants e de mil de a caball.
25. (Ger 388) E lo disapte de matí entrà en València a cavall, e **anà a visitar** la reyna Germana ja dita, que posaba en lo palau del Bisbe.
26. (Ger 397) E **anà** l' emperador ab tota la flota **a desembarcar** a Gènova,
27. (Ger 404) E de ací **anà a tenir corts** en Montsó, e duraren les corts fins a festes de Nadal.